

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

**REFAH İKTİSADI BAĞLAMINDA OPTİMAL VERGİ ARAYIŞI:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**
(DOKTORA TEZİ)

Ebru KARAŞ

BURSA – 2019

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

**REFAH İKTİSADI BAĞLAMINDA OPTİMAL VERGİ ARAYIŞI:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

(DOKTORA TEZİ)

Ebru KARAŞ

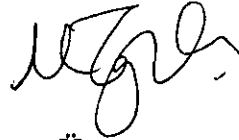
**Danışman:
Doç. Dr. Ufuk SELEN**

BURSA - 2019

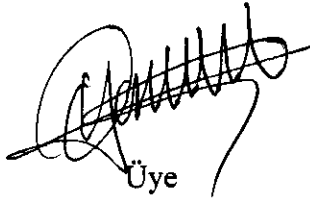
T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Maliye Anabilim Dalı'nda 711612004 numaralı Ebru KARAŞ'ın hazırladığı "Refah İktisadı Bağlamında Optimal Vergi Arayışı: Türkiye Örneği" konulu Doktora Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 18/04/2019 günü 11:00 - 13:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı / başarısız olduğuna oybirliği / oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Doç. Dr. Ufuk SELEN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Mircan TOKATLIOĞLU
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Adnan GERÇEK
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Hilmiye Yasemin
ÖZUĞURLU
Mersin Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Nezih TAYYAR
Uşak Üniversitesi

18/04/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 22/03/2019

Tez Başlığı / Konusu: Refah İktisadı Bağlamında Optimal Vergi Arayışı: Türkiye Örneği
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 255 sayfalık kısmına ilişkin, 21/03/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (*Turnitin*) aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %12 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

22/03/2019

Adı Soyadı: Ebru KARAŞ

Öğrenci No: 711612004

Anabilim Dalı: Maliye

Programı: Maliye Doktora

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
DOÇ. DR. UFUK SELEN (22/03/2019)

* Turnitin programına Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum “**Refah İktisadı Bağlamında Optimal Vergi Arayışı: Türkiye Örneği**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

18/04/2019

Adı Soyadı : Ebru KARAŞ
Öğrenci No : 711612004
Anabilim Dalı : Maliye
Programı : Maliye
Statüsü : Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Ebru KARAAŞ
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Maliye
Bilim Dalı : Maliye
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : XVI+285
Mezuniyet Tarihi : 18/04/2019
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ufuk SELEN

REFAH İKTİSADI BAĞLAMINDA OPTİMAL VERGİ ARAYIŞI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Normatif iktisat içerisinde yer alan refah iktisadı, sosyal refahı en üst düzeye çıkaracak politika önerileri geliştiren bir bilim dalıdır. Refah iktisadı, kaynak dağılımında etkinlik ve kaynak dağılımında adalet unsurlarını toplumsal refahın belirleyicisi olarak kabul etmekte olup, etkin kaynak dağılımının ve adil bölüşümün nasıl olması gerektiğini araştırmaktadır. Sosyal refahın belirleyicileri kabul edilen etkinlik ve adalet arasında mutlak bir ikame ilişkisi söz konusudur. Etkinliğin sağlanmasına yönelik geliştirilen politikalar, adaletin arka planda kalmasına neden olurken, adaletin tesisine yönelik geliştirilen politikalar ise etkinliğin arka planda kalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle refah iktisadı bu iki kriter arasında toplum tarafından kabul edilebilir bir denge kurmaya çalışmaktadır. Refah iktisadından hareketle, vergilemeye ilişkin etkinlik ve adalet arasındaki bu denge arayışı, optimal vergileme kapsamında sistematize edilmektedir. Optimal vergilemeyle toplumun vergilemeye ilişkin tercihleri belirlenmeye çalışılmaktadır. Yani, optimal vergileme arayışları kapsamında, toplum refahına uygun bir vergilemenin nasıl olması gerektiği araştırılmaktadır. Toplumun vergilemeye ilişkin tercihini en iyi şekilde ortaya koymaya çalışan optimal vergileme, sosyal refahın en üst düzeyde sağlanmasına hizmet etmektedir.

Bahsi geçen bu bilgiler doğrultusunda çalışmanın amacını; vergilemeye ilişkin toplum tercihlerinin belirlenmesi ve adalet, etkinlik ve optimal vergilemenin sosyal refah üzerindeki etkisinin tespit edilmesi oluşturmaktadır. Çalışmanın amacından hareketle, Türkiye özelinde bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırma kapsamında anket yönteminden faydalanılmış ve 1200 örneklem sayısına ulaşılmıştır. Anket yönteminden elde edilen veriler SPSS paket programı yardımıyla istatistiksel analizlere dahil edilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak ölçüğe ilişkin güvenilirlik ve faktör analizi yapılmıştır. Devamında farklılık testleri, korelasyon ve regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analizlerden hareketle toplumun optimal vergilemeye ilişkin tercihinin adalet temelli vergileme yönünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında sosyal refahın optimal vergileme aracılığıyla artırılabilmesi tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Refah İktisadı, Optimal Vergileme, Etkinlik ve Adalet, Türkiye, Korelasyon ve Regresyon Analizi

ABSTRACT

Name and Surname : Ebru KARAS
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Public Finance
Branch : Public Finance
Degree Awarded : PhD
Page Number : XVI+285
Degree Date : 18/04/2019
Supervisor : Assoc. Prof. Ufuk SELEN

OPTIMAL TAXATION IN THE CONTEXT OF WELFARE ECONOMICS: THE CASE OF TURKEY

Welfare economics, which is included in normative economics, is a science that develops policy proposals that maximize social welfare. Welfare economics considers the factors of efficiency and justice in resource allocation as a determinant of social welfare and explores how efficient resource allocation and fair distribution should be. There is an absolute substitute relationship between efficiency and justice, which are the determinants of social welfare. The policies developed to ensure efficiency lead to justice in the background, while the policies developed for the establishment of justice cause the event to remain in the background. Therefore, welfare economics tries to establish an acceptable balance between these two criteria. Based on welfare economics, the search for equilibrium between efficiency and justice on taxation is systematized in the context of optimal taxation. With optimal taxation, an attempt is tried to make taxation that is appropriate to social preferences. In other words, within the scope of the search for optimal taxation, it is investigated how taxation that is appropriate to the welfare of society should be. The optimal taxation, which tries to provide the best choice for the taxation of society, serves to provide the highest level of social welfare.

According to this information, the purpose of the study is the determination of social preferences about taxation and determination of the impact of justice, efficiency and optimal taxation on social welfare. The purpose of the study point of view, research has made based on Turkey. Within the scope of this study, the survey method was used and 1200 samples have been reached. The data obtained from the survey method were included in the statistical analyses with the help of the SPSS package program. In this context, firstly reliability and factor analysis were performed. Then, difference tests, correlation and regression analysis were performed. Based on the analysis, it was concluded that the preference of society for optimal taxation is the taxation based on justice. In addition, it has been determined that social welfare can be increased through optimal taxation.

Keywords: Welfare Economics, Optimal Taxation, Efficiency and Justice, Turkey, Correlation and Regression Analysis

ÖNSÖZ

Doktora sürecinde ve öncesindeki tüm çalışmalarında bana katkı sağlayan ve yol gösteren, bu çalışmanın yapılabilceği noktasında beni cesaretlendiren, çalışmaya büyük katkı sunan değerli danışman hocam Doç. Dr. Ufuk SELEN'e çok teşekkür ederim.

Bu çalışma Bursa Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Komisyonu DDP(SBE)-2017/19 numaralı doktora tez projesi kapsamında desteklenmiştir. Bursa Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Komisyonu'na çalışmaya ilişkin bu önemli katkısından dolayı çok teşekkür ederim.

Bu süreçte bana her zaman destek olan ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen Bursa Uludağ Üniversitesi Maliye Bölümünde ve Uşak Üniversitesi Maliye Bölümünde yer alan değerli hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu çalışmanın gelişim ve tamamlanma sürecinde her zaman bana yardımcı olan ve katkı sağlayan Tez İzleme Komitesinde yer alan değerli hocalarım Prof. Dr. Adnan GERÇEK ile Doç. Dr. Nezih TAYYAR'a ve diğer jüri üyeleri Prof. Dr. Mircan TOKATLIOĞLU'na ve Doç. Dr. Hilmiye Yasemin ÖZUĞURLU'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Eğitim ve öğretim hayatım boyunca her zaman bana destek olan, bugünlere gelmemde en büyük paya sahip olan ve bu başarımda emeği büyük olan çok değerli aileme teşekkür ederim. Bu süreci en yakından benimle yaşayan, her konuda bana destek olan, yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen ve büyük özveride bulunan sevgili eşim Dr. Göksel KARAŞ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ebru KARAŞ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	xi
ŞEKİLLER	xiii
GRAFİKLER	xiv
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

REFAH İKTİSADI ALGISI VE SOSYAL REFAH FONKSİYONU

1. PİYASA EKONOMİSİ VE REFAH İKTİSADININ TEORİK TEMELLERİ ...	6
1.1. PİYASA EKONOMİSİNİN TEMEL DEĞERLERİ VE REFAH İLİŞKİSİ	6
1.2. REFAH İKTİSADININ TANIMI VE REFAH İKTİSADI YAKLAŞIMLARI ..	12
1.2.1. Refah İktisadını Tanımı ve Kapsamı.....	13
1.2.2. Refah İktisadı Yaklaşımları.....	16
1.2.2.1. <i>Klasik Refah İktisadı</i>	17
1.2.2.2. <i>Yeni Refah İktisadı</i>	21
2. REFAH İKTİSADININ TEMEL KRİTERLERİ VE TEOREMLERİ.....	23
2.1. REFAH İKTİSADININ TEMEL KRİTERLERİ	24
2.1.1. Refah İktisadı Kriteri Olarak Etkinlik	25
2.1.1.1. <i>Pareto Etkinlik ve Pareto İyileştirme</i>	26
2.1.1.2. <i>Üretimde, Tüketimde ve Üst Düzeyde Etkinlik</i>	31
2.1.1.3. <i>Pareto Etkinlikte Kaldor-Hicks Yaklaşımı</i>	34
2.1.2. Refah İktisadı Kriteri Olarak Adalet	36
2.1.2.1. <i>Kavramsal Çerçeve</i> de Adalet	36

2.1.2.2. Bölüşümde Adalet.....	40
2.1.3. Adalet ve Etkinlik Arasındaki Ters Yönlü İlişki.....	47
2.2. REFAH İKTİSADININ TEMEL TEOREMLERİ	52
2.2.1. Refah İktisadının Birinci Temel Teoremi	52
2.2.2. Refah İktisadının İkinci Temel Teoremi	55
2.2.3. Refah İktisadının İkinci En iyi Teoremi.....	58
3. REFAH İKTİSADININ TEMEL ARACI: SOSYAL REFAH FONKSİYONLARI	60
3.1. REFAH KAVRAMI	60
3.2. BİREYSEL REFAHTAN TOPLUMSAL REFAHA ULAŞMANIN ARACI: SOSYAL REFAH FONKSİYONLARI	63
3.3. BİREYSEL REFAHTAN TOPLUMSAL REFAHA ULAŞMADA KULLANILABİLECEK SOSYAL REFAH FONKSİYONLARI	68
3.3.1. Benthamcı (Faydacı) Sosyal Refah Fonksiyonu	69
3.3.2. Rawlscu Sosyal Refah Fonksiyonu	74
3.4. SOSYAL REFAH FONKSİYONLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	80

İKİNCİ BÖLÜM

REFAH İKTİSADI BAĞLAMINDA OPTİMAL VERGİ ARAYIŞI VE TÜRK VERGİ SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. OPTİMAL VERGİLEME TEORİSİ VE SOSYAL REFAH İLİŞKİSİ.....	87
1.1. OPTİMAL VERGİLEME KAVRAMI	88
1.2. OPTİMAL VERGİLEMENİN GELİŞİMİ.....	93
1.3. OPTİMAL VERGİLEME VE SOSYAL REFAH FONKSİYONU	95
1.4. OPTİMAL VERGİLEMEDE İZLENEN AMAÇLAR	99
1.4.1. Vergilemenin Mali Amacı.....	100
1.4.2. Etkinliğin Sağlanması ve Vergileme	105
1.4.3. Adaletin Sağlanması ve Vergileme	112
2. OPTİMAL VERGİLEMEYE İLİŞKİN ARAYIŞLAR VE YAKLAŞIMLAR.118	
2.1. OPTİMAL VERGİLEME ARAYIŞLARININ ODAKLANDIĞI KONULAR	119
2.1.1. Optimal Konu Arayışı	119

2.1.2. Optimal Vergi Oranı ve Tarife Arayışı	123
2.2. OPTİMAL VERGİLEMEYE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR.....	127
2.2.1. Optimal Vergilemede Ramsey Yaklaşımı: Tüketim Vergisinin Optimalliği.....	127
2.2.2. Optimal Vergilemede Mirrlees Yaklaşımı: Gelir Vergisinin Optimalliği....	132
2.2.3. Optimal Vergilemeye İlişkin Ulaşılan Sonuçlar.....	137
3. OPTİMAL VERGİLEME AÇISINDAN TÜRK VERGİ SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	142
3.1. EKONOMİK SINIFLANDIRMA TEMELİNDE DEĞERLENDİRME	142
3.1.1. Türkiye’de Gelir Vergilerinin Optimal Vergileme Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi	144
3.1.1.1. Türkiye’de Gelir Vergilerinin Mali Amaç Açısından Değerlendirilmesi.....	148
3.1.1.2. Türkiye’de Gelir Vergilerinin Etkinlik Açısından Değerlendirilmesi	152
3.1.1.3. Türkiye’de Gelir Vergilerinin Adalet Açısından Değerlendirilmesi	155
3.1.2. Türkiye’de Harcama Vergilerinin Optimal Vergileme Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi	160
3.1.2.1. Türkiye’de Harcama Vergilerinin Mali Amaç Açısından Değerlendirilmesi.....	163
3.1.2.2. Türkiye’de Harcama Vergilerinin Etkinlik Açısından Değerlendirilmesi.....	166
3.1.2.3. Türkiye’de Harcama Vergilerinin Adalet Açısından Değerlendirilmesi.....	170
3.1.3. Türkiye’de Servet Vergilerinin Optimal Vergileme Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi	173
3.1.3.1. Türkiye’de Servet Vergilerinin Mali Amaç Açısından Değerlendirilmesi.....	175
3.1.3.2. Türkiye’de Servet Vergilerinin Etkinlik Açısından Değerlendirilmesi ..	179
3.1.3.3. Türkiye’de Servet Vergilerinin Adalet Açısından Değerlendirilmesi	180
3.2. TÜRK VERGİ SİSTEMİNİN SOSYAL REFAHA ETKİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	183

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
OPTİMAL VERGİ ARAYIŞINA İLİŞKİN TOPLUM TERCİHLERİNİN
BELİRLENMESİ

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ	188
2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	198
3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	200
4. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE KISITLARI	202
5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	203
5.1. ARAŞTIRMA MODELİ VE HİPOTEZLERİ	203
5.2. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ	206
5.3. VERİ TOPLAMA ARACININ OLUŞTURULMASI VE GELİŞTİRİLMESİ	208
5.4. VERİLERİN ANALİZİNDE KULLANILAN YÖNTEM	209
6. ARAŞTIRMA BULGULARI VE DEĞERLENDİRME	210
6.1. ARAŞTIRMAYA KATILANLARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ	210
6.2. ARAŞTIRMADA KULLANILAN ÖLÇEĞE İLİŞKİN GÜVENİLİRLİK: İÇ TUTARLILIK ANALİZİ	216
6.3. ARAŞTIRMADA KULLANILAN ÖLÇEĞE İLİŞKİN AÇIMLAYICI FAKTÖR ANALİZİ	220
6.4. DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE İLİŞKİN GRUP FARKLILIK TESTLERİ	223
6.5. FAKTÖRLER ARASINDAKİ İLİŞKİ VE ETKİLERİN ANALİZİ	232
6.5.1. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular	232
6.5.2. Regresyon Analizi İlişkin Bulgular	235
SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER.....	240
KAYNAKLAR	256
EKLER.....	280
ÖZGEÇMİŞ.....	283

TABLULAR

Tablo 1: Üretimde ve Tüketimde Etkinlik Sağlandığı Durum.....	33
Tablo 2: Refah İktisadının Birinci Temel Teorem.....	54
Tablo 3: Esneklikler ve Vergi Yükü Dağılımına Etkileri.....	110
Tablo 4: Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisinin Kamu Harcamalarını Karşılama Oranı (1990-2017).....	151
Tablo 5: Artan Oranlı Gelir Vergisi Tarifeleri.....	156
Tablo 6: Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisinin Kamu Harcamalarını Karşılama Oranı (1990-2017).....	166
Tablo 7: Motorlu Taşıtlar Vergisi ve Veraset ve İntikal Vergisinin Kamu Harcamalarını Karşılama Oranı (1990-2017).....	177
Tablo 8: Araştırmanın Hipotezleri.....	205
Tablo 9: İBBS'ye göre Düzey 2'de Yer Alan İllerin Nüfus, Mükellef ve Örneklem Sayısı	207
Tablo 10: Araştırmaya Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımı	210
Tablo 11: Araştırmaya Katılanların Yaşa Göre Dağılımı.....	211
Tablo 12: Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı.....	211
Tablo 13: Araştırmaya Katılanların Medeni Duruma Göre Dağılımı.....	212
Tablo 14: Araştırmaya Katılanların Yaşadığı Bölgeye Göre Dağılımı.....	212
Tablo 15: Araştırmaya Katılanların Gelir Kaynağına Göre Dağılımı.....	213
Tablo 16: Araştırmaya Katılanların Yıllık Gelirlerine Göre Dağılımı.....	213
Tablo 17: Araştırma Değişkenlerinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	214
Tablo 18: Faktörlerin Cronbach Alfa Katsayıları.....	218
Tablo 19: Ölçeğin İç Tutarlılık Analizine İlişkin İstatistikî Değerler (Madde Bütün İstatistikler).....	219

Tablo 20: Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları.....	222
Tablo 21: Faktörlere İlişkin Normallik Testi.....	224
Tablo 22: Araştırmaya Katılanların Cinsiyetine ve Medeni Durumuna Göre Grup Farklılık Testi (t-Testi) Sonuçları.....	225
Tablo 23: Demografik Özelliklere İlişkin Anova Testi Sonuçları.....	228
Tablo 24: Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular.....	233
Tablo 25: Korelasyon Analizine İlişkin Hipotez Testlerinin Sonuçları.....	234
Tablo 26: Regresyon Analizine İlişkin Bulgular (Model 1).....	236
Tablo 27: Regresyon Analizine İlişkin Bulgular (Model 2).....	237
Tablo 28: Regresyon Analizine İlişkin Hipotez Testlerinin Sonuçları.....	238

ŞEKİLLER

Şekil 1: Yeniden Dağıtım Politikaları Kapsamında Sosyal Refah Fonksiyonları.....	83
Şekil 2: Türk Vergi Sisteminde Yer Alan Vergiler.....	144
Şekil 3: Araştırmanın Teorik Modeli.....	204

GRAFİKLER

Grafik 1: Rekabetçi Bir Denge (Tam Rekabet Piyasasında Denge)	31
Grafik 2: Eşit Marjinal Fayda Eğrileri.....	45
Grafik 3: Eşit Olmayan Marjinal Fayda Eğrileri.....	46
Grafik 4: Benthamcı Sosyal Refah Fonksiyonu.....	73
Grafik 5: Rawlscu Sosyal Refah Fonksiyonu.....	79
Grafik 6: Sosyal Refah Fonksiyonları ve Sosyal Optimum.....	82
Grafik 7: Laffer Eğrisi.....	101
Grafik 8: Verginin Aşırı Yüğü.....	109
Grafik 9: Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisinin GSYH İçindeki Payı (1980-2017)...	149
Grafik 10: Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisinin Vergi Gelirleri İçindeki Payı (1980-2017)	150
Grafik 11: Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisinin GSYH İçindeki Payı (1990-2017).....	164
Grafik 12: Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (1990-2017).....	165
Grafik 13: Motorlu Taşıtlar Vergisi ve Veraset ve İntikal Vergisinin GSYH İçindeki Payı (1990-2017).....	176
Grafik 14: Motorlu Taşıtlar Vergisi ve Veraset ve İntikal Vergisinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (1990-2017).....	177

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	Araştırma Geliştirme
ATV	Adalet Temelli Vergileme
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
ETV	Etkinlik Temelli Vergileme
EVK	Emlak Vergisi Kanunu
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GVK	Gelir Vergisi Kanunu
IMF	Uluslararası Para Fonu
İBBS	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
KDA	Kaynak Dağılımında Adalet
KDE	Kaynak Dağılımında Etkinlik
KDV	Katma Değer Vergisi
KDVK	Katma Değer Vergisi Kanunu
KMO	Kaiser-Mayer-Olkin
KVK	Kurumlar Vergisi Kanunu
MAV	Mali Amaçlı Vergileme
MİO	Marjinal İkame Oranı
MM	Marjinal Maliyet
MTİO	Marjinal Teknik İkame Oranı
MTV	Motorlu Taşıtlar Vergisi
MTVK	Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu
OECD	Uluslararası Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
OV	Optimal Vergileme

ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
ÖTVK	Özel Tüketim Vergisi Kanunu
SPSS	Statistical Package for the Social Sciences
SRM	Sosyal Refah Maksimizasyonu
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
VA	Vergi Algısı
VİV	Veraset ve İntikal Vergisi
VİVK	Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu
VSY	Vergi Sisteminin Yapısı

GİRİŞ

Kıt kaynaklarla sınırsız insan ihtiyaçlarını gidermeye çalışan iktisat bilimi, kendi içerisinde normatif iktisat ve pozitif iktisat olmak üzere bir ayrıma tabidir. Pozitif iktisat, kamu politikalarının sonucunu analiz ederek, bunların başarılı olup olmadığına ilişkin yargılara varmaktadır. Diğer taraftan normatif iktisat, belirli amaçlara ne oranda ulaşılabilceği, bu amaçlar çerçevesinde kamu politikalarının tercih edilebilirliği üzerinde durmaktadır. Pozitif iktisat kapsamında mevcut durum ortaya konulurken, normatif iktisat kapsamında ise olması gereken veya arzulanan durumlar tanımlanmaya çalışılmaktadır. Kendisine normatif iktisat içerisinde yer bulan refah iktisadı, alternatif farklı durumların toplum tarafından tercih edilebilirliği üzerinde durmaktadır. Toplum refahını arttıracak politika önerilerinin ve toplum refahı üzerinde etki eden unsurların neler olduğu refah iktisadının çalışma alanını oluşturmaktadır. Bu kapsamda refah iktisadının temel amacı sosyal refah maksimizasyonunun sağlanmasıdır.

Sosyal refah maksimizasyonunu temel hareket noktası alan refah iktisadı, politika önerilerinin kaynak dağılımında etkinliğe ve kaynak dağılımında adalete hizmet etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yani refah iktisadı, toplumsal refah düzeyinin etkinlik ve adalet unsurlarından etkilendiğini esas almaktadır. Nitekim bir ekonomide önemli olan mevcut kaynakların etkin tahsisinin ve bunun sonucunda adil bir dağılımın sağlanmasıdır. Refah iktisadı kapsamında esas alınan etkinlik ölçütü, Pareto etkinliktir. Toplumsal refahı piyasa ekonomisi ile ilişkilendiren refah iktisadı, geliştirilen politikaların Pareto etkin koşulları sağlaması gerektiğini ileri sürmektedir. Piyasa ekonomisinde etkinliğin sağlandığı durumlarda toplumsal refahın en üst düzeye çıkacağı kabul görmektedir. Etkinliğin yanında adil bölüşüm meselesi de toplum tarafından arzu edilen bir durumdur. Özellikle sosyal devlet anlayışının geçerli olduğu toplumlarda adalet, göz ardı edilemez bir unsurdur. Bu nedenle refah iktisadı, etkinliği öncelikli amaç olarak görmekle birlikte, adalet arayışlarını da dikkate almakta ve bu iki kriter ekseninde politika önerilerinin geliştirilmesi gerektiğini kabul etmektedir.

Etkinlik ve adalet sosyal refah açısından istenilen hedefler olmakla birlikte, temel sorun bu iki kriter arasındaki değişim ilişkisidir. Etkinlik ve adalet, birbirinin alternatif maliyetini oluşturmaktadır. Yani etkinliği öncüleyen politika önerileri adil dağılımı, adaleti öncüleyen politika önerileri ise etkinliği arka planda tutmaktadır. Bu

noktada refah iktisadı, etkinlik ve adalet arasındaki denge arayışını konu almaktadır. Etkinlik ve adalet arasında denge kuracak politika önerilerinin toplum tercihlerinden hareketle şekillenmesinin toplumsal açıdan en iyi sonucu vereceği öngörülmektedir. Toplumsal tercihlerin belirlenebilmesi için ise, bireysel tercihlerden hareket edilmektedir. Refah iktisadı, toplumsal refaha bireysel tercihlerden hareketle ulaşılabileceğini kabul etmektedir. Bireysel tercihlerden toplumsal tercihlere ulaşmada refah iktisadının standart aracı olan sosyal refah fonksiyonlarından faydalanılmaktadır. Sosyal refah fonksiyonları benimsenen refah kriterine bağlı olarak çeşitli şekillerde formüle edilebilmektedir. Toplum tercihleri doğrultusunda oluşturulan bu sosyal refah fonksiyonları ile sosyal refah maksimizasyonu sağlanmaya çalışılmaktadır.

Refah iktisadının esas aldığı sosyal refah düzeyi, kamu ekonomisi faaliyetleri dahil olmak üzere birçok unsurdan etkilenmektedir. Kamu ekonomisi faaliyetlerinin temel göstergesi olan vergileme, sosyal refah düzeyi üzerinde etkili olan unsurlardan biridir. Refah iktisadı kapsamında vergilemeye ilişkin toplumsal açıdan en iyi önermeler, optimal vergi arayışları doğrultusunda geliştirilmektedir. Ortaya çıkışı çok daha eski dönemlere dayanmakla birlikte, 1970'lerden günümüze daha yoğun bir çalışma alanı bulan optimal vergileme, refah iktisadının standart araçlarından hareketle sistematize edilmektedir. Buradan hareketle optimal vergileme, kamu finansman ihtiyacına cevap verebilen ve aynı zamanda toplumun vergilemeye ilişkin etkinlik ve adalet tercihleri arasında denge kurmaya çalışan bir alan olarak tanımlanmaktadır. Optimal vergileme kapsamında ön planda tutulan iki temel amaç söz konusudur. Bunlardan ilki, kamu finansmanı için yeterli düzeyde gelir elde edilmesidir. İkincisi ise, toplumun vergilemeye ilişkin etkinlik ve adalet tercihinin belirlenmesi ve bu iki kriter arasında denge kurulmasıdır. Optimal vergileme kapsamında esas alınan ilk amaç, vergilemenin mali amacına işaret etmektedir. Vergilerin meşruluğunun en temel nedeni, kamu hizmetleridir. Devletin üstlendiği bu hizmetleri yerine getirebilmek için yaptığı harcamalar, vergilerle finanse edilmektedir. Kamu finansman gereksinimi noktasında tahsil edilecek vergi miktarı, siyasal karar alma sürecinde belirlendiği için optimal vergilemenin bu unsuruna ilişkin çok fazla tartışma söz konusu olmamaktadır.

Optimal vergilemeye ilişkin ikinci ve en önemli olan amaç, etkinlik ve adalet arasında toplum tarafından kabul edilebilir bir dengenin kurulmasıdır. Vergi, mali amacın yanında bir takım mali olmayan amaçların gerçekleşmesine de hizmet

etmektedir. Bu kapsamda vergiler sahip olduğu özelliklerden hareketle (konu, oran, tarife, vb.), etkinliğin sağlanmasına veya adaletin tesis edilmesine yönelik ayarlanabilmektedir. Vergileme konusunda da etkinlik ve adalet arasında bir değişim ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; etkinliğe hizmet eden vergi politikaları, vergi yükünün adil dağılmasına engel olmaktadır. Diğer taraftan adil bir vergileme yapılması için gerçekleştirilen politikalar ise piyasada etkin kaynak dağılımını bozmaktadır. Burada önemli olan, vergilemeye ilişkin toplum tercihinin belirlenmesidir. Yani toplum, adalet temelli bir vergileme mi, yoksa etkinlik temelli bir vergileme mi yapılmasını istemektedir. Optimal vergileme kapsamında yürütölen araştırmalar, toplum tercihleri doğrultusunda bu iki kriter arasında denge kurma arayışına yönelmektedir. Toplum tercihlerinden hareketle, etkinlik ve adalet arasında kurulan dengeyle sosyal refahın en üst düzeyde sağlanacağı kabul edilmektedir. Toplumun adil bir vergilemenin yapılmasını tercih etmesi durumunda vergi yükünün adil dağılmasını sağlayan ve gelir eşitsizliklerini azaltan vergi politikaları ve/veya vergi türlerinin uygulanması, toplumsal açıdan en iyiye ulaşılmasını sağlamaktadır. Aynı şekilde etkinliğin sosyal refah kriteri olarak tercih edildiği toplumlarda, etkinliğe hizmet eden vergiler aracılığıyla toplumsal refah maksimizasyonun sağlanacağı kabul edilmektedir.

Günümüz ekonomilerinde vergileme kapsamında hangi kriterin esas alınacağı, genellikle ölkelerin öncelikli makroekonomik amaçlarından hareketle belirlenmektedir. Büyümenin öncelikli amaç olduğu ekonomilerde, kıt kaynakların verimli bir şekilde tahsis edilmesi ön planda tutulmakta ve vergileme bu amaç doğrultusunda yapılmaktadır. Gelir eşitsizliklerinin ön planda tutulduğu ekonomilerde ise adaletin tesisine ilişkin politikalar geliştirilmekte ve vergiler yeniden dağıtım amacı kapsamında kullanılmaktadır. Ancak toplum tercihlerinin esas alınmadığı durumlarda, makroekonomik kaygılarla yürütölen vergi politikaları, sosyal refahın en üst düzeye çıkarılmasında etkili olamamaktadır. Toplumsal açıdan en iyiye ulaşılabilmesi için esas olan toplum tercihinin belirlenmesidir. Toplum tercihlerinden hareketle geliştirilen politika önerileri, sosyal refah maksimizasyonunu sağlamakta ve aynı zamanda vergiye uyumu da arttırabilmektedir. Buradan hareketle çalışmanın amacını; optimal vergilemeye ilişkin toplum tercihinin belirlenmesi ve bunun sosyal refah üzerindeki etkisinin tespit edilmesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmada anket yönteminden faydalanılarak Türkiye genelinde bir araştırma yapılmıştır. Optimal vergileme bağımlı

değişken, etkinlik temelli vergileme, adalet temelli vergileme ve mali amaçlı vergileme bağımsız değişken olarak ele alınmış ve buna yönelik regresyon modeli kurulmuştur. Bu modelden hareketle, toplumun vergilemeye ilişkin tercihi ve bunun optimal vergileme üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Devamında sosyal refah maksimizasyonu bağımlı değişken, optimal vergileme, kaynak dağılımında etkinlik ve kaynak dağılımında adaletin bağımsız değişken olarak alındığı ikinci bir regresyon modeli kurulmuştur. Bu modelden hareketle de bu bağımsız değişkenlerin sosyal refah maksimizasyonuna etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle, Türk vergi sistemine ilişkin toplum tercihleriyle uyumlu vergi politikası önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır.

Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde, ilk olarak piyasa ekonomisi ve refah iktisadi ilişkisinden bahsedilmiştir. Refah iktisadının tanımı ve refah iktisadi yaklaşımlarına değinilerek, refah iktisadının temel kriterleri ve temel teoremlerine yer verilmiştir. Devamında, refah iktisadının özünü oluşturan refah kavramından bahsedilmiş, bireysel refahtan hareketle toplumsal refaha ulaşmada kullanılan sosyal refah fonksiyonları açıklanmış, etkinlik ve adaletle yönelik tanımlanan sosyal refah fonksiyonlarına yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde optimal vergileme teorisi ve sosyal refah ilişkisinden hareketle, optimal vergilemenin gelişimine ve optimal vergileme kriterlerine ilişkin bilgiler verilmiştir. Devamında optimal vergi arayışlarının yoğunlaştığı konular ve yaklaşımlara ayrıntılı bir şekilde yer verilerek, optimal vergilemenin ulaştığı sonuçlara değinilmiştir. İkinci bölümün ilerleyen kısmında ise optimal vergileme kriterlerinden hareketle, Türk vergi sisteminde yer alan vergilerin hem teorik hem de pratik anlamda değerlendirmelerine yer verilmiştir. Son olarak ise Türk vergi sisteminin sosyal refaha etkisi açısından genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ilgili literatüre yer verilerek, araştırmanın problemi, amacı, önemi, kapsamı ve kısıtlarına değinilmiştir. Araştırmanın yöntemine ilişkin bilgi verildikten sonra araştırma modeli ve hipotezleri oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında elde edilen bilgiler, anket yöntemi aracılığıyla toplanmış ve bulgular SPSS 23 paket programı yardımıyla istatistiksel analizlere dahil edilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ilişkin dağılımlara, devamında

ölçeğe ilişkin güvenilirlik ve faktör analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Sonrasında ise farklılık testleri, korelasyon ve regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise araştırmaya ilişkin genel bir bilgi verildikten sonra, elde edilen bulgulardan hareketle mevcut Türk vergi sisteminin yapısı değerlendirilerek ileriye dönük uygulamalar için öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

REFAH İKTİSADI ALGISI VE SOSYAL REFAH FONKSİYONU

Piyasa ekonomisi odaklı gelişen refah iktisadı toplumsal tercihler doğrultusunda, sosyal refahın en üst düzeyde sağlanmasını amaçlamakta olup, toplum tercihlerinin etkinlik ve adalet özelinde şekilleneceği kabul etmektedir. Refah iktisadı, toplum tercihlerinin belirlenmesi noktasında ise sosyal refah fonksiyonları araç olarak görmektedir. Bu doğrultuda refah kriterleri bazında farklı sosyal refah fonksiyonları ortaya koyulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde, piyasa ekonomisi ve refah ilişkisine vurgu yapılarak, refah iktisadının tanımı, yaklaşımları, refah kriterleri ve temel teoremler üzerinde durulmuştur. Devamında refah iktisadının özünü oluşturan refah kavramı ve bireysel refahtan hareketle toplumsal refaha ulaşılmada etkili olan sosyal refah fonksiyonları ayrıntısıyla açıklanmıştır.

1. PİYASA EKONOMİSİ VE REFAH İKTİSADININ TEORİK TEMELLERİ

Bu başlık altında öncelikli olarak piyasa ekonomisinin temel özelliklerinden bahsedilerek, piyasa ekonomisi ve refah arasındaki ilişki ele alınmıştır. Sonrasında refaha iktisadının teorik temellerine yönelik açıklamalarda bulunulmuştur.

1.1. PİYASA EKONOMİSİNİN TEMEL DEĞERLERİ VE REFAH İLİŞKİSİ

Temelleri 17'inci yüzyılda atılan liberalizm, John Locke, David Hume, Adam Smith, John S. Mill, Jeremy Bentham, Herbert Spencer, Benjamin Constant gibi düşünürlerin görüşleriyle şekillenmiş siyasal bir düşünce akımıdır. Bahsi geçen düşünürler arasında liberalizmin kurucusu olarak kabul edilen J. Locke, devletin varlığının ve meşruiyetinin sosyal sözleşmelerde aranması gerektiğini savunmuştur¹. Liberalizmin bir diğer önemli temsilcilerinden olan A. Smith ise, 1776 yılında

¹ Halis Çetin, "Liberalizmin Temel İlkeleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 1, 2001, s. 219-220.

yayınladığı “Wealth of Nations” kitabı ile liberalizmi sistemleştiren düşünür olmuştur². Bu şekilde temelleri kurulan liberalizm, temel hareket noktası olarak bireyi esas almaktadır. Bu nedenle liberalizmde, toplum ve devlet anlayışı bireye ve bireyin iradesine dayandırılmakta olup, toplum ve devlet insan iradesinin birer ürünü olarak kabul edilmektedir.

Bir toplumun gelişmişlik düzeyini ve iktisadi refahını belirleyen en önemli unsur, ne doğal kaynaklar, ne sahip olunan teknoloji ne de faktör donanımıdır. Bu noktada önemli olan şey ekonomik örgütlenmenin sağlam olmasıdır. Kısacası, bir ülkenin kullanmakta olduğu ekonomik modelin sağlamlığı, gelişmişliğini ve refahını tayin eden en önemli unsurdur³. Liberalizm, birey ve toplum refahı açısından en uygun ekonomik modelin piyasa ekonomisi olduğuna vurgu yapmakta, gelir ve refahın en uygun şekilde piyasa ekonomisinde dağılacağına inanmaktadır. Piyasa ekonomisi, rekabete dayalı, karı esas alan, özel mülkiyeti, tercih özgürlüğünü güvence altına alan ve devletin fiyat mekanizmasına minimum düzeyde müdahale ettiği ekonomik bir sistem modeli olarak tanımlanabilmektedir⁴. Diğer bir tanımla piyasa ekonomisi, iktisadi olarak üretici ve tüketicilerin faaliyetlerini serbestçe sürdürdükleri bir yapı olarak ifade edilebilmektedir⁵. Dolayısıyla böyle bir ekonomik düzende dış bir müdahaleye gerek kalmadan toplum refahının maksimum düzeye çıkabileceği kabul görmüştür. Piyasa ekonomisi zamanla farklılaşıp gelişse de özünde ve temel unsurlarında herhangi bir değişikliğe uğramamıştır⁶.

Klasik öğretinin öncülerinden olan Smith’in liberalizme ilişkin görüşleri, piyasa ekonomisinin temel unsurlarını oluşturmaktadır. Bunlar; “bireycilik ve özel mülkiyet”, “rasyonellik”, “tam rekabet ve görünmez el” olarak ifade edilmektedir⁷. Bu unsurlar içerisinde yer alan *bireycilik* görüşü, toplumun temeli olarak bireyi kabul etmektedir. Bu

² Fatih Savaşan, *Kamu Ekonomisi*, 5. b., Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım, 2015, s. 68.

³ Güneri Akalın, *Türkiye’de Ekonomi-Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş*, 1. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2002, s. 87.

⁴ Ayşegül Tayyar, Birol Çetin, “Liberal İktisadi Düşünce ve Devlet”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 2, 2013, s. 113.

⁵ Coşkun Can Aktan, “Piyasa Başarısızlığının Anatomisi ve Kamu Ekonomisi Rasyoneli”, *Kamu Ekonomisi ve Kamu Politikaları*, ed. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Yaşar Vural, Ankara: Seçkin Yayınları, 2006, s. 9.

⁶ Ahmet Kılıçbay, *Türkiye’de Piyasa Ekonomisi*, İstanbul: Gür-Ay Matbaası, 1985, s. 16.

⁷ Gülden Ülgen, *Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Sürdürülebilirliği*, İstanbul: Derin Yayınları, 2005, s. 7-10; Vural Fuat Savaş, *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*, 2.b., Ankara: Liberte Yayınları, 2000, s. 57-64.

anlayışa göre toplum, bireylerin toplamından oluşup, herhangi bir toplumsal hareket, ancak bireylerin, özgür iradeleri sonucu böyle bir hareketi istemeleri doğrultusunda ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla eşitlik ve adalet gibi temel ahlaki hedefler veya sorunlar, toplumu oluşturan bireylerin isteği sonucu oluşmaktadır. Dış etkenlerin, bireylerin davranış ve tutumlarını etkilemesi söz konusu değildir⁸. Bu anlamda bireye tam bir serbesti tanınmakta ve ekonomik alanda özgürce hareket etmelerine izin verilmektedir. Yani bireyler, ekonomik karar ve davranışlarında tam bir tercih serbestisine⁹ sahiptir. Böylelikle, liberalizmde siyasal düzenin kaynağı birey kabul edildiği gibi ekonomik düzenin temelinde de birey çıkarları yer almaktadır¹⁰.

Piyasa ekonomisinin temel unsurlarından biri olan *özel mülkiyet* bireycilik kapsamına dahil edilmekte ve bireylerin toplumun diğer fertlerine karşı korunan bireysel alanı anlamına gelmektedir¹¹. Piyasa ekonomisinde devlete duyulan ihtiyacın en önemli nedenlerinden biri aslında özel mülkiyet hakkının korunmasıdır. Nitekim bireylerin sahip olduğu en doğal haklardan biri mülkiyet hakkıdır. Bireyler, kişisel çabaları ve yetenekleri ile sahip oldukları değerlerin üst bir otorite tarafından korunmasını ve bu haklarının güvence altına alınmasını istedikleri için siyasal bir sözleşme ile devleti kurmaktadır¹². Dolayısıyla özel mülkiyetin devletçe himaye edilmesi, yani bireyin sahip olduğu mallar üzerindeki hakkının üçüncü kişiler ve devlet tarafından sınırlandırılmaması gerekmektedir¹³. Bu kapsamda piyasa ekonomisinin var olabilmesinde önde gelen şart, toplumun temeli olarak bireyin esas alınması ve bireylerin mülkiyet haklarının diğer fertlere karşı korunmasıdır.

Piyasa ekonomisinin bir diğer unsuru, rasyonelliktir. *Rasyonellik*, ekonomik ve sosyal birimlerin rasyonel olduğunun kabul edilmesidir. Yani üretici ve tüketiciler, kendileri ile ilgili kararları alırken mevcut bütün bilgileri ve kendi tercihlerini

⁸ Savaş, a.g.e., s. 57.

⁹ Birey sahip olduğu bu ekonomik karar ve tercih serbestisinden hareketle; çalışıp çalışmama, istediği işte, istediği sürece çalışma, elde ettiği geliri dilediği şekilde kullanma özgürlüğüne ve girişim serbestliğine sahiptir. (Kılıçbay, a.g.e., s. 8)

¹⁰ Ayferi Göze, *Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet*, 6. b., İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2010, s. 3.

¹¹ Savaş, a.g.e., s. 57.

¹² Göze, a.g.e., s. 4.

¹³ Akalın, *Türkiye'de Ekonomi-Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş*, s. 99.

değerlendirmektedir. Böylelikle kendi çıkarlarını en iyi şekilde koruyacak kararlar alabilmektedir¹⁴.

Tam rekabet ve görünmez el, piyasa ekonomisinin temel unsurlarından bir diğerleridir. Buna göre *tam rekabet* piyasası, alıcı ve satıcıların, belli koşullar altında hiçbir engel olmadan karşılaştıkları piyasadır¹⁵. Tam rekabete dayalı piyasa ekonomilerinde, üretici ve tüketiciler gibi, bütün üretim faktörleri sahipleri tam bir karar ve tercih serbestisine sahiptir¹⁶. Bu karar ve tercihler doğrultusunda, piyasaya verilen sinyallerle üretim ve arz belirlenmekte, nihai arz ve talep dengeleri oluşmaktadır. Ancak, bir piyasanın tam rekabet koşulları çerçevesinde işleyebilmesi için bazı şartların varlığından söz edilmesi gerekmektedir¹⁷. Bunlar; alıcı ve satıcı sayısının çok olması (atomisite), herkesin piyasa koşullarından haberdar olması (açıklık), alıcı, satıcı ve tüm üretim faktörlerinin tam bir seçim olanağına ve hareket serbestisine sahip olması (mobilité), mallarda tam bir homojenliğin olmasıdır (homojenite)¹⁸. Bahsi geçen bu koşulların aynı anda sağlanması piyasada arz ve talebi eşitleyerek, tek bir fiyatın oluşmasına imkan vermektedir. Böylelikle tam rekabet piyasası üretim, tüketim ve gelir dağılımında etkinliği kendiliğinden sağlayabilmektedir¹⁹.

Tam rekabet piyasasında çok sayıda alıcı ve satıcı kendi çıkarları peşinde koşarken, hiç amaçlamadıkları halde toplumun yararına da hizmet etmektedir. Bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda toplum yararına hizmet etmeleri, Smith'den bu yana *görünmez el* olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla böyle bir sistemde devletin piyasa işleyişine müdahale etmemesi gerektiği savunulmaktadır²⁰.

Bahsi geçen bu özellikler doğrultusunda oluşan piyasa ekonomisi, esasen toplumsal refahı temel almakta ve önemsemektedir. Toplumsal refah, özünde bireysel refah ile şekillendirilmektedir. Bu kapsamda, bireye dokunmayan hiçbir politikanın toplumsal refahı arttırmayacağına inanılmakta ve toplumsal sorunlara karşı daima duyarlı olunmaktadır. Üzerinde durulan toplumsal sorunlardan en önemlisi ise piyasa

¹⁴ Ülgen, a.g.e., s. 10.

¹⁵ Zeynel Dinler, *İktisada Giriş*, 10.b., Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2004, s. 72.

¹⁶ Kılıçbay, a.g.e., s. 8.

¹⁷ Ülgen, a.g.e., s.7.

¹⁸ Tam rekabet piyasalarında var olması gereken bu koşullara ilişkin ayrıntılı bilgi için bakınız (Dinler, a.g.e., s. 72-74).

¹⁹ Ülgen, a.g.e., s. 7.

²⁰ Erdal M. Ünsal, *Mikro İktisat*, 7.b., Ankara: İmaj Yayıncılık, 2007, s. 39.

ekonomisinin ortaya koyacağı sonuçların nasıl değerlendirileceği ve toplumla ilgili kararların nasıl alınacağıdır²¹. Bu nedenle piyasa ekonomisi, toplumsal kararların bireysel tercihler arasında yapılan seçimlerden hareketle belirlenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Diğer taraftan bireysel refahın yanı sıra toplumsal refahın optimizasyonu için piyasa ekonomisinin yeterli bir mekanizma olup olmadığı, tartışmaya neden olan bir durumdur. Bu tartışma kapsamında bir takım sorular ortaya çıkmaktadır. Kamu kesimi iktisadi faaliyetlerinin olmadığı bir ekonomide, özel sektör faaliyetleri ne oranda sosyal refahı arttırabilir? Diğer bir ifadeyle bir ekonomide özel sektörün tek başına var olması, toplum refahını en üst düzeye çıkarabilir mi? Bu sorulara cevap olarak Fizyokratlar “doğal düzen”, klasikler ise “görünmez el” savı ile ekonomik faaliyetlerin işleyişinde ortaya çıkabilecek istikrarsızlıkların kısa dönemli ve geçici olacağını, zaman içerisinde ortadan kalkacağını ileri sürmektedir. Dolayısıyla hem Fizyokratlar hem de klasikler piyasa ekonomisini, toplumsal refahın maksimizasyonu için yeterli görmüşler ve kamu kesimine sınırlı faaliyetlerin²² dışında gerek kalmadığını savunmuşlardır²³.

Klasikler, piyasa ekonomisinde toplumsal refah maksimizasyonunu nispi fiyat yapısının değişmemesi ile ilişkilendirmiş, dolayısıyla arz ve talebin piyasa dışında hiçbir unsurdan etkilenmemesi gerektiğini savunmuştur. Bu noktada piyasa ekonomisi, bireysel özgürlüklerin garanti edilmesine dikkat çekmektedir²⁴. Böylelikle görünmez el varsayımından hareketle, bireyler kendi çıkarlarını en üst düzeye çıkaracak şekilde hareket etmekte ve farkında olmadan sosyal refahı en üst düzeye çıkarmaktadır²⁵. Bunun için yukarıda da değinildiği üzere, bireyler rasyonel hareket etmeli, yani kendi özgür iradesiyle karar vermelidir. Böylelikle klasikler, devletin ekonomiye müdahale etmediği durumlarda, ekonomik faaliyetlerin kendiliğinden meydana geleceğini ve gelişeceğini düşünmektedir. Tam rekabet koşullarına işaret eden bu durumda, üretici karları ve tüketici faydaları maksimum olacak ve toplumsal refah en üst düzeye

²¹ Savaş, a.g.e., s. 65.

²² Klasik iktisadi düşüncede devlete sınırlı faaliyetler tanınarak, jandarma devlet anlayışı savunulmuştur. Bu anlayıştan hareketle devlete, sadece ülkenin iç ve dış güvenliğini, barışını sağlamak, adalet hizmetlerini sunmak ve toplum içinde meydana gelen uyuşmazlıklarda haklı ve haksızı ayırarak toplum düzenini sağlamak görevi verilmiştir (Nazım Öztürk, “Ekonomide Devletin Değişen Rolü”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 39, S. 1, 2006, s. 21).

²³ Aktan, “Piyasa Başarısızlığının Anatomisi ve Kamu Ekonomisi Rasyoneli”, s. 9.

²⁴ Tayyar, Çetin, a.g.m., s. 113.

²⁵ Öztürk, “Ekonomide Devletin Değişen Rolü”, s. 20.

çıkacaktır²⁶. Tam rekabet koşullarında işleyen piyasalarda, fiyata duyulan güven sonsuzdur. Bireyin özgür iradesiyle piyasada oluşan fiyat, toplumsal refah maksimizasyonu için önemli görülmektedir. Nitekim sağlıklı işleyen bir fiyat mekanizması, kaynak dağılımında etkinliği ve gelir bölüşümünde adaleti sağlamaktadır. Bu nedenle, yeniden dağıtıcı kamu müdahalelerine ihtiyaç duyulmamaktadır²⁷.

Bu konu, klasik iktisadı savunan bazı düşünürler arasında görüş ayrılığına neden olmuştur. Smith özellikle tekelleşme ve kartelleşmenin olmadığı, serbest ve rekabetçi piyasada tüm toplumun refahının artacağını, yoksulluk sorununun ise uzun vadede piyasada çözülebileceğini savunmuştur. Devamında Thomas R. Malthus, fakirlere yapılacak her türlü devlet yardımının bireyleri yoksulluğa iteceğini ve onların yardıma bağımlı hale geleceğini ileri sürerek, devletin müdahalesine kesin olarak karşı çıkmıştır. Mill ise, sosyal güvenliği ve gelir eşitliğini sağlamak için sınırlı ölçüde devlet müdahalesini kabul edilebilir görmüştür²⁸.

Smith ve Malthus tarafından savunulan rekabetçi piyasalar, birinci en iyi ekonomi olarak nitelendirilmektedir. Birinci en iyi ekonomilerde devletin varlığı geçersiz kılınmaktadır. Bazı durumlarda ise (piyasa aksaklıkları söz konusu olduğunda) piyasa koşullarında karar alan ve eylem gerçekleştiren kamu ekonomisine ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacın karşılandığı ekonomiler ikinci en iyi ekonomidir. Liberalizmin ikinci en iyi ekonomi koşullarında, devletin ekonomiye müdahalesine yaklaşımı farklılaşmakta olup, liberalizm; klasik liberalizm, sosyal liberalizm ve neo-liberalizm olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Klasik liberalizm anlayışı yukarıda da ifade edildiği gibi devlet müdahalesine tam anlamıyla karşı çıkarak, görünmez el yardımıyla piyasada sosyal refahın en iyi şekilde sağlanacağını öne sürmektedir.

Etkinliğin, sosyal refahın tek belirleyicisi olmadığı yönündeki görüşlerin gelişimi sosyal liberalizm ile olmuştur. Sosyal liberalizm, sosyal refahın adaletten etkilendiğini ve piyasanın bunu tam olarak karşılayamadığını savunmaktadır. Bu nedenle sosyal liberaller, piyasanın başarısız ve yetersiz olduğu durumlarda, toplumsal refaha ulaşmada, gelir eşitsizliğini ve adaletsizliği gidermede devlete aktif görevler

²⁶ Osman Demir, *Ekonomide Devlet*, 1.b., Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları No: 71, 1997, s.29.

²⁷ Tayyar, Çetin, a.g.m., s. 114.

²⁸ Songül Sallan Gül, *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısılcacında Refah Devleti*, 2.b., Ankara: Ebabil Yayıncılık, 2006, s. 30.

yüklemiştir. Bu bağlamda devletin düzenleyici ve denetleyici fonksiyona sahip olması gerektiğini savunmuşlardır²⁹.

Avrupa’da 1970’li yıllarda yaşanan siyasi ve iktisadi bunalımlar ise neo-liberal yaklaşımın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Neo-liberal yaklaşım, piyasa aksaklıklarını sistematik bir şekilde el alarak “*Piyasa Başarısızlığı Teorisini*³⁰” geliştirmiştir. Neo-liberal yaklaşım, piyasa ekonomisinin tek başına sosyal refahı maksimize edemeyeceğini ileri sürmüş, bu durumda devletin, piyasanın başarısız ve yetersiz olduğu alanlarda müdahale etmesi gerektiği görüşünü savunmuştur³¹. Neo-liberal yaklaşımın benimsendiği refah iktisadi anlayışı, esasen piyasa mekanizmasını ön planda tutmuş, piyasa ekonomisi ve refah arasında bir ilişki kurarak, insanların ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayan kurum olarak piyasayı kabul etmiştir. Yani bireysel ve toplumsal refahın, piyasa ekonomisinde en üst düzeyde gerçekleşeceği fikri benimsenmiştir³². Piyasanın başarısız olduğu durumlarda ise, refahın en üst düzeyde sağlanmasına yönelik önlemlerin, kamu politikaları aracılığıyla gerçekleştirilmesi gerektiği kabul görmüştür.

Yukarıda değinilen birey, piyasa ve toplumsal refah arasındaki ilişkiler refah iktisadi bağlamında ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Buradan hareketle aşağıda refah iktisadının tanımına ve yaklaşımlarına ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

1.2. REFAH İKTİSADININ TANIMI VE REFAH İKTİSADI YAKLAŞIMLARI

Refah iktisadi neo-liberal yaklaşım çerçevesinde şekillenen ve gelişen bir bilim dalıdır. Liberalizmin temel unsuru olan piyasa ekonomisi, refah iktisadi tarafından da kabul görmüş ve refah ile piyasa arasında ilişki kurulmuştur. Bireysel ve toplumsal refahın piyasa ekonomisi içerisinde gerçekleşeceği düşüncesi savunulmuştur. Bununla birlikte refahın, piyasada en üst düzeyde sağlanamadığı durumlarda devlet

²⁹ Tayyar, Çetin, a.g.m., s. 111.

³⁰ Piyasa başarısızlığı, ekonomide özel harcamaların yanında devlet harcamalarına da ihtiyaç duyulmasının nedenini açıklamada kullanılan bir kavramdır (Richard O. Zerby, *Economic Efficiency in Law and Economics*, First Edition, UK: Edward Elgar Publishing, 2001, p. 164). Bir ekonomide piyasayı başarısızlığa uğratan faktörler; tam rekabetin gerçekleştirilememesi, dışsal ekonomiler, içsel ekonomiler, kamusal mallar, asimetrik bilgi şeklinde sıralanmaktadır. Piyasa başarısızlıkları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız (Savaşan, a.g.e.).

³¹ Tayyar, Çetin, a.g.m., s.115; Coşkun Can Aktan, *Değişim Çağında Devlet*, 1.b., Konya: Çizgi Kitabevi, 2003, s. 13.

³² Özlem Albayrak, *Refah İktisadının Teorik Temelleri: Piyasa ve Refah İlişkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s. 19.

müdahalesinin olabileceği de kabul edilmiştir. Bu doğrultuda gelişen ve şekillenen refah iktisadı, toplumsal refahın en üst düzeyde kılınmasına yönelik araştırmalar yapan bir bilim dalıdır. Sosyal refah maksimizasyonunu amaçlayan refah iktisadı kendi içerisinde yaşadığı gelişimden hareketle, iki farklı yaklaşım çerçevesinde ele alınmaktadır. Çalışmanın bu kısmında refah iktisadının tanımı yapılarak, refah iktisadı yaklaşımlarına ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

1.2.1. Refah İktisadını Tanımı ve Kapsamı

Devletin uygulamış olduğu politika sonuçlarının analizi ile belli devlet politikalarının istenirliği konusunda yargıya varmak arasında yapılan ayırım önemlidir. Birinci olarak bahsedilen durum genellikle “pozitif iktisat”, ikincisi ise “normatif iktisat” olarak tanımlanmaktadır. Pozitif iktisat, devlet politikalarının sonucunu analiz etmekle birlikte, kamu kesimi faaliyetlerinin ve politikaları oluşturan siyasi ve iktisadi güçlerin betimlemesini yapmaktadır. Normatif iktisat ise, çeşitli devlet politikalarının ne kadar iyi yürüdüğü ve belirli amaçlara ulaşmada daha etkili olacak politikaların oluşturulması konusunda bir yargıya varmakla ilgilenmektedir³³.

Bu tanımlamalardan hareketle, pozitif iktisat “Nedir?” sorusuna cevap ararken, normatif iktisat ise “Ne olmalı?” sorusuna cevap aramaktadır³⁴. Teorik olarak pozitif iktisat, ampirik imkanlara sahip olduğu sürece, istatistiksel olarak test edilebilen hipotezler sunmaktadır³⁵. Normatif iktisat ise daha çok öneriler getiren ve olması gereken üzerinde duran bir alandır. Dolayısıyla normatif iktisat, değer yargıları içermekte ve bu değer yargılarının ürünü olduğu için sonuçları test edilememekte, bilimsel düzeyde reddedilememektedir³⁶. Bu durumda refah iktisadının hangi önermeye girdiği konusu tartışmalıdır. Tam anlamıyla bir fikir birliği olamamakla birlikte, refah iktisadı, normatif iktisadın bir parçası olarak kabul edilmektedir³⁷.

³³ Joseph E. Stiglitz, *Kamu Ekonomisi*, çev. Ömer Faruk Batirel, Second Edition, Newyork: W.N. Norton Comp., 1988, s. 19.

³⁴ Yew-Kwang Ng, *Welfare Economics Indroduction and Development of Basic Concept*, First Edition, London: The Macmillan Press Ltd., 1979, p. 6.

³⁵ Richard E. Just, Darrell L. Hueth, Andrew Schmitz, *The Welfare Economics of Public Policy*, First Edition, UK: Edward Elgar Publishing, 2004, p. 3-4.

³⁶ Ünsal, a.g.e., s. 19.

³⁷ Ng, a.g.e., s. 6.

Ancak, refah iktisadının öncüsü olarak kabul edilen Arthur C. Pigou'nun refah iktisadına ilişkin görüşü bu yönde değildir³⁸. Pigou, "The Economics of Welfare"³⁹ eserinde refah iktisadını "olması gerekeni" inceleyen bir alan olarak görmemektedir. Bu eserinde refahın nedenleriyle ilgilenen Pigou'ya göre refah iktisadı, ekonomik refahı arttıracak olan durumları inceleyen bir alandır⁴⁰. Ayrıca Pigou refahı, bireyin belli bir süre içinde tükettiği mal ve hizmetlerden elde ettiği faydalarla ilişkilendirmekte⁴¹, etik ve değer yargıları üzerinde durmamaktadır⁴².

Bengül (1963)' e göre ise refah iktisadı olması gereken ile ilgilenen bir bilim dalıdır. Dolayısıyla normatif bir içeriğe sahiptir. "Bu yapılsın" denildiğinde "Neden?" şeklinde bir sorunun gelmesi, yüksek olasılıklı bir durumdur. Bu soruya nasıl cevap verilirse verilsin, sonuç itibarıyla bazı şeylerin iyi ve isteğe uygun sayıldığı anlamına gelmektedir. Buradan hareketle refah iktisadının normatif olduğu ve ahlakla ilgili olduğu inkar edilemeyen bir durumdur⁴³. Dolayısıyla iktisadi olayları olduğu gibi tespit etmek ve bunları bir sistematığe oturtmak, iktisat teorisinin bir fonksiyonu iken, refah iktisadı olması gerekenle ilgilenen bir işleve sahiptir⁴⁴.

Günümüzde ağırlıklı olarak hakim olan görüş, refah iktisadının olması gerekenle ilgilendiği bir çalışma alanının olduğu yönündedir. Kanaatimizce de toplumsal açıdan en iyi sonuçları verecek iktisat politikaları üzerinde duran bu bilim dalı, değer yargılarına sahip olduğu için normatif iktisat içerisinde değerlendirilmelidir. Bununla birlikte pozitif iktisatta olduğu gibi refah iktisadındaki önermeler de, bir dizi tanım ve varsayımdan gelen mantıksal çıkarımlara dayanmaktadır. Buradaki temel fark; önermelerin, iktisatçıların veya bu konu ile ilgili herhangi bir kişinin hem fikir olamayabileceği etik varsayımlar veya değer yargıları içermesidir⁴⁵.

³⁸ Pigou'nun bu eseri refah iktisadının teorik anlamda temel eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir (S. K. Nath, *A Perspective of Welfare Economics*, First Edition, London: Bath MacMillan, 1973, p. 13).

³⁹ John R. Hicks, "The Foundations of Welfare Economics", *The Economic Journal*, V. 49, N. 196, 1939, p. 697.

⁴⁰ A. Radomysler, "Welfare Economics and Economic Policy", *Economica*, New Series, V. 13, N. 51, 1946, p. 199.

⁴¹ Nadir Eroğlu, "John R. Hicks'in Refah Ekonomisine Katkıları", *T.C. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 19, N. 1, 2004, s. 138.

⁴² Nath, a.g.e., p. 13.

⁴³ Nejat Bengül, *İktisadi Refah Teorisinin Başlıca Meseleleri*, 1.b., Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963, s. 6-7.

⁴⁴ Bengül, a.g.e., s. 6.

⁴⁵ Just, Hueth, Schmitz, a.g.e., s. 3-4.

Refah iktisadının hangi alana ait olduğuna dair birçok görüş söz konusu iken, başlangıcı hakkında da bir uzlaşma bulunmamaktadır. Myint, refah iktisadının kurucusu olarak Smith'i kabul ederken⁴⁶, bazı yazarlar ise refah iktisadının daha geri tarihte başladığını ileri sürmektedir. Refah iktisadının temelini Ricardo, Mill ve Marshall'a dayandıranlar da bulunmaktadır⁴⁷. Refah iktisadının, iktisat bilimi içerisindeki yerini ve başlangıcına ilişkin bilgileri ifade ettikten sonra, genel olarak refah iktisadının tanımı ve kapsamı üzerindeki açıklamalara geçilebilmektedir.

Refah iktisadının başlangıcına dair ortak bir görüş olmasa da, refah iktisadı terimini ilk olarak kullananın Pigou olduğu kabul edilmektedir. Pigou'ya göre refah iktisadı, toplumun ekonomik refahının artmasında etkili olan faktörlerin araştırılması ile ilgilenen bir bilim dalıdır⁴⁸. Pigou'nun bu tanımından hareketle refah iktisadı, bir ekonomik durumda toplumsal refahın, diğerinden daha az veya daha fazla olduğunu belirlemeyi sağlayan önerileri formüle etmeye çalışmaktadır⁴⁹. Buna göre refah iktisadı⁵⁰, alternatif farklı durumların toplum tarafından tercih edilebilirliğini incelemekte ve toplum refahının artmasını ve/veya en üst düzeyde sağlanmasını amaçlamaktadır⁵¹. Bu kapsamda refah iktisadı, iktisat teorisinin önemli alanlarından birini ifade etmekte ve birçok uygulama için de temel oluşturmaktadır.

Bireysel ve toplumsal refahını merkez alan refah iktisadı, bireyleri neyin daha az veya daha çok mutlu edeceği, insan ihtiyaçlarının neler olduğu ve ne kadar karşılanması gerektiği gibi meseleler üzerinde durmaktadır. Bu kapsamda, bireylerin veya toplumun ihtiyaçlarının en iyi şekilde nasıl tatmin edileceği gösterilmeye çalışılmaktadır⁵². Refah iktisadının kapsamı, şu soruların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Refah nedir? Bir

⁴⁶ Hla Myint, *Theories of Welfare Economics*, First Edition, London: Longmans, 1948.

⁴⁷ Eroğlu, a.g.m., s. 138.

⁴⁸ Arthur C. Pigou, "Some Aspect of Welfare Economics", *The American Economic Review*, V. 41, N. 3, 1951, p. 287; Catherine M. Price, *Welfare Economics in Theory and Practice*, First Edition, New York: Macmillan Press, 1977, p. 3.

⁴⁹ Ng, a.g.e., s. 1.

⁵⁰ Refah iktisadı teorik olarak, bireyin mutluluğu ve bunun iktisadi etkenleri ile ilgilidir. Bundan dolayı çoğu durumlarda, refah devletinin temelinde iktisadi refah teorisinin bulunduğu düşüncesi ortaya çıkabilmektedir. Bu ikisi arasında herhangi bir ilişki olmadığını söylemek çok keskin bir ifade olur. Ancak aralarında sıkı bir yapısal bağ olduğunu düşünmekte aynı derecede yanlış olur. Sonuç olarak bilinmesi gereken refah iktisadı ve refah devleti aynı kavramları ifade etmediğidir (Bengül, a.g.e., s. 3).

⁵¹ Savaşan, a.g.e., s. 78.

⁵² Radomysler, a.g.m., s. 202.

toplumun refahı nasıl değerlendirilir? Toplum adına kim konuşur⁵³? Bu soruların cevabı sosyal refah fonksiyonları ile verilebilmektedir. Sosyal refah fonksiyonlarına ilişkin ayrıntılı bilgilere ilerleyen kısımlarda bahsedileceği için burada değinilmemiştir.

Refah iktisadı, tanımından ve amacından anlaşıldığı üzere toplumun geneli ile ilgilenmekte ve esas olarak toplum refahının nasıl en üst düzeye çıkarılacağını araştırmaktadır. Refah iktisadının sağladığı temel esaslardan hareket ederek, ortaya çıkan muhtemel değişme ve durumlarda refah sonuçlarına varılarak, bunlar hakkında iktisadi refah açısından hükümler verilmektedir. Birçok iktisatçı refah iktisadını, iktisat politikalarının toplum refahı üzerindeki etkilerini değerlendirmek ve bu politikaların amacına ulaşmasında kullanılacak sistemli esaslardan ibaret görmektedir⁵⁴. Bu açıdan refah iktisadı belli ölçütler çerçevesinde iktisatçılara ve politikacılara, politikaları hangi şekilde değerlendireceği ve formüle edeceği konusunda bazı standartlar sunmaktadır. Böylelikle iktisatçı, bir politikayı savunurken aslında bir refah önermesinde bulunmaktadır. Örneğin, toplumsal refah maksimizasyonunun tam istihdamda sağlanabileceğinin ve kamu müdahalesinin tam istihdamı bozarak refah kaybına neden olacağının savunulması, aslında bir refah önermesidir. Bu boyutuyla ele alındığında refah iktisadı, iktisat teorisi içerisinde önemli parçalardan birini oluşturmaktadır⁵⁵.

Toplum refahını en üst düzeye çıkarmayı amaçlayan ve buna yönelik önermeler geliştiren refah iktisadı, ekonomide kaynakların optimal kullanımına odaklanmaktadır. Bu noktada, neyin optimal olduğu ve refahın nasıl ölçümleneceği iki önemli sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür sorunlar refah iktisadı yaklaşımlarını ortaya çıkarmıştır. Refah iktisadı kapsamında oluşan bu yaklaşımları aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür.

1.2.2. Refah İktisadı Yaklaşımları

İktisat biliminin bireylerin ve toplumun refah sorununa karşı olan bakış açısı, 19'uncu yüzyılın başından itibaren bir değişim geçirmiştir⁵⁶. Bu süreçte teorik açıdan

⁵³ Nath, a.g.e., s. 11.

⁵⁴ Bengül, a.g.e., s. 4-5.

⁵⁵ Tibor Scitovsky, "The State of Welfare Economics", *The American Economic Review*, V. 41, N. 3, 1951, p. 303.

⁵⁶ George J. Stigler, "The New Welfare Economics", *The American Economic Review*, V. 33, N. 2, 1943, p. 355.

refah iktisadı, klasik refah iktisadı ve yeni refah iktisadı olmak üzere iki çizgide gelişmiştir⁵⁷. Ayrıca faydacı temelde gelişen refah iktisadı, faydanın ölçülebilirliği noktasında farklı şekillerde de isimlendirilmiştir. Örneğin; Fleming, refah iktisadını, klasik refah iktisadı ve yeni refah iktisadı yerine, kardinalistler ve ordinalistler olmak üzere iki gruba ayırarak açıklamıştır. Kardinalistlere göre fayda ölçülebilir ve toplanabilir. Marshall ve Pigou gibi düşünürler, kardinalistler içinde yer almaktadır. Ordinalistlere göre ise fayda ölçülemez, sadece artıp azalacağına ilişkin ifadelerde bulunulabilir. Kaldor, Hicks, Scitovsky, Little, Lange, Lerner, Sen, Bergson ve Samuelson gibi düşünürler ise ordinalist yaklaşımı benimseyenler arasında yer almaktadır⁵⁸.

Klasik refah iktisadı sosyal faydayı kardinal bir düşünce olarak, yeni refah iktisadı ise ordinal bir düşünce olarak kabul etmiştir⁵⁹. Buradan hareketle klasik refah iktisadı, ekonomiyi maddi refahın bir bilimi olarak tanımlamış ve ampirik bir metodoloji kullanarak faydanın insanlar arasında ölçülebilir ve karşılaştırılabilir olduğunu savunmuştur. Yeni refah iktisadı yaklaşımında ise ekonominin kıtlık tanımı ve pozitivist bir metodoloji benimsenerek, faydanın sıralanabilirliği üzerinde durulmuştur⁶⁰. Dolayısıyla klasik refah iktisadı ile yeni refah iktisadı arasındaki ayrım, faydanın ölçülebilirliği ve karşılaştırılabilirliği noktasında ortaya çıkmıştır. Her ne kadar refah iktisadı yaklaşımları varsayımlar açısından farklılaşsa da bu iki yaklaşımın ortak noktası toplumsal refahın maksimizasyonudur⁶¹. Gelişim ve evrim sürecini halen devam ettiren bu yaklaşımlar aşağıda ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

1.2.2.1. Klasik Refah İktisadı

Klasik refah iktisadı (eski refah iktisadı), Bentham ve Pigou tarafından temsil edilen ve faydacı yaklaşıma dayanan bir akımdır⁶². Klasik refah yaklaşımına göre fayda,

⁵⁷ Literatürde klasik refah iktisadı Pigou tarafından temsil edildiği için Pigoucu refah iktisadı, yeni refah iktisadı ise Pareto tarafından temsil edildiği için Pareto cu refah iktisadı olarak da adlandırılmaktadır.

⁵⁸ Eroğlu, a.g.m., s. 138.

⁵⁹ PierCarlo Nicola, *Efficiency and Equity in Welfare Economics*, New York: Springer Heidelberg, 2013, p. 9.

⁶⁰ Robert Cooter, Peter Rappoport, "Were The Ordinalists Wrong About Welfare Economics?", *Journal of Economic Literature*, V. 22, 1984, p. 508.

⁶¹ Albayrak, *Refah İktisadının Teorik Temelleri: Piyasa ve Refah İlişkisi*, s. 5.

⁶² Anthony B. Atkinson, "The Strange Disappearance of Welfare Economics", *Kyklos*, V. 54, N. 2/3, 2001, p. 194.

mutluluk ve zevk olarak tanımlanmış ve bireylerin faydalarının toplanabileceği ve karşılaştırılabileceği kabul edilmiştir⁶³. Bentham da ideal koşullar altında faydanın ölçülebileceğini ve bireyin faydası gözlemlenebileceğini ve diğer bireyin faydasına eklenebileceğini savunmuştur⁶⁴. Faydanın hem ölçülebilir hem de kıyaslanabilir olduğunu kabul eden klasik refah iktisadı, toplumsal kazanımların rekabetçi piyasalarda en üst düzeye çıkarılacağı sonucunu ortaya koymuştur⁶⁵. Ayrıca toplumsal refahın bireysel refahtan hareketle oluştuğunu, yani bireysel refah ve toplumsal refah arasında pozitif bir ilişki olduğunu kabul etmiştir.

Klasik refah iktisadının özünü oluşturan faydanın ölçülebilirliği ve karşılaştırılabilirliğine ilişkin Alfred Marshall üç önemli görüş ileri sürmüştür. Buna göre: i) Farklı mal ve hizmetlerin sağlanmış olduğu bir tatmin veya fayda söz konusu olup, bunun ölçülmesi mümkündür. ii) Para ve çalışma süresi faydanın ölçülmesinde kabul edilebilir bir unsurdur. iii) Para ve çalışma süresi aracılığıyla farklı cinsteki mallar ve bireyler arasında fayda karşılaştırması yapılabilmektedir⁶⁶.

Bu görüşlerin yanı sıra 19'uncu yüzyıl ekonomistleri arasında faydanın ölçülebilirliği konusunda görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Francis Y. Edgeworth, bir dizi seçenekle karşı karşıya kalan bireyin, tecrübe ettiği zevklerde ancak fark edilebilir farklılıklar açısından faydanın ölçülebileceğini ileri sürmüştür. Edgeworth, insanlar arasında fayda açısından algılanabilen farklılıkları eşitleyerek, fayda hesabının yapılabileceğini önermektedir. Buna karşılık Jevons⁶⁷, bireysel araçların gözlenip, karşılaştırılmasının mümkün olup olmadığını araştırmıştır. Jevons'a göre bireylerin faydalarının karşılaştırılması ve ölçülmesinde uygun bir aracın bulunma imkanı oldukça

⁶³ John C. Harsanyi, "Cardinal Welfare, Individualistic Ethics, and Interpersonal Comparisons of Utility", *Journal of Political Economy*, V. 63, N. 4, 1955, p. 309.

⁶⁴ Cooter, Rappoport, a.g.m., s. 511.

⁶⁵ Just, Hueth, Schmitz, a.g.e., s. 6.

⁶⁶ Nurhayat Şireli, "Refah Ekonomisine Edgeworth, Pareto, Marshall ve Pigou'nun Katkıları" *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, S.35, 1993, s. 28; Pigou, "Some Aspect of Welfare Economics", p.289; Alfred Marshall, *Principles of Economics*, UK: Palgrave Macmillan, 2013, p. 15.

⁶⁷ Jevons her bireyin mantığı diğerinden farklı olduğu ve duyguların ortak bir payda da buluşulmasına imkan vermediği vurgusunu yaparak bireyler arası fayda karşılaştırmaların yapılmasının zorluğundan bahsetmektedir (William S. Jevons, *The Theory of Political Economy*, Fourth Edition, New York: Macmillan and Co Limited, 1911, p. 14).

zayıftır. Ayrıca bireylerin faydalarının bir araya getirilerek birbirine eklenmesi tartışmalı bir konudur⁶⁸.

Bentham'ın sosyal refaha ilişkin doktrinini devralan ve faydacı yaklaşımı benimseyen Pigou'ya göre ise fayda ölçülebilir olmasaydı, refah kavramı ortaya çıkmazdı. Pigou'nun görüşü çerçevesinde fayda ölçülemeyen bir kavramdır, ancak ölçülebilen başka bir kavramla bağlantı kurulabilir. Bu noktada Pigou, refahı ekonomik bir unsur olarak ele almış ve Marshall gibi parasal gelir ile ilişkilendirmiştir. Bireyin elde ettiği geliri refahın göstergesi olarak kabul etmiştir. Örneğin, bir bireyin gelirin artması refahının arttığını göstermektedir. Geliri artan bir birey, daha fazla tüketim yaparak elde ettiği faydayı dolayısıyla refahını arttırmaktadır⁶⁹. Nitekim Pigou'ya göre, ekonomi politikalarının amacı, sosyal gelirin gerçek değerini maksimize etmektir⁷⁰.

Klasik refah iktisadına göre toplumsal refah artışı, politika değişikliklerinin ekonomik zarara neden olmaması ve izlenen politikaların gelir dağılımını bozmaması faktörlerine bağlanabilmektedir. Bu bağlamda mal ve hizmetlerden (ekonomik refah) elde edilen memnuniyetteki artış, ekonomik olarak her hangi bir zararla sonuçlanmadığı takdirde toplam refahı arttıracaktır⁷¹. Dolayısıyla yeni refah iktisadının aksine Pigou'nun elde ettiği sonuçlar, reel gelir dağılımında olumsuz bir etkiye sebep olmayan değişikliklere bağlı öneriler de sunmaktadır⁷².

Diğer taraftan klasik refah iktisadında faydanın ölçülebilirliğinin kabulü toplumsal refah artışı ile azalan marjinal fayda ilkesi arasında ilişki kurmayı kolaylaştırmaktadır. Adil bir gelir dağılımının arzu edildiği toplumlarda, sosyal refah artışının sağlanabilmesi, başlangıç dağılımına yapılacak bir müdahalenin üst gelir gruplarının aleyhine olmasını zorunlu kılmaktadır⁷³. Üst gelir grupları aleyhine yapılacak her türlü düzenlemenin, toplumsal refahı maksimum kılacağı ve/veya müdahale nedeniyle ortaya çıkacak refah kaybının en az düzeye indirileceği ifade

⁶⁸ Cooter, Rappoport, a.g.m., s. 511; Francis Ysidro Edgeworth, *Mathematical Psychics*, London: C.K. Paul Publication, 1881.

⁶⁹ Pigou, "Some Aspect of Welfare Economics", p.289; Mustafa Durmuş, *Kamu Ekonomisi*, 1. b., Ankara: Öz Baran Ofset Matbaacılık, 2008, s. 26-27.

⁷⁰ Hicks, a.g.m. s. 697.

⁷¹ I. M. D. Little, *A Critique of Welfare Economics*, Second Edition, New York: Oxford University Press, 1957, p. 9.

⁷² Little, a.g.e., s. 78.

⁷³ H. Üren Arsan, "Gelir Dağılımı ve Kamu Maliyesi", *Sadun Aren'e Armağan*, der. Tuncer Bulutay, Ankara: Mülkiye Birliği Vakfı, 1989, s. 59.

edilmektedir. Ayrıca klasik refah iktisadı, azalan fayda ilkesine hizmet eden politikaların, etkinlik ve adalet arasındaki çelişkiyi en az düzeye indireceğini ileri sürmektedir. Bu politikalar kapsamında üst gelir gruplarının yüksek oranda fedakarlıkta bulunmalarına rağmen, uğrayacakları fayda kaybı aynı oranda olmayacaktır. Alt gelir grupları ise küçük fedakarlıklar karşısında büyük fayda kaybına uğrayacaktır. Bireysel refah ile toplum refahı arasındaki ilişki hareketle bu durum ise toplumsal refah açısından istenilen sonuca ulaşılmayacağına göstermektedir⁷⁴.

Bu bilgiler ışığında klasik refah iktisadının dayandığı varsayımlar üç noktada özetlenebilir; fayda ölçülebilme, bireysel fayda fonksiyonları benzer olup tüketime bağlanmakta ve gelir arttıkça gelirin marjinal faydası azalmaktadır. Bu üç varsayım da tartışmaya ve eleştiriye açıktır. Bireylerin gelecek endişesine kapılarak paralarını tasarruf etme isteğinde olmaları, bireylerin hayata karşı farklı algılar içerisinde olması ve tüketim tercihlerini hayat görüşleri ve psikolojik güdülere dayandırmaları, bu varsayımların geçerliliğini sorgulanır kılmaktadır⁷⁵.

Ayrıca klasik refah iktisadı, ahlaki değer yargısı içerdiği için bireyler arasında fayda karşılaştırılmasının yapılamayacağı noktasında Hicks, Kaldor ve Robbins gibi iktisatçılar tarafından da eleştirilmiştir⁷⁶. Örneğin L. Robbins⁷⁷, klasik refah iktisadının bireyler arasında fayda karşılaştırması yapılabileceği görüşüne, bilimsel olmadığı düşüncesi ile itiraz etmiştir. Robbins'e göre, iktisatçılar sosyal sorunlarla ilgilenmemeli ve etik ve ahlaki yargılar iktisatta yer almamalıdır⁷⁸. Dolayısıyla bireyler arası fayda karşılaştırmasını bilimsel bir olasılıktan ziyade, bir varsayım olarak kabul edilmesi

⁷⁴ Mircan Tokatlıoğlu, Ufuk Selen, *Maliye Politikası*, 1. b., Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2017, s. 349.

⁷⁵ Ekrem Karayılmazlar, Mehmet Cahit Güran, "Gelir Vergisinde Tarife Yapısı: Adalet ve Etkinlik Temelli Teorik Tartışmalar Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 60, S. 2, 2005, s. 147.

⁷⁶ John M. Gowdy, "The Revolution in Welfare Economics and Its Implications for Environmental Valuation and Policy", *Land Economics*, V. 80, N. 2, 2004, p. 241.

⁷⁷ Lord Robbins 1932'de bireylerin faydalarının ölçülemeyeceği ve faydalar arası karşılaştırma yapılamayacağı konusuna dikkat çekmektedir. Robbins, iktisatçıların bireylerin faydaları arasında bir karşılaştırma yapamayacağına ve bazı bireylerin durumunu daha iyi hale getirip ya da bazı bireylerin durumunu kötüleştirecek herhangi bir politika veya politika değişikliğinin savunamayacağını ileri sürmektedir. Hemen hemen her ekonomik değişimin bazı kesimleri desteklerken diğer kesimlere zarar verdiğini düşünen Robbins, kendisinin ve diğer meslektaşlarının politika önerisinde bulunmasını kabul etmemektedir (Scitovsky, a.g.m., s. 304-305).

⁷⁸ Nath, a.g.e, s. 13-16.

gerektiği ve bireyler arası fayda karşılaştırmasının imkansız olduğu savunulmuřtur⁷⁹.⁸⁰. Klasik refah iktisadının varsayımlarına ilişkin getirilen bu eleştiriler, yeni refah iktisadı yaklaşımının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

1.2.2.2. Yeni Refah İktisadı

Pigou tarafından temelleri atılan klasik refah iktisadı zamanla geliştirilmiş, devamında Pareto tarafından temsil edilen yeni refah iktisadı yaklaşımı ortaya çıkmış ve refah iktisadı Paretocu ilkelere bağlı bir alan haline gelmiřtir⁸¹. Yeni refah iktisadı, klasik refah iktisadının aksine, toplumsal refahın ahlaki yargılar ile ilişkilendirilemeyeceğini savunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Pigou'nun belli başlı ahlaki yargıların toplumsal refah artışında, tartışmasız role sahip olduğu görüşü kabul görmemektedir. Yeni refah iktisatçıları, daha çok bir değer yargısının belli bir olgu üzerinden tretilebileceğine, yani çoğu insanın iyi, arzu edilen veya doğru bir şey üzerinde anlaşmaya varacağına inanmaktadır⁸². Dolayısıyla değer yargılarına zarar verilmeksizin politikaların iyi ya da kötü gösterilebileceği iddia edilmektedir⁸³. Ayrıca, Pareto ilkesi kapsamında toplumda yer alan bir kimsenin durumunun, bir başka kimsenin durumunun kötüleştirmeden iyileştirilmesi, refah artışı olarak kabul edilmiş ve bu ilke kapsamında yeni refah ekonomisinin temelleri ortaya koyulmuřtur⁸⁴.

Klasik refah iktisadının aksine, yeni refah iktisadı yaklaşımında toplumsal refah, bireysel refahların vektörü olarak ele alınmaktadır. Bu anlayışa göre fayda kardinal olarak ölçülemez, ordinal olarak ölçülebilir. Diğer bir ifadeyle, bireyler arasında fayda sıralanabilir; ancak bireyler arası bir karşılaştırma yapılamaz. Dolayısıyla diğer bireylerin refahı sabitken, bir bireyin refahında ortaya çıkan artış sosyal refahı arttırmaktadır⁸⁵. Klasik yaklaşımda, faydayı ölçmede kullanılan unsurun para (ve

⁷⁹ Lord Robbins, *An Essay on The Nature and Significance of Economic Science*, Third Edition, London: The Macmillan Press Limited, 1984, p. xxii.

⁸⁰ Joseph E. Stiglitz, "Pareto Efficient and Optimal Taxation And The New Welfare Economics", *Handbook of Public Economics*, ed. A. J. Auerbach, M. Feldstein, V. 2, Amsterdam: Elsevier, 1987, p. 1017.

⁸¹ Albayrak, *Refah İktisadının Teorik Temelleri: Piyasa ve Refah İlişkisi*, s. 1.

⁸² Nath, a.g.e., s. 20.

⁸³ Stigler, a.g.m., s. 355.

⁸⁴ Kotara Suzumura, "Paretian Welfare Judgements and Bergsonian Social Choice", *The Economic Journal*, V. 109, N. 455, 1999, p. 204.

⁸⁵ Durmuş, a.g.e., s. 26.

çalışma süresi) olması, bireylerin satın alma ile ilgili her işlemi para ile ilişkilendirilmesini ifade ederken, yeni yaklaşımda fayda, bireylerin kendi tercihleri ile şekillendirilmiş bütün mal ve hizmetlerin sıralamasına dayanmaktadır. Yapılan bu sıralamada para veya herhangi bir başka bir unsur önem arz etmemektedir⁸⁶. Bu ilkelerden hareketle, yeni refah iktisadının daha tavsiye niteliğinde ve daha kuralcı bir yaklaşım benimsediği, aynı zamanda daha net sonuçlara vardığı kabul edilmektedir⁸⁷.

Yeni refah iktisadında da yer alan faydacılık anlayışı, insan hakları gibi günlük hayata ilişkin değişkenleri analiz etmekte zorlanmaktadır⁸⁸. Yeni refah iktisadının önde gelen savunucularından Sen, 1970’li yıllardan itibaren başlayan çalışmalarında, fayda dışındaki unsurların da refah iktisadına dahil edilebileceğini ileri sürmüş ve refah iktisadı bağlamında hak meselesini formüle eden ilk iktisatçı olmuştur⁸⁹. Aynı zamanda Sen, faydayı zihinsel bir durum olarak ele almış ve her bireyin fayda fonksiyonunun farklı olabileceğini ileri sürmüştür. Fayda fonksiyonundaki farklılıklar nedeniyle bilimsel yöntemlerle standart fayda ölçümünün yapılamayacağını savunmuştur⁹⁰.

Klasik refah iktisadından farklı olarak, yeni refah iktisadı özü itibariyle etkinliği ön plana çıkaran bir yaklaşım olmuştur. Ancak toplumsal refahın sonuçlarına, gelir dağılımında adalet göz önünde bulundurulmadan ulaşılması zordur. Bu nedenle bu yaklaşımda ideal bir gelir dağılımı önerilmiştir. Bireyler arası fayda karşılaştırılması reddedilmiş, ancak toplumu daha mutlu edecek bazı gelir dağılımı denemelerinin düzenlenebileceği ileri sürülmüştür⁹¹. Yeni refah iktisadını, klasik refah iktisadından ayıran bir diğer farklılık da burada ortaya çıkmaktadır. Faydanın kıyaslanabildiği varsayımına dayanan klasik refah iktisadı “azalan marjinal fayda” ilkesini kullanarak, üst gelir grubundan alt gelir grubuna aktarılan bir gelir transferinin sosyal refahı olumlu yönde etkileyeceği görüşünü savunmaktadır⁹². Ancak yeni refah iktisadı gelir

⁸⁶ Şireli, a.g.m., s. 29.

⁸⁷ Little, a.g.e., s. 78.

⁸⁸ Fahri Şeker, Murat Çetin, “Faydacı Refah Ekonomisi: Amartya Sen’in Eleştirisi”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S. 24, 2012, s. 280.

⁸⁹ Prasanda K. Pattanaik, “Some Nonwelfaristic Issues in Welfare Economics”, *Human Well-Being and Economic Goals*, ed. Frank Ackerman, David Kiron, Neva R. Goodwin, Jonathan M. Harris and Kevin Gallagher, Washington: Island Press, 1997, p. 110.

⁹⁰ Amartya Sen, *Development as Freedom*, First Edition, New York: Alfred A. Knopf Inc., 1999, p. 58; Little, a.g.e., s. 85.

⁹¹ Little, a.g.e., s. 86.

⁹² Özlem Albayrak, “Optimal Vergi Teorisi: Bir Değerlendirme”, *Kriz ve Maliye Düşüncesinde Değişim İzzettin Önder’e Armağan*, ed. Abuzer Pınar, Ahmet H. Köse, Nihat Falay, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, 2011, s. 2.

dağılımında adalet meselesi ile ilgilenmemiş, Pareto etkinliğin sağlandığı durumda oluşan gelir dağılımını kabul etmiştir. Bu gelir dağılımının adil olup olmadığı üzerinde durmamıştır. Çünkü Pareto etkinlik koşulunda, faktör sahipleri, üretim faktörlerini tam ve etkin bir biçimde kullanarak, sahip oldukları faktör miktarıyla orantılı pay almaktadır. Bu durum, gelir ve kaynak dağılımını sorun olmaktan çıkarmaktadır.

Yeni refah iktisadı, her ne kadar değer yargılarından uzak durmaya çalışsa da, kaynak dağılımına ilişkin optimum önermelerde bulunduğu için bir takım tartışmalı değer yargılarını bir araya getirmektedir. Bu değer yargıları dört grupta ele alınmaktadır: Yeni refah iktisadı ilk olarak, bireyi, “zevki, faydayı veya bir nesnenin tercih edilebilirliğini belirlemede tek yetkili” olarak değerlendirmektedir. Diğer bir ifadeyle, bireyin kendi refahını belirlemede en iyi hakem olduğunu ve bunun kaynağının metodolojik bireycilikten geldiğini vurgulamıştır. İkincisi, Pareto ilkesine göre toplumsal refah, bireysel refahın doğrusal bir fonksiyonudur. Yani toplumsal refah, bireysel refahtan hareketle şekillenmektedir. Bu ifadenin sayısal karşılığı Bergson tarafından tanımlanmış sosyal refah fonksiyonudur. Üçüncü değer yargısı ise, bireysel refahın iktisadi unsurların fonksiyonu olmasıdır. İktisadi olmayan unsurlar (adalet gibi) bireysel refahla ilişkili kabul edilmemektedir. Yani yeni refah iktisadı, dışsallıkların olmadığı varsayımından⁹³ hareket etmektedir. Son olarak ise, yeni refah iktisadı toplumsal refah artışının Pareto iyileştirme ile sağlanabileceğini kabul etmektedir⁹⁴.

Genel hatlarıyla değerlendirildiğinde günümüz refah iktisadı, daha çok yeni refah iktisadı ekseninde şekillenmektedir. Bu nedenle yeni refah iktisadının benimsediği temel ilkelerden hareket edilerek önermeler geliştirilmekte ve Pareto etkinliğe önem verildiği söylenebilmektedir.

2. REFAH İKTİSADININ TEMEL KRİTERLERİ VE TEOREMLERİ

Refah iktisadının sosyal refahın en üst düzeye çıkarılmasında etkili olduğunu ileri sürdüğü temel kriterler ve bu temel kriterlerden hangisinin ön planda tutulduğuna bağlı olarak şekillenen temel teoremleri aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

⁹³ Yeni refah iktisadı savunucuları analizlerini, bireysel refahın bağımsızlığına ve dışsallıkların olmadığı varsayımına dayandırmaktadır (Scitovsky, a.g.m., s. 307).

⁹⁴ Albayrak, *Refah İktisadının Teorik Temelleri: Piyasa ve Refah İlişkisi*, s. 25.

2.1. REFAH İKTİSADININ TEMEL KRİTERLERİ

Piyasa ekonomisinde nelerin, kimler için ve nasıl üretileceği ile ilgili kararların alınmasından sonra, ekonomideki kıt kaynakların toplum refahını maksimum düzeye çıkaracak şekilde üretime dahil edilmesi ve yaratılan mal ve hizmetlerin bireyler arasında hakkaniyete uygun bir şekilde dağıtılması gerekmektedir⁹⁵. Bu hedef doğrultusunda refah iktisadı, iktisat politikalarını etkinlik ve adalet kavramları çerçevesinde değerlendiren bir alan olarak gelişmiştir⁹⁶. Nitekim yeni refah iktisatçılarından Sen de, iktisat biliminin bu iki temel kriter üzerinde hareket ettiğini vurgulamıştır⁹⁷. Diğer taraftan modern mali anlayışın temsilcilerinden Musgrave ve Musgrave, kıt kaynakların optimal kullanımının kaynak dağılımında etkinlik ve kaynak dağılımında adaleti içerdiğini savunmuştur⁹⁸. Dolayısıyla etkinlik ve adaletin toplum refahı açısından iki temel hedef olduğu fikri benimsenmektedir.

Toplumsal refahı en üst düzeyde sağlaması açısından gerçekleşmesi gereken etkinlik ve adalet kriterleri arasında mutlak ikame özelliği söz konusudur. Biri diğerinin alternatif maliyetini oluşturmaktadır. Bu durumda toplumsal refah maksimizasyonunun sağlanabilmesi için, bu iki kriter arasında bir tercih zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, etkinlik ve adalet arasında dengeyi sağlayan politika önerisine ihtiyaç vardır. Etkinlik ve adalet arasındaki denge, toplum tercihlerine bağlı olarak sağlanmaktadır. Yani toplum etkinlik mi, yoksa adaleti mi tercih etmektedir. Burada önemli olan nokta, toplum tercihlerinin belirlenmesidir. Sonuç olarak toplum tercihleri doğrultusunda, hangi kriter üzerinde uzlaşılmışsa, o kriterin sağlanması toplumsal refahı artıracaktır.

Toplum, refah artış kriteri olarak etkinliği seçmişse ve piyasada tam rekabet koşulları geçerli ise optimum etkinlik koşulu kendiliğinden sağlanmış olur. Bu durumda, devlete kamusal malların sunumu dışında bir görev yüklenmemektedir. Ancak toplum tarafından başka bir unsur yani adalet, refah kriteri olarak benimsenmişse etkinliğin tek başına sağlanması toplum refahını arttırmayacaktır. Bu noktada toplum

⁹⁵ Dinler, a.g.e., s. 31.

⁹⁶ Atkinson, "The Strange Disappearance of Welfare Economics", s. 194.

⁹⁷ Hülya Kirmanoğlu, *Kamu Ekonomisi Analizi*, 1. b., İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2007, s. 63.

⁹⁸ Richard A. Musgrave, Peggy B. Musgrave, *Public Finance in Theory and Practice*, Fifth Edition, New York: McGraw-Hill Book Company, 1989, p. 73.

refahı üzerinde yükselen ve bunun en üst seviyeye çıkarılmasını amaçlayan refah iktisadı, adalet ve etkinliği temel kriterler olarak ele almakta ve bu hedefler arasında denge gözetilen politika önerileri geliştirmektedir.

2.1.1. Refah İktisadı Kriteri Olarak Etkinlik

Fiyatın veri olarak alındığı tam rekabet piyasalarında, firmalar normalde kara ulaşabilmek için maliyet azaltma yönünde çaba sarf etmek zorundadır. Çünkü tam rekabet piyasalarında fiyat, marjinal maliyete eşittir. Firmalar piyasada oluşan marjinal maliyetin altında maliyet koşulları ile çalıştıkları sürece, normal kar elde edebilmektedir. Bu zorunluluk ancak etkin kaynak kullanımı ile karşılanabilmektedir. Artan küresel ekonomik ilişkiler de etkin ve verimli kaynak kullanım zorunluluğunu fazlalaştırmaktadır. Özellikle kıt kaynaklarla sınırsız ihtiyaçları karşılama çabasındaki iktisat bilimi açısından kaynakların etkin ve verimli kullanımı, en önemli amaçtır. Çünkü bir ekonomide kaynakların kıt olduğu gerçeği, alternatif kullanımlar (kaynakların üretim faktörleri ve toplum üyeleri arasında dağılımı) arasında seçim yapılmasını zorunlu kılmaktadır⁹⁹.

Ekonomik birimler ve ihtiyaçlar arasında tahsise konu olan kaynaklar ekonomide mevcut emek, toprak, sermaye ve girişimci miktarıyla tanımlanıp ölçülmektedir¹⁰⁰. Bu unsurların etkin ve verimli kullanılmasında miktarı kadar sahip oldukları nitelikler de önemlidir. Örneğin, doğa üretim faktörlerinin doğal kaynak çeşitliliği, emeğin kişisel yeteneği ve becerileri özellikle verimliliğin artırılmasında ve etkin kaynak kullanımında belirleyicidir. Bir ülkenin sahip olduğu bu kaynaklar, özel sektör ve kamu sektörü arasında dağılmaktadır. Kaynakların kamu ve özel sektör arasında dağılımı, sosyal ve ekonomik gelişmelerle şekillenen siyasal süreçte gerçekleşmektedir¹⁰¹. Doktriner yaklaşımlar, devletin ekonomideki büyüklüğünü belirleyebilmektedir. Siyasal süreçte ekonomik açıdan izlenecek doktrin de zımnen belirlenmektedir. Yönetime talip siyasi aktörlerin benimsediği doktrine uygun kaynak dağılımı gerçekleşmektedir. Dolayısıyla devlet, siyasal sürecin etkisiyle kaynak

⁹⁹ Peter Bohm, *Social Efficiency A Concise Introduction to Welfare Economics*, Second Edition, London: Macmillan Education, 1987, p. 1.

¹⁰⁰ Ünsal, a.g.e., s. 8.

¹⁰¹ Nazım Öztürk, *Kamu Ekonomisi*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2011, s. 33.

dağılımında piyasa dinamiğinin belirleyici olmasına izin verirken, bazen de kamu ekonomisi faaliyetleri ile bizzat kendi aktif rol oynayabilmektedir.

Kaynak dağılımı ister piyasa, isterse devlet aracılığıyla sağlansın, önemli olan husus kaynakların ihtiyaçlara etkin bir şekilde tahsisidir. Toplumsal ihtiyaçları en üst düzeyde karşılayacak biçimde dağıtım, optimal kaynak dağıtımı olarak kabul edilmektedir. Kaynakların, doğru alanlara yeterli miktarda ve doğru usullerle dağılımı, etkinliğin en temel koşuludur. Ancak bu etkinlik ölçütü toplum refahının maksimum kılınmasında yeterli değildir. Etkin bir biçimde dağılan kaynakların en az girdiyle en fazla çıktıyı sağlayacak verimlilik düzeyinde kullanılması zorunludur. Refah iktisadı, etkinlik ve verimlilik arayışına ilişkin normatif yaklaşımlar geliştirmeye çalışmaktadır¹⁰². Bu bağlamda “Pareto etkinlik” ve “Pareto iyileştirme” kavramları geliştirilmiştir. Pareto etkinlik, etkin kaynak tahsisinin ölçüsünü ortaya koyarken, Pareto iyileştirme, etkinlik arayışının temel hareket tarzını belirlemekte ve verimlilik artışına imkan sağlamaktadır. Pareto etkinlik ve Pareto iyileştirme kavramları ve buradan hareketle, etkinlik koşuluna ilişkin ayrıntılı açıklamalara aşağıda yer verilmektedir.

2.1.1.1. Pareto Etkinlik ve Pareto İyileştirme

Etkinlik, ekonomik performansın ve/veya ekonomi politikalarının değerlendirilmesinde ve toplum refahının sağlanmasında önemli kriterlerden biridir¹⁰³. En genel haliyle ekonomik etkinlik, mevcut kaynakların mümkün olduğunca en verimli şekilde kullanılması olarak tanımlanmaktadır¹⁰⁴. Diğer bir ifadeyle etkinlik, yeterli miktarda kaynağın doğru alanlara, doğru usullerle dağıtılmasını ve kullanılmasını ifade etmektedir¹⁰⁵. Bununla birlikte etkinlik tanımları, amaçlara ve durumlara bağlı olarak farklı şekillerde çeşitlendirilebilir. Ancak, etkinliğin en temel tanımı İtalyan iktisatçı Vilfredo Pareto tarafından geliştirilen Pareto etkinliktir¹⁰⁶. Normatif iktisat alanında

¹⁰² D.I. Trotman-Dickenson, *Economics of the Public Sector*, London: Macmillan Press, 1996, p. 60.

¹⁰³ Savaşan, a.g.e., s. 78.

¹⁰⁴ Sara Connolly, Alistair Munro, *Economics of Public Sector*, First Edition, Harlow: Pearson Education, 1999, p. 25.

¹⁰⁵ Just, Hueth, Schmitz, a.g.e., s. 10.

¹⁰⁶ Yonatan Aumann, Yair Dombb, “Pareto Efficiency and Approximate Pareto Efficiency in Routing and Load Balancing Games”, *Algorithmic Game Theory*, ed. Sypros Kontogiannis, Elias Koutsoupias, Paul G. Spirakis, Berlin: Springer, 2010, p. 66.

oldukça önemli bir analiz konusu olan¹⁰⁷ Pareto etkinlik, özellikle refah iktisadı tartışmalarında önemli bir yer tutmuştur. Bu alanda birçok teorem ve etkinlik koşulları Pareto etkinliği referans olarak formüle edilmeye çalışılmıştır. Bunun en önemli nedeni, bir değer yargılaması olarak Pareto ilkesinin yaygın bir şekilde kabul edilmesidir. Bir durumun diğerinden daha iyi olduğunu ya da bir durumun optimal olduğunu söylemek belli değer yargılarına dayanmaktadır. Bir gruba göre optimal görünen bir durum, diğer gruba göre aynı şekilde görülmeyebilir. Bu nedenle Pareto etkinlikte, Pareto ilkesiyle tutarlı olan değer yargılarına dayanan etkinlik optimaldir¹⁰⁸. Pareto etkinliğin¹⁰⁹ yanında Pareto iyileştirmede genel refah analizlerinde üzerinde durulan hususlardan biridir.

Pareto etkinlik, ekonomide kaynakların dağılımının optimum düzeyde gerçekleştiğini ifade ederken¹¹⁰, Pareto iyileştirme ise toplumda herkesin daha iyi bir hale geldiği değişimi tanımlamaktadır. Pareto etkinlik noktalarına kadar yapılan her bir olumlu değişim, Pareto iyileştirme¹¹¹ olarak nitelendirilmektedir¹¹². Bu kapsamda Pareto, bir durumun ne zaman diğerinden daha iyi olacağı üzerinde durmuştur. Buna göre, bir bireyin refahının azaltılmadan diğer bireyin refahının artırılmasının imkansız olduğu durumda yapılması gerekenler tanımlanmıştır¹¹³. Dolayısıyla Pareto etkinliğe göre herhangi bir değişiklik, en az bir kişinin refahını kötüleştirmeden, bir diğer kişinin refahının iyileştirildiğinde arzu edilmelidir¹¹⁴. Bunun aksine bir kişinin refahında azalma olmadan, bir başka kişinin refahında iyileştirme yapıldığı durumda Pareto etkinlikten söz edilememektedir. Toplumda kimseyi fakirleştirmeden en az bir kişinin zenginleşmesi, Pareto iyileştirme olarak tanımlanmaktadır. Bu durum sosyal açıdan

¹⁰⁷ Louis Kaplow, Pareto Principle and Competing Principles, http://www.law.harvard.edu/programs/olin_center/papers/pdf/Kaplow_519.pdf, (13.04.2017).

¹⁰⁸ Ng, a.g.e., s. 30.

¹⁰⁹ Pareto ilkesi, bir kişinin durumunu kötüleştirmeden, en az bir kişinin durumunu iyileştiren değişikliğin toplum tarafından arzu edildiğine vurgu yapmaktadır (Ian Dobbs, "Externality, Efficiency and Pareto Principle", *International Review of Law and Economics*, V. 1, N. 2, 1981, p. 171). Aynı zamanda Pareto kriteri yalnızca işlemlerin gönüllü olduğu durumlarda uygulanabilmektedir. Devletin zorlama altında uygulayabileceği hukuk alanında, özgür irade temelli olan Pareto kriteri doğrudan uygulanamaz (Klaus Mathis, *Efficiency Instead of Justice*, Springer, 2009, p. 35).

¹¹⁰ Öztürk, *Kamu Ekonomisi*, s. 32.

¹¹¹ Toplumda bir kişinin durumunu kötüleştirmeden, bir kişinin durumunun iyileştirilmesi Pareto iyileştirme (superior) olarak nitlendirilirken, Pareto kriterini ihlal eden bir değişimde Pareto inferior olarak nitelendirilmektedir (Mathis, a.g.e., s. 33).

¹¹² Trotman-Dickenson, a.g.e., s. 60.

¹¹³ Little, a.g.e., s. 84.

¹¹⁴ Ng, a.g.e., s. 15; Nicola, a.g.e., s. 4.

kabul edilir olmakta ve sosyal refahın artmasını sağlamaktadır¹¹⁵. Örneğin, vergi mükelleflerinin vergi yükünü arttırmadan öğrenim kredilerinin arttırılması mümkün değilse, Pareto etkinlik sağlanmıştır. Çünkü öğrencinin durumunun iyileştirilmesi, mükellefin vergi yükünde artış anlamına gelmektedir. Mevcut kredi ve vergi yükü dağılımını değiştirmek, Pareto etkinliğin bozulmasına neden olacak ve arzulanmayacaktır. Diğer taraftan, vergi arttırılmadan, öğrenim kredilerinin arttırılmasının mümkün olması halinde izlenecek politika, Pareto iyileştirme olarak tanımlanacaktır. Esasen Pareto iyileştirme, kaybedeni olmayan bir oyunun oynanmasına izin vermekte, yani kimsenin refahını azaltmadan en az bir kişinin refahında artışa imkan tanımaktadır.

Diğer taraftan Pareto iyileştirmenin mümkün olmadığı yani, kimsenin durumu kötüleştirilmeden, bir başkasının durumunun iyileştirilmesinin imkansız olduğu durumlarda bazı koşulların mevcut olması gerekmektedir. Bu koşullar, Boulding (1948) tarafından şu şekilde özetlenmiştir¹¹⁶.

- i. Bir ekonomik değişkenden diğerine geçiş mümkünse aralarındaki kayıtsız ikame oranı, teknik ikame oranına eşit olmalıdır,
- ii. Tüm kayıtsız ve teknik eş değer ikame oranları eşit olmalıdır.

Pareto etkinlik, bahsi geçen bu koşulların formüle edilmesi ile mümkün olmaktadır. Bazı güçlü ve olası varsayımlar dikkate alındığında, tam rekabetin geçerli olduğu ekonomilerin Pareto etkinlik açısından aranan bu koşulları sağladığı kabul edilmektedir. Bu varsayımdan hareketle (dışsallığın bulunmadığı) Pareto etkinliğin sağlandığı ekonomilerde, tüm bireyler faydalarını, tüm firmalar ise karlarını maksimize etmeyi başarabilmektedir¹¹⁷. Böylelikle optimum toplam faydayı ve optimum toplam karı sağlayan kaynak dağılımı kediliğinden gerçekleşmiş olmaktadır¹¹⁸.

Pareto tarafından geliştirilen bu etkinlik kavramı, üç temel önermeye dayandırılmaktadır. Bunlardan ilki, tüketici egemenliğidir (*consumer sovereignty*). Buna göre, bireylerin tercihleri otonomdur ve birey kendi refahının en iyi hakimidir. Dolayısıyla iyi veya kötü tercih bulunmamaktadır. İkincisi, non-paternalizmdir (*non-*

¹¹⁵ Mehmet Nar, *Kamu Ekonomisi Ekonomik Etkinlik ve Vergileme*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013, s. 40.

¹¹⁶ Price, a.g.e., s. 8.

¹¹⁷ Nath, a.g.e., s. 36.

¹¹⁸ Öztürk, *Kamu Ekonomisi*, s. 31.

paternalism). Yani toplumsal refahın tek belirleyicisi, bireysel refahıdır. Bireysel refaha dayanmayan hiçbir sosyal refah kriteri kabul edilemez. Üçüncüsü ise oybirliğidir (*unanimity*). Bireyler arasında yapılacak değişiklikler, herkesin rızasına dayalı yapılmakta olup, toplumdaki herkesin veto etme hakkı bulunmaktadır. Bu üç varsayıma dayalı olarak, rekabetçi bir ekonomi ve Pareto etkinlik koşulları arasındaki denkliliği göstermek mümkündür. Hennipman, Pareto teorisine ilişkin bu üç varsayımın genellikle değer yargılarına¹¹⁹ dayalı olarak yorumlandığını kabul ederek, Pareto etkinliğin normatif bir kavram olduğuna ayrıca vurgu yapmaktadır¹²⁰.

Pareto ilkelere hareketle şekillenen yeni refah iktisadı, özellikle toplumsal refahın etkinlik boyutuyla ilgilenmekte ve etkinliği artırıcı refah önermelerinde bulunmaktadır. Bu doğrultuda Pareto refah teorisi, toplumsal refahı en üst düzeye çıkaracak fiyat mekanizmasının sahip olması gereken koşulları tanımlamakta ve sosyal refahın en üst düzeyde gerçekleştiği noktaya ulaşmasını sağlayan fiyat sistemine ilişkin koşulların neler olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, tam rekabet koşullarının sağlandığı piyasada oluşan fiyat, Pareto etkinliğe yani Pareto optimalliğe ulaştıracaktır¹²¹. Diğer bir ifadeyle, tam rekabet koşullarının geçerli olduğu piyasalarda fiyat (görünmez el), Pareto etkin kaynak dağılımını sağlamaktadır¹²². Buradan hareketle bazı varsayımların geçerli olduğu tam rekabetçi ekonomilerde, Pareto etkinliğin sağlandığı kabul edilmektedir. Bu varsayımlar aşağıdaki gibi sıralanabilir¹²³:

- a) Bireyler rasyoneldir. Her bireyin amacı kendi faydasını maksimum yapmaktır.
- b) Her firma maksimum kar elde etmeyi amaçlamaktadır. Buna bağlı olarak tüm firmalar minimum maliyetli üretim yöntemleri kullanmaktadır.
- c) Durağan bir ekonomi tasarlanmaktadır. Kararlar, zaman içinde tek bir noktada alınarak maliyetsiz bir şekilde ve anında yerine getirilmektedir. Böyle bir

¹¹⁹ Archibald (1959), Pareto kriterlerini esas alarak gelişen yeni refah iktisadının değer yargılarına dayanmadığı savunmaktadır. Archibald'a göre yeni refah iktisadı, kişilerin kendi çıkarları doğrultusunda yaptıkları tercihler ışığında, alternatif düzenlemelerin etkinliğini araştırmaktadır. Bu nedenle Pareto teoremler için bu istekler hakkında bir değerlendirme yapılması gerekmemektedir. Bununla birlikte Archibald, refah iktisadının teoremlerini pozitif iktisada dayandırmaktadır (G.C. Archibald, *Welfare Economics, Ethics and Essentialism*, *Economia*, V. 26, N. 104, 1959, pp. 316-327). Ancak Pareto etkinliğin dayandığı bu temel varsayımlar yeni refah iktisadının değer yargıları içerdiğine işaret etmektedir.

¹²⁰ Mark Blaug, *The Methodology of Economics or How Economists Explain*, Second Edition, New York: Cambridge University Press, 1992, p. 125.

¹²¹ Sinan Sönmez, *Kamu Ekonomisi Teorisi*, 1. b., Ankara: Teori Yayınları, 1987, s. 52.

¹²² James. E. Meade, *Liberty, Equality and Efficiency*, New York: Palgrave Macmillan, 1993, p. 22.

¹²³ Albayrak, *Refah İktisadının Teorik Temelleri: Piyasa ve Refah İlişkisi*, s. 19.

ekonomide geleceğe ilişkin bir belirsizlik yoktur ve bugüne ilişkin tam bilgi vardır.

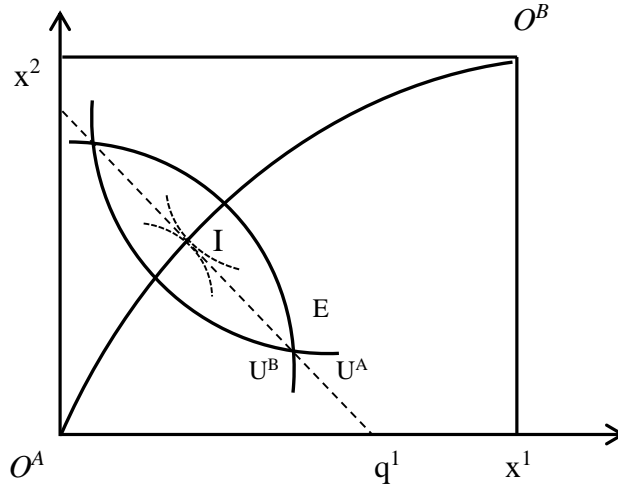
- d) Üretim faktörlerinin tam olarak kullanıldığı varsayılmaktadır.
- e) Üretilen mallar ve üretim faktörleri tamamen bölünebilir ve üretimde teknolojik ilerleme yoktur.
- f) Mallar ve üretim faktörleri akışkandır, ulaşım masrafı yoktur.
- g) Tüm fonksiyonlar birinci dereceden türdeş, sürekli ve ikinci defa türevi alınabilir.
- h) Tüketici kayıtsızlık eğrileri orjine dış bükeydir. Bu sayede iki mal arasında azalan marjinal ikame oranı bulunmaktadır.
- i) Dışsallık yoktur. Dışsallığın olmadığı durumda, tam rekabet piyasalarında bir malın fiyatı o malın marjinal maliyetine eşittir. Aynı zamanda her malın fiyatı tüm bireyler için aynıdır¹²⁴.
- j) Piyasalar arz ve talep fazlalığına yer vermeyecek fiyatlarla dengeye gelmektedir.

Tam rekabetçi piyasalarda sağlanan Pareto etkinlik grafiksel boyutta Edgeworth diyagramı yardımıyla açıklanmaktadır. Grafik 1'de iki mal ve iki kişinin olduğu bir ekonomide, Pareto etkinliğinin nasıl sağlandığı gösterilmektedir. Piyasada ticaret q_1 fiyat düzeyinde sağlandığında, I denge çıktısı $O^A O^B$ sözleşme eğrisi üzerindedir. E noktasından yapılan her hareket, her iki tüketici açısından Pareto iyileştirmesi oluşturmaktadır¹²⁵. $O^A O^B$ sözleşme eğrisi üzerindeki her nokta da Pareto etkinliğinin sağlandığını ifade etmektedir.

¹²⁴ Nath, a.g.e., s. 37.

¹²⁵ Chris Jones, *Applied Welfare Economics*, New York: Oxford University Press, 2005, p. 2.

Grafik 1: Rekabetçi Bir Denge (Tam Rekabet Piyasasında Denge)

Kaynak: Jones, a.g.e., s. 1.

Pareto etkinlik arzu edilen bir durum olmakla birlikte, bu kriterinin eleştirel noktası, başlangıç kaynak dağılımını veri almasıdır. Başlangıçtaki gelir bölüşümü adaletsiz de olsa, bu dağılıma uygun etkin bir kaynak dağılımı bulunmaktadır. Dolayısıyla Pareto kriteri, adalet sorununu arka planda tutarak, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasına odaklanmaktadır¹²⁶. Bu durum toplum refahının artırılmasında temel alınan adalet ve etkinlik kriterleri arasındaki değişim ilişkisinden kaynaklanmaktadır.

2.1.1.2. Üretimde, Tüketimde ve Üst Düzeyde Etkinlik

Değiş tokuş ekonomisinin en faydalı örneği, yukarıda da ifade edildiği üzere, Edgeworth diyagramı yardımıyla analiz edilen iki kişinin, iki üretim faktörünün ve iki malın bulunduğu bir ekonomidir¹²⁷. Böyle bir ekonomide Pareto etkinliğin sağlanmasının en temel koşulu; üretimde, tüketimde ve üst düzeyde etkinliğin sağlanmasıdır. Pareto etkinliğe ulaşılabilmesi için bu üç koşulun ayrı ayrı ve eş zamanda sağlanması gerekmektedir¹²⁸. Çünkü ekonomik faaliyetler, üretim ve tüketim olmak üzere eş zamanlı olarak gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Pareto etkinlik, ancak her iki alanda ve aynı zamanda sağlanabilmektedir.

¹²⁶ Kirmanoğlu, a.g.e., s. 65.

¹²⁷ Allan M. Feldman, Roberto Serrano, *Welfare Economics and Social Choice Theory*, Second Edition, USA: Springer, 2006, p. 36.

¹²⁸ Güneri Akalın, *Kamu Ekonomisi*, 2. b., Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 554, 1986, s. 52.

Üretim faktörleri çeşitli mal ve hizmetin üretimi için sektörler arasında, üretilen mallar da tüketiciler arasında dağılmaktadır. Herhangi bir üretim faktörünün bir sektörden başka sektöre kaydırılarak daha fazla ürün elde etme imkanı olmayacak şekilde dağılması **üretimde etkinlik** olarak tanımlanmaktadır¹²⁹. Diğer bir ifadeyle, herhangi bir malın çıktısını azaltmadan, bir başka malın çıktısını arttıracak şekilde girdilerin yeniden tahsis edilmesinin mümkün olmadığı durumlarda, üretimde etkinlik sağlanmış olmaktadır¹³⁰. Bir maldan daha fazla üretmek için, diğer malın üretiminden vazgeçilen miktar arasındaki ilişkiyi ifade eden, üretimde etkinliğin sağlanması için mallar arasındaki marjinal dönüşüm oranı (Marjinal Rate of Transformation)¹³¹ birbirine eşit olmalıdır¹³².

Bir ekonomide etkinliğin sağlanmasının diğer bir boyutunu da tüketimde etkinlik oluşturmaktadır. Üretilen malların tüketiciler arasında, malın yeniden dağıtımını sonucunda herhangi bir kişiyi daha iyi bir duruma getirme imkanının olmadığı şekilde dağılması ise **tüketimde etkinlik** olarak tanımlanmaktadır¹³³. İki mal ve iki bireyin olduğu bir ekonomide tüketimde etkinlik, iki mal grubunu tüketen iki birey arasında tüketicinin aynı fayda düzeyini koruyabilmesi için bir maldan daha fazla tüketmek istediğinde, diğer maldan vazgeçmek zorunda olduğu miktar arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Dolayısıyla tüketimde etkinliğin sağlanması için iki mal arasındaki marjinal ikame oranı (Marjinal Rate of Substitution)¹³⁴ birbirine eşit olmalıdır¹³⁵. Üretimde ve tüketimde etkinliğin sağlandığı durumlar Tablo 1'deki gibi kısaca özetlenebilmektedir.

¹²⁹ Kirmanoğlu, a.g.e., s. 65.

¹³⁰ David N. Hyman, *Public Finance A Contemporary Application of Theory to Policy*, Tenth Edition, USA: South-Western Cengage Learning, 2010, p. 83.

¹³¹ Marjinal dönüşüm oranı, bir birim daha fazla x malı üretmek için, vazgeçilen y malı miktarını gösteren orandır.

¹³² Klaus Mathis, a.g.e., s. 33; Nar, a.g.e., s. 41.

¹³³ Kirmanoğlu, a.g.e., s. 65.

¹³⁴ Marjinal ikame oranı, kişinin bir birim daha fazla x malı tüketmek için vazgeçeceği y malı miktarı arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

¹³⁵ Nar, a.g.e., s. 41; Mathis, a.g.e., s. 34.

Tablo 1: Üretimde ve Tüketimde Etkinlik Sağlandığı Durum

Üretimde etkinlik için,	Tüketimde etkinlik için,
Tüm üretim faktörlerinin marjinal teknik ikame oranları fiyata eşittir. Üretim faktörleri getirileri marjinal maliyetlerine eşitlenene kadar kullanılmaktadır.	Her birey, tüketiminin mallar arasındaki marjinal ikame oranını fiyata eşit olacak şekilde ayarlamaktadır.
Optimal bir teknoloji kullanılmaktadır.	Piyasadaki yer alan malların fiyatı tüm tüketiciler için aynıdır.
Piyasadaki faktör fiyatları tüm üreticiler için aynıdır ve faktör arz ve talebini dengeye getirir.	Tüketimden sağlanan faydalar birbirinden bağımsızdır. Bir bireyin faydası diğer bireyin faydasını etkilememektedir.
Toplum açısından faktörün kullanımından kaynaklı ve ödenen fiyata yansımayan maliyetler söz konusu değildir.	
Piyasada yer alan her firma uzun dönem ortalama maliyet eğrisinin en düşük noktasında faaliyetini gerçekleştirir.	

Kaynak: Durmuş, a.g.e., s. 34.

Pareto etkinlik koşulunun sonucusu, genel etkinlik diğer bir ifadeyle üst düzey etkinliktir. *Üst düzey etkinlik*, hem üretimde hem de tüketimde etkinliğin sağlandığı noktada gerçekleşmektedir¹³⁶. Üretimde ve tüketimde etkinliğin ayrı ayrı sağlanması, tüketicilerin istediği mal bileşenlerinin üretildiği anlamını taşımamaktadır. Tek başına üretimde etkinlik, üretim faktörlerinin etkin ve tam kullanılmasını sağlamaktadır. Üretimde etkinliğin sağlanması sonucunda üretilen malların, tüketiciler tarafından talep edilen mallar olması garanti edilmemektedir. Diğer bir ifadeyle, üretimde etkinlik sağlandığı halde, üretilen mallar talep edilen mallar ile örtüşmediği takdirde, Pareto etkinliğin gerçekleştiği kabul edilmemektedir. Üretilen mal miktarı talep edilen mal miktarı ile örtüştüğü takdirde üst düzey etkinlik sağlanmış olmaktadır¹³⁷. Üst düzey etkinliğin sağlandığı bir ekonomide arz edilen tüm mallar aynı zamanda talep edilen mallardır. Say Kanunu aslında her arz kendi talebini yaratır derken, üst düzey etkinliğe işaret etmektedir.

¹³⁶ Mathis, a.g.e., s. 34.

¹³⁷ Kirmanoğlu, a.g.e., s. 70; Savaşan, a.g.e., s. 95.

Üst düzey etkinlik, marjinal dönüşüm oranı ve marjinal ikame oranının birbirine eşit olduğu durumda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla veri teknoloji ve üretim faktörleri kısıtı altında toplum üretebileceği düzeyde mal ve hizmeti üretmiş ve bu üretim tüketiciler arasında fayda maksimizasyonunu sağlayacak şekilde dağıtılmıştır. Bu noktada, ne üretim faktörlerini yeniden dağıtarak üretimi, ne de mal ve hizmetleri tekrar dağıtarak tüketicilerin faydasını arttırmak mümkün değildir¹³⁸. Böylelikle ekonomide Pareto etkinlik sağlanmış ve kıt kaynaklar rasyonel bir şekilde kullanılmış olmaktadır¹³⁹.

2.1.1.3. Pareto Etkinlikte Kaldor-Hicks Yaklaşımı

Pareto refah artış kriteri, refahın kişiler arasında karşılaştırmasını ortadan kaldırmaktadır. Birçok iktisatçı da refahın kişiler arasında karşılaştırılmasının mümkün olmadığı durumlarda en mantıklı analizin Pareto ilkesi olduğunu düşünmektedir¹⁴⁰. Nitekim Pareto ilkesi, refah kriteri olarak kabul edildiğinde, refah ekonomisi tek bir durum üzerine odaklanmaktadır. Bu durumda, bir bireyin refahını azaltmadan diğer bireyin refahının iyileştirildiği noktada refah artışı sağlanmış olmaktadır¹⁴¹. Ancak uygulamada kimseye zarar vermeden, bazılarının refahını arttıracak değişikliklerin yapılması oldukça nadir görülmektedir. Çoğu durumda, bir değişiklikten hem fayda elde edenler hem de zarar görenler söz konusudur¹⁴². Buradan hareketle, İngiliz yaklaşımının önde gelen temsilcileri Kaldor ve Hicks, bir karara varmak ve karşılaştırma sorununu ortadan kaldırmak için yeni bir Pareto iyileştirme kavramı geliştirmiştir.

Kaldor ve devamında Hicks¹⁴³ tarafından geliştirilen ve *tazmin imkanı kriterine*¹⁴⁴ olarak isimlendirilen bu kriterde, adil bölüşüm sorunu dikkate alınmadan,

¹³⁸ Savaşan, a.g.e., s. 95.

¹³⁹ Nar, a.g.e., s. 41.

¹⁴⁰ Zerbe, a.g.e., s. 3.

¹⁴¹ Antoinette Baujard, "Welfare Economics", *Handbook of the History of Economic Analysis*, ed. Gilbert Faccarello, Heinz Kurz, 2013, p. 7, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2357412 (25.09.2017).

¹⁴² Bengül, a.g.e., s.51.

¹⁴³ N. Kaldor tazmin imkanı kriterini ilk defa "*Welfare Propositions in Economics and Interpersonal Comparisons*" adlı makale çalışmasında ortaya koymuştur. Devamında ise J. R. Hicks aynı yıl kaleme aldığı "*Foundations of Welfare Economics*" makalesinde bu kriteri ele almış ve refah teorisinin bu prensipten hareket edebileceğini ifade etmiştir. Bazı noktalarda birbirinden farklılıklar göstermekle birlikte bu süreçten itibaren bu kriter Kaldor-Hicks yaklaşımı olarak anılmaya başlanmıştır. Kaldor ve

iktisadi refah teorisinin uygulama alanı biraz daha genişletilmiştir. Bu kritere göre, bazı kimselerin durumunun iyileştirilmesi, bazı kimselerin refahında azalmaya neden oluyorsa, fayda elde eden kişiler zarar görenlerin zararını telafi ettikleri takdirde toplumsal refahın arttığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla tazmin kriteri, refah arttırıcı durumdan faydalananların, zarar görenlerin zararlarını tazmin edebilme imkanı üzerine kurulmuştur. Kaldor-Hicks tarafından ileri sürülen bu yaklaşım, Pareto iyileştirmenin aksine değer yargılarına dayanmamaktadır. Dolayısıyla optimum etkinlik durumu, Kaldor-Hicks tazmin kriteri ile farklı boyutta ele almıştır¹⁴⁵.

Geliştirilen bu kriter ile Pareto ilkesinin uygulama alanının genişletilmesi ve bireyler arası refah karşılaştırmasının yapılabilirliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Böylece refah karşılaştırmasının yapılmasından kaynaklanan sorunlar, gelir dağılımında tarafsız kalınarak azaltılmaya çalışılmaktadır. Bu yaklaşıma göre, her iki taraf kazançlı çıkmakta, bazı bireyler fayda elde ederken bazı bireyler ise tazminat sayesinde zarara uğramamaktadır. Özü, fayda maliyet analizine dayanmakta olan tazmin imkanı kriterinin geçerli olabilmesi için toplam kazancın toplam maliyetten fazla olması gerekmektedir. Çünkü kazananlar kaybedenlere tazminat ödediği takdirde toplam faydalar toplam maliyeti aşabilmektedir¹⁴⁶. Kaybedenlerin zararlarının telafi edilmesi noktasında ise telafi yapılmasına ilişkin kararı iktisatçı yerine politikacıların vermesi gerektiği savunulmaktadır. Bu tür kararlar, ahlaki yargılamayı gerektirdiğinden burada devreye politikacılar girmektedir¹⁴⁷.

Pareto koşulunu bir ileri boyutta ele alan Kaldor-Hicks yaklaşımına, tazminin yapılış şekli ve miktarına ilişkin eleştiriler getirilebilmektedir. Öncelikle tazmin ilkesi, zarara uğrayanların varsayımsal olarak tazmin edilmeleri gerektiği üzerinde durmakta ve fiili bir ödemedi söz etmektedir. Özellikle dışsal zararlar açısından

Hicks'in telafi (tazminat) testlerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bakınız (Just, Hueth, Schmitz, a.g.e.; Mathis, a.g.e.).

¹⁴⁴ Pareto etkinlik, piyasa ekonomisi varsayımına dayanmaktadır. Her piyasa katılımcısı, piyasa işlemlerinde bulunup bulunmamayı seçmekte özgürdür. Ancak kanunlar zorlayıcı bir karaktere sahiptir. Bu yüzden Pareto ilkesi, hukuka, kanunlara uygun bir şekilde uygulanabilmesi için bir takım değişiklikler içermesi gerekmektedir. Kaldor ve Hicks, piyasa ekonomisi modelinin dışına çıkardıkları Pareto ilkesini, hukuk alanında da uygulanabilir bir şekle dönüştürmeye çalışmıştır (George P. Fletcher, *Basic Concepts of Legal Thought*, New York: Oxford University Press, 1996, p. 158-159).

¹⁴⁵ Bengül, a.g.e., s. 51-52.

¹⁴⁶ William K. Bellinger, *The Economic Analysis of Public Policy*, First Edition. New York: Routledge, 2007, p. 93.

¹⁴⁷ Albayrak, *Refah İktisadının Teorik Temelleri: Piyasa ve Refah İlişkisi*, s. 47.

değerlendirildiğinde, zarara uğrayanların tazmin edilmesi veya tazminin zararları karşılama yetersiz kalması sorunu ortaya çıkabilmektedir¹⁴⁸.

2.1.2. Refah İktisadı Kriteri Olarak Adalet

Refah iktisadının temel hareket noktası, toplumsal refah maksimizasyonunu sağlayacak koşulların belirlenmesidir. Toplumsal refah maksimizasyonun nasıl sağlanabileceğine yönelik yaklaşımlar farklılaşabilmektedir. Bir grup, Pareto etkinlik koşulunda toplumsal refahın maksimum düzeyde sağlanabileceğini savunmaktadır. Diğer bir grup ise, refah maksimizasyonunun ancak adaletin sağlanması ile mümkün olabileceğine inanmaktadır. Özellikle klasik refah iktisadı, toplum refahının en üst düzeyde sağlanması için etkinliğin yanında adaletin de esas alınması gerektiğini kabul etmektedir. Bu kapsamda etkinliğin yanında kaynakların ve çıktıların adil bir şekilde bölüşümü, toplum refahının artmasına hizmet edecektir. Bu nedenle çalışmanın bu kısımda adalet kavramına değinilmekte ve iktisadi adalet açısından bölüşümde adalet üzerinde durulmaktadır.

2.1.2.1. Kavramsal Çerçeve Adalet

Adalet, günlük yaşam içinde ekonomik, politik, sosyal ve dini alanlarda sıklıkla karşılaşılan bir kavram olmakla birlikte, oldukça soyut ve üzerinde tek bir tanımda uzlaşılması zor bir kavramdır¹⁴⁹. Bu açıdan, adalet algısı zamandan zamana, toplumdan topluma, insandan insana ve insani değer yargılarına bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Bu da mevcut durumda herkes tarafından tartışmasız kabul edilen bir adalet tanımının yapılmasını imkansız kılmaktadır¹⁵⁰. Etik alanlar kapsam dışı tutulduğunda, genel olarak adalet, hukukun özünü ve amacını oluşturmaktadır. Yani adalet, hukuk düzenin işleyişinde bir fonksiyon üstlenmektedir¹⁵¹. Böylelikle hak ve hukuk kavramlarıyla sıkı sıkıya bağlı olan adalet kavramı, hak ve hukukun sağlanması

¹⁴⁸ Sönmez, a.g.e., s. 86.

¹⁴⁹ James Konow, "Fair and Square: The Four Sides of Distributive Justice", *Journal of Economic Behavior and Organization*, V. 46, 2001, p. 137.

¹⁵⁰ Hüseyin Şen, İsa Sağbaş, *Vergi Teorisi ve Politikası*, 2. b., Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2016, s. 229.

¹⁵¹ Billur Yaltı Soydan, "Vergi Adaleti Kavramında Soyuttan Somuta: Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarını Eşitlik, Özgürlük ve Sosyal Devlet Kavramları ile Okumak" (Prof. Dr. Joachim Lang'm Vergi Adaletinin Anayasal Temelleri tebliğine yorum)", 13. Türkiye Maliye Sempozyumu, T.C. Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No:12, 2000, s. 81.

şeklinde tanımlanabilmektedir. Bu tanım, daha çok adalet kavramının sözlüksel anlamda tanımını oluşturmaktadır. Diğer taraftan toplumda barış, güven ve huzur ortamının sağlanmasında etkili olan adalet kavramı¹⁵², bazı durumlarda da eşitlik kavramı ile pekiştirilerek tanımlanmaya çalışılmaktadır¹⁵³. Dolayısıyla bu iki kavram, anlam bakımından özdeş olmamakla birlikte, birbirlerinin yerine kullanılabilir.

Tanımında ortak bir uzlaşmaya varılmamakla birlikte, adalet konusu her alanda (her disiplinde) genel kabul gören ve toplum tarafından arzu edilen bir konudur¹⁵⁴. Adaletin toplum ve devlet hayatı bakımından önemi üzerinde duran Aristoteles, adaleti toplum ve devletin temeli olarak görmüş ve adalet kavramına iki noktada değinilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Bunlar; “denkleştirici adalet (pazar adaleti)” ve “dağıtıcı adalet (sosyal adalet/ yeniden dağıtıcı)” şeklinde ifade edilmektedir. Denkleştirici adalet, hukuki bir ilişki içerisinde olan tarafların eşit muamele görmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu adalet anlayışında herkese eşit davranılması gerektiği savunulmaktadır¹⁵⁵. Buna göre kişilerin genç veya yaşlı, sağlıklı veya hastalıklı, zengin veya fakir olup olmadığına bakılmadan, herkesin eşit işlemlere tabi olması gerekmektedir. Bu doğrultuda denkleştirici adaletin temeli, salt eşitlik düşüncesine dayanmaktadır¹⁵⁶.

Dağıtıcı adalet ise, malların paylaşılmasında, herkesin sahip olduğu yeteneğe ve toplum içindeki yerine göre payına düşeni alması gerektiğini savunmaktadır¹⁵⁷. Yani bu adalet görüşünde, aynı özelliklere sahip bireylerin aynı işlemlere, farklı özelliklere sahip bireylerin ise farklı işlemlere tabi tutulması gerektiği ifade edilmektedir. Dağıtıcı adalete göre, üzerinde durulan bu eşitlik, salt bir eşitlik değil, bireylerin ihtiyaç, yetenek ve olanaklarına uygun orantılı bir eşitlik düşüncesidir. Böylelikle denkleştirici adalet

¹⁵² Anıl Çeçen, *Adalet Kavramı*, 2. b., Ankara: Gündoğdu Yayınları, 1993, s. 17.

¹⁵³ Onur Sunal, “Sosyal Politika: Sosyal Adalet Açısından Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 66, N. 3, 2011, s. 286.

¹⁵⁴ Atilla Yayla, *Özgürlük Yolu*, 1. b., Ankara: Turhan Kitabevi, 1993, s. 167.

¹⁵⁵ Abdullah Tekbaş, “Vergi Kanunlarının Tabi Olduğu Anayasal İlkeler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, Özel Sayı, 2010, s. 148.

¹⁵⁶ Nihal Saban, “Yeni Yüzyılım Eşiğinde Yeniden Sorgulanan Adalet: Özü Eşitlik Vergi Adaleti: Özü Vergide Eşitlik” (Prof. Dr. Joachim Lang'm Vergi Adaletinin Anayasal Temelleri' tebliğine yorum), 13. Türkiye Maliye Sempozyumu, T.C. Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No:12, 2000, s. 66.

¹⁵⁷ Adnan Güriz, “Adalet Kavramının Belirsizliği”, *Adalet Kavramı*, 3. b., ed. Adnan Güriz, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2013, s. 8.

daha çok liberal düşünce yapısına hizmet ederken, dağıtıcı adalet ise daha çok sosyal devlet ilkesi ve onun gerektirdiklerine uygun bir görüş içermektedir¹⁵⁸.

Sosyalist bir düşünce gereği oluşan dağıtıcı adaletin temel amacı, birey ve toplumun devlet ile ilişkilerini düzenlemektir. Bireyin devlete karşı olan ödevlerinde, yeteneklerine ve durumuna göre değişiklikler göstermesi, dağıtıcı adaletin bir gereği olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla tüm ayrıcalıklar göz önünde bulundurulmalıdır. Toplumsal ihtiyaçların nasıl karşılanacağı sorunu üzerine ortaya çıkan bu adalet görüşü, iktisat biliminin ihtiyaçların sonsuzluğu, kaynakların sınırlılığı kabulü ile gelişmiştir. Çünkü ihtiyaçlar karşısında kaynakların yetersiz kalması toplumda bir takım çıkmazların oluşmasına neden olmaktadır¹⁵⁹. Bu noktada dağıtıcı adalet, toplumun veya bir grubun kıt kaynaklarını, ihtiyaçlarına nasıl tahsis etmesi gerektiğine odaklanmaktadır¹⁶⁰.

Öyle ki Bell, kaynakların eşit dağıtıldığı ve tüm üyelerinin fiziksel ve psikolojik olarak güvende olduğu bir toplumda, adaletin sağlandığını ifade etmektedir¹⁶¹. Dağıtımda adaletin sağlanabilmesi için izlenmesi gereken ilkeleri¹⁶² ise Mathis'e atfen şöyle özetlemek mümkündür: *Herkesine ihtiyacına göre, herkese değerine göre, herkese hakkettiğine göre, herkese çalışmasına göre, herkese yaptığı anlaşmaya göre adalet*¹⁶³. Dikkat edilirse bu ilkeler, adaleti hakkaniyet ölçüsünde sağlama amacına yöneliktir. Örneğin, ihtiyacından fazla verilmesi, çabasından daha fazla verilmesine göre daha adil kabul edilmemektedir.

Bahsedildiği üzere adalet kavramı tüm disiplinler açısından istenilen bir olgudur. Ancak her disiplinin adalete yaklaşımı farklı boyutlarda gerçekleşmektedir. Bu noktada iktisat biliminde adalet kavramı, diğer disiplinlerde kullanılan adalet kavramından farklı anlam içermektedir. Örneğin, hukuk ve siyaset alanında kanunlar önünde veya haklar önünde adaletten bahsedilirken, iktisat biliminde, ekonomideki mevcut kaynakların

¹⁵⁸ Tekbaş, a.g.m., s.148, Saban, a.g.e., s. 66.

¹⁵⁹ Çeçen, a.g.e., s. 35-36.

¹⁶⁰ John E. Roemer, *Theories of Distributive Justice*, London: Harward University Press, 1996, p. 1.

¹⁶¹ Lee Anne Bell, "Theoretical Foundations for Social Justice Education", *Teaching for Diversity and Social Justice*, Second Edition, ed. Maurianne Adams, Lee Anne Bell, Diane J. Goodman and Khyati Y. Joshi, New York: Routledge, 2007, p. 1.

¹⁶² Klaus Mathis (2009), dağıtıcı adaletin ilkelerini, herkese eşit ölçüde adalet, herkesin inançlarına göre adalet, herkesin yetki alanına göre adalet, herkesin ihtiyacına göre adalet, herkesin üstünlüğüne göre adalet olmak üzere altı ilkede ele almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız (Mathis, a.g.e., s. 187-189).

¹⁶³ Mustafa Erdoğan, "Özgürlük, Adalet, Refah", *Adalet Kavramı*, 3. b., ed. Adnan Güriz, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2013, s. 181.

dağıtımında adaleti (dağıtıcı adalet veya sosyal adalet) öne çıkaran bir anlam içermektedir¹⁶⁴. Bununla birlikte iktisadi anlamda adalet, politikaların uygulanma süreci ve sonuçları açısından farklı yorumlanmaktadır: sonuçların adil olması ve sürecin adil olması. **Sonuçların adil olmasını** esas alan yaklaşım, adalete hakkaniyet ve eşitlik açısından yaklaşan iki çizgide ayrılmaktadır. **Eşitlikçi** görüş, kaynakların uçlarda değil ortalama düzeyde bir dağılım içerisinde olması gerektiğini öne sürmektedir. Örneğin; ekonomide üretilen 100 lira değerinde bir gelirin iki kişi arasında 50’şer lira olarak dağıtılması gerektiğini ve bu dağılımın, 20 lira ve 80 lira olarak dağıtılmasından daha adil olduğunu kabul etmektedir. **Hakkaniyet** görüşüne göre ise, herhangi bir gelir dağılımının adil olarak kabul edilmesi için eşitlikçi olmasına gerek yoktur. Herkesin hak ettiği gelire sahip olması, adil olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda az kazanın az, çok kazanın çok gelir elde etmesi adil kabul edilmektedir¹⁶⁵. Örneğin; iki kişinin yer aldığı bir ekonomide, bir kişinin 80 liralık, diğer kişinin 20 liralık üretim yaptığı varsayımı altında, kişiler arasındaki dağılımın çabalarına göre 80 lira ve 20 lira olarak gerçekleşmesi adil görülmektedir.

Sürecin adil olması¹⁶⁶ görüşü ise adaleti, bölüşüm ilişkilerini, gerçekleştirildiği sürece göre ele almaktadır. Bu görüşte esas alınan kavram fırsat eşitliğidir. Burada önemli olan ekonomide sonuçta gelirin nasıl dağıtıldığından ziyade, toplumdaki tüm bireylerin gelir elde etmede eşit fırsat ve/veya imkanlara sahip olmasıdır. Dolayısıyla bireylere gelir elde etmek için eşit fırsatlar sunulduğu takdirde, elde edilen gelirin adil dağıldığı kabul edilmektedir. Sonuçta, elde edilen gelir dağılımı eşitlikçi olmasa bile adildir¹⁶⁷. Süreçte adaletin benimsenmesi halinde politika yapıcılarının temel sorumluluğu, tüm taraflara fırsat eşitliğini sağlamasıdır. Örneğin; devletin eğitim hizmetini kamu ekonomisi alanına alması, süreçte adaletin sağlanmasına yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilmektedir.

¹⁶⁴ Kirmanoğlu, a.g.e., s. 66.

¹⁶⁵ Kirmanoğlu, a.g.e., s. 66.

¹⁶⁶ Birçok bilim adamı sonucun adillik derecesini, sonucu belirleyen sürecin bilgisi olmadan belirlenemeyeceğini (süreçte adaleti) savunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, adil bir sonucunun, adil bir sürece dayalı olduğu bir adalet teorisi benimsenmektedir. Bu durumda adil olmayan sonuçlara ulaşmak mümkündür. Ancak adil bir işlemin sonucu olduğu için bu durum adil kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu açıklamadan hareketle piyasa ekonomisinin işleyişi adil kabul edilirse, bu işleyiş sonucunda ortaya çıkan gelir ve servet bölüşümü de adil kabul edilmektedir (Russell S. Sobel, “Welfare Economics and Public Finance”, *Handbook of Public Finance*, First Edition, ed. Jürgen G. Backhaus, Richard E. Wagner, Boston: Kluwer Academic Publishers, 2004, p. 20).

¹⁶⁷ Kirmanoğlu, a.g.e., s. 66.

Adalet konusunda dikkati çeken bir diğer husus ise gerek hukuki anlamda, gerekse iktisadi anlamda adaleti amaçlayan tüm politikaların “*olabildiğince adalet*” ilkesine göre şekillenmesi gerektiğidir. Olabildiğince adalet ilkesi, anlamlı farklılıkları içeren politika ve uygulamalarla gerçekleştirilen toplumun büyük çoğunluğu tarafından kabul gören sonuçlar olarak ifade edilebilir. Bu tür bir adaletin sağlanabilmesinin ön koşulu ise, politikaların dağıtıcı ve eşitleyici adalet ilkesine uygun belirlenmesidir. Dolayısıyla politika uygulamalarında, tam olarak tanımlanamayan adalet olgusunun olabildiğince adalet çerçevesinde ele alınması ve değerlendirilmesi gerekmektedir¹⁶⁸.

Olabildiğince adalet anlayışından hareketle, şekillenmesi gereken iktisadi adalet kavramı, bölüşümde adalet şeklinde de adlandırılabilir. Toplumun çoğunluğu tarafından kabul gören bir bölüşüm ilişkisi adil bir dağılım olarak kabul edilebilmektedir. Toplum tarafından adil kabul edilen bir bölüşüm ilişkisi de toplumsal refahın en üst düzeye çıkarılabilmesinde önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla refah kriteri adalet olarak belirlenen toplumlarda, bölüşümde adaletin sağlanması gerekmektedir.

2.1.2.2. Bölüşümde Adalet

Kaynakların etkin dağılımı ve kullanımının yanı sıra toplumsal refahın en üst düzeye çıkması için adil bir bölüşüm ilişkisinin de olması gerekmektedir. Bu kapsamda iktisatçılar üretim sürecinin sonunda ortaya çıkan mal ve hizmetlerin, faktörler arasında nasıl bölüşüleceği üzerinde de durmaktadır¹⁶⁹. Diğer bir deyişle kaynakların bölüşümünde adaletin nasıl sağlanması gerektiği de toplumsal refah açısından üzerinde durulması gereken bir konudur. Dağıtıcı adalet kavramından hareketle, iktisadi anlamda geliştirilen bölüşümde adalet, esasında ekonomide faktörler ve faktörler sonucu ortaya çıkan gelirin dağılımı ile ilgilenmektedir. Bu kapsamda bölüşümde adalette ortaya çıkan temel soru şudur: Bölüşümde adaletin konusu, gelirin¹⁷⁰ üretim faktörleri arasında

¹⁶⁸ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s. 351.

¹⁶⁹ Nazım Öztürk, “Klasik ve Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü”, *Çalışma ve Toplum*, N. 1, 2010, s. 59.

¹⁷⁰ Bir ülkede belli bir dönemde elde edilen gelirin bireyler, gruplar ve/veya üretim faktörleri arasında bölüşümünü ifade eden gelir dağılımının, gelirin neye dayalı olarak paylaşıldığından hareketle çeşitli türleri vardır. Bunlar; “kişisel gelir dağılımı”, “fonksiyonel gelir dağılımı”, sektörel gelir dağılımı” ve “bölgesel gelir dağılımıdır”. *Kişisel gelir dağılımı* milli gelirin, kişiler ve hane halkları arasında bölüşümünü, *fonksiyonel gelir dağılımı* milli gelirin, üretim faktörleri arasında bölüşümünü, *sektörel gelir dağılımı* milli gelirin, sektörler arasında dağılımını, *bölgesel gelir dağılımı* ise, coğrafi bölgelerin

dağılımıyla mı, yoksa bireyler ve hane halkları arasındaki dağılımıyla mı ilgilidir? Günümüzde adaletin, daha çok bireyler ve hane halkları arasındaki dağılımla ilgili olduğu görüşü yaygınlaşmaktadır¹⁷¹. Dolayısıyla toplumsal refah maksimizasyonunun sağlanmasında etkili olan bölüşüm, gelirin toplumu oluşturan bireyler ve hane halkları arasında adil dağılmasıyla ilgilenmektedir.

Dağıtıcı adalet yaklaşımına göre, piyasa ekonomisi içerisinde gerçekleşen gelir dağılımının adil olmadığı ve piyasa ekonomisinin sosyal adaletsizlik ürettiği kabul edilmektedir. Piyasa ekonomisi kendi haline bırakıldığı takdirde, üretim faktörlerine ait olan sahiplik derecesi ve bu faktörlere ilişkin talep farklılıkları gelirin dağılımını olumsuz etkilemektedir. Özellikle tam rekabet koşullarının geçerli olduğu piyasalarda iktisadi etkinlik sağlandığı kabul edilmekte ve her iktisadi etkinlik noktasında farklı bir gelir dağılımı ortaya çıkmaktadır. Bu etkinlik durumu her türlü gelir dağılımında geçerli olarak kabul edilmekte, ancak bu gelir dağılımının adil olup olmadığıyla ilgilenilmemektedir¹⁷². Diğer bir deyişle, kaynak dağılımı Pareto anlamda gerçekleşmiş olsa da, bu durumda ortaya çıkan gelir dağılımı toplum tercihleriyle uyumlu bir gelir dağılımı olmayabilmektedir¹⁷³.

Nitekim Pareto anlamda kaynak dağılımının en önemli sorunu, gelir dağılımı konusunda herhangi bir rehberlik işlevi görmemesidir¹⁷⁴. Klasik iktisat akımının eleştiriye neden olduğu noktalardan biri de burada ortaya çıkmaktadır. Her türlü gelir dağılımında etkinlik koşullarının gerçekleşmesi mümkün olduğundan, toplumsal açıdan önemli olan *kabul edilebilir bir gelir dağılımının* nasıl sağlanabileceğidir. Toplum refahı açısından gelir dağılımının, toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilebilir olması gerekmektedir¹⁷⁵. Yani piyasada gerçekleşen gelir dağılımının toplum tarafından olabildiğince adil görülmesi gerekmektedir. Ancak piyasa aksaklıkları teorisi söz konusu olduğunda Pareto etkinlik, Pareto iyileştirme ile mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla Pareto iyileştirmeye muhtaç piyasada, gelir dağılımı ciddi bir sorundur.

milli gelirden aldığı payı ifade etmektedir. Ancak hangi sektör ve/veya bölge tarafından alınırsa alınsın gelir dağılımı, kişiler ve üretim faktörleri ile ilgili bir kavramdır. Dolayısıyla gelir dağılımı denildiğinde çoğunlukla bahsedilen kişisel gelir dağılımı ve fonksiyonel gelir dağılımıdır (Şen, Sağbaşı, a.g.e., s. 407-408).

¹⁷¹ Durmuş, a.g.e., s. 48-49.

¹⁷² Öztürk, *Kamu Ekonomisi*, s. 32.

¹⁷³ Durmuş, a.g.e., s. 48.

¹⁷⁴ Stiglitz, *Kamu Ekonomisi*, s. 116.

¹⁷⁵ Savaş, a.g.e., s. 111.

Piyasa ekonomisi, bu sorunu çözmekten ziyade daha da ağırlaştırmaktadır. Bu nedenle, gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yönelik müdahale kaçınılmaz olmaktadır. Özellikle bir toplumda sosyal barışın sağlanması ve korunması açısından gelirin adil bölüşümünü sağlayacak müdahaleler önemli rol oynamaktadır. Çünkü gelir dağılımında denge bozuldukça, kişiler arasındaki huzursuzluklar artmakta, dolayısıyla sosyal barış bozulabilmektedir¹⁷⁶.

Özellikle sosyal devlet anlayışı ile birlikte gelirin adil bölüşümü toplumsal hedefler içerisinde yer alan ve toplumsal refah maksimizasyonunu önemli düzeyde etkileyen bir unsur olarak kabul edilmektedir¹⁷⁷. Bu kapsamda etkinliğin yanında bölüşümde adaletin de sağlanması önemli bir refah unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bölüşümde adalet, gelirin eşit dağılıp dağılmadığında ziyade, gelirin adil dağılıp dağılmadığı üzerinde durmaktadır. Yani, gelirin toplumsal refah maksimizasyonunu sağlayacak şekilde adil dağılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu nedenle adil bir gelir dağılımının araştırıldığı bölüşüm teorileri, normatif değer yargıları içermektedir¹⁷⁸.

Refah iktisadı bazında konu değerlendirilecek olursa, refah iktisadı teorik çerçevede gelir dağılımının nasıl gerçekleşmesi gerektiğini ve bu konuda devletin rolünün ne olması gerektiğini açıklamaya çalışmaktadır. Pareto etkinlik kriterleri nezdinde şekillenen yeni refah iktisadı, esasen gelir dağılımını faktör sahipliği ve bunların üretimde tutulması becerisi ile ilişkilendirmiştir. Bu yaklaşıma göre “*Ne kadar ekmek, o kadar köfte*” mantığından hareketle gelir dağılımında adaletin sağlanacağı vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, faktör sahibi olmakla birlikte yaşlılık, engellilik, hastalık gibi nedenlerden dolayı üretim sürecine katılamayanların milli gelirden nasıl pay alacağı açıklanamamıştır. Bu durumda, devlet müdahalesi ve gelirin devlet eliyle ikinci kez dağılımı zorunlu kılınmaktadır¹⁷⁹.

Klasik refah iktisadı ise etkinlik boyutunun yanı sıra adalet boyutunu da göz önünde bulundurarak, yeniden dağıtım politikalarının nasıl olması gerektiğini marjinal fayda ilkesinden yola çıkarak açıklamıştır. Bu doğrultuda toplumsal adaleti öncüleyen

¹⁷⁶ Nazım Öztürk, *Maliye Politikası*, Bursa. Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2014, s. 309-311.

¹⁷⁷ Abdurrahman Akdoğan, *Kamu Maliyesi*, 14.b., Ankara: Gazi Kitabevi, 2011, s. 490; Yayla, a.g.e., s. 175.

¹⁷⁸ Coşkun Can Aktan, İstiklal Yaşar Vural, “Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti”, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, ed. Coşkun Can Aktan, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002, s. 8.

¹⁷⁹ Tokathioğlu, Selen, a.g.e., s. 351.

bir sosyal refah fonksiyonu esas alınarak adaletin, ekonomik birimlerin marjinal fedakarlık düzeyinde eşitlenmesi gerekmektedir. Mutlak ve hali hazırda kabul gören bir adalet tanımlamasının olmaması, klasik refah iktisadını adaleti belli bir kapsamda ele almak zorunda bırakmış ve adalet kavramı eşitlik bağlamından yola çıkılarak değerlendirilmiştir. Eşitliğin ne oranda adaleti temsil edeceği ise tartışmalı bir konu olmuştur¹⁸⁰.

Klasik refah iktisadında kabul gören adil gelir dağılımı meselesi, toplumsal refah noktasında inkar edilemeyen bir unsurdur. Bu nedenle geliştirilen iktisadi politikaların gelir bölüşümünde adaleti sağlaması gerekmektedir. Bu doğrultuda gelir bölüşümünün aşağıda ifade edilen üç önemli yönünden bahsedilmektedir¹⁸¹.

- i.** Kamusal politikaların öncelikli amacı yeniden bölüşüm olmasa da, uygulanan politikaların çeşitli bölüşümsel sonuçları bulunmaktadır. Örneğin, talep enflasyonunun söz konusu olduğu bir ekonomide, toplam talebi azaltacak politikaların uygulanması önerilmektedir. Toplam talebi azaltmak için uygulanacak politikaların bölüşümsel etkileri, talepteki azalmanın nasıl ve hangi şekilde yapılacağına bağlıdır. Örneğin, talep dolaylı vergilerle mi, yoksa dolaysız vergilerle mi azaltılacaktır. Burada kullanılacak araçların gelir dağılımını ne oranda etkilediği politika geliştirme aşamasında dikkate alınmalıdır.
- ii.** Bir ekonomide yeniden bölüşüm politikaları uygulanırken ortaya çıkacak etkinlik kaybı, asgari düzeyde tutulmalıdır. Düşük gelir grubundaki bireylerin durumu iyileştirilirken, yüksek gelir grubundaki bireyler bu durumdan en az zararı görmelidir. Bunun yanı sıra yüksek gelir gruplarının zararı veri kabul edilerek, düşük gelir gruplarının elde edeceği kazanım en üst düzeyde olmalıdır.
- iii.** Temel anlamda yapılan ekonomik analiz, yukarıda bahsedilen ilk iki madde üzerinde faydalı olabilmektedir. Standart iktisadi analiz, uygulamada hangi bölüşümün temel hedef olması gerektiğini ve bölüşümde adaletin herhangi bir ölçütünü vermez. Ancak, bölüşümsel değişikliklere karar verilirken veya farklı

¹⁸⁰ Hasan Ersel, "Eşitlikçi Adalet Üzerine" *Sadun Aren'e Armağan*, der. Tuncer Bulutay, Ankara: Mülkiye Birliği Vakfı, 1989, s. 249.

¹⁸¹ Durmuş, a.g.e., s. 51.

politikaların bölüşüm üzerindeki etkileri analiz edilirken, bölüşümde adalet ile ilgili temel ölçülere gereksinim duyulmaktadır.

Bölüşümde adaletin sağlanmasına yönelik bu önemli hususların yanında, bölüşümde adaletin ölçümünde kullanılabilir çeşitli kriterler de ortaya koyulmuştur. Bu kriterler; “donanım kriteri”, “faydacı kriter” ve “eşitlikçi kriter” olarak ifade edilmektedir¹⁸².

a) Donanım Kriteri: Bazı bireylerin ekonomik açıdan daha iyi durumda olmasının temel nedenlerinden biri, sahip oldukları donanım farklılıklarıdır. Doğuştan bir donanıma sahip olan bireyler, diğer bireylere göre ekonomik anlamda daha iyi konumda olmaktadır. 17’inci yüzyılda Hobbes ve Locke gibi sosyal sözleşme teorisyenleri, adil bölüşümde donanım kriterini esas almışlar ve bireylerin haklarını onların emeğinin karşılığı olarak görmüşlerdir. Modern anlamda donanım kriteri, başlangıçta herkese aynı donanım imkanı verilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Sonrasında ise, çalışma yeteneği, çalışmayı sevmek veya sevmemek, tutumluluk veya müsriflik gibi farklı etkenler nedeniyle bireylerin durumları farklılaşabilir ve bölüşüm bundan etkilenebilmektedir. Bunun sonucunda ortaya çıkan dağılım, adil olarak kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra, miras, eğitim koşullarındaki farklılıklar, farklı aile ve kültürel yapılardan kaynaklanan durumlarda ortaya çıkan dağılım ise adil kabul edilmemektedir. Dolayısıyla, bireye eşit imkanlar verildikten sonra, kendinden kaynaklı durumlar sonucu ortaya çıkan dağılım adil iken, dışsal faktörlerin neden olduğu farklılıklardan sonra ortaya çıkan dağılım adil kabul edilmemektedir.

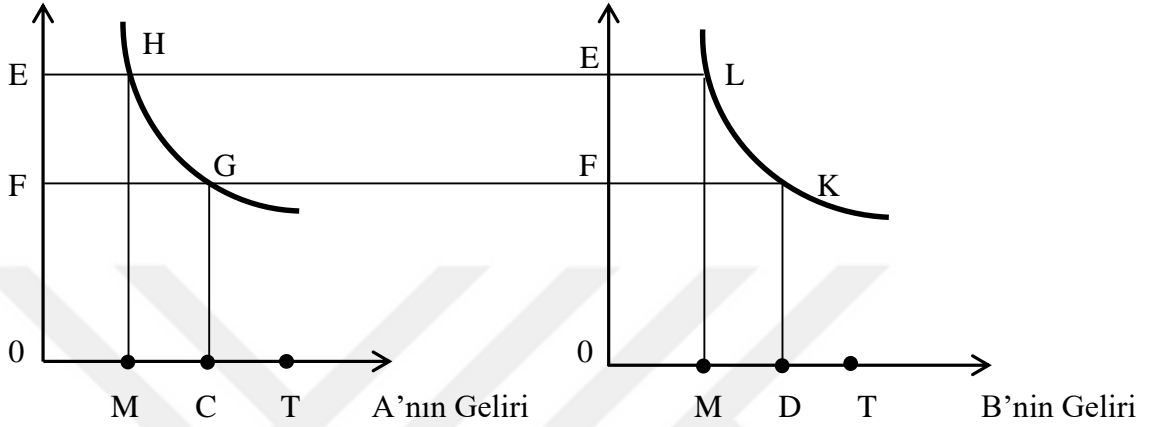
b) Faydacı Kriter: Faydacı kriter, doğuştan gelen donanım farklılıklarının önemli olduğunu kabul etmekle birlikte, bu durumdan dolayı bireyler arasında ortaya çıkan bölüşümsel farklılıklara karşı çıkmaktadır. Yüksek veya düşük yetenekli doğmak bireylerin elinde olmadığı için, bunun sonucunda ortaya çıkan farklılığı kabul etmemektedir. Faydacı kriterin en önemli temsilcisi olan Bentham, gelirin toplam refahı maksimum kılacak şekilde bölüştürülmesi gerektiğini savunmaktadır. Ona göre toplumsal refah maksimizasyonu, tüm rasyonel bireylerin ortak amacıdır. Bu kriter göre, gelirinden daha fazla fayda üreten bireye daha fazla gelir verilmelidir. Bu doğrultuda toplumsal fayda maksimizasyonu görüşü, tam eşitlikçi bir dağılımı gerekli

¹⁸² Durmuş, a.g.e., s. 51-56.

kılmamaktadır. Faydacı kriter yaklaşımı, eşit marjinal fayda eğrileri ve eşit olmayan marjinal fayda eğrilerine bağlı olarak ifade edilebilmektedir.

Grafik 2: Eşit Marjinal Fayda Eğrileri

Gelirin Marjinal Faydası

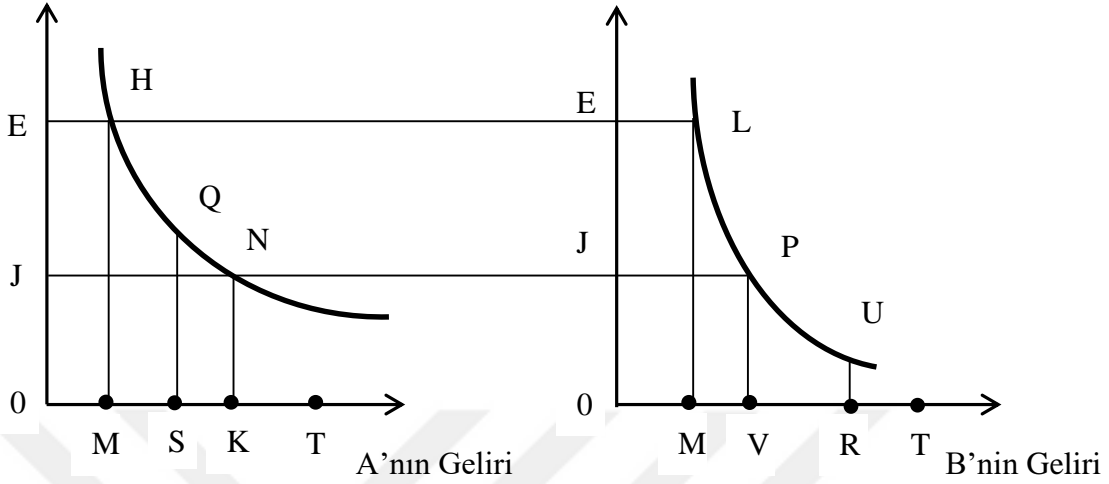

Kaynak: Durmuş, a.g.e., s. 54.

Grafik 2’de A ve B bireylerinin gelirden elde ettikleri marjinal fayda eşittir. Bu fayda eğrilerinin altında kalan alanlar farklı gelir düzeylerindeki toplam faydayı ifade etmektedir. Varsayımsal olarak toplam paylaşılacak gelir, OM düzeyinin üzerinde olan MT kadardır. Burada önemli olan nokta faydanın ölçülebilir ve kıyaslanabilir olduğundan hareketle, grafiğin oluşturulup yorumlanmasıdır. A ve B bireyinin marjinal faydaları eşit olduğundan, iki birey arasında gelir eşit bir şekilde dağıtılmalıdır. Böyle bir bölüşümün gerçekleşmesi durumunda toplumsal fayda maksimize edilebilmektedir. Bu durumda A bireyi MC kadar, B bireyi ise MD kadar gelir elde etmelidir. A ve B bireyinin marjinal faydaları OF’de eşitlenmiş olup, A bireyi için MCGH, B bireyi için MDKL alanları toplam faydaları temsil etmektedir.

Grafik 3: Eşit Olmayan Marjinal Fayda Eğrileri

Gelirin Marjinal Faydası

Kaynak: Durmuş, a.g.e., s. 54.

Grafik 3'te görüldüğü üzere A bireyinin marjinal fayda eğrisi OM gelir seviyesinin üzerinde, B bireyinin gelirinden elde etmiş olduğu marjinal faydadan fazladır. A bireyi, B bireyine göre OM gelir seviyesi üstündeki gelirden ilave olarak daha fazla fayda sağlamaktadır. Gelirin bölüşümü (MT) noktasında bu durum dikkate alınarak, toplam faydanın en üst düzeyde sağlanabilmesi için A bireyine MK kadar, B bireyine ise MV kadar gelir tahsis edilmektedir. Dolayısıyla toplam gelir A bireyi ve B bireyi arasında A bireyinin lehine (daha fazla) olacak şekilde paylaştırılmaktadır. Bu durumda A bireyinin toplam faydası MKNH alanı, B bireyinin toplam faydası MVPL alanı kadardır. Yani A bireyinin faydası, B bireyinin faydasını aşmıştır. Toplam faydanın maksimum kılınması ilkesinden hareketle, eşit bir paylaşım olmasa da gerçekleştirilen böyle bir bölüşüm adil olarak kabul edilmektedir.

c) Eşitlikçi Kriter: Bu kriterde, toplam refah maksimizasyonu veya ortalama refah maksimizasyonu gerçekçi olmadığı için eleştirilmektedir. Toplumun bireylerden oluşması, bireyler toplamına veya ortalama birey anlamına gelmemektedir. Bu nedenle bölüşümün, bireyler arasındaki nispi durum farklılıklarına bağlı olarak yapılması gerekmektedir. Rawlscu sosyal refah fonksiyonu, “eşitlikçi kriter” açısından değerlendirilmektedir. Önemli olan, toplumda durumu kötü olanın refahının artırılmasıdır. Rawls’un düşüncelerine ilerleyen kısımlarda ayrıntılı olarak yer verileceğinden burada ayrıntılı olarak değinilmemiştir.

Özetle, adil gelir bölüşümünün sağlanması, sosyal refahın en üst düzeye çıkarılabilmesi için etkili ve önemli bir unsurdur. Dolayısıyla azalan marjinal fayda varsayımına göre, gelir arttıkça gelirin marjinal faydası azalmakta, böyle bir durumda milli gelirden elde edilen faydanın toplamı veya toplumsal refahın maksimizasyonu, gelir dağılımında adaletin sağlandığı noktada gerçekleşmektedir. Yeni refah iktisadının ilgilenmediği bu bölüşüm sorunu, etkinlik kadar veya etkinlikten (örneğin, refah kriteri olarak adaletin benimsendiği toplumlarda) daha fazla toplum refahını arttırmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, devletin üst gelir grubundan alt gelir grubuna gelir transferi sağlayacak politikalar geliştirerek uygulaması, sosyal refahı olumlu derecede etkilemektedir¹⁸³.

2.1.3. Adalet ve Etkinlik Arasındaki Ters Yönlü İlişki

Modern ekonomik analizlerde genellikle piyasa sonuçları adalet ve etkinlik üzerinden değerlendirilmektedir. Etkinlik daha somut, adalet ise daha soyut bir kavram olduğu için, büyük ölçüde birbirinden farklılık göstermektedir¹⁸⁴. Birbirinde farklı amaçlara hizmet eden etkinlik ve adalet arasında üç farklı ilişki kurulabilmektedir; uyum, tarafsızlık ve çatışma. Aralarında *uyum* ilişkisi olduğu durumda, bir hedefin peşinden gidilmesi diğer hedef için de faydalı olabilmektedir. Örneğin, etkinlik hedefinin peşinden gidilmesi, adil bir sonucu da beraberinde getirebilmektedir. *Tarafsızlık* ilişkisi söz konusu olduğunda, bir hedefin peşinde olunması, diğer hedefin başarısı veya başarısızlığı üzerinde hiçbir etkiye sahip olmadığı anlamına gelmektedir. İktisatçıların büyük bir çoğunluğu ise, bu iki ilişkinin aksine etkinlik ve adalet arasında bir *çatışma* ilişkisi¹⁸⁵ olduğunu kabul etmektedir. Bu durum, etkinlik ve adalet arasındaki değişim (trade-off) ilişkisi olarak bilinmektedir¹⁸⁶. Örneğin, Barry (1967),

¹⁸³ Öztürk, *Maliye Politikası*, s. 313-314.

¹⁸⁴ Sobel, a.g.e., s. 20.

¹⁸⁵ Bir ekonomide genellikle gelir ekonomik etkinlik olarak nitelendirilmekte ve maksimum gelir maksimum etkinlikle sağlanmaktadır. Milli geliri azaltan, işgücü, tasarruf ve yatırım olumsuz etkileyen politikalar etkinliği bozucu niteliktedir. Bununla birlikte toplumdaki gelir farklılığını azaltmaya çalışan politikalar, adaleti sağlamaya çalışırken iktisadi kararları olumsuz etkileyerek milli geliri azaltmakta ve etkinlik kaybına yol açmaktadır (Karayılmazlar, Güran, a.g.m., s. 146).

¹⁸⁶ Mathis, a.g.e., s. 185.

adalet ve etkinliğin tek bir düzeye indirgenmesine gerek olmamasına rağmen, bu iki kriterin bir noktaya kadar birbirinin ikamesi olduğunu ifade etmektedir¹⁸⁷.

Bu ikame ilişkisine bağlı olarak bazı iktisatçılar gelir dağılımına yapılan müdahalenin ekonomik etkinliği, ekonomik etkinliğe yönelik yapılan düzenlemelerin ise gelir dağılımını olumsuz etkilediğini kabul etmektedir¹⁸⁸. Okun, ekonomik etkinlik ve adalet arasındaki bu ters yönlü ilişkinin kaçınılmazlığını ve iki kriterin birbiriyle uyumlu bir hal almasının gerekliliğini şu şekilde dile getirmektedir¹⁸⁹.

“Yoksulluğu önlemek ve ekonomik etkinliği korumak çok önemli iki amaç olduğu halde ne yazık ki bazen birbiriyle çatışır. Bu iki amacın birbiriyle uyumlu hale getirilmesi gerekir. Düşük gelirlilere, ekonomik faaliyetlerinin devamı için gerekli teşvik sistemini yok edecek ölçüde yardım yapamayacağımız gibi, daha yüksek bir milli gelir elde etmek için de çocukların aç kalmasına, büyüklerin elma satmasına ve yaşlıların da dilenmesine göz yumamayız. Aydınların bu sorunun çözümünü bulmak amacıyla yoğun bir araştırmaya ve tartışmaya yönelmeleri için pek çok ciddi ve meşru neden vardır.”

Buradan hareketle, kamu politikalarındaki tartışmaların çoğunu etkinlik ve adalet arasındaki bu değişim ilişkisinin ve kurulması gereken dengenin oluşturduğu düşünülmektedir. Daha adil bir gelir dağılımı için etkinliğin belli bir kısmını feda etmek gerekmektedir. Burada iki temel sorun tartışılmaktadır. Bunlardan ilki, değişim oranının mahiyeti konusunda ortaya çıkan tartışmadır. Dağılımdaki adaletsizliği azaltmak için etkinlikten ne kadar vazgeçilmelidir? İkinci sorun ise, etkinlikteki bir birim azalmaya kıyasla, eşitsizlikteki bir azalmaya verilen nispi değer konusunda ortaya çıkan tartışmadır. Bu sorunlar, toplumların benimsediği refah kriterinden hareketle çözümlenebilmektedir. Bazı toplumlarda, gelir farklılıkları en önemli sorun olarak kabul edilmekte ve etkinlik bir tarafa bırakılarak, bu eşitsizliğin giderilmesi arzulanmaktadır. Bazı toplumlarda ise, etkinlik temel sorun olarak ele alınmakta, gelir farklılıklarının artmasına rağmen etkinliğin sağlanması talep edilmektedir. Dolayısıyla toplumların adalet ve etkinliğe farklı değerler atfetmesi, etkinlik ve adalet arasındaki değişim

¹⁸⁷ Brian Barry, *Political Argument*, Second Edition, New York: The Humanities Press, 1967, p. 6.

¹⁸⁸ Öztürk, *Maliye Politikası*, s. 314.

¹⁸⁹ Savaş, a.g.e., s. 74.

ilişkisinin mahiyetini belirlemektedir¹⁹⁰. Dolayısıyla bu değişim ilişkisi doğal olarak seçim sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada seçilen kriterin, diğer kriterler açısından neden olduğu refah kaybının toplum tarafından kabul edilebilir ölçüde olması da yukarıda bahsi geçen sorunları çözümünde önemlidir. Özellikle adaletsizliğe neden olan politika uygulamalarının, ekonomik etkinliği teşvik edici nitelikte olduklarına dair haklı gerekçeler sunulmalıdır¹⁹¹.

Etkinlik ve adalet arasında bahsi geçen bu değişim ilişkisinin varlığı, bir kriter için iyi olan her şeyin diğer kriter açısından mutlaka kötü olduğu anlamına da gelmemelidir. Zenginlerin yatırımlarını azaltacak veya yok edecek düzeyde önlemler alınması, fakirler için işin nicelik ve niteliğine zarar vererek hem adaleti hem de etkinliği olumsuz etkileyecektir. Diğer taraftan, vasıfsız işçilerin üretkenliğini veya kazanma potansiyelini geliştirecek teknikler, toplumda daha fazla adalet ve etkinlik sağlanmasına yardımcı olabilmektedir. Ancak bu iki kriterin aynı anda sağlanamadığı durumda, çatışmanın çıkaracağı olumsuz sonuçlar daha yaygındır¹⁹².

Toplumsal refah artışının etkinlik koşullarında sağlanabileceğine inanan yaklaşımlar, yeniden dağıtım politikalarının yersiz olduğunu, etkinlik kaybından başka bir sonuç doğurmayacağını kabul etmektedir. Yeniden dağıtım politikalarının izlenmemesinin, fakirlerin kendi kaderine terk edilmesi anlamına gelmemesi gerektiği savunulmaktadır. Etkinlik sayesinde artan zenginlik, piyasa unsurlarınca kendi içinde yeniden dağıtılacaktır. Piyasa odaklı ekonomilerde daha çok devlet eliyle değil, onun dışında yapılan bir takım iyileştirmeler söz konusu olabilmektedir. Bunlar genellikle hayırseverlik duygusu sonucunda ortaya çıkan gönüllü bağışlardır. Bu tür kurumların büyüklüğünün, birçok refah devletindeki sosyal kamu harcamalarını aştığı iddia edilmektedir¹⁹³. Dolayısıyla etkinliğe müdahale edilmeden, devlet eli dışında yapılacak yardımlar piyasa ekonomisi tarafından daha kabul görmektedir. Ancak bu bakış açısı, bölüşümde adaleti kamu dışı ekonomik birimlerin insafına bırakmaktadır. Bireysel fayda maksimizasyonu peşinde koşan birey ve diğer ekonomik birimlerin gelir bölüşümünde adalete ne oranda sağlayacağı tartışmalı bir noktada durmaktadır. Çünkü

¹⁹⁰ Stiglitz, *Kamu Ekonomisi*, s. 111-112.

¹⁹¹ Arthur M. Okun, *Equality and Efficiency: The Big Tradeoff*, Washington: Brookings Institution Press, 2015, p. 86.

¹⁹² Okun, a.g.e., s. 4.

¹⁹³ Erdoğan, a.g.e., s. 184.

fayda maksimizasyonuna yönelen birey, sağlayacağı gönüllü yardımlar karşılığında bir beklenti içinde olacaktır. Yani, birey tarafından yapılan her yardım bireysel fayda fonksiyonuna bağlı olacaktır. Bunun, toplum tarafından kabul edilebilir olup olmadığı, etkinlik ve adalet arasındaki seçimde önemlidir.

Bunun yanı sıra bir ekonomide kaynak tahsisi sonucunda oluşan gelir dağılımı adil kabul edilmiyorsa, daha adil bir dağılımın sağlanması için kaynakların yeniden tahsis edilmesi gerektiği fikri savunulmaktadır. Bu yeniden dağıtım sırasında kaynakların bir kısmının eksilmesi etkinlik kaybına yol açmaktadır¹⁹⁴. Okun (1975), bu durumu “sızdıran kova” kavramı ile açıklamaktadır. Bu kavram, bir kovadan diğer bir kovaya su dökerken kovanın sızdırdığını, su kaybının oluştuğunu ifade etmektedir. Okun, bu tür sızdırma kayıplarını diğer bir ifadeyle yeniden dağıtımın neden olabileceği olumsuzlukları listelemiştir. Buna göre¹⁹⁵:

- Yeniden dağıtım idari masrafa neden olmaktadır. Devlet, vergi toplamak ve transfer harcamalarını dağıtmak için personel çalıştırmaktadır. Bunun yanı sıra bir takım işlemlerin yürütülmesi için avukat veya muhasebeci gibi uzman kişilere ödemeler yapmaktadır. Bu gibi giderler daha verimli alanlarda kullanılabilir kaynakları azaltmaktadır. Her iki durumda da eksik ve aşırı kaynak kullanımına bağlı etkinlik kaybı oluşmaktadır.
- Yeniden dağıtım, hem vergi mükelleflerini hem de işgücünü olumsuz etkileyebilmektedir. Sosyal transferler, insanların çalışma isteklerini azaltarak onları tembelliğe itebilmektedir. Yüksek oranlı vergiler her durumda vergi sonrası geliri azaltmakta ve mükellefler üzerinde iki türlü etki ortaya çıkarabilmektedir. Bu durumda mükellefler vergi nedeniyle çalışmak yerine, boş zamanı ya da gelirini sabit tutmak için daha fazla çalışmayı tercih edebilmektedir.
- Yeniden dağıtımın yatırım ve tasarruf üzerinde olumsuz etkileri olabilmektedir. Düşük gelirli normalde gelirinden daha yüksek bir tüketim oranına sahiptir. Bu yüzden daha az tasarruf ve yatırım yaptıkları için ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olmaktadır. Aksi durumda tüketici harcamalarında meydana gelen artışlar, firmaların gelirini dolayısıyla karlılık düzeyini arttırabilmektedir.

¹⁹⁴ Karayılmazlar, Güran, a.g.m., s. 156.

¹⁹⁵ Mathis, a.g.e., s. 196; Okun, a.g.e., s. 93-98.

Dolayısıyla firmalar tarafından oluşturulan rezervler, hane halklarının yatırım ve tasarruflarındaki bu düşüşü telafi edebilmektedir.

- Yeniden dağıtım, insani değerleri de olumsuz etkileyebilmekte ve üretkenliğin azalmasına yönelik tutumların artmasına neden olabilmektedir. Bunun aksini savunanlara göre ise, bir toplumda meydana gelen büyük gelir farklılıkları çok daha yıkıcı eğilimlerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Büyük gelir farklılıkları toplumun bütünlüğünü zayıflatmaktadır.

Okun, sızdıran kova metaforuyla yeniden dağıtıcı politikaların ikame etkisi yaratacağına ve bunun da tercih sapmasına bağlı etkinlik kaybına neden olacağına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla adil bir bölüşümün sağlanması noktasında çok fazla etkinlik kaybının ortaya çıkacağı vurgulanmaktadır.

Yeniden dağıtım politikalarının neden olduğu bu olumsuzluklar, Kaldor gibi iktisatçıların politika önerilerinin daha çok etkinlik arttırıcı yönde olması gerektiğini savunmasına neden olmuştur. Bu bakış açısındaki temel argüman, gelir bölüşümünün politikacıların amaç fonksiyonu içinde yer alacağıdır. Buna göre her iktisadi kazanım, politikacı tarafından yeniden dağılıma tabi tutulacaktır. Bu nedenle iktisatçıların, bölüşüm sorunuyla ilgilenmesi beyhude bir çaba olacaktır. Şayet iktisatçının önerdiği politika sonucunda, toplum tarafından istenmeyen bir gelir dağılımı ortaya çıkarsa, bu politik müdahaleler ile düzeltilebilecektir. Diğer bir ifadeyle iktisatçılar, politikacıların bölüşüm sorunu ile ilgilendiklerini bildikleri takdirde, bölüşüm sorununu analizleri dışında tutabilmektedir¹⁹⁶. Politikacıların bölüşüm sorunuyla ilgilenme konusundaki istekliliği ise genellikle sosyalist ekonomilerde geçerli bir durumdur. Bu durumda ekonomik konularda toplumu tatmin edici bir gelir bölüşümü istisnai bir durumdan çok, sağlanması zorunlu bir kural olarak görülmektedir. Bundan dolayı Kaldor'un bu varsayımının evrensel bir geçerliliği yoktur. Çünkü her ülkede sosyalist ekonomi düşüncesi hakim değildir. Kaldor'un bu tür tavsiyesi ancak böyle ekonomilerde geçerlilik kazanabilmektedir¹⁹⁷. Dolayısıyla sosyalist ekonomilerin dışında, toplum geneline ilgilendiren politika önerilerinde hem iktisatçıların hem de gelirin adil bölüşümü noktasında üzerine düşeni yapması gerekmektedir.

¹⁹⁶ Scitovsky, a.g.m., s. 309.

¹⁹⁷ Scitovsky, a.g.m., s. 309-310.

Sonuçta, etkinlik ve adalet arasındaki değişim ilişkisi, bu hedeflerden birine yönelik gerçekleştirilen politika uygulamalarında diğer hedeften ödün verilmesini zorunlu kılmaktadır. Burada önemli olan toplumsal tercihlerdir. Yani toplumsal refah kriterlerinden hangisine daha çok önem verileceği toplum tercihlerine bağlı şekillendirilmelidir. Bu nedenle politika önerisini oluşturmadan önce, toplumun refah maksimizasyonunu sağlayacağına inanılan kriterin, toplum nezdinde hangisi olduğunun ve diğerinden ne oranda vazgeçileceğinin belirlenmesi önemlidir. Ancak bu durumda toplum refahını iyileştiren politika önerileri oluşturulup, uygulanabilmektedir.

2.2. REFAH İKTİSADININ TEMEL TEOREMLERİ

Refah iktisadı, piyasayı esas alan bir yaklaşımla teoremler geliştirmiştir. Bu doğrultuda Sen (1993), piyasa mekanizmasının modern iktisattaki kuramsal çerçevesini refah iktisadının temel teoremlerine dayandırmıştır. Tam rekabetçi piyasalarla ilgili olan dengesizlikleri göz ardı ederek daha çok denge halinde ortaya çıkacak sonuçlara yoğunlaşan refah iktisadının temel teoremleri, teoride iki kısımdan oluşmaktadır. Sen, refah iktisadı teoremlerini doğrudan teorem (direct theorem) ve ters teorem (converse theorem) olarak isimlendirmektedir¹⁹⁸. Bunlar refah iktisadının birinci temel teoremi ve ikinci temel teoremi olarak iktisat literatüründe yerini almıştır. Rekabetçi piyasa ekonomisi ile Pareto etkinliği birbirine bağlayan bu iki temel teorem, refah iktisadının özünü oluşturmaktadır¹⁹⁹. Birinci ve ikinci en iyi ekonomi arayışları bağlamında geliştirilen refah iktisadının temel teoremleri aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

2.2.1. Refah İktisadının Birinci Temel Teoremi

Smith döneminden bu yana klasik iktisat ekolü²⁰⁰, etkin kaynak dağılımının fiyat mekanizması tarafından gerçekleştiğini savunmaktadır. Fiyat mekanizması, ekonomiyi

¹⁹⁸ Amartya Sen, “Markets and Freedoms: Achievements and Limitations of The Market Mechanism in Promoting Individual Freedoms”, *Oxford Economic Papers*, V. 45, N. 4, p. 520-521.

¹⁹⁹ Feldman, Serrano, a.g.e., s. 4

²⁰⁰ Alıcı ve satıcılara elde bulunan imkanları en iyi biçimde kullanma şansı verdiği için piyasa ekonomisi etkin kabul edilmektedir. Alıcı ve satıcılar dışarıdan herhangi bir müdahale olmadığı durumda, kendileri için en yararlı bilgileri piyasada sağlayabilmektedir. Piyasa hem üretici hem tüketici için mümkün olan en iyi sonucu elde etmesini sağlamaktadır (Savaş, a.g.e., s. 13). Bu doğrultuda piyasaya dışardan (devlet) müdahale kabul edilmemektedir. Nitekim klasik iktisadı savunanların gözünde

toplumsal açıdan en iyi hale getirmek için, kendi faydalarını maksimize etme güdüsü ile hareket eden bireylere ihtiyaç duymaktadır. Görünmez el (fiyat mekanizması) sayesinde bu bireysel çıkarlar toplumsal refaha dönüştürülmektedir. Bireyler fiyatları görmekte, özel kar ve refahlarını maksimize etmek için davranışlarını piyasadaki bu fiyatlara göre belirlemektedir. Yüksek fiyatlar, bireyleri kaynakların müsrif kullanılmasından uzaklaştırırken, düşük fiyatlar bireyleri etkin üretim ve tüketim gerçekleştirmeye yöneltmektedir. Dolayısıyla fiyat mekanizması otomatik olarak çalışmakta, arzın talepten fazla olması durumunda fiyatlar düşmekte, talebin arzdan fazla olması durumunda ise fiyatlar yükselmektedir. Bu mekanizma içinde oluşan maliyet minimizasyonuna yönelik rekabetçi yapı, etkin kaynak dağılımını sağlamaktadır. Piyasada, fiyat mekanizması dışında merkezi bir güce ihtiyaç duyulmamaktadır²⁰¹. Bu kapsamda klasik iktisat anlayışından beslenen rekabetçi piyasa ekonomisi, refah iktisadının birinci temel teoreminin çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Rekabetçi piyasa ekonomisinin sonucu ortaya çıkan birinci temel teorem ile piyasa ve Pareto etkinlik arasında ilişki kurulmakta, rekabetçi bir dengenin varlığı halinde Pareto etkinliğin kendiliğinden elde edildiği ifade edilmektedir²⁰². Böylelikle birinci temel teorem, ahlak sorununu rekabetçi denge yaklaşımlarıyla aşmaktadır. Tam rekabet koşullarında sağlanan etkinlik, adalete en çok yaklaşılacak durum olarak kabul edilmektedir. Tam rekabet koşullarında bireyler sahip oldukları imkanlar (kaynaklar) ve bunları değerlendirme kabiliyetleriyle orantılı olarak piyasada oluşan artı değerden pay almaktadır. Dolayısıyla hakkaniyet ölçüsünde bölüşüm sağlanmış olmaktadır²⁰³. Bu koşullarda sağlanan Pareto etkinlikte, aslında toplum tarafından kabul edilebilir bir adalet ve etkinlik dengesi de kendiliğinden sağlanmaktadır²⁰⁴.

Birinci temel teorem, matematiksel olarak Tablo 2'deki gibi açıklanmaktadır. Buna göre üretici ve tüketicilerin fayda maksimizasyonu koşulları tanımlanmakta ve her iki açıdan da Pareto etkinlik koşulu ifade edilmektedir. İkinci aşamada ise, genel etkinlik koşulu açıklanmaktadır. Birinci temel teoremin matematiksel açıklamasında her

devlet zorunlu bir fenadır, serveti tüketir, ceza verir ancak yaratıcı bir etkinlikte bulunmaz. Bu nedenle devlet ekonomiye müdahale ettiği durumda ekonomik etkinliği engellemekte, kaynak dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir (Öztürk, "Ekonomide Devletin Değişen Rolü", s. 21).

²⁰¹ Feldman, Serrano, a.g.e., s. 59.

²⁰² Just, Hueth, Schmitz, a.g.e., s. 24.

²⁰³ Daniel M. Hausman, Michael S. McPherson, *Economic Analysis, Moral Philosophy, Public Policy*, Second Edition, New York: Cambridge University Press, 2006, p. 66.

²⁰⁴ Jones, a.g.e., s. 1.

seçimin bir vazgeçme olduğunu inancına dayanmaktadır. Sahip olduğumuz kaynakların A ve B gibi iki üretim alanından birine yönlendirilmesi, diğerinden vazgeçme anlamına gelmektedir. Her seçme ve vazgeçme bir oran üzerinden yapılmaktadır. Vazgeçme (ikame) oranlarının tüm mal ve hizmetlerin üretim açısından eşitlenmesi, optimallik koşulu olarak kabul edilmektedir. Vazgeçme oranları, piyasa ekonomisinde mal ve hizmetlerin fiyatları üzerinden belirlenmektedir. Üretim faktörlerinin vazgeçme oranları ise faktör fiyatlarını temsil eden ücret ve faiz üzerinden yapılmaktadır.

Tablo 2: Refah İktisadının Birinci Temel Teoremi

Fayda Maksimizasyonu $M\dot{I}O_{XY}(A) = P_X/P_Y$ $M\dot{I}O_{xy}(B) = P_X/P_Y$	Tüketimde Etkinlik $M\dot{I}O_{XY}(A) = M\dot{I}O_{XY}(B)$
Maliyet Minimizasyonu $MT\dot{I}O_{LK}(X) = w/r$ $MT\dot{I}O_{LK}(Y) = w/r$	Üretimde Etkinlik $MT\dot{I}O_{LK}(X) = MT\dot{I}O_{LK}(Y)$
Kar Maksimizasyonu $P_X = MM_X$ $P_Y = MM_Y$	Üst Düzey Etkinlik $MDO_{XY} = MM_X/MM_Y = P_X/P_Y = M\dot{I}O_{XY}(i)$ $i = A, B$

Kaynak: Connolly, Munro, a.g.e., s. 31.

Tablo 2'ye göre fayda maksimizasyonu sağlayan tüketici dengesi (tüketimde etkinlik), maliyet minimizasyonu sağlayan üretici dengesi (üretimde etkinlik) ve kar maksimizasyonu altında marjinal maliyeti, marjinal hasılaya eşitleyen üst düzey denge (üst-düzey etkinlik) arasındaki ilişki, Pareto etkin noktaları ifade etmektedir. Bu durumda refah iktisadının birinci temel teoremi geçerli olmakta ve bu piyasalar birinci en iyi ekonomiler olarak adlandırılmaktadır²⁰⁵. Dolayısıyla her bir rekabetçi dengenin Pareto etkin olduğu kabul edilen birinci en iyi ekonomilerde, toplum refahını maksimum kılacak optimal kaynak dağılımı sağlanmaktadır²⁰⁶.

Tam rekabet piyasası koşullarının tüm piyasalarda eş anlı olarak sağlanamaması, birinci en iyi ekonominin gerçekleştirilmesini engellemektedir. Özellikle mal piyasalarında gözlenen aksaklıklar birinci en iyi ekonomiye ulaşmayı imkansız

²⁰⁵ Connolly, Munro, a.g.e., s. 31.

²⁰⁶ Feldman, Serrano, a.g.e., s. 63.

kılmaktadır. Bu durumda yapılması gereken, ikinci en iyi arayışına yönelmektir. Zaten tüm kamu ekonomisi faaliyetleri, ikinci en iyi koşullarını yaratmaya ve ekonominin tam rekabet piyasası koşullarına yaklaşmasını sağlamaya çalışmaktadır.

2.2.2. Refah İktisadının İkinci Temel Teoremi

Birinci temel teorem, tam rekabet koşullarının geçerli olduğu varsayımından hareketle, Pareto etkin bir sonucun varlığını ifade etmektedir. Ancak bu teoremin ileri sürdüğü görüşler zamanla eleştirilere neden olmuştur. Birinci temel teoreme karşı yapılan en yaygın eleştiriler şunlardır: i) Bu teorem gerçekleri görmezden gelen soyut bir teoremdir. Çünkü reel piyasalar hiçbir zaman dengede değildir. Çoğu piyasa aşırı arz veya aşırı talep ile karakterizedir. Genel denge analizini ortaya koyan Walras bile böyle bir dünyanın varlığından şüphe duymaktadır. Walras, piyasayı “üzerinde rüzgar esen göle ve bu gölün suyunun sürekli denge aramasına” benzetmektedir. Özellikle modern maliye anlayışa sahip iktisatçılar, böyle bir dengenin varlığının yanı sıra, piyasada dengeye gelme eğiliminin olduğundan bile kuşku duymaktadır²⁰⁷. ii) Birinci temel teorem rekabetçi bir davranış sergilerken, gerçekte çok fazla tekeli piyasalar bulunmaktadır. iii) Birinci temel teorem, dışsallıkların ve kamusal malların olmadığını varsaymaktadır. iv) Bu teoremin en fazla itiraza yol açan yönü ise bölüşüm meselesini göz ardı etmesidir. Rekabetçi piyasalarda birden fazla Pareto etkin sonuç elde edilmekle birlikte, bazıları diğerlerinden daha adil olabilmektedir²⁰⁸. Ancak, birinci temel teorem hangisinin daha adil olduğu üzerinde durmamaktadır. O her Pareto cu dengede gerçekleşen gelir dağılımını adil kabul etmektedir.

Hem Marshall hem de Wicksell, tam rekabet piyasalarında toplumsal refah maksimizasyonunun sağlanacağına dair yaygın görüşe itiraz etmektedir. Marshall ve Wicksell tam rekabet koşulunun, gelir dağılımının optimum olması şartıyla geçerli olabileceğini vurgulamaktadır. Adil bir gelir dağılımının olmadığı noktada tam rekabetin optimal sonucu doğurmayacağını ifade etmektedirler. Ayrıca Wicksell, gelir dağılımının adil olmadığı durumlarda eksik rekabet koşullarının yaygınlaştırılmasının, bu gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltabileceğine de dikkat çekmektedir. Dolayısıyla

²⁰⁷ Connolly, Munro, a.g.e., s. 34-35.

²⁰⁸ “Welfare Economics”, http://www.brown.edu/Departments/Economics/Faculty/Allan_Feldman/AMF%20Significant%20Published%20Papers/Welfare%20Economics%201987.pdf, (23.11.2017).

Marshall ve Wicksell birinci temel teoremi, bölüşüm sorununu göz ardı etmesinden dolayı eleştirmektedir²⁰⁹.

Hayek gibi düşünürler ise arzulanan etkinliğin tahsis edilmesi için devletin, tüm vatandaşların tercihlerini ve mevcut teknolojiyi bilmek zorunda olduğunu, marjinal maliyet ve dönüşüm oranlarının ancak bu durumda hesaplanabileceğini ileri sürmektedir. Başlangıç dağılımını belirlemek ve piyasayı kendi haline bırakmak için devlet, bilgiye ihtiyaç duyup, bu bilgiyi piyasanın çalışması kaydıyla elde edebilmektedir²¹⁰. Devletin bu bilgiye sahip olmasından kaynaklı güçlükler de birinci temel teoremin eleştirilmesine neden olmaktadır.

Tam rekabet piyasası koşullarında sapmaların olabileceğini ileri süren Stiglitz gibi iktisatçılar da refah iktisadının birinci temel teoreminin sonuçlarına çekingen bir şekilde yaklaşılması gerektiğini ileri sürmektedir. Tam rekabet piyasasında ortaya çıkan sapmalar sonucunda birinci temel teoremin geçerliliği kalmamaktadır. Böyle bir durumun ortaya çıkmasında temel etken, piyasa mekanizmasının işleyişinin bozulması, yani tam rekabet koşullarından en az birinin geçerliliğinin ortadan kalkması sonucu piyasa mekanizmasının aksamasına neden olmasındır²¹¹. Bu nedenle piyasanın ekonomik etkinlik koşullarını yerine getirmede başarısız olduğu durumlarda (eksik rekabet koşullarının geçerli olduğunda), devletin müdahale etmesi gerektiği ve piyasanın etkin sonuca doğru hareket ettirilmesi gerektiği düşünülmektedir²¹².

Ayrıca piyasa aksaklıklarının söz konusu olduğu bir ekonomide, refah iktisadının birinci temel teoremi geçerliliğini yitirdiğinden, ön planda tutulmayan adalet ise önemli bir toplumsal tercih olarak ortaya çıkacaktır. Çünkü gelir dağılımı adil olmadığı sürece, iktisadi anlamda ihtiyaçlar talebe dönüşmeyecek, dolayısıyla kaynak dağılımında etkinlikten uzaklaşılacaktır²¹³. Bu doğrultuda bölüşüm sorununu da ön planda tutan refah iktisadının ikinci temel teoremine doğru bir yöneliş ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla mevcut kaynak dağılımının, toplum tarafından kabul edilebilir bir bölüşüm ortaya koyamadığı durumda ikinci temel teorem başlangıç dağılımına

²⁰⁹ Paul A. Samuelson, *Foundations of Economic Analysis*, Cambridge: Harvard University Press, 1947, p. 206-207.

²¹⁰ Connolly, Munro, a.g.e., s. 34-35.

²¹¹ Irene V. Staveren, "An Evolutionary Efficiency Alternative to The Notion of Pareto Efficiency", *Economic Thought*, N. 1, 2012, p. 111.

²¹² Sobel, a.g.e., s. 20.

²¹³ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s. 348-349.

müdahaleyi kabul etmektedir. Bu teoreme göre, rekabetçi piyasa terk edilmeyip, başlangıç dağılımına müdahale edilerek bölüşümün arzulanan şekilde yapılması amaçlanmaktadır. Devamında ise iş tekrar rekabetçi piyasaya bırakılmaktadır²¹⁴.

Bu doğrultuda ikinci temel teorem, yeniden dağıtıcı politikaların etkinlik kaybına neden olmamasını önemsemektedir. Dolayısıyla yeniden dağıtıcı politikalar mutlaka Pareto iyileştirmeyle sonuçlanmalı, yani izlenecek politika kaybedeni olmayan bir oyun oynanmasına imkan sağlamalıdır. Başlangıçtaki kaynak dağılımına yapılan müdahaleyle bir rekabetçi dengeden bir başka rekabetçi dengeye piyasa koşullarında ulaşılmalıdır. İkinci temel teorem, bölüşüm sorununu piyasa mekanizması koşulları ile çözmeye çalışırken, en temel araç olarak götürü (tarafsız) vergi ve sübvansiyonların²¹⁵ kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü bu tür araçlar, bireylerin davranış ve kararlarında değişikliğe neden olmayarak, etkinlik koşullarını bozmamaktadır. Dolayısıyla yeniden dağılımın, piyasa koşullarında geçerli olabilmesi için dikkat edilmesi gereken husus, başlangıçtaki kaynak dağılımına yapılan müdahalenin tarafsız vergi ve sübvansiyonlarla yapılmasıdır²¹⁶.

Genel hatlarıyla ikinci temel teorem, kaynakların uygun şekilde yeniden dağıtılması planlandığında, rekabetçi bir ekonomide Pareto etkin tahsisin gerçekleştirilebileceğini söylemektedir. Piyasada yer alan birden fazla Pareto etkinlik arasında bazıları diğerlerinden daha fazla tatmin (toplum açısından daha adil) edici durumdadır. Dolayısıyla yeniden dağıtım politikaları yardımıyla, tercih edilen toplumsal en iyiye, piyasa koşullarında kalınarak ulaşılabileceği işaret edilmektedir²¹⁷. Böylece piyasa koşullarından ayrılmadan gerçekleştirilen dağıtımlar, ikinci en iyi ekonomi olarak ifade edilen piyasalarda sağlanabilmektedir.

²¹⁴ Stiglitz, *Kamu Ekonomisi*, s. 80.

²¹⁵ Aksi durumda taraflı vergi olarak adlandırılan günümüzde uygulama alanı bulunan vergi ve sübvansiyonlar ile başlangıçtaki kaynak dağılımına yapılan müdahale etkinliğin bozulmasına neden olmaktadır. Böyle bir durumda gelir dağılımında eşitsizlikler giderilirken, kaynak dağılımında etkinlikten sapılmaktadır. Diğer bir ifadeyle adaletin sağlanması için etkinlikten ödün verilmesi gerekmektedir. İşte bu noktada yukarıda da bahsedildiği üzere etkinlik ve adalet arasındaki değişim ilişkisi belirgin hale gelmektedir.

²¹⁶ Kirmanoğlu, a.g.e., s. 63.

²¹⁷ Antoinette Baujard, "Welfare Economics", *Handbook of the History of Economic Analysis*, ed. Gilbert Faccarello, Heinz Kurz, 2013, p. 7, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2357412 (25.09.2017).

2.2.3. Refah İktisadının İkinci En iyi Teoremi

Pareto etkinlik koşullarının tüm sektörlerde sağlandığı ekonomi, yukarıda da ifade edildiği üzere birinci en iyi ekonomi olarak anılmaktadır. Burada, etkinliğin koşulu tüm sektörlerde marjinal maliyetin fiyata eşitlenmesidir. Bu durumda rekabetçi piyasa koşullarında kaynak dağılımında etkinlik sağlanmış olmaktadır²¹⁸. Ekonomide bir takım nedenlerle tüm sektörlerde eş anlı etkinlik her zaman sağlanamamaktadır. Bu gibi durumlar “*Birçok sektörde etkinlik koşullarının sağlanamadığı durumda, bazı sektörleri düzeltmek genel anlamda ekonominin etkinliğini sağlar mı?*”, “*Diğer sektörlerde marjinal maliyet fiyatlaması yapmaya devam etmek etkin midir?*” gibi bir takım soruların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu sorulara yönelik cevap arayışlarında, Lipsey ve Lancaster (1956)’ın²¹⁹ geliştirdiği modele göre etkin olmadığı kanaatine ulaşılmıştır. Bu durumda bazı sektörlerdeki etkinlik kaybını önlemek için, diğer sektörlerde etkinlik kaybı makul kabul edilmektedir. Bu durumda “*ikinci en iyi teoremler*” söz edilmektedir. Refah iktisadının ikinci en iyi teoremine göre, bazı sektörlerde bir miktar etkinlik kaybının olması normal karşılanmaktadır²²⁰. Böylelikle ikinci en iyi teorem, birinci en iyi ekonominin geçerli olmadığı durumlarda, bazı sektörlerde etkinlik kaybını göze alarak, ikinci en iyi ekonominin sağlanmasını “iki yanlış bir doğru edebilir” şeklinde yorumlamaktadır²²¹.

Birinci temel teoremin gerçekleşmesini gerekli kılan koşulların varsayımsal olarak kaldığı ve vergilerin harcamalar için zorunlu bir finansman kaynağı olduğu günümüz dünyasında, ikinci en iyi teoremi katma değer vergisi (KDV) uygulaması özelinde varsayımsal bir örnekle açıklamak mümkündür. KDV, genel ve yayılı bir muamele vergisidir. Yurt içi alım ve satım faaliyetlerinde uygulanmaktadır. Bu durum ithalatta dikkate alındığında, ithal mallar ile yerli mallar arasında nispi fiyat yapısının bozulmasına neden olmaktadır. Yani, KDV’nin sadece yerli mallar üzerinden alınıyor

²¹⁸ Öztürk, *Kamu Ekonomisi*, s. 31.

²¹⁹ Pareto etkinliğin sağlanması için gerekli olan tüm koşulların aynı anda yerine getirilmesi gerekmektedir. Piyasada Pareto etkinlik koşullarından birine ulaşılmasının engelleyen bir durum söz konusu olduğunda, Pareto optimum hala elde edilebilecek olmasına rağmen istenmemektedir. Böyle bir durumda etkinlik Pareto optimum koşulları terkedilerek sağlanmaktadır. Bu durum ikinci en iyi teorem, sağlanan dağılım ise ikinci en iyi dağılım olarak adlandırılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız (R. G. Lipsey, Kelvin Lancaster, “The General Theory of Second Best”, *The Review Economic Studies*, V. 24, N. 1, 1956-1957, p. 11).

²²⁰ Kirmanoğlu, a.g.e., s. 73.

²²¹ Fatih Savaşan, a.g.e., s. 107.

olması, ithal malının nispi olarak ucuzlamasına neden olacaktır. Bu durumda talep ithal mala kayacağı için toplam talep ve arz dengesi bozulacak ve etkinlik kaybı yaşanacaktır. KDV'nin sadece yerli mallara uygulanmasının neden olduğu ikame etkisine bağlı etkinlik kaybının önlenmesi için yeni bir marjinal maliyet fiyat oranının sağlanması gerekecektir. Bunun iki yolu vardır. Yerli ve ithal mallar üzerindeki vergi yükünü kaldırmak veya her iki mal grubunda aynı oranda vergi uygulamaktır. Böylece, politika değişikliği öncesi (KDV getirilmeden önceki) etkinlik koşuluna dönülmüş olunmaktadır. Yerli malların vergilendirilmesi birinci kötüyken, ithal malların vergi kapsamına alınması ikinci kötü olarak kabul edilebilmektedir. Bu iki kötünün sonucunda etkinlik kaybının önlenmesine imkan sağlanmaktadır. İki kötüden bir iyi elde edilmesi bu anlama gelmektedir. İkinci en iyi teoreme ilişkin bu tür durumlar genelde ikamesi olan mallarda ortaya çıkmaktadır.

Bu durumda ikinci en iyi ekonomiler, hem bölüşüm sorununu hem de ikamesi olan mallar arasındaki haksız rekabeti ortadan kaldırmak amacıyla katlanılabilecek etkinlik maliyetlerine izin veren ekonomiler olarak ifade edilebilmektedir. Günümüz ekonomilerinde birinci en iyinin sağlanmasının imkansızlığı, ikinci en iyinin geçerli olmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla piyasada vergi ve benzeri bir takım mali araçların kullanılması ile ikinci en iyi koşulları işlerlik kazanmaktadır. Piyasa işleyişinde ortaya çıkan ikame etkisi, kamu ekonomisi faaliyetleri içinde giderilmeye çalışılmaktadır. Bu anlamda kamu etkinsizlik üretir söylemi, rasyonel tutarlılık içermemektedir.

Bahsi geçen bu bilgiler doğrultusunda refah iktisadına ilişkin bu temel teoremleri özetlemek gerekirse, birinci en iyi ekonominin varlığında söz konusu olan birinci temel teorem, adalet meselesini arka planda tutarak, Pareto etkinliğe odaklanmıştır. Birinci en iyi ekonomilerin söz konusu olmadığı piyasalarda ise ikinci temel teorem geçerlilik kazanmış ve etkinlik koşulundan sapılmadığı sürece, yeniden dağıtım politikaları ile adaletin sağlanması kabul edilmiştir. Devamında gelişen ikinci en iyi teorem ise bazı sektörlerde etkinlik kaybının önlenmesi adına, diğer sektörlerde (birbirinin ikamesi olan sektörler) etkinlik kaybının oluşmasını kabul etmiştir. Gerek ikinci temel teorem, gerekse ikinci en iyi teorem ikinci en iyi ekonomilerde geçerlilik kazanmaktadır.

3. REFAH İKTİSADININ TEMEL ARACI: SOSYAL REFAH FONKSİYONLARI

Refah iktisadı, hem kelime itibariyle hem de ideolojik açıdan bünyesinde refah kavramını barındırmaktadır. Refah iktisadı kapsamında sağlanması istenilen amaç, toplumsal refahın en üst düzeye çıkarılmasıdır. Bu amaçla iktisadi politikalar açısından refahı arttıranlar tercih edilip uygulanmalı, refahı azaltanlardan ise uzak durulmalıdır. Bu başlık altında öncelikle kelime anlamı itibariyle refah kavramının ne olduğu, bireysel refahtan hareketle toplumsal refaha nasıl ulaşılacağı ve bu yönde oluşturulan temel sosyal refah fonksiyonlarının neler olduğu açıklanmıştır.

3.1. REFAH KAVRAMI

Normatif iktisadın bir parçası olan refah iktisadı, bireysel ve toplumsal açıdan neyin daha iyi veya neyin daha kötü olduğu üzerinde durmaktadır²²². Dolayısıyla refah iktisadı, ekonomi politikalarının bireylerin veya toplumun refah seviyeleri üzerindeki etkisi ile ilgilenmekte olup, toplum refahının daha üst düzeyde sağlanması için öneriler sunmaktadır²²³. Burada üzerinde durulan refah kavramı, “iyilik”, “mutluluk” anlamına gelmekte ve arzu edilen bir şeyi tanımlamaktadır. Geniş anlamda refah kavramı ise, mutluluğun yanında, aile bağları, sağlık, arkadaşlık, dostluk, sevgi, dünya görüşü ve benzeri birçok şeyi de kapsamaktadır²²⁴. Bazı iktisatçılar, refah kelimesinin sadece tanımlayıcı bir terim olarak görülebileceğini ifade etmektedir. Diğer taraftan, bir bireyin veya grubun refahını arttıracak, azaltacak veya sabit tutacak bir durumun sadece tanımlayıcı bir durum değil, ikna edici bir durum olduğu da ileri sürülmektedir²²⁵.

Refah, iyiliğin bir ölçüsü olarak tanımlanmakla birlikte, refahın doğası hakkında kesin bir yargıda bulunmak oldukça zordur. Çünkü refahın tanımlanmasında kullanılan ölçütler zamandan zamana ve toplumdan topluma değişiklik arz edebilmektedir. Kaldı ki çoğu zaman fayda kavramı refah ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ancak refah, faydayı aşan bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Yani fayda, refahtan daha dar bir anlama sahiptir. Fayda, malların tüketiminden elde edilen zevk veya memnuniyet olarak

²²² Feldman, Serrano, a.g.e., s. 1.

²²³ Price, a.g.e., s. 3.

²²⁴ Arsan, a.g.e., s. 57.

²²⁵ Nath, a.g.e., s. 11.

ifade edildiğinde, refah kavramı ile tam olarak örtüşmemektedir. Diğer taraftan, güvenlik, seçim özgürlüğü, gelir ve fiyat seviyesi gibi refahı etkileyen birçok faktör bulunduğundan, refahın sadece fayda boyutuyla sınırlandırılması doğru değildir²²⁶.

Refah iktisadı, sınırlandırılması oldukça zor bir kavram olan refahı, ekonomik refah çerçevesinde ele almaktadır. Bu durum Pigou'nun bakış açısından hareketle yorumlanmaktadır. Pigou (1951), refahın çok kapsamlı bir kavram olduğunu ve iki önermeye dayanarak bu kavramın açıklanabileceğini söylemektedir. Bunlardan ilki, refah kavramı soyut bir unsur olup maddi unsurları içermemesidir. Yani refah pek çok unsurdan etkilenen algılar bütünüdür. Diğer bir önerme ise, refahın azlık ve çokluk arasında tanımlanabilmesidir. Pigou'ya göre refahın kapsamı çok geniştir ve somut bir ölçü birimi bulunmamaktadır. Refahın somut olarak ölçülmemesi ve pek çok soyut unsura bağlı olması, refaha ilişkin analizlerde sınırlandırmayı zorunlu kılmaktadır²²⁷. Bu nedenle Pigou, sosyal refah kavramını ekonomik refahla sınırlandırarak, bu kavram üzerinde durmakta ve ekonomik refahı genel refahın bir parçası olarak görmektedir. Pigou, bu bakış açısıyla refah iktisadını, dünyanın veya bir ülkenin ekonomik refahının artmasını sağlayan etkenleri araştıran bir çalışma alanı olarak kabul etmektedir²²⁸. Pigou her ne kadar ekonomik refahın ölçülmesinin zor olduğuna kanaat getirirse de bu durumu imkansız görmemektedir. Ona göre ekonomik refah prensipte ölçülebilir bir sıvı veya gaza benzemektedir. Bu nedenle refahın miktarında değişimler ortaya çıkabilir, burada önemli olan bu değişimlerin nedenlerinin ortaya konulmasıdır. Pigou bu gibi durumların sonunda ise toplam refahta meydana gelen bir artışı, toplam iyilik artışı olarak değerlendirmektedir²²⁹.

Bahsi geçen bu bilgiler doğrultusunda, bir toplumda refah kavramının bireysel ve toplumsal açıdan iki düzeyde ele alındığı bilinmektedir²³⁰. Bireysel düzeyde refah "tatmin ve yapabilme" karşılığı olarak ifade edilmekte olup, tatmin düzeyinde ve yapabilirliklerdeki bir iyileşme refah artışı olarak kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, bireyin durumunda bir iyileşme söz konusu ise bireysel refahın arttığı kabul edilmektedir. Toplumsal açıdan refah ise, bireysel refah ile ilişkilendirilmekte ve bireysel refahların

²²⁶ Price, a.g.e., s. 3.

²²⁷ Arthur C. Pigou, *The Economics of Welfare*, London: Macmillan, 1920, p. 10-11.

²²⁸ Pigou, "Some Aspect of Welfare Economics", s. 287.

²²⁹ Little, a.g.e., s. 9.

²³⁰ Nicola, a.g.e., s. 9.

toplama, toplumsal (sosyal) refah olarak kabul edilmektedir. Nasıl ki bireysel refah, bireyin mutluluğunu, konforunu ve iyiliğini ifade ediyorsa, toplumsal refah da, toplumu oluşturan bireylerin yaşam düzeylerini, mutluluklarını ve memnuniyetlerini ifade etmektedir²³¹.

Mishan (1969), bireysel refah ile toplumsal refaha ulaşılması noktasında bir takım değerlendirmeler yapmaktadır. Ona göre, bireyin refahının arttığını, ancak kendisi buna inandığında söylemek mümkündür. Dolayısıyla bireysel refahtan hareketle toplumsal refah hakkında söylenecek her şey aslında bir değer yargısı içermektedir. Mishan, bu değer yargılarının örtük veya açık olarak yapıldığını ifade etmektedir. Örtük değer yargısı Pareto anlamında bir iyileşmeye karşılık gelmekte ve herkes mevcut durumundan daha iyi bir hale gelebiliyorsa sosyal refahın arttığı kabul edilmektedir. Açık değer yargısı ise, refahın dağılımını esas almakta ve toplumsal refahın bireyler arasında eşit olarak dağılması kaydıyla sosyal refahın artabileceğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda, açık değer yargısı birden fazla Pareto etkin durumun olduğunu ve bunlar arasından daha eşitlikçi duruma sahip olanın tercih edilmesi gerektiğini söylemektedir²³².

İlk önermedeki toplumsal refahın, bireysel refahlar toplamı olarak ele alınıp, sadece sonuç açısından artış veya azalış olarak değerlendirilmesi kabul görmeyebilmektedir. Çünkü bireyler arasında refahın dağılımına toplumun kayıtsız kalmayacaktır²³³. Toplum, politika değişikliklerinden doğan kayıp ve kazanımlara ilişkin mutlaka tepki verecektir. Sonuçtan ziyade sürecin işleyişi hakkında da toplum bir reaksiyon ortaya koyacaktır. Bu iki değer yargısı, toplumsal refahın belirlenmesinde toplum tercihlerinin belirlenmesi ve bu tercihlere uyumlu politikalar geliştirilmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Dolayısıyla toplumsal refah, toplumun önceliklerinin tatminiyle karakterize edilmelidir. Toplumun, refah kriteri olarak neyi öncülediği belirlenmelidir. Bu önceliğe yönelik yapılan uygulamalar ne kadar fazla olursa, sosyal refah artışı o denli fazla sağlanmış olmaktadır²³⁴. Burada önem arz eden iki husus söz konusudur. Bunlardan ilki, bireysel refahtan toplumsal refaha nasıl ulaşılacağıdır. İkincisi ise, öncelikle birey, devamında toplum tercihlerinin nasıl belirleneceğidir. Bu

²³¹ Durmuş, a.g.e., s. 25.

²³² Albayrak, *Refah İktisadının Teorik Temelleri: Piyasa ve Refah İlişkisi*, s. 14.

²³³ Akalın, *Kamu Ekonomisi*, s. 45-46.

²³⁴ John O'Neill, *Piyasa*, 1. b., çev. Şen Süer Kaya, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001, s. 63.

iki hususun sağlanması noktasında refah iktisadının temel araçları olan sosyal refah fonksiyonlarından faydalanılmaktadır.

3.2. BİREYSEL REFAHTAN TOPLUMSAL REFAHA ULAŞMANIN ARACI: SOSYAL REFAH FONKSİYONLARI

Toplumsal refah maksimizasyonunu amaçlayan refah iktisadının en temel sorunu, bireysel refah ile toplumsal refah arasındaki fonksiyonel ilişkiyi açıklamaktır. Toplum, bireylerden oluşan organik bir yapı olarak kabul edildiğinde, toplum refahının bireysel refahla ilişkili olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır²³⁵. Buradaki temel sorun, bireysel refahın ve buradan hareketle toplumsal refahın belirlenmesidir. Günümüzde bir bireyi neyin ve/veya hangi değişikliğin mutlu edebileceğini bilmek ve bu konu hakkında fikir yürütmek kolaydır. Ancak bu durum toplum refahı açısından bu kadar kolay değildir. Bu yüzden toplumsal refahın nasıl arttırılacağına tespiti oldukça güçtür. Eğer bir birey toplum refahı ile ilgileniyorsa, bu bireyin toplumun refahının ekonomik nedenleri ile ilgilendiğini söylemek kolaydır. Fakat bu konu tam anlamıyla netlik kazanmamaktadır. Çünkü bireyin, toplumun refahıyla ne gerçeklikte ilgilendiği sorunu ortaya çıkmaktadır. Gerçekten toplum refahını önemsiyor mu, yoksa böyle bir izlenime mi neden oluyor? Bu durum politikacılar açısından da geçerlidir. Toplum refahını arttırmaya yönelik bir öneride bulunan politikacı, önerdiği değişiklik ile olumlu sonuçlar elde edeceğini öngörerek mi, yoksa sonuçların ne olacağını öngörmeden mi böyle bir değişiklik önermektedir? Bu sorulara ilişkin cevap, Bentham tarafından verilmiş ve Bentham politikacıların önerdiği değişikliklerin toplum refahını arttıracağını kabul etmiştir. Çünkü politikacılar böyle bir söylemde bulunuyorsa şayet, iyilik ve mutluluğun artacağını öngörmektedirler. Ayrıca, Bentham toplumun mutluluğu ifadesini, toplumdaki tüm bireylerin mutluluğuna eş değer olarak tanımlamıştır. Yani toplumsal refahın, bireysel refahların toplamının doğrusal bir fonksiyonu olduğunu kabul etmiştir²³⁶. Bireysel refahtan toplumsal refaha nasıl ulaşılabileceğini ortaya koyan bu doğrusal ilişki, *sosyal refah fonksiyonu* aracılığıyla sağlanmaktadır.

²³⁵ Oscar Lange, "The Foundations of Welfare Economics", *Econometrica*, V. 10, N. 3-4, 1942, p. 215.

²³⁶ Little, a.g.e., s. 7.

Sosyal refah fonksiyonuyla herhangi bir rejimin ve sosyal durumun nasıl değerlendirilmesi gerektiği açıklanmaktadır. Sosyal refah fonksiyonları, bireysel fayda veya refaha bağlı olduğu için burada önemli olan öncelikle bireysel refahların belirlenmesidir. Bireysel refah belirlendikten sonra, toplumsal refaha ilişkin çıkarımlar yapmak biraz daha kolaylaşmaktadır²³⁷. Refah iktisadının çalışma alanında kabul gören bu sosyal refah fonksiyonlarının oluşumuna ilişkin açıklamalara aşağıda yer verilmektedir. Ancak daha öncesinde iyi bir sosyal refah fonksiyonunun sahip olması gereken özelliklerden bahsetmek yerinde olacaktır. Bu özellikler aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir.

- Bireysel faydayı esas almayan hiçbir sosyal refah fonksiyonu tanımlaması yapılamaz. Yani sosyal refah tanımlamaları özelinde bireysel refahı iyileştirmelidir.
- Sosyal refah fonksiyonları Pareto etkinlik içermelidir. Bununla birlikte, sosyal refah fonksiyonları kimsenin refahını azaltmadan, ancak Pareto iyileştirme ile sonuçlanacak öneriler içermelidir.
- İyi bir sosyal refah fonksiyonu eşitsizlikten kaçınmalıdır. Yani uç noktalara hizmet eden sosyal refah fonksiyonu tanımlamaları kabul edilemez. Buradaki temel gerekçe, toplumun genel seçiminin ve toplum tercihlerini yansıtan bir politika belirlenmesinin, uç değerlerin aralarında uzlaşmaya varmasının mümkün olmaması nedeniyle imkansız olmasıdır. Örneğin, iki uç değer olan siyah ve beyazın ortak bir paydada buluşması mümkün olmayacaktır. Ancak her ikisinin de gri alanda uzlaşma sağlama ihtimali yüksektir. Bu nedenle gri alana yani ortanca değerlere yaklaşan sosyal refah fonksiyonları, toplum tercihlerine daha yakın cevap verebilecektir.

İlk iki özellik çok fazla tartışmaya neden olmamaktadır. Tartışmaların çoğu üçüncü özelliğe yöneltilmektedir. Bazı kimseler, eşitsizliğin azaltılmasının sosyal refahı arttıracığını, bazıları ise eşitsizlikten kaçınma ile sosyal refah arasında bağlantı

²³⁷ Louis Kaplow, *The Theory of Taxation and Public Economics*, New Jersey: Princeton University Press, 2008, p. 41.

kurulmaması gerektiğini savunmaktadır. Yani bireyler eşitsizlikten kaçınmaya karşı aynı hassasiyete sahip değildir²³⁸.

Sahip olduğu bu özelliklerden hareketle toplumsal refahın belirlenmesinde kullanılan sosyal refah fonksiyonları, refah iktisadında önemli bir yere sahiptir ve toplum refahının en üst düzeye çıkarılmasında kullanılmaktadır. Toplumsal refahın en üst düzeye çıkarılmasında ise bu fonksiyonların nasıl formüle edilmesi gerektiği önem arz etmektedir. Her ne kadar bu fonksiyonların nasıl oluşturulacağını veya nasıl yorumlanacağını net bir tanımı olmasa da, sosyal refah fonksiyonları bireysel refahtan toplumsal refaha ulaşmak için çeşitli şekillerde formüle edilmektedir. Bu doğrultuda 1938 yılında yayınlamış olduğu çalışmada ilk kez sosyal refah fonksiyonu ifadesini kullanan Bergson²³⁹, sosyal refahı bağımlı bir değişken olarak ele almış ve bu değişkenin bir dizi bağımsız değişkenden etkilendiğini ileri sürmüştür²⁴⁰. Bu belli başlı değişkenlerin neler olduğuna dair bir görüş birliği söz konusudur. Toplum oluşturulan tüm bireylerin mal ve hizmetlere sahip olduğu miktarlar, bireylerin üretim sürecine dahil ettikleri her nevi kaynağın miktarı, üretim faaliyetine ayrılan her nevi kaynağın miktarı ve benzeri şeyler bu değişkenleri oluşturmaktadır. Burada önemli olan fonksiyonun nasıl şekilleneceğidir. Bergson tarafından ortaya atılan bu sosyal refah fonksiyonu aşağıdaki gibi formüle edilmektedir. Fonksiyonda U; bireysel faydayı, W ise; toplumsal faydayı göstermektedir. Bu formülden hareketle Bergson, toplumsal refahın toplumu oluşturan bireylerin faydalarından meydana geldiğini ifade etmektedir. Çıkış noktası olarak ele alınan değerler açısından bu fonksiyonun şekli değişiklik arz edebilmektedir²⁴¹.

$$W = f\{U^1, U^2, U^3 \dots, U^n\} \quad (1.1)$$

Bergson, formüle ettiği sosyal refah fonksiyonunda bireysel refahı, toplumun her üyesi tarafından sunulan hizmetlerin bir fonksiyonu olarak görülebilecek şekilde tanımlamaktadır. Bergson tarafından belirlenen bu sosyal refah fonksiyonu tamamen

²³⁸ Connoly, Munro, a.g.e., p.46-47; Per-Olov Johansson, *An Introduction to Modern Welfare Economics*, New York: Cambridge University Press, 2001, p. 27.

²³⁹ Bergson, iktisadi refah fonksiyonu ibaresini kullanmıştır. Zamanla bu fonksiyon daha genel bir ifade ile sosyal refah fonksiyonu olarak kullanılmaya başlanmıştır (Abram Bergson, "A Reformulation of Certain Aspect of Welfare Economics", *The Quarterly Journal of Economics*, V. 52, N. 2, 1938, p. 312).

²⁴⁰ Nath, a.g.e., s. 25.

²⁴¹ Bengül, a.g.e., s. 77-78.

toplum genelini ilgilendirmektedir. Dış dünyayı veya farklılıkları dikkate almanın yanı sıra bir kişinin memnuniyetinin, başkalarının refahına bağımlı olduğu gerçeği de hesaba katılmaktadır²⁴². Sosyal refah fonksiyonlarının, alternatif toplumsal durumların sıralamasından oluştuğunu ifade eden Bergson, ekonomide kararların Pareto etkinliği esas olarak gerçekleştirilmesi gerektiğine de vurgu yapmaktadır²⁴³. Bu tip sosyal refah fonksiyonlarında, bireysel refah artışı toplumsal refahı da arttırmaktadır. Diğer bir ifadeyle, toplumu oluşturan bireylerin herhangi birinin refahında meydana gelen artış, toplam refahı arttırmaktadır. Bu görüşün öncüsü bilindiği üzere Pareto'dur²⁴⁴. Pareto (1972)'nin çalışması, dağıtımsal yargılardan kaçınılması gerektiğini ve bunlar hakkında fikir birliği elde etmenin güç olduğunu temel almaktadır. Bunun yerine toplum refahındaki iyileşme, en az bir kişinin yararına bir artışın olması ve yoksulluğun azaltılmasıyla ilişkilendirilmektedir. Böyle bir değişim, etkinlik artışı olarak görülmekte ve Pareto, maksimum etkinlik durumunu herhangi bir kimseyi kötüleştirmeksizin kimsenin refahının iyileştirilememesi olarak tanımlamaktadır²⁴⁵. Dolayısıyla sosyal refahın, etkinlik boyutunda en üst düzeyde sağlandığı kabul edilmektedir.

Sosyal refahın arttırılmasında benimsenen Paretocu ilkeler, aslında toplumdaki baskın değer yargılarına dayanmaktadır. Bu nedenle bir durumun en iyi olduğunu tespit etmek için diğer durumlar ile karşılaştırmak ve değerlendirmek gerekmektedir. Bunun gerçekleştirilmesi için de refahı oluşturan unsurlarla ilgili değer yargıları sıralı olarak belirlenmelidir. Bergson, ortaya koyduğu sosyal refah fonksiyonunda değer yargılarının kim tarafından belirleneceği ve baskın değer kavramı üzerinde durmamıştır²⁴⁶. Devamında Samuelson (1958), sosyal refah fonksiyonunun oluşturulmasında etkili olacak karar vericinin, “iyi niyetli bir despot, bencil biri, iyi niyetli bireyler, devlet, ırk, grup fikri, tanrı vb.” olabileceğini ileri sürmüştür²⁴⁷. Bergson tarafından ilk defa ortaya atılan sosyal refah fonksiyonu, Samuelson'un yapmış olduğu katkılardan dolayı sonrasında Bergson-Samuelson sosyal refah fonksiyonu olarak da anılmaya başlanmıştır²⁴⁸.

²⁴² Scitovsky, a.g.m., s. 311.

²⁴³ James Foster, Amartya Sen, *On Economic Inequality*, New York: Oxford University Press, 1997, p. 7.

²⁴⁴ Price, a.g.e., s. 6.

²⁴⁵ Price, a.g.e., s. 7.

²⁴⁶ Albayrak, *Refah İktisadının Teorik Temelleri: Piyasa ve Refah İlişkisi*, s. 53.

²⁴⁷ Samuelson, a.g.e., s. 221.

²⁴⁸ Durmuş, a.g.e., s. 28.

Pareto etkinlik temelinde oluşturulan Bergson-Samuelson sosyal refah fonksiyonu aşağıdaki gibi formüle edilmektedir. Burada W ; sosyal refahın sırasal ifadesini, U^i ; i 'inci bireyin veri tercihlerinin sırasal ifadesini ($i=1\dots m$, $m>2$), x ise alternatif toplumsal durumların veri bir setinin tipik unsurunu göstermektedir²⁴⁹.

$$W(x)=f[U^1(x), U^2(x), \dots, U^m(x)], \partial F/\partial U^i>0 \quad (1.2)$$

Genel bir değerlendirme yapıldığında, toplumsal refahın belirlenmesi için kullanılan bu sosyal refah fonksiyonlarının ortaya konmasındaki temel sorun, fonksiyonun biçimini ve her bireyin refah algısını belirlemektir. İlk değerlendirmede sosyal refah fonksiyonlarının kullanılması, iktisatçıları değer yargılarında bulunma zorunluluğundan kurtarmaktadır. Sosyal refah fonksiyonları, toplumun refah kriterine ilişkin görüşünü yansıttığı için refahın arzulan şekilde dağılmasına ilişkin karar verme durumunu ortadan kaldırmaktadır. Burada iktisatçıların üzerine düşen görev, refah dağılımının toplumsal tercihler tarafından dile getirilen şekilde gerçekleşmesini sağlamaktır. Ancak temel sorun, bu durumun bu kadar basit olmamasıdır. Sosyal refah fonksiyonları şekli biçimde belirlenmektedir. Sosyal refah fonksiyonları, bireylerin tercihlerine bağlı olan ağırlıkların toplanmasıyla oluşmaktadır. Herkesin tercihlerine eşit ağırlıklar verilmeli mi, yoksa farklı ağırlıklar hangi ilke esas alınarak belirlenmelidir? Buna ilişkin olarak çoğu kimse, aslında tercihlere bağlı olan ağırlıkların eşit bir şekilde verilmesi gerektiğini savunabilmektedir. Her ne kadar sosyal refah fonksiyonları tercihlere bağlı şekillendirilse de iktisatçılar tarafından yapılan değer yargılarına ihtiyaç duyulması muhtemeldir. Bu yüzden sosyal refah fonksiyonlarının uygulanması, iktisatçıların değer yargılarından hareket etmeleri sorununa tam anlamıyla çözüm olamamaktadır²⁵⁰.

Diğer taraftan refah iktisatçılarının büyük bir çoğunluğu, toplum refahının en üst düzeyde sağlanmasına ilişkin sosyal refah fonksiyonlarının demokratik bir şekilde toplum vatandaşları tarafından seçilebileceğini vurgulamaktadır²⁵¹. Böylelikle bu durum, iktisatçıların, neyin arzulan bir refah dağılımı olması gerektiğine karar vermesini gereksiz kılmaktadır. Çünkü sosyal refah fonksiyonları, herkesin tercihleri ile ilgili olan kişisel memnuniyetlerini değil aynı zamanda tüm toplumu ve toplumun

²⁴⁹ Mehmet Selim Bağlı, "Etkinlik ve Eşitlik Bağlamında Yeniden Dağıtım Politikalarının Sosyal Refah Üzerindeki Etkisi", *Maliye Dergisi*, S. 161, 2011, s. 261.

²⁵⁰ Scitovsky, a.g.m., s. 312.

²⁵¹ Nicola, a.g.e., s. 3.

üyeleri arasındaki refah dağılımını ifade eden bir işlev görmektedir. Bu nedenle iktisatçılar, sosyal refahı en üst düzeye çıkaracak koşulların belirlenmesini ve bu koşullara hizmet edecek iktisat politikalarını savunmalıdır. Burada belirlenecek olan politikaların, toplum tercihlerini en iyi şekilde yansıttığından emin olunmalıdır²⁵². Dolayısıyla toplumsal refah artışını sağlamak için toplum tarafından tercih edilen refah kriterinin belirlenmesi oldukça önemlidir. Belirlenen bu kritere hizmet eden sosyal refah fonksiyonlarının oluşturulması, refah iktisadının temel amacına ulaşılmasında etkili olmaktadır.

3.3.BİREYSEL REFAHTAN TOPLUMSAL REFAHA ULAŞMADA KULLANILABİLECEK SOSYAL REFAH FONKSİYONLARI

Sosyal refah fonksiyonunu oluşturan değişkenleri ve bu değişkenlerin toplam refaha katkı derecesini çeşitli varsayımlar ve değer yargılarının belirlemesi, tek bir sosyal refah tanımlamasının yapılmasını zorlaştırmaktadır²⁵³. Bu nedenle toplum refahının en üst düzeyde sağlanabilmesi için nasıl ki bireyler alternatif durumlar arasından seçim yapıyorsa, toplumlar da alternatif durumlar arasında seçim yapabilmektedir²⁵⁴. Alternatif durumlar arasında yapılacak bu seçim, sosyal refah fonksiyonlarının farklı şekillerde oluşmasını sağlamaktadır. Bireysel refahtan hareketle toplumsal refaha ulaşılırken, alternatif durumlar arasında yapılan seçimlerde kazananların yanı sıra kaybedenler de olmaktadır. Burada iki önemli sorun ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, bir toplumda her bireyin farklı istekleri söz konusuysen, tek bir sosyal refah fonksiyonu oluşturmak mümkün müdür? İkincisi ise, bir sosyal refah fonksiyonu farklı şekillerde üretilebilir, ancak bunlardan doğru olanı hangisidir²⁵⁵? Bu soruların çözümünde etkili olan unsur toplum tercihlerinin (seçimlerinin) belirlenmesidir.

Toplumsal tercihlerin önem arz ettiği sosyal refah fonksiyonlarında, refah kriteri olarak etkinlik ve adalet kriterden hareket edilmektedir. Bazı durumlarda toplumdaki en kötü bireyin refah artışı, toplumsal refah maksimizasyonu için ön şart olarak kabul

²⁵² Scitovsky, a.g.m., s. 311.

²⁵³ Bağlı, a.g.m., s. 263.

²⁵⁴ Savaşan, a.g.e., s. 123.

²⁵⁵ Connolly, Munro, a.g.e., s. 44.

edilirken, bazı durumlarda ise herhangi bir bireyin refahında gözlenen artış, sosyal refah artışının ön şartı olarak kabul edilebilmektedir²⁵⁶. Çalışmanın özü itibariyle refah kriteri olarak etkinlik ve adaleti esas alan sosyal refah fonksiyonlarının tanımlanması aşağıda ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

3.3.1. Benthamcı (Faydacı) Sosyal Refah Fonksiyonu

Benthamcı sosyal refah fonksiyonu, özü itibariyle faydacı (utilitarian) yaklaşıma dayanmaktadır. Dolayısıyla Benthamcı (faydacı) refah fonksiyonundan bahsetmeden önce, faydacı yaklaşım üzerinde durulması yerinde olacaktır. Faydacı yaklaşım, normatif iktisadın ve devamında refah iktisadının temelinde yer almaktadır. Bir ahlak felsefesi olan faydacı felsefe, kamu politikalarının değerlendirilmesine ilişkin kriterler de sunmaktadır²⁵⁷. Faydacı felsefenin temel amacı, toplumda üretilen kaynakların (mallar, hizmetler, haklar, özgürlük, politik güç vb.) toplumu oluşturan bireyler arasında toplam faydayı maksimum kılacak şekilde dağıtılmasıdır²⁵⁸. Dolayısıyla faydacı yaklaşımda refah ölçütü olarak fayda ön plana çıkarılmış ve sosyal refah toplumsal faydadan hareketle değerlendirilmiştir. Bu durum refah iktisadı açısından, refahın somut faydalara indirgenmesinde ve analizlerde kolaylık sağlamaktadır²⁵⁹. Burada fayda kavramı genel bir terim olarak kullanılmakta, ancak tanımlamalara bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, fayda kavramı, refah, arzu, istek veya zevkler olarak da düşünülüp değerlendirilebilmektedir²⁶⁰.

Faydacı yaklaşımın ahlaki yönünü refah iktisadı çerçevesinde ele alan Sen (1999), bu yaklaşımın sonuççuluk (consequentialism), refahçılık (welfarism) ve toplam fayda (sum-ranking) olmak üzere üç temel bileşen etrafında şekillendiğini vurgulamaktadır. Bu üç temel bileşen, faydacı yaklaşımın temel ilkeleri olarak kabul edilmektedir. *Sonuççuluk*, tüm seçimlerin ürettikleri sonuçlara yani, eylem sonucu ortaya çıkan durumun iyi olup olmadığına göre değerlendirilmesidir. Seçimler sonucunda ortaya çıkan durum, toplam refahı arttırıyorsa o durum iyi olarak

²⁵⁶ Savaşan, a.g.e., s. 124-125.

²⁵⁷ Kirmanoğlu, a.g.e., s. 9.

²⁵⁸ Nicholas Barr, *Economics of The Welfare State*, Fifth Edition, Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 25.

²⁵⁹ Şeker, Çetin, a.g.m., s. 291.

²⁶⁰ Amartya Sen, "Social Justice and The Distribution of Income", *Handbook of Income Distribution*, ed. A. B. Atkinson, F. Bourguignon, Oxford: Elsevier, 2007, p. 64.

değerlendirilmektedir. *Refahçılık*, eylem veya seçimine bağlı ortaya çıkan sonuçların sadece fayda ile sınırlandırılarak değerlendirilmesini ifade etmektedir. *Toplam fayda ise*, refah büyüklüğünün bireysel faydaların toplamından oluştuğunu ifade etmektedir. Önemli olan toplam faydada meydana gelen artıştır. Dolayısıyla toplum içerisinde faydanın, durumu iyi olan veya kötü olan arasında ne şekilde dağıldığı değil, sonuçta toplam fayda üzerinde yarattığı etki önemlidir. Faydacı yaklaşımın bu üç bileşeni veya ilkesi, klasik faydacı formülü oluşturmaktadır²⁶¹.

Bahsi geçen bu üç temel bileşenden hareket eden ve faydacı felsefenin kurucusu olarak kabul edilen Bentham (1781), bireylerin eylem ve davranışlarını etkileyen iki egemen duygunun olduğuna vurgu yapmaktadır. Bunlar, acı ve zevktir. Bu iki duygu, bireylerin neyi yapıp neyi yapmayacağını, doğru veya yanlış olanı belirlemektedir²⁶². Bu nedenle bireylerin gerçekleştirdiği eylemler ve politikalar, sonuçlarıyla ve sonuçlarına bağlı olarak mutluluk üretip üretmedikleriyle değerlendirilir²⁶³. Dolayısıyla Benthamcı fayda yaklaşımında, bir bireyin faydası onun mutluluğunun veya hazzının bir ölçüsüdür. Benthamcı fayda yaklaşımı, her bireyin refahına dikkat çekmekte ve refahı (mutluluk veya haz yaratmak) temelde zihinsel bir özellik olarak görmektedir²⁶⁴. Kendi çıkarları peşinde yaşayan insanlar, zaten hayatları boyunca zevki maksimum kılma, acılardan ise kaçma eğilimindedir. Ahlaki değer yargılarından hareketle, faydacılıktan beklenen “iyi olan nedir?” sorusuna cevap vermesidir²⁶⁵. Bu bağlamda “iyi olan” en fazla mutluluk veren olarak kabul edilmektedir. Bentham’a göre toplum, “*en çok sayı için en çok iyilik (greatest good for the greatest number)*” hedefine yönelmelidir²⁶⁶. Savaşan (2015), Bentham’ın “en çok sayı için en çok iyilik” hedefinin özünü, ekonomide gelirin büyütülmesi olarak ele almaktadır. Bunun için de kaynak kullanım etkinliğinin artırılmasını, refah kriteri olarak kabul edilmektedir. Ancak bu kabul, adaletin de istenmediği anlamına gelmemektedir. Yani adalet arayışı, etkinliğin alternatif maliyeti olarak görülmemektedir²⁶⁷. Bununla birlikte Benthamcı faydacı düşünce, eşit sonuçlar elde edilmesi açısından yeniden dağıtım politikalarına sıcak

²⁶¹ Sen, *Development as Freedom*, p. 58-59.

²⁶² Jeremy Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, Batoche Books, Kitchener, 2000, p. 14.

²⁶³ Şeker, Çetin, a.g.m., s. 282.

²⁶⁴ Sen, *Development as Freedom*, p. 58.

²⁶⁵ Kirmanoğlu, a.g.e., s. 9-10.

²⁶⁶ Roemer, a.g.e., s. 127.

²⁶⁷ Savaşan, a.g.e., s. 133.

bakmakla birlikte, bu eşit dağılımın gerçekleşmesini iki temel şarta bağlamaktadır. Bunlarda birincisi, bireylerin gelirden aynı marjinal faydayı elde etmesidir. İkincisi ise, faydanın kardinal şekilde ölçülebilmesidir. Diğer bir ifadeyle bireylerin faydalarının ölçülebilir ve kıyaslanabilir olmasıdır²⁶⁸.

Eski Yunan düşüncesine kadar uzanan fakat ilk olarak Bentham tarafından sistematize edilen bu yaklaşım, zamanla Mill tarafından geliştirilip derinleştirilmiştir. Mill, Bentham'ı faydacılığı sadece maddi hazlara dayandırdığı için eleştirmiş ve faydacılığın bir çeşidi olan ileri boyuttaki niteliksel faydacılığı savunmuştur²⁶⁹. Böylelikle Mill, faydacı felsefeyi biraz daha ahlaki boyutta değerlendirerek, fiziki hazın yanı sıra kültürel ve entelektüel haz doğrultusunda geliştirmiştir²⁷⁰. Buradan hareketle Bentham, faydalı olan şeyi mutluluk ve haz özelinde ele alırken; Mill ise, bir bireyin yegane amacının mutluluk olduğunu ve mutluluğun faydalı şeylerden sağlandığını savunmaktadır²⁷¹. Mill'den sonra da bu yaklaşım geliştirilmeye devam etmiştir. Özetle, modern anlamda ilk kez Bentham tarafından ortaya konulan faydacı yaklaşım, devamında Mill (1861), Sidgwick (1874), Edgeworth (1881), Marshall (1890) ve Pigou (1920) gibi iktisatçılar tarafından savunulmuş ve geliştirilmiştir²⁷². Zaman içerisinde farklı düşünürler tarafından katkı sağlanan ve geliştirilen bu yaklaşım, günümüzde hala Bentham adıyla anılmakta ve faydacı felsefeden hareketle geliştirilen sosyal refah fonksiyonları, Benthamcı sosyal refah fonksiyonları olarak kaleme alınmaktadır.

Faydacı temelde oluşan Benthamcı sosyal refah fonksiyonları²⁷³, yukarıda bahsedilen üç ilke (sonuççuluk, refahçılık ve toplam fayda) kapsamında formüle edilmiştir. Benthamcı sosyal refah fonksiyonu, sosyal refahın bireylerin faydalarının toplamından oluştuğunu ifade etmekte, yani toplumsal refahın oluşmasında bireysel faydayı bir araç olarak görmektedir²⁷⁴. En basit haliyle refahı, bireysel tüketimlerden

²⁶⁸ Barr, a.g.e., s. 26.

²⁶⁹ Şeker, Çetin, a.g.m., s. 279.

²⁷⁰ Kirmanoğlu, a.g.e., s. 10.

²⁷¹ Şeker, Çetin, a.g.m., s. 283.

²⁷² Sen, "Social Justice and The Distribution of Income", p. 63.

²⁷³ Refah iktisadının kurucularından bir olan Pigou, bu konuda Benthamcı ahlak teorisine ve onun ilkelerini temel almaktadır. Bu doğrultuda Pigou sosyal refahı bireylerin refahının toplamından oluştuğunu ve bireyin refahının ise onu yaşamış olduğu doyuma bağlamıştır. Yani, Pigou sosyal refah fonksiyonu tanımlamalarından Benthamcı sosyal refah fonksiyonu benimsemiştir (Little, a.g.e., p. 8).

²⁷⁴ Foster, Sen, a.g.e., s. 15.

elde edilen faydaların toplamı olarak ele alınmaktadır²⁷⁵. Dolayısıyla bu tür sosyal refah fonksiyonu, bireysel faydaların toplamının maksimizasyonunu amaçlamaktadır. Önemli olan, sonuçta (sonuççuluk) yani toplamda ortaya çıkan refah artışıdır²⁷⁶. Bir toplumda n sayıda insan olduğu varsayıldığında, Benthamcı sosyal refah fonksiyonu aşağıdaki gibi formüle edilmektedir²⁷⁷. Bu formülde W; toplam refahı, U¹; birinci bireyin refahını, Uⁿ; n'inci bireyin refahını ifade etmekte olup, sosyal refah, bireysel faydaların toplamından oluşmaktadır²⁷⁸.

$$W = \sum_{i=1}^n U_i \quad (1.3)$$

$$W = U^1 + U^2 + U^3 + \dots + U^n \quad (1.4)$$

Bireysel faydaların toplamından sosyal refaha ulaşan Benthamcı sosyal refah fonksiyonunda, tüm bireylerin eşit sosyal ağırlıkları olduğu varsayılmaktadır. Benthamcı sosyal refah ölçümünde yalnızca faydaların toplamı önemli olup, bu faydaların toplum içerisinde nasıl dağıldığının önemi yoktur²⁷⁹. Sonuççuluk özelliği gereği bir durumdan bir diğer duruma geçildiği takdirde, toplam faydanın rakamsal olarak artması, sosyal refah artışı olarak kabul edilmektedir. Yani bu sosyal refah fonksiyonunda süreç değil sonuç önemlidir. Süreç içerisinde bireysel anlamda kimin durumunun daha iyileştiğinin veya kimin durumunun daha kötüleştiğinin önemi yoktur. İki kişinin bulunduğu bir toplumda Benthamcı sosyal refah fonksiyonu ve grafiği aşağıdaki şekilde oluşturulmaktadır.

$$W = U^1 + U^2 \quad (1.5)$$

²⁷⁵ Ravi Kanbur, "Income Distribution and Development", *Handbook of Income Distribution*, ed. A. B. Atkinson, F. Bourguignon, Oxford: Elsevier, 2007, p. 825.

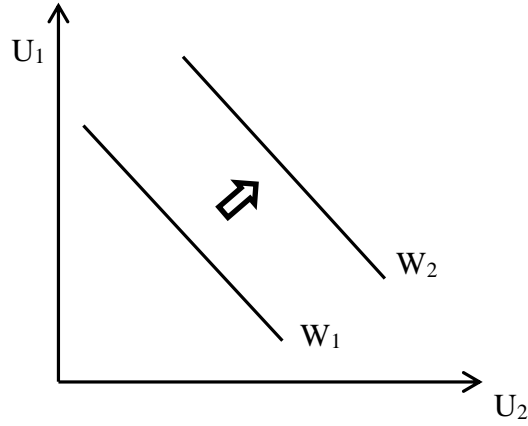
²⁷⁶ Akalın, *Kamu Ekonomisi*, s. 49.

²⁷⁷ Arye L. Hillman, *Public Finance and Public Policy: Responsibilities and Limitations of Government*, Second Edition, New York: Cambridge University Press, 2009, p. 507.

²⁷⁸ Connolly, Munro, a.g.e., s. 47.

²⁷⁹ Hillman, a.g.e., p. 508.

Grafik 4: Benthamcı Sosyal Refah Fonksiyonu

Kaynak: Hillman, a.g.e., s. 508

Grafik 4'te U_1 birinci bireyin, U_2 ise ikinci bireyin faydasını, W_1 ve W_2 farklı düzeylerdeki toplam faydayı göstermektedir. Benthamcı sosyal refah fonksiyonlarında önemli olan, U_1 ve U_2 'nin bireysel faydası değil toplam faydadır. Bu iki bireyin faydasının toplamını oluşturan W_1 'den W_2 'ye geçiş olmuş ise toplam faydanın dolayısıyla sosyal refahın arttığı kabul edilmektedir. Bu durumda faydacı yaklaşım, toplam faydanın iki farklı dağılım (W_1 , W_2) arasında ayırım yapılmasına uygun değildir. Yani W_1 ve W_2 'de toplam faydanın U_1 ve U_2 bireyleri arasında nasıl dağıldığının bir önemi yoktur. Örneğin, bu yaklaşım kapsamında bir bireyin 10 birim fayda elde etmesi, diğer bireyin 2 birim fayda elde etmesi ile her iki bireyin 6'şar birim fayda elde etmesi arasında ayırım gözetilmemektedir²⁸⁰. Bu yüzden faydanın toplum arasında dağılımı ile ilgilenilmediğinden, adalet veya eşitlik kavramlarının Benthamcı sosyal refah fonksiyonunun oluşturulmasında etkili olmadığı ileri sürülmektedir²⁸¹.

Benthamcı sosyal refah fonksiyonu sahip olduğu temel ilkelerden hareketle, bir takım eleştirilere neden olabilmektedir. İlk olarak Benthamcı fayda yaklaşımı, faydanın net bir şekilde belirlenmesi ve bireyler arası fayda karşılaştırmalarının yapılması noktasında eleştirilmiştir. Bu doğrultuda, yeni refah iktisatçıları fayda karşılaştırması yapılmasının bilimsel bir tarafı olmadığını ileri sürerek, faydanın karşılaştırılmasına karşı çıkmıştır. Bununla birlikte, faydacı yaklaşım perspektifinde toplumsal fayda ve

²⁸⁰ Sen, "Social Justice and The Distribution of Income", p. 67.

²⁸¹ Kaplow, *The Theory of Taxation and Public Economics*, p. 41.

bireysel fayda arasında kurulan fonksiyonel ilişki de sorgulanmaktadır. “*Toplumunu oluşturanlar arasında kimin faydasında meydana gelen artış toplam faydayı arttırır?*” Benzer biçimde “*Gelecek nesillerin veya hayvanların refahındaki artış, toplumsal refahta etkili olabilir mi?*” gibi sorular, bireysel refah ve toplumsal refah arasındaki bağın sorgulanmasına neden olmuştur. Ayrıca yukarıda da bahsedildiği üzere toplumu oluşturanlar arasında bir ayrıma gitmeden toplam refahın artması, sosyal refah artışı olarak kabul edilmektedir. Toplam fayda maksimizasyonu, toplam faydanın bireyler arasında ne şekilde dağıldığını göz ardı edilmektedir²⁸². Oysa adalet duygusunun tatmin edilmesi de refahın belirlenmesinde önemli bir unsurdur. Aslında bu yaklaşım, adaletin zedelenmesi gibi bir amaca sahip değildir. Etkinlik arayışında ortaya çıkan adaletsiz sonuçlar, rassal olarak kabul edilmektedir. Yani adaletsizlik, amaçlanan ve arzulanan bir sonuç değildir. Bu sonuçlar, yukarıda da tartışıldığı gibi adalet ve etkinlik arasındaki mutlak değişim ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Faydacı refah yaklaşımı, seçimini etkinlikten yana kullanmaktadır. Süreçte yaşanan kayıp ve kazanımlar bireysel düzeyde önemli değildir. Önemli olan sürecin sonunda ulaşılan etkinlik düzeyidir. Diğer taraftan, adaleti temel amaç olarak kabul eden sosyal refah fonksiyonları da bulunmaktadır. Bunların en somut ve uç yaklaşımı John Rawls tarafından formüle edilmiştir. Aşağıda bu sosyal refah fonksiyonu hakkında açıklamalara yer verilmiştir.

3.3.2. Rawls’u Sosyal Refah Fonksiyonu

Rawls’u sosyal refah fonksiyonu Rawls’un sosyal adalet teorisine dayanmaktadır²⁸³. Rawls, Plato ve Aristoteles’ten gelen felsefi geleneğin gereği olarak diğer tüm erdemlerin üzerine adaleti yerleştirmektedir. Ona göre doğru, iyilikten önce gelmektedir. Bu nedenle Rawls, faydacı yaklaşımın temelinde olan en çok sayıda insan için mümkün olan en fazla mutluluk fikrine ciddi derece karşı çıkmıştır²⁸⁴. Şöyle ki; Rawls, faydacı yaklaşımı bireyler arası farkları dikkate almadığı ve toplum yararını ön planda tuttuğu için eleştirmektedir. Bilindiği üzere faydacı yaklaşımda önemli olan bir

²⁸² Savaşan, a.g.e., s. 136.

²⁸³ Rawls sosyal adalete yönelik bu düşünce ve varsayımlarını “A Theory of Justice” (1971) adlı çalışmasında kaleme almıştır. Rawls’un bu çalışması, çağdaş koşullara uyarlanmış sözleşmeli ahlak teorisine dayalı, modern ahlak ve siyaset felsefesinin en etkili eseridir. Bununla birlikte Rawls’un görüşleri ekonomide de etkili olmuş ve iktisatçılara büyük katkılar sunmuştur (Hausman, McPherson, a.g.e., s. 201).

²⁸⁴ Mathis, a.g.e., s. 122-123.

davranış ve eylemin sonucunda ortaya çıkan haz ve memnuniyettir. Bu haz ve memnuniyetin kaynağı ve kalitesi sorgulanmamakta, önemli olan, bireylerin memnuniyetinin toplum refahını nasıl etkilediğidir. Sosyal refah, doğrudan bireylerin memnuniyet veya memnuniyetsizlik düzeylerine bağlanmaktadır²⁸⁵. Dolayısıyla faydacı yaklaşımda bireye haz veren ve memnun eden şeyler, iyi ve toplumsal refahı arttıran unsurlar olarak kabul edilmektedir. Rawls'a göre ise, bir davranış veya eylem hakkaniyete uygunsuzsa iyi olarak nitelendirilmektedir. Haklı olmayan bir eylem veya davranış bireye haz veya memnuniyet verse bile, iyi olarak kabul edilmemektedir²⁸⁶. Hakkaniyete uygun hareket edilmenin toplumsal faydayı arttıracaklarını düşünen Rawls, bazı yönleri ile Nozick'in liberal düşüncelerini yansıtmaktadır. Şöyle ki, Nozick özgürlüğün doğal hak olduğunu savunurken, Rawls da sosyal adaleti doğal hak olarak değerlendirmektedir²⁸⁷. Buradan hareketle Rawls, adil bir toplumda vatandaşlık haklarının eşit bir şekilde kullanılması gerektiğini vurgulamakta ve bireyin, toplum refahının yararına olsa bile, adalet özelinde dokunulmazlık hakkı bulunduğunu savunmaktadır. Bazılarını daha iyi bir konuma getirmek için diğerlerinin özgürlüğünün kısıtlanması yani adaletsizliğe uğratılması fikri reddedilmektedir²⁸⁸.

Rawls, özünde hem bireylerin özgürlüğüne hem de eşitliğine yer veren bir adalet kavramı üzerinde durmakta ve bireysel hakların adalet ilkesi tarafından belirlendiğini savunmaktadır. Ona göre ahlaki açıdan, daha çok politik ve ekonomik anlam taşıyan, adalet olmadan bireylerin işbirliği içerisinde hareket etmesi beklenemez²⁸⁹. Fayda maksimizasyonu peşinde koşan politik ve ekonomik unsurlar, bireysel çıkar uğruna adaletli olmayı kabul etmeyecektir. Dolayısıyla kaybedenin çok olduğu bir bölüşüm ilişkisinde, toplumsal refahın en üst düzeye çıkarılacağını ve bireyin temel amacı olarak bunun kabul edildiğini söylemek mümkün olmayacaktır. Diğer bir deyişle, toplumsal refahı arttırmayı ortak amaç olarak kabul eden bireylerden oluşan bir toplum bulmak mümkün değildir.

²⁸⁵ John Rawls, *A Theory of Justice*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 1971, p. 26.

²⁸⁶ Hüseyin Avşar, *Siyaset Felsefesi Açısından John Rawls'un Adalet Teorisi*, (Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 16-17.

²⁸⁷ Barr, a.g.e., s. 27.

²⁸⁸ Rawls, a.g.e., s. 3-4.

²⁸⁹ Veli Urhan, "Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik, Özgürlük", *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, S. 26, 2016, s. 107.

Rawls, adalet üzerine yaptığı bu analizleri “başlangıç noktası”, “cehaletin perdelemesi” ve “adaletin iki temel ilkesi” varsayımları altında üç çerçevede açıklamaktadır. Bu varsayımlar gerçekleştiği takdirde adaletin sağlanacağı ve sosyal refahın artacağı vurgulanmaktadır.

Rawls’un adalet anlayışının temeli, “*başlangıç noktasına (original position)*” dayanmaktadır²⁹⁰. Rawls, her biri kendi içgüdüleriyle ilgilenen ve rasyonel olan bireylerden oluşan bir grubun, adalete ilişkin ilkeleri belirlemek üzere bir araya gelerek ortak bir uzlaşıyla sonuçlanan sosyal sözleşme sağlamasını istemektedir. Bu görüşmeler sırasında bireyler tam olarak özgürdür. Ancak görüşmeler sonucunda kendi görüşlerini yansıtmaya bile ortaya çıkan bu sosyal sözleşme ilkelerine uymak zorundadır²⁹¹. Rawls, bu görüşmelerde adalet ilkelerinin oluşturulması için bazı önlemler belirlemektedir. Bu önlemler, titizlikle koordine edilmiş koşullar ve sınırlamalardan oluşmaktadır. Koşulları şu şekilde sıralamak mümkündür. Başlangıç durumunda; (i) bireylerin tutarlı bir tercih sistemi bulunmaktadır, (ii) bireylerin rasyonel uzun vadede yaşam planları, korumak istedikleri çıkarları vardır, (iii) bireyler, karşılıklı olarak ilgisiz olup başkaları için çıkarlarını feda etmeye hazır değildir, (iv) taraflar adaletin uygulanmasına ilişkin temel koşulları bilmektedir. Kısıtlamalar ise şunlardır; (a) taraflar cehaletin perdelemesi sınırlandırılmasına tabi tutulmakta olup, ait oldukları neslin farkında değildir ve bu durum onları zamansız insan yapmaktadır, (b) koalisyonlara hiçbir şekilde izin verilmemektedir²⁹². Bu kısıtlar altında bireyler, seçimlerini bugünle sınırlı, önceliklerden uzak biçimde yapmaktadır. Ayrıca ikinci kısıtlama, uzun vadeli bakış açısıyla alt uzlaşmalardan (koalisyonlardan) uzak kalınarak, tek bir sosyal uzlaşmanın sağlanmasını amaçlamaktadır.

Rawls’un savunduğu başlangıç durumu, tüm taraftarların karar verme sürecinde eşit haklara ve eşit erişime sahip olmaları kaydıyla verecekleri kararların adil olacağını kabul etmektedir. Başlangıç durumuna ilişkin en önemli varsayım, her bireyin tam bilgiye sahip olmadığıdır. Bireyler sahip oldukları yetenekler, gelir düzeyleri, toplumdaki statüleri ve ait oldukları gruba ilişkin bilgiye sahip değildir. Her birey güçlü veya güçsüz, zengin veya fakir, tek başına veya önemli bir gruba ait olabilmektedir.

²⁹⁰ Amartya Sen, *The Idea of Justice*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2009, p. 54.

²⁹¹ Barr, a.g.e., s. 27.

²⁹² Mathis, a.g.e., s. 125-126.

Bireyin sosyal, siyasi veya ekonomik duruşuna ilişkin duyduğu bu bilinçsizliği Rawls, *cehaletin perdelemesi (veil of ignorance)* olarak adlandırmaktadır. Cehaletin perdelemesi altında, adalet ilkeleri grubun nasıl karar vereceğini belirlemede çok önemli bir amaca hizmet etmektedir. Cehaletin perdelemesi altında, kimse kendi çıkarlarına hizmet edecek kararların alınmasını sağlayamamakta ve buna yönelik başkalarıyla pazarlık yapamamaktadır. Dolayısıyla bireyler, topluluğun yasalarını ve normlarını gerçekten tarafsız bir şekilde seçmek dışında başka bir alternatifte sahip değildir²⁹³.

Barr (2012), cehaletin perdelemesi durumunu bir örnekle açıklamaktadır. Örneğin, cehaletin perdelemesi altında hava korsanlarının taleplerinin hiçbir zaman yerine getirilmeme kararını, kendi kişisel çıkarlarımızı göz ardı ederek verebiliriz. Böyle bir durumda masum insanların hayatlarını kaybetmesine rağmen, gelecekte daha çok insanın hayatını kurtarmak için korsanların istekleri yerine getirilmemelidir. Bu kararın verilebilmesi için karar alıcıların uçakta kimlerin olduğunu bilmemeleri gerekmektedir. Aksi takdirde sevdikleri insanların uçakta olduğunu bilenler, toplum için en uygun kararı alamazlar. Bu durumda topluma yönelik en iyi karar, bireysel çıkar dikkate alınmadan verilebilmektedir²⁹⁴.

Cehaletin perdelemesi durumunda adalet ilkeleri belirlenirken, tartışmalar rasyonel faktörlere dayandırılmaktadır. Rawls, çıkarlarını geliştirme konusunda endişe duyan rasyonel bireyler tarafından kabul edilebilir ilkeler arayışındadır. Ona göre cehaletin perdelemesi altındaki birey ne fedakar ne de kıskançtır. Ayrıca bu bireyler farklı grupların göreceli büyüklüklerinin ve sosyal durumlarının farkında değildir. Böylelikle karar vermede hesaplanabilir risk yerine, radikal belirsizliklerden yararlanılmaktadır. Dolayısıyla Rawls'un cehaletin perdelemesi ile geliştirdiği bu düşünce yöntemi, toplumun temel kurumlarının yönetimi için kullanılmakta, insan haklarının beklentilerini tanımlayan adalet ilkelerinin belirlenmesine imkan sağlamaktadır²⁹⁵. Benimsenen adalet ilkeleri, toplumsal yapıların (kurumların) yönetimi için kullanılacak insan haklarının belirlenmesine önemli katkı sağlamaktadır.

Rawls, cehaletin perdelemesine dayanan görüşmeler sonucunda oluşturulan **adalet ilkelerini** ikiye ayırarak ifade etmektedir. Bunlardan ilki, toplumdaki her bireyin

²⁹³ Bellinger, a.g.e., s. 31.

²⁹⁴ Barr, a.g.e., s. 27.

²⁹⁵ Hausman, McPherson, a.g.e., s. 202.

temel özgürlükleri²⁹⁶ elde etme noktasında eşit haklara sahip olmasıdır. İkincisi ise, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin, fırsat eşitliği altında herkese açık pozisyon ve kurumlara yüklenecek ve toplumun en az avantajlı bireyine en fazla faydayı sağlayacak şekilde ayarlanmasıdır²⁹⁷. Birinci ilke, temel özgürlüklerin sadece özgürlük uğruna sınırlandırılabilmesini vurgulamaktadır. Ayrıca Rawls'ın temel özgürlük kavramı, siyasi ve ekonomik eylem özgürlüğü üzerine odaklanmıştır. Bu özgürlükler, temelinde sosyo-ekonomik bir yapı oluşturmak istenmektedir. İkinci ilke kapsamında ise, gelir ve servet dağılımı ve bu dağılımın gerçekleştiği kurumların düzenlenmesi amaçlanmaktadır²⁹⁸. Adaletin sosyal kurumların ilk erdemi olduğunu düşünen Rawls'a göre, yasal düzenlemeler ve/veya kurumlar ne kadar iyi düzenlenirse düzenlensin, adil olmadığı takdirde değiştirilmeli veya kaldırılmalıdır. Dolayısıyla yasal düzenleme ve kurumlar adaleti, eşitliği sağlar nitelikte olmalıdır²⁹⁹. Ayrıca bu ilke bağlamında ancak toplumun en az avantajlı üyesinin yararına olması kaydıyla, eşitsizliklere müsaade edilebileceğine vurgu yapılmaktadır³⁰⁰.

Politika oluşumlarında veya değişikliklerinde toplumda bazı kişilerin refahının arttığı, bazı kişilerin refahının azaldığı durumda bunun adil olup olmadığının kararı nasıl verilmektedir? Rawls, bu soruya ortaya koyduğu adalet ilkelerinin ikincisinden hareketle cevap vermiştir³⁰¹. Rawls, sosyal refahı en üst düzeye çıkarmak için toplumdaki en kötü durumdaki bireyin refahının en üst düzeye çıkarılması gerektiğini önermektedir. Toplumda durumu en kötü olan kişi, en zayıf halka olarak nitelendirilmektedir. Cehaletin perdelemesi altında bireyler kendileri hakkında gelecekteki (gelirleri, toplumdaki statüleri vb.) bilgiye sahip olmadıkları için, belki de toplumdaki en zayıf halkanın kendileri olduklarını düşünecek ve bunu göz önünde bulundurarak karar alacaklardır. Toplumdaki en zayıf halkanın durumu iyileştirildikten sonra, toplumdaki en dezavantajlı bir diğer bireyin refahı artırılmaya çalışılır ve süreç bu şekilde devam ettirilir. Dolayısıyla Rawlsu sosyal refah fonksiyonları için

²⁹⁶ Rawls belli başlı temel özgürlükleri, siyasi özgürlük (oy kullanma ve kamu görevinde bulunma hakkı), konuşma ve toplanma özgürlüğü, düşünce ve vicdan özgürlüğü, kişisel ve mülkiyet edinme özgürlüğü (kişinin dokunulmazlığı), keyfi tutuklama ve hapsetmeye karşı korunma şeklinde sıralamıştır. Adil bir toplumun vatandaşları aynı temel haklara sahip olduğu için ilk ilke kapsamında bu özgürlüklerin hepsinin eşit olması gerekmektedir (Rawls, a.g.e., s. 61).

²⁹⁷ Rawls, a.g.e., s. 60.

²⁹⁸ Mathis, a.g.e., s. 129.

²⁹⁹ Rawls, a.g.e., s. 3-4.

³⁰⁰ Mathis, a.g.e., s. 129.

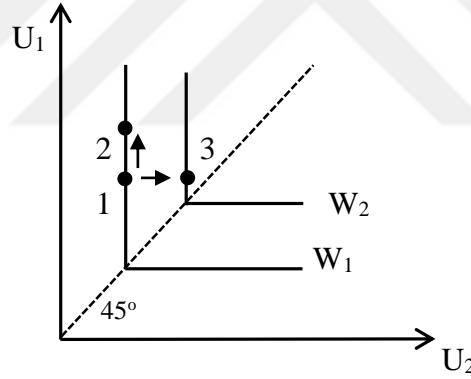
³⁰¹ Kirmanoğlu, a.g.e., s. 77.

önemsenen tek şey toplumdaki en kötü bireyin durumudur³⁰². Çünkü Rawls, toplumda iyi duruma getirilen hiçbir bireyin refahındaki artışın, en kötü durumdaki bireyin refahındaki azalmayı telafi edemeyeceğini savunmakta³⁰³ ve toplum refahının maksimizasyonunun aksine, toplumdaki en kötü bireyin refahını en üst düzeye çıkarmayı sosyal amaç olarak görmektedir³⁰⁴. Özetle Rawls, sosyal refah fonksiyonlarının belirlenmesinde refah kriteri olarak sosyal adaletin esas alınması gerektiği üzerinde durmaktadır³⁰⁵. Böylelikle Rawlscu sosyal refah fonksiyonu aşağıdaki gibi formüle edilmektedir. Bu sosyal refah fonksiyonunda, W; toplum refahını, U; bireysel refahı göstermektedir³⁰⁶. Bu formüle göre toplumdaki en kötü bireyin (minU) refahındaki artış toplumsal refahı arttırmaktadır.

$$W = \min\{U^1, U^2, \dots, U^n\} \quad (1.6)$$

$$W = \max\{\min U\} \quad (1.7)$$

Grafik 5: Rawlscu Sosyal Refah Fonksiyonu

Kaynak: Hillman, a.g.e., s. 509.

Grafik 5'te Rawls'un sosyal refah ölçümü gösterilmektedir. Buna göre, W₁ farksızlık eğrisi üzerindeki 1 noktasında U₁ bireyi ve U₂ bireyine göre daha yüksek bir faydaya sahiptir. Bu durumda, bu iki birey arasında daha düşük faydaya sahip U₂ bireyinin faydası arttırılmadıkça toplumsal refah artışı sağlanamaz. Diğer taraftan W₁ üzerindeki 1 noktasından 2 noktasına doğru bir politika değişikliği, toplumsal refahı değiştirmez. Çünkü bu değişiklik sonucunda daha düşük faydaya sahip olan U₂

³⁰² Hillman, a.g.e., s. 509.

³⁰³ Stiglitz, *Kamu Ekonomisi*, s. 133.

³⁰⁴ Foster, Sen, a.g.e., s. 22.

³⁰⁵ Amartya Sen, "Social Justice and The Distribution of Income", p. 69.

³⁰⁶ Connolly, Munro, a.g.e., s. 47.

bireyinin faydası sabitken, daha yüksek faydaya sahip U_1 bireyinin faydası artmaktadır. Bu hareket, U_2 bireyinin durumu değiştirmeksizin, U_1 bireyinin faydası arttırdığı için, Pareto iyileştirme olarak değerlendirilmektedir. Fakat bu durum, Rawls'cu sosyal refah fonksiyonu tarafından sosyal refah artışı olarak kabul edilmemektedir. Çünkü toplumda en zayıf halka olan bireyin faydasında bir artış olmamıştır. Rawls'cu sosyal refah ölçümüne göre, ancak 1 noktadan 3 noktasına doğru gerçekleştirilen hareket sosyal refahı arttırmaktadır. Çünkü bu değişiklik sonucunda en kötü durumda olan U_2 bireyinin refahı artmış olacaktır. Pareto iyileştirmede toplumdaki diğer bireylerin durumu sabitken, en az bir bireyin durumunda meydana gelen iyileşme sosyal refah artışı olarak kabul edilirken, Rawls'cu sosyal refah fonksiyonlarında sosyal refah artışı, toplumdaki herhangi bir bireyin değil, en kötü durumdaki bireyin refah artışına bağlanmıştır³⁰⁷.

Sosyal adalet ilkesinden hareketle, adil kaynak dağılımına dayanan bu tür sosyal refah fonksiyonlarında önemli olan sonuç değildir. Önemli olan politika uygulamaları ve/veya değişikliklerinin süreç itibariyle en kötü bireyin refahında olumlu etki yaratmasıdır³⁰⁸. Böyle bir durumda sonuç itibariyle toplam refah artmasa bile, toplumdaki en kötü durumdaki bireyin refahının artması, sosyal refah artışı olarak kabul edilmektedir. Adil bir kaynak dağılımının arzu edildiği toplumlarda, Rawls'cu sosyal refah fonksiyonu toplumsal açıdan en iyi sonucu verebilmektedir.

3.4. SOSYAL REFAH FONKSİYONLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Sosyal refah fonksiyonlarının bir kısmı faydacılık özünde etkinlik ve sosyal refah ile ilgilenirken, diğer kısmı daha çok adil dağılım ve sosyal refah üzerinde durmaktadır³⁰⁹. Yani toplumsal refahın etkinliğe bağlı arttırılacağı tespit edildiği takdirde, etkinliği önemseyen sosyal refah fonksiyonlarına ağırlık verilmektedir. Aksi

³⁰⁷ Hillman, a.g.e., s. 509.

³⁰⁸ Rawls'un yaklaşımı eşitlik bazında değerlendirildiğinde en eşitlikçi durum olarak görülmektedir. Bir toplumda en kötü kişinin durumunu biraz daha iyileştirecek ve zenginlerin durumunu ise çok daha iyileştirebilecek düzenlemeler yapılabilmektedir. Burada işte Rawls ile güçlü eşitliğin savunucuları fikir çatışması içine girmektedir. Rawls'a göre toplum sadece en kötü durumdaki kişiye odaklanmalı ve onun durumu iyileştirilmeli, ancak güçlü eşitlikçiler böyle bir değişimin daha çok eşitsizliği arttıracağını ve bu yüzden istenmeyeceği savunmaktadır. Bununla birlikte, en kötü durumdaki kişinin durumunu daha da kötüleştiren değişiklikler, eşitsizlik üzerinde ne şekilde etki yaparsa yapsın bu değişime Rawls'da karşı çıkmaktadır (Stiglitz, *Kamu Ekonomisi*, s. 135).

³⁰⁹ Marc Fleurbaey, François Maniquet, "Utilitarianism Versus Fairness in Welfare Economics", *Justice, Political Liberalism and Utilitarianism*, ed. Marc Fleurbaey, Maurice Salles, John A. Weymark, Cambridge: Cambridge University Press, p. 263.

durumda adaletin (kaynakların adil bölüşümünü) sağlanmasının toplum refahında olumlu etkiye sahip olduğu kabul ediliyorsa, adaleti önemseyen sosyal refah fonksiyonları tercih edilmektedir. Aksi durumda ifadesinin kullanılmasındaki temel neden, bahsi geçen bu iki refah kriteri arasındaki değişim ilişkisidir. Çalışmanın önceki kısımlarında da ele alındığı üzere, etkinlik ve adalet arasında bir değişim söz konusudur. Aslında toplum açısından ideal olan, yani optimal olan bu iki kriter arasında denge kurulabilmesidir. Ancak etkinlik ve adalet üzerindeki bu ters yönlü ilişkiye yönelik mutabakat henüz sağlanamamış ve maliye literatüründe tartışmalar halen devam etmektedir.

Etkinlik ve adalet arasındaki bu ilişki farklı türden sosyal refah fonksiyonlarının oluşmasına neden olmuştur. Farklı türden sosyal refah fonksiyonlarının tanımlanmasına yer verilirken, Benthamcı ve Rawlscu sosyal refah fonksiyonları üzerinde durulmaktadır. Bentham ve Rawls'un sunmuş olduğu sosyal refah fonksiyonları uç noktalarda yer almaktadır. Çünkü oluşumu itibariyle Benthamcı sosyal refah fonksiyonları etkinliği, Rawlscu sosyal refah fonksiyonları ise adaleti ön planda tutmaktadır. Bentham için sadece toplam fayda önemli olup, bunun toplum içerisindeki dağılımının bir önemi yoktur. Rawls için önemli olan ise, faydanın toplum içerisinde dağılımı ve en zayıf halkanın durumunun iyileştirilmesidir³¹⁰.

Bir toplumda Rawlscu yaklaşım geçerli kabul ediliyorsa, etkinliğin sağlanamayacağını bile bile toplum, yeniden dağıtım politikaları ile toplumun en zayıf halkasının refahının artırılmasını istemektedir. Bununla birlikte Benthamcı yaklaşım toplum tarafından kabul ediliyorsa, toplum içerisinde kimin (zengin veya fakirin) durumunun iyileştirildiğine bakılmadan sonuç itibari ile toplam refahın artıp artmadığıyla ilgilenilmektedir. Benthamcı sosyal refah fonksiyonuna göre önemli olan adalet arayışının etkinliği olumsuz etkilememesidir. Çünkü etkinliğin bozulması demek toplam faydada azalmanın olması demektir. Toplum bu iki tür, yani Benthamcı ve Rawlscu sosyal refah fonksiyonları arasında da yer alabilmektedir. Bu durum, toplumun eşitsizliğe olan duyarlılığı ile açıklanmaktadır³¹¹. İki uç durumu ifade eden sosyal refah fonksiyonlarının adalet ve etkinlik arasındaki değişime yaklaşımlarını belirleyen

³¹⁰ Hillman, a.g.e., s. 510.

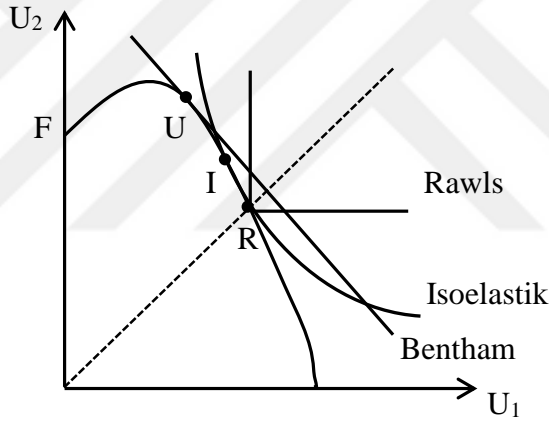
³¹¹ Savaşan, a.g.e., s. 144.

durum, *isoelastik sosyal refah fonksiyonu* olarak tanımlanmakta ve aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir.

$$W = \sum_i U_i^{1-e} / (1-e) \quad (1.8)$$

Toplumun eşitsizliğe karşı duyarlılığına bağlı olan isoelastik sosyal refah fonksiyonlarında, eşitsizliğe olan duyarlılık e ile ölçülmektedir. Buradaki e değeri sıfır ve sonsuz arasında bir değer almaktadır ($0 < e < \infty$). Eşitsizliğe ilişkin yüksek duyarlılık eşitsizlikten kaçınılması gerektiğini, düşük duyarlılık ise eşitsizliğe kayıtsız kalındığını ifade etmektedir. Dolayısıyla $e = 0$ olduğunda Benthamcı sosyal refah fonksiyonları, $e = \infty$ olduğunda ise Rawlscu sosyal refah fonksiyonları tercih edilmektedir³¹². Benthamcı, Rawlscu ve İsoelastik sosyal refah fonksiyonlarının grafiksel aktarımı aşağıda gösterilmektedir.

Grafik 6: Sosyal Refah Fonksiyonları ve Sosyal Optimum

Kaynak: Connolly, Munro, a.g.e., s. 47.

Grafik 6'da üç tür sosyal refah fonksiyonu için U, I ve R noktaları optimum pozisyonları ifade etmektedir. Eşitsizlikten kaçınma eğilimi arttıkça, 45 derecelik çizgi üzerinde mutlak eşitsizliğe yaklaşılmaktadır. Eşitsizlikten kaçınıldıkça, Rawlscu sosyal refah fonksiyonlarına daha çok yaklaşılmaktadır. Eşitsizliğe duyarlılık azaldıkça ise Benthamcı sosyal refah fonksiyonuna yaklaşılmakta ve 45 derecelik eğriden uzaklaşılmaktadır³¹³.

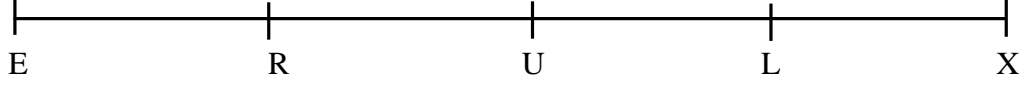
Bununla birlikte Kaplow (2008) çalışmasında, sosyal refah fonksiyonlarının etkinlik ve adalet arasındaki dağılımını bir doğru özelinde açıklamıştır. Kaplow,

³¹² Connolly, Munro, a.g.e., s. 47.

³¹³ Connolly, Munro, a.g.e., s. 47.

yeniden dağıtıcı politikaların tam eşitlik ve tam eşitsizlik arasında değişiklik gösterdiğine dikkat çekmektedir.

Şekil 1: Yeniden Dağıtım Politikaları Kapsamında Sosyal Refah Fonksiyonları

Kaynak: Kaplow, *The Theory of Taxation and Public Economics*, p. 45.

Şekil 1'in sol tarafta yer alan E noktasında tam eşitlik düşüncesi savunulmaktadır. Her ne pahasına olursa olsun, toplumsal refah için tam eşitliğin sağlanması gerekmektedir. R noktasında ise Rawlsçu görüş savunulmakta ve yeniden dağıtımın toplumda en kötü kişinin refahının iyileştirecek şekilde yapılması gerektiği ifade edilmektedir. U noktasına gelindiğinde ise, faydacı yaklaşım hakim olmakta ve bireylerin faydasının toplamını maksimize eden yeniden dağıtım politikaları desteklenmektedir. L noktasında ise liberalizm düşünceleri hakim olmakta ve tüm yeniden dağıtım politikaları reddedilmektedir. En sağ uçta ise X noktası yer almakta ve zenginliğin tek bir elde veya seçkin bir azınlığın elinde toplanmasını sağlayacak şekilde gerçekleşmesi gerektiği düşünülmektedir³¹⁴.

Farklı türlerdeki bu sosyal refah fonksiyonu tanımlamalarından hareketle, tek bir sosyal refah fonksiyonu üzerinde karar kılmak mümkün değildir. Toplumun refah tercihlerine bağlı olarak sosyal refah fonksiyonları etkinlik, adalet ve eşitsizlikten kaçınma gibi unsurlara bağlı şekillenebilmektedir. Bu noktada refah iktisadına önemli katkıları bulunan iktisatçı Sen³¹⁵'in faydacı yaklaşım ve Rawlsçu yaklaşıma dayalı sosyal refah fonksiyonlarına getirmiş olduğu eleştirilere değinmenin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Sen, öncelikle faydacı yaklaşıma yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Sen'e göre iktisat, mevcut seçenekleri arttırarak insanların yeteneklerini geliştirmesine odaklanmalıdır. Sen'in bu görüşü, faydacı yaklaşımın faydanın en çoklaştırılması (etkin bir biçimde daha fazla malın üretilmesi) düşüncesine tezat oluşturmaktadır. Bu nedenle Sen, klasik refah iktisadına karşı eleştirel bir tavır sergilemekte ve serbest değişimin

³¹⁴ Kaplow, *The Theory of Taxation and Public Economics*, p. 45.

³¹⁵ Amartya Kumar Sen 1998 yılında Nobel ekonomi ödülü almıştır.

rasyonel bireylerin refahını en üst düzeye çıkaracağını öngörmektedir³¹⁶. Dolayısıyla Sen, refahı ekonomik refah çerçevesinde ele alan Pigou'nun aksine, ekonomik sınırların dışında "işlevsellik" ve "yapabilirlik" kavramları üzerinden ele almaktadır. Yani Sen, refah kavramının gelir ve tüketim aracılığıyla elde edilen fayda ile sınırlandırılmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte Sen, bireyciliğe yani birey egemenliğine dayalı analizleri de eleştirmekte ve refahın bireyin malının azlığına veya fazlalığına bağlı olarak tanımlanmasına karşı çıkmaktadır³¹⁷.

Sen (1992)'e göre, bir kişinin refahı, bireyin varlığının niteliği açısından ele alınabilmektedir. Hayat, varlıklar ve davranışlardan oluşan fonksiyonlar (işlevsellik) olarak görülebilmektedir. Bir bireyin başarısı ve dolayısıyla refahı da bu fonksiyonların bir türevidir. Burada iddia edilen, bu fonksiyonların bireyin varlığının temeli olduğu ve refah değerlendirmesinin bu temel fonksiyonlardan hareketle yapılması gerektiğidir. Bu fonksiyonların çeşitli kombinasyonu, bireyin başarabileceklerini temsil etmektedir. Bu yüzden yapabilirlik, fonksiyonların bir vektörüdür. Aynı zamanda yapabilirlik, fonksiyonları icra edebilme yetisidir. Dolayısıyla böyle bir durumda Sen'e göre, bir bireyin refahı onun yapabilirliğine ve bu fonksiyonların başarısına bağlıdır. Bir kişinin refahı, bireyin bu fonksiyonların ifasına bağlı ise bu fonksiyonların fırsat eşitliğinin sağlandığı, özgür bir ortamda ifa edilmesi gerekmektedir. Refah özgürlüğü olarak nitelendirilen bu durum, ahlaki ve siyasi analizle doğrudan ilişkilidir³¹⁸.

Sen, esasen klasik refah iktisadının benimsendiği faydacı yaklaşımın yanı sıra, temel ihtiyaçlar perspektifinde konuyu ele almaktadır. 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında kalkınma iktisatçısı Paul Streeten'in öncülüğünü yaptığı "*temel ihtiyaçlar*" yaklaşımı, temel ihtiyaçlar karşılanmadığı takdirde bireylerin yaşamak zorunda olduğu yaşam biçimine dikkat çekmektedir. Örneğin, yemek olmadan insanlar aç kalır, sağlık ve temiz su olmadığı zaman insanlar genç ölür, yeterli düzeyde barınak veya giyecek olmadığı zaman hayat acımasız olur. Temel ihtiyaçlar yaklaşımının kişi başına düşen gelirin dağılımına önem vermemesi, yeniden dağıtıcı politikaların her zaman yararlı sonuçlar vermeyeceği biçiminde yorumlanmaktadır. Bu yaklaşıma göre sadece yoksul kesimin refahını arttırmak toplumsal refahı arttırmayacaktır. Aslında burada önemli

³¹⁶ Steven Pressman, Gale Summerfield, "The Economic Contributions of Amartya Sen", *Review of Political Economy*, V. 12, N. 1, p. 92.

³¹⁷ Albayrak, *Refah İktisadının Teorik Temelleri: Piyasa ve Refah İlişkisi*, s. 71-74.

³¹⁸ Amartya Sen, *Inequality Reexamined*, New York: Oxford University Press, 1992, p. 39-40.

olan, gelirlerin temel ihtiyaçların elde edilmesinde kullanılıp kullanılmadığıdır. Bununla birlikte temel ihtiyaçlar yaklaşımında herkesin bu ihtiyaçları karşılayan mallara ve hizmetlere erişimi oldukça önemlidir. Önemli olan insanların gelirleri ile ne alacağı değil ne yapabileceğidir. 1980’lerde Sen, temel ihtiyaçlar yaklaşımını geliştirmeye ve genişletmeye katkı sağlamıştır³¹⁹. Dolayısıyla Sen, geliştirdiği yapabilirlik kavramıyla refahın sadece ekonomik göstergelerle sınırlandırılmasına karşı çıkmış ve refahı, temel ihtiyaçlar ve fonksiyonlara dayandırmıştır. Temel ihtiyaçların karşılanması, fonksiyonların başarılmasıyla elde edilen imkanları (yapabilirliklerin) artırılmasına bağlıdır. Bu noktada, gelir tüketim imkanlarının artırılmasına yardımcı olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, tüketim yapabilirliklerin pozitif bir fonksiyonudur. Bireysel yapabilirliklerin artırıldığı bir toplumda, toplumsal refah da artacaktır³²⁰.

Sen, son olarak faydacı yaklaşımın alternatifi olarak gösterilen Rawlsu yaklaşımı da eleştirmiştir. Rawls ve Sen’in ortak noktası klasik refah iktisadını ve faydacı yaklaşımı eleştirmeleridir. Rawls, bireysel avantajların değerlendirilmesinde tek kavram olan faydayı eleştirmiş ve bunun yerine birincil mallar kavramını savunmuştur. Birincil mallar, kişinin amaçlarına ulaşması için kullanılan, araçlar, haklar, özgürlükler, olanaklar, gelir ve servettir. Aslında Sen’de Rawls’un sunmuş olduğu bu birincil mal sepetine sahip olmakla birlikte, birincil mal yaklaşımını yetersiz görmüş ve bireyler arasında eşitsizlikler olabileceğine dikkat çekmiştir. Sen’e göre, eşitsizliğin giderilmesinde ne birincil malların ne de fayda uzayının yeterli olduğu düşünülmektedir. Bir bireyin amaçlarına ulaşmada sahip olduğu birincil mallar, her zaman yeterli olmayabilir. Çünkü bunlar değerlendirilirken sakatlık, yaşlılık, hastalık gibi kişisel özellikler dikkate alınmalıdır³²¹. Bu kapsamda Sen, Benthamcı ve Rawlsu sosyal refah fonksiyonlarına yönelik yapmış olduğu eleştiriler ve katkılar sonucunda sosyal refah fonksiyonlarının ayrı bir boyutta değerlendirilmesini sağlamıştır.

Bu bilgilerden hareketle toplumsal refah maksimizasyonun sağlanması açısından ortaya konulan bu sosyal refah fonksiyonları, çeşitli unsurlar etrafında şekillendirilmiştir. Bu sosyal refah fonksiyonları değerlendirildiğinde, hepsi ayrı bir amacı ön planda tutmakta ve ona hizmet etmektedir. Bireylerin toplumsal çıkarlardan

³¹⁹ Pressman, Summerfield, a.g.m., s. 96.

³²⁰ Bağlı, a.g.m., s. 263.

³²¹ Albayrak, *Refah İktisadının Teorik Temelleri: Piyasa ve Refah İlişkisi*, s. 73-74.

ziyade kendi çıkarlarını ön planda tuttuğu günümüz ekonomilerinde, tam rekabet koşullarının geçerli olmaması, toplumsal refah maksimizasyonunu klasikler tarafından ileri sürülen fiyat mekanizması aracılığıyla sağlanmasını imkansız kılmaktadır. Günümüzde var olan piyasa ekonomilerinde bireyler, kendi çıkarlarını maksimum kıldıkları takdirde iş, toplum çıkarlarına geldiğinde bu duruma kayıtsız kalabilmektedir. Bu nedenle sadece etkinliğin ön planda tutulduğu Benthamcı sosyal refah fonksiyonlarının kabul ettiği toplumsal refah artışları, adalet söz konusu olduğunda yetersiz kalabilmektedir. Aksi durumda adaletin temel unsur olduğu ve hakkaniyete uygun yapılan iyileştirmelerin sosyal refahı arttıracaklarını kabul eden Rawlsu sosyal refah fonksiyonları ise, etkinlik kayıplarını hesaba katmamaktadır. Bir ekonomide uç durumlardaki bu iki hedefi esas alan sosyal refah fonksiyonları tam anlamda toplumsal refahın üst düzeyde gerçekleşmesini sağlayamayabilmektedir. Toplum etkinlik ve adalet noktasında hem fikir olamayabilmektedir. Şayet toplum, tek bir refah kriterinde hem fikir olabiliyorsa bu sosyal refah fonksiyonları kullanılabilir. Ancak toplumda tüm bireyler ortak bir çıkar peşinde koşmamakta ve bireysel çıkarlar farklılaşabilmektedir.

Ortak çıkar güdüsüyle hareket etmeyen bir ekonomide, toplumun eşitsizliğe karşı duyarlılığını esas alan isoelastik sosyal refah fonksiyonları faydalı olabilmektedir. Böylelikle etkinlik uğruna adaletten, adalet uğruna ise etkinlikten uzaklaşan sosyal refah fonksiyonu yerine, bu iki temel kriteri dengeleyen bir sosyal refah fonksiyonu oluşturulmuş olunacaktır. Nitekim Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde her ne kadar politika yapıcılar, etkin kaynak dağılımını ön planda tutan politika önerileri geliştirse de, gelir dağılımındaki eşitsizlik toplumsal refah düzeyinin belirlenmesinde önemli bir sorun teşkil etmektedir. Böyle bir durumda toplum tarafından eşitsizliklerin azaltılması, adil bir gelir dağılımının sağlanması talep edilebilmektedir. Toplumun bu talebi, bireyleri gelir dağılımındaki eşitsizliğe karşı duyarlılığına bağlı olarak etkinliğin yanında adaletin biraz daha fazla ön planda tutulduğu sosyal refah fonksiyonlarının esas alınmasını gerektirmektedir. Bu tür sosyal refah fonksiyonlarına ilişkin geliştirilen politika önerileri de ülkenin kalkınması ve gelişmesi açısından az miktarda etkinlik kaybına neden olabilmektedir. Burada önemli olan toplum refahındaki artışın bu etkinlik kaybını telafi edebilir nitelikte olmasıdır. Böylelikle her iki kriterden vazgeçmeden, toplumun eşitsizliğe karşı duyarlılığına bağlı olarak geliştirilen sosyal refah fonksiyonları, toplumsal refah maksimizasyonunu sağlayabilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

REFAH İKTİSADI BAĞLAMINDA OPTİMAL VERGİ ARAYIŞI VE TÜRK VERGİ SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Refah iktisadının vergilemeye ilişkin etkinlik ve adalet arasındaki denge arayışı, optimal vergileme teorisi kapsamında sistematize edilmektedir. Optimal vergilemeyle, vergilemeye ilişkin toplum tercihleri ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla optimal vergileme arayışları, toplum refahına uygun vergilemenin nasıl olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın bu bölümü üç ana kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda optimal vergileme teorisi ve optimal vergilemeye ilişkin kriterler, ikinci kısımda optimal vergileme arayışları ve yaklaşımları üzerinde durulmakta ve üçüncü kısımda ise Türk vergi sisteminin optimal vergileme kriterleri açısından analizine yer verilmektedir.

1. OPTİMAL VERGİLEME TEORİSİ VE SOSYAL REFAH İLİŞKİSİ

Toplumsal yaşama geçişle birlikte bireysel ihtiyaçların yanında toplumsal ihtiyaçlar da ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçların giderilmesine yönelik görev kamu sektörüne verilmiştir. Kamu sektörü bu ihtiyaçları karşılamak üzere bir takım harcamalar gerçekleştirmekte ve bu harcamaların finansmanını sağlamaktadır. Kamu harcamaları olarak nitelendirilen bu harcamalar, kamu gelirleri tarafından finanse edilmektedir. Kamu gelirlerinin büyük bir kısmı ise vergilerden oluşmaktadır. Kısaca vergi, belirli ekonomik kaynaklardan, devletin egemenlik gücüne dayalı olarak cebren tahsil ettiği parasal değerler olarak tanımlanmaktadır¹. Geleneksel maliye çerçevesinde kısıtlı bir yere sahip olan vergiler, sadece kamusal harcamaların finansmanında yer alan bir gelir kaynağı olarak görülmüştür. Modern maliye kapsamında ise vergilere atfedilen görevler, sadece finansman aracı ile sınırlı kalmamıştır. Finansman aracı olma yanında

¹ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 1.

vergiler, bir takım ekonomik ve politik amaçların gerçekleşmesinde birer mali araç olarak da kullanılmaya başlanmıştır². Böylelikle vergilere ilişkin yapılacak düzenlemeler ekonomi politikalarının özünde yer almaya başlamış ve aynı zamanda vergi, politika yapıcılar (siyasi alanda) arasında tartışılan konulardan biri olmuştur³.

Vergilerin fiskal (mali) fonksiyonlarının yanı sıra ortaya çıkan bu ekstra fiskal (mali olmayan) fonksiyonları, özellikle vergi sistemlerinin oluşmasında önem arz etmektedir. Burada önemli olan, vergilemeye bağlı ortaya çıkan sonuçların toplum tarafından kabul edilebilirliğinin sağlanmasıdır. Bunun için vergi politikalarının sosyal refahı en üst düzeye çıkaracak şekilde tasarlanması gerekmektedir. Çünkü vergiler, bireyin kullanılabilir gelirleri üzerinde bir değişikliğe neden olduğu için bireysel refahla yakından ilgilidir. Bilindiği üzere bireysel refahtan hareketle toplumsal refaha ulaşılmaktadır. Dolayısıyla bireysel refahtan toplumsal refaha ulaşmada vergiler ve vergi politikalarındaki değişiklikler oldukça önemlidir. Vergi politikası değişikliklerinin toplumsal refaha etkisi bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu nedenle toplumsal refah düzeyi üzerinde etkili olan diğer mali araçlar çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

1.1. OPTİMAL VERGİLEME KAVRAMI

Vergileme, hem politik hem de ekonomik açıdan önemli bir konudur. Toplumun az bir kısmı vergiye uyum sağlayarak vergi ödemeyi seçerken, geri kalan kısım vergilemeyi zorunlu bir vatandaşlık görevi olarak görmektedir. Devlet ise bu vatandaşlık görevinin bir sonucu olarak topladığı vergilerle, toplumu oluşturan bireylerin güvenlik, eğitim, sağlık gibi hizmetlerde kullanılan kamu harcamalarının finansmanına katılmalarını sağlamaktadır⁴. Bu noktada mükelleflerin vergiye direncini azaltıp, vergiye uyumunu arttıracak, sosyal refahı en üst düzeye çıkaracak vergi yapısının belirlenmesi gerekmektedir.

Sosyal refaha uygun vergilemeye ilişkin tartışmalar çok uzun zamandan beri devam etmektedir. Hangi amaçla alınırsa alınsın vergilerin, ne üzerinden ve hangi

² Salih Turhan, *Vergi Teorisi ve Politikası*, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1993, s. 25-27; Bohm, a.g.e., s. 83.

³ Paola Profeta, Simona Scabrosetti, *The Political Economy of Taxation*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2010, p. 1.

⁴ Connolly, Munro, a.g.e., s. 160.

miktarda alınması gerektiği her zaman tartışmalı bir konu olmuştur. Vergilemeye ilişkin tartışmalar söz konusu olsa da, diğer taraftan vergilerin en uygun kaynaklardan, en uygun yol ve miktarlarda alınması gerektiği konusunda ortak bir görüş de bulunmaktadır⁵. Burada bahsi geçen “en uygun” kelimesi, vergileme literatüründe “optimal” olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla en uygun vergiden bahsedilirken *optimal vergileme* kavramı kullanılmaktadır. Bu kavram ile optimal vergileme kriterleri üzerinde durulmaktadır⁶. Refah iktisadının standart araçlarını esas alarak şekillenen optimal vergileme, özellikle son yirmi yıldan fazla süredir vergilemede hakim olan normatif bir yaklaşım haline gelmiş ve ideal bir vergi sistemi için olması gerekeni araştırmıştır⁷.

Optimal vergilemenin sağlanması hususunda Smith zamanında ve daha eski zamandan beri iktisatçılar, vergilendirmenin etkileri üzerinde çalışmışlardır⁸. Bununla birlikte, vergi sistemlerinde olması gereken niteliklerin neler olduğu da sık sık açıklanmaya çalışılmıştır⁹. Bu noktada Smith, vergi sisteminde olması gereken nitelikleri dört temel çerçevede toplamıştır. Literatürde bu ilkeler Smith’in vergileme

⁵ Burada bahsi geçen ortak bir görüş ifadesi vergilerin toplum ve ülke ekonomisi için en uygun kaynak ve miktardan alınması gerektiğidir. Bu konuda iktisatçılar ve karar alıcılar açısından hem fikir bulunmaktadır. Devamında ise vergilerin hangi kaynaktan ve hangi miktarda alınması gerektiğine yönelik bir uzlaşma söz konusu değildir. Diğer bir deyişle ekonomik kaynaklar (gelir, servet ve tüketim) içinden vergileme için en uygun olanın hangisi olduğu ve optimal vergi oranının ne olması gerektiği tartışmalı bir konudur. Bu durum çalışmanın ilerleyen bölümlerinde optimal verginin odaklandığı konular kısmında ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

⁶ Cihan Yüksel, *Optimal Vergileme Tartışmalarında Laffer Eğrisi*, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 2016, s. 7.

⁷ James Alm, “What is an Optimal Tax System?”, *National Tax Journal*, V. 49, N. 1, 1996, p. 117.

⁸ Joel Slemrod, “Optimal Taxation and Optimal Tax System”, *Journal of Economics Perspectives*, V. 4, N. 2, 1990, p.157; N. Gregory Mankiw, M. Charles Weinzierl, D. Ferris Yagan, “Optimal Taxation in Theory and Practice”, *Journal of Economic Perspectives*, V. 23, N. 4, 2009, p. 147.

⁹ Günümüzde birçok iktisatçı ideal bir vergi sisteminde olması gereken özelliklerin neler olduğu üzerinde durmaktadır. Bu iktisatçılar arasında yer alan A. Smith’in “Milletlerin Zenginliği” adlı eseri bu özelliklerin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla Smith tarafından ortaya konulan bu nitelikler maliye literatüründe, Smith’in vergileme ilkeleri ve aynı zamanda ideal vergi sisteminde olması gereken özellikler olarak yer almaktadır. Bu ilkeler çeşitli kaynaklarda optimal vergileme ilkeleri olarak da ifade edilmektedir. Esasen burada belirtilmesi gereken çalışmanın özünü oluşturan optimal vergileme teorisi ile bu ideal vergi ilkelerinin aynı anlama gelmediğidir. Bunun yanı sıra bu iki kavramın birbirinden tamamen bağımsız olduğunu söylemek kesinlikle yanlıştır. Çünkü optimal vergileme, ideal bir vergi sistemi tasarlanırken kıstas alınabilecek yaklaşımlardan biridir ve elbette bünyesinde belirtilen bu ilkeleri barındırması gerekmektedir. İdeal bir vergi sisteminde yer alan ilkelere yönelik ayrıntılı bilgi için bakınız (Coşkun Can Aktan, *Kamusal Finansman: Vergileme*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017, s. 11-20).

ilkeleri olarak yerini almıştır. Vergilemeye ilişkin bu ilkeleri şu şekilde sıralamak ve açıklamak mümkündür¹⁰:

(i) **Adalet/Eşitlik** (*Justice/Equality*): Bir toplumda yaşayan herkesin kamu harcamalarının finansmanına, faydalandıkları düzeyde veya ödeme gücüne orantılı olarak katılmaları gerekmektedir. Dolayısıyla adil bir vergileme, fayda ilkesi ve ödeme gücü ilkesi doğrultusunda sağlanmaktadır. Günümüzde fayda ilkesinin uygulanabilirliğinin az olması, ödeme gücü ilkesinin yoğun bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır. Ödeme gücü ilkesinde az kazananın az, çok kazananın çok vergi alınması gerektiği savunulmaktadır. Bu açıdan Smith kademeli (progressive) bir vergi yapısının olması gerektiğini önermektedir.

(ii) **Kesinlik** (*Certainty*): Bireylerin ödemekle yükümlü oldukları vergi keyfi değil belli olmak zorundadır. Yani verginin ödeme zamanı, şekli ve miktarı herkes için önceden açık bir şekilde belirlenmelidir.

(iii) **Ödemede Uygunluk** (*Convenience of Payment*): Vergiler, mükellefler açısından en uygun zamanda ve şekilde toplanmalıdır. Yani vergiler bireyler üzerinde daha az rahatsızlık verdiği zamanlarda tahsil edilmelidir.

(iv) **İktisadilik/Etkinlik** (*Economy in Collection*): Vergiler minimum maliyetle tahsil edilmelidir. Yani mükelleflerin cebinden çıkan para ile devletin hazinesine giren para arasındaki fark, fazla olmamalıdır. Bazı durumlarda mükelleflerden çıkan para ile hazineye giren para farklılaşmakta, dolayısıyla verginin maliyeti artmaktadır. Bu maliyet devlet açısından tahsil maliyeti, mükellef açısından ödemede katlanılan maliyetler ve aşırı vergi yükü şeklinde ortaya çıkmaktadır. Verginin iktisadiliği kapsamında bu maliyetler en az düzeye çekilmelidir.

Bu özelliklerden ikincisi ve üçüncüsü ekonomi literatüründe çok fazla tartışmaya neden olmamıştır. İktisatçıların eleştirileri genellikle adalet ve iktisadilik özellikleri üzerinde yoğunlaşmıştır¹¹. Zamanla Smith tarafından ileri sürülen bu ilkelere birkaç ilke daha eklenmiştir. Örneğin, bu dört temel ilkenin yanında vergilerin esnek olması gerektiği de düşünülmektedir. Böylelikle bir diğer ideal vergileme ilkesi de esneklik olarak belirlenmiştir. *Esneklik*, vergi sisteminin konjonktürel değişimlere

¹⁰ Trotman-Dickenson, a.g.e., s. 123-124.

¹¹ Christopher Heady, "Optimal Taxation as a Guide to Tax Policy: A Survey", *Fiscal Studies*, V. 14, N. 1, 1993, p. 16.

duyarlılığını ifade etmektedir. Esnek bir vergilemeyle ekonomik dalgalanmaların yönetiminin kolaylaştırılması amaçlanmaktadır¹².

Smith'in yanında, Musgrave de 1959 yılında, vergi sisteminin taşınması gereken özelliklere yönelik bir sınıflandırma yapmıştır. Buna göre, Musgrave vergilendirme önerilerinin üç kriter açısından analiz edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür; *vergilerin adil olması gerekliliği*, (*the need for taxes to be fair*), *idari masrafların en aza indirilmesi gerekliliği* (*the need to minimise administrative costs*), *vergilerin caydırıcı etkisinin en aza indirilmesi gerekliliği* (*the need to minimise disincentive effects*). Musgrave tarafından savunulan ve vergileme noktasında esas alınması gerektiği düşünülen bu kriterler, optimal vergileme özelinde değerlendirilmektedir. Buradan hareketle Sandmo (1976), optimal bir vergi sisteminin göz önünde bulundurulması gereken amaçları özetlemiştir. İlk olarak optimal bir vergi sistemi, verginin toplanması ve ödenmesi aşamasında kullanılan kaynak maliyetini en az düzeye indirecek şekilde düzenlenmelidir. İkinci olarak, iyi bir vergi sistemi adalet açısından değerlendirilebilir nitelikte olmalıdır. Üçüncü olarak ise, bir vergi sisteminin ekonomik etkinlik ölçütlerine uyumlu olarak tasarlanması gerekmektedir¹³. Dolayısıyla Sandmo da vergilemenin optimalliği noktasında Musgrave'in ileri sürdüğü bu kriterlerin esas alınması gerektiğini kabul etmiştir. Bu açıdan optimal vergilemenin taşınması gereken kriterlere ilişkin ortak bir uzlaşımın olduğu düşünülebilir.

Optimal vergilendirmede bu kriterleri bir araya getirmek için ekonomik analizlerden faydalanılmakta ve her bir kriterin göreceli ağırlıkları elde edilmeye çalışılmaktadır¹⁴. Bununla birlikte bahsi geçen kriterler arasında idari maliyetlerin en az düzeye indirilmesi gerekliliği, ekonomik analizlere çok fazla dahil edilmemektedir. Bu analizlerde daha çok vergilemenin etkinlik ve adalet üzerindeki etkileri incelenmeye çalışılmakta ve bu iki kriter arasında toplumsal açıdan kabul edilebilir bir denge kurulmak istenmektedir¹⁵. Özetle, optimal vergileme ile yapılmak istenen devletin finansman ihtiyacına yönelik vergi geliri miktarını garanti edecek, vergi yükünün adil

¹² Bernard Salanie, *The Economics of Taxation*, London: The MIT Press, 2003, p. 59.

¹³ Agnar Sandmo, "Optimal Taxation", *Journal of Public Economics*, N. 6, 1976, p. 37.

¹⁴ Heady, a.g.m., s. 16-17.

¹⁵ Hillman, a.g.e., p.667; Mikhail Golosov, Maxim Troskhin, Aleh Tsyvinski, "Optimal Taxation: Merging Micro and Macro Approaches", *Journal of Money, Credit and Banking*, V. 43, N. 1, 2011, p. 147-148.

dağılımını sağlayacak ve verginin neden olduğu etkinlik kayıplarını en aza indirecek bir vergi sisteminin kurulmasıdır¹⁶.

Bilindiği üzere sosyal refah açısından etkinlik ve adalet istenilen bir durum olmakla birlikte, bu iki unsur arasında bir değişim ilişkisi söz konusudur. Etkinlik ve adalet arasındaki bu değişim ilişkisi, optimal vergilemenin temel çıkmazlarından birini oluşturmaktadır. Optimal vergileme kapsamında, bu iki kriter arasındaki denge toplum tercihlerinden hareketle kurulmaya çalışılmaktadır¹⁷.

Etkinlik ve adalet arasındaki denge arayışından hareketle oluşturulan optimal vergileme modellerinde şu sorulara cevap aranmaktadır: i) Devlet gelir ve harcama vergilerinden hangisini kullanmalıdır? ii) Harcama vergileri açısından uygulanacak vergi oranları nasıl olmalıdır? iii) Vergi sistemi ne kadar ilerici/kademeli olmalıdır? Bu arayışlar kapsamında optimal vergileme, vergi sisteminin belli yönlerine odaklanan bir dizi modeli içermektedir. Bu farklı modellerin üç temel özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki, her model devletin belli bir gelir ihtiyacını dikkate alan harcama veya gelir vergisi gibi vergiler üzerine kurulmaktadır. İkincisi, her model bireylerin veya firmaların vergiye karşı nasıl tepki verdiklerini ortaya koymaktadır. Yani, bireylerin veya firmaların vergi nedeniyle tercihlerinin, davranışlarının veya kararlarının değişip değişmediği incelenmektedir. Üçüncüsü ise, devlet farklı vergi yapılarını değerlendirmede objektif bir tutuma sahiptir. Dolayısıyla en basit optimal vergileme modellerinde devletin amacı, belli bir vergi geliri miktarında vergi sisteminin neden olduğu aşırı vergi yükünün en aza indirilmesidir. Daha karmaşık modellerde ise etkinlik ve adalet endişeleri dengelenmeye çalışılmaktadır¹⁸. Adaleti içeren modellerde genellikle yatay adaletten ziyade dikey adalet esas alınmaktadır¹⁹.

Genel itibarıyla optimal vergileme modellerinde etkinlik kayıplarının ön planda tutulduğu görülmektedir. Toplum refahına uygun bir vergileme yapılabilmesi için bu kriterlerden her ikisine de optimal vergileme modellerinde yer verilmesi gerekmektedir. Tek bir kritere hizmet eden optimal vergi arayışları çoğu zaman toplum için en iyi sonucu vermeyecektir. Toplumsal en iyiye ulaşılabilmesi için iki kriter arasındaki

¹⁶ Alan W. Evans, "Optimal Tax Theory and The Taxation of Housing in The US and The UK", *Journal of Property Research*, V. 29, N. 4, 2012, p. 369.

¹⁷ Alm, a.g.m., s. 120.

¹⁸ William M. Gentry, "Optimal Taxation", *The Encyclopedia of Taxation and Tax Policy*, ed. Joseph J. Cordes, Robert D. Ebel, Jane Gravella, Washington: The Urban Institute Press, 2005, p. 281.

¹⁹ Salanie, a.g.e., s. 59-60.

göreceli denge, toplum tercihleri doğrultusunda belirlenmeli ve buna yönelik optimal vergi politikaları geliştirilmelidir. Böylelikle sosyal refah maksimizasyonunun sağlanması amaçlanmaktadır.

1.2. OPTİMAL VERGİLEMENİN GELİŞİMİ

En önemli kamu finansman araçlarından olan verginin alınmasında nelere dikkat edilmesi gerektiği önemli bir husustur. Çünkü vergi bireyin mülkiyet hakkını olumsuz etkilemektedir. Bireyin mülkiyet hakkına niçin ve nasıl müdahale edilmesi gerektiği, kamu maliyesi disiplini ele alınmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin arttığı ve çeşitlendiği günümüzde birey açısından en uygun vergilemenin nasıl yapılması gerektiği konusundaki çalışmalar artmıştır²⁰. İyi bir vergilemenin nasıl olması gerektiğine ilişkin yaklaşımlar ortaya koyularak, bu yaklaşımlar üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar; “*adil vergileme*”, “*optimal vergileme*” ve “*normatif mali değişim*” yaklaşımıdır. Adil vergileme ve optimal vergileme yaklaşımı diğer yaklaşımdan farklı bir şekilde kamu harcamalarını dışarıda tutarak, sadece vergilemeye ilişkin konular üzerinde durmaktadır²¹.

Adil vergileme yaklaşımı Henry Simons (1936) tarafından geniş bir politik ekonomi çerçevesinde geliştirilmiştir. Bu yaklaşımında, ödeme gücüne göre vergilemenin üzerinde durulmakla birlikte, dikey eşitlikten ziyade yatay eşitliğin sağlanması gerektiği ileri sürülmektedir. Dikey eşitlik ise dışarıda tutulmaktadır. Bununla birlikte adil vergileme yaklaşımında, kapsamlı bir vergi matrahının oluşturulması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca adil vergileme yaklaşımında muafiyet ve indirimler gibi özel hususlar, yatay eşitliğe müdahale etmekte ve ideal bir vergi yapısından sapmalar olarak görülmektedir. Normatif mali değişim yaklaşımı ise, öncelikli olarak Knut Wicksell (1986) ve devamında James Buchanan (1976) ve Geoffrey Brennan ve James Buchanan (1980) tarafından yapılan çalışmalarda ortaya koyulmuştur. Süreç odaklı olan bu yaklaşım, vergi sisteminin yapısal özellikleri ile doğrudan ilgili değildir. Yaklaşımın odağı, hükümetin Leviathan benzeri eğilimlerini

²⁰ Anthony B. Atkinson, “Optimal Taxation and The Direct Versus Indirect Tax Controversy”, *The Canadian Journal of Economics*, V. 10, N. 4, 1977, p. 590-591.

²¹ Şahin Akkaya, “Adil Vergileme ve Optimal Vergileme Yaklaşımlarına Genel Bir Bakış”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, N. 46, 1988, s. 341.

sınırlandırmak için tasarlanmış anayasal kısıtlamalardır. Buna göre, hükümetin vergilendirmeye ilişkin yetkilerinin anayasalar ile sınırlandırılması gerekmektedir. Çünkü hükümet, anayasal kısıtlamalar olmadığı sürece daha önce elde ettiği yetkilerden vazgeçmek istemeyecektir. Dolayısıyla bu yaklaşım, vergi tasarımı anayasal bir mesele ve vergi reformlarını meclisleri ilgilendiren bir konu olarak kabul etmektedir. Hükümetin bu konulara dahil edilmesi kabul görmemektedir²².

Vergilemeye yönelik ileri sürülen bu yaklaşımlar içerisinde yer alan ve çalışmanın özünü oluşturan optimal vergileme yaklaşımı ise, 1950 ve 1960'lı yıllarda hakim olan adil vergileme yaklaşımından farklı olarak, normatif varsayımlara dayandırılmaktadır²³. Optimal vergileme yaklaşımı 1970'li yıllardan itibaren önem kazansa da temeli, ilk defa klasik yazarlar tarafından önerilen fedakarlık doktrinine (sacrifice doctrines) kadar uzanmaktadır. Yüzyıllar boyunca bireylerin, devletin faaliyetleri sonucu gerçekleştirdikleri harcamalara eşit fedakarlık düzeyinde katkıda bulunmaları gerektiği savunulmuştur²⁴. Örneğin, Mill vergilemede adaletin sağlanması için her bir mükellefin eşit fedakarlık göstermesi gerektiğini ileri sürmüştür. Modern (yeni) refah iktisadı ise fedakarlığı fayda kaybı olarak yorumlamış, vergiyi kullanarak marjinal faydanın eşitlenmesine karşı çıkmış ve verginin neden olduğu toplu fedakarlıkların en aza indirilmesi gerektiğini savunmuştur²⁵. Dolayısıyla optimal vergileme yaklaşımı ile faydanın dağılımı ve toplamı noktasında yapılması gerekenler sürekli tartışılan konu olmuştur.

Kökene fedakarlık doktrinine kadar dayanan optimal vergileme yaklaşımı, 1920'li yıllarda Pigou'nun refah iktisadına yönelik yapmış olduğu çalışmalarla incelenmeye başlanmıştır. Sonrasında ise, 1927 yılında Frank Ramsey'in yaptığı çalışmayla optimal vergilemenin teorik temelleri atılmıştır²⁶. Ramsey, 1927 yılında yayınladığı "A Contribution to The Theory of Taxation" adlı çalışması ile mallar üzerinden alınan vergilerin optimalliği üzerinde durarak, vergilerin talep esnekliğine vurgu yapmış ve taleple ters orantılı bir vergileme yapılması gerektiğini ileri

²² Walter Hettich, Stanley Winer, "Blueprints and Pathways: The Shifting Foundations of Tax Reform", *National Tax Journal*, V. 38, N. 4. 1985, p. 424, 432.

²³ Hettich, Winer, a.g.m., s. 423.

²⁴ Louis Kaplow, *The Theory of Taxation and Public Economics*, p. 401.

²⁵ Hettich, Winer, a.g.m., s. 426-427.

²⁶ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 291.

sürmüştür²⁷. Bu çalışmada Ramsey, harcama vergilerinin neden olduğu aşırı vergi yükünü (etkinlik kaybını) azaltmayı amaçlamıştır. Yani toplam arz ve talep yapısını etkilemeyecek, mal ve hizmetleri konu alan bir vergilemenin nasıl yapılabileceğine cevap aramıştır.

Pigou tarafından temsil edilen klasik refah iktisadı kapsamında üzerinde durulan ve Ramsey tarafından teorik çerçevesi oluşturulan optimal vergileme yaklaşımına yönelik ilgi, yeni refah iktisadının ortaya çıkması ile birlikte azalmış, 1970’li yıllara gelindiğinde ise tekrar canlanmıştır. James Mirrlees (1971) “An Exploration in The Theory of Optimum Income Taxation” isimli çalışmasıyla optimal vergilemeyi tekrar tartışmaya açmıştır. Mirrlees’in optimal vergilemeye yönelik çalışmaları, gelir üzerinden alınan vergilerin Pareto etkinlik arayışına yönelik olmuştur²⁸. Mirrlees, gelir vergisinin optimalliğine yönelik bu arayışlarda etkinliğin yanında adalet hedefini de analize dahil etmiştir.

Ekonomik faaliyetlerin arttığı ve çeşitlendiği, sermaye hareketlerinin serbestleştiği günümüzde, etkinlik ve adalet arasında toplum tarafından kabul edilebilir bir vergilendirmenin nasıl yapılacağına ilişkin çalışmaların önemi artarak devam etmektedir. Bu çalışmalar, optimal vergilemeye ilişkin politika tercihlerinin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Özellikle vergi sistemlerinde yaygın uygulama alanı bulan gelir ve harcama vergilerinin optimalliği üzerinde durulan bu çalışmalar, toplum refahı noktasında olumlu sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Optimal vergilemenin gelişimine katkı sağlayan bu çalışmalara literatür incelemesi kısmında ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

1.3. OPTİMAL VERGİLEME VE SOSYAL REFAH FONKSİYONU

Vergi, bireysel refah üzerinden sosyal refahın belirleyici bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Çünkü vergileme, bireyin bütçe imkanlarını doğrudan etkilerken, gelir, ikame ve karar etkileri yoluyla bireyin sosyo-ekonomik yaşam kalitesini de belirlemektedir. Mali literatürde yer alan çalışmalar, vergiler ve bireysel refah arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yani bireylerin vergi yükü arttıkça

²⁷ Mankiw, Weinzierl, Yagan, a.g.m., s. 149.

²⁸ Stiglitz, “Pareto Efficient and Optimal Taxation And The New Welfare Economics”, p. 991-992.

refahlarında azalma olmaktadır. Bu sebeple düşük vergi yüklerinin olduğu alanlarda bireylerin daha iyi yaşam kalitesine sahip oldukları ifade edilmektedir²⁹. Günümüz ekonomilerinde uygulanan vergilere bakıldığında vergiler genellikle bireyler üzerinde refah kaybına neden olan etkiler yaratmaktadır. Çünkü ülkeler belirledikleri iktisadi hedeflere ulaşmak için taraflı vergi politikalarından faydalanmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerin sahip olduğu yapısal sorunlar, bir yandan mali amaçlara diğer yandan mali olmayan amaçlara ulaşmak için çelişen vergi politikalarının izlenmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca bu ülkelerin içerisinde buldukları cari açık sorunu, vergi oranlarının artırılmasında ve daha fazla vergi gelirine ihtiyaç duyulmasında etkili olmaktadır. Dolayısıyla yüksek ve sürekli artan vergiler gelir, servet ve iş gücünü azaltmakta, sosyal refahı olumsuz etkilemektedir³⁰.

Vergilerin bireysel ve sosyal refah üzerinde neden olduğu olumsuz etkiler (refah kayıpları), vergilere yüklenen ekonomik ve sosyal fonksiyonlarla azaltılmaya çalışılmaktadır. Öyle ki vergiler bünyesinde barındırdıkları yapısal özelliklerle (konu, oran, tarife gibi) adalet ve etkinlik arasında kabul edilebilir bir dengenin sağlanmasına imkan sunmaktadır. Yani vergiler aracılığıyla sosyal refahın belirleyici unsurları olan etkinlik ve adalette optimallik yakalanmaya çalışılmaktadır.

Optimal vergileme ile vergilemede etkinlik ve adaletin sağlanması, sosyal refahın daha üst düzeyde gerçekleşmesine imkan vermektedir. Ancak vergiler etkinliği ve adaleti aynı anda destekler nitelikte değildir. Çünkü etkinlik ve adalet arasındaki değişim ilişkisi, vergilerin iki hedefi aynı anda sağlamasına engel olmaktadır. Örneğin, gelir dağılımında adaleti destekler nitelikte olan artan oranlı tarifeye sahip bir vergi, toplumda yüksek gelirli olanlar açısından etkinlik temelli ciddi bir refah kaybı yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda, eğer toplum tarafından daha adil bir gelir dağılımı arzulanıyorsa, iktisadi etkinsizliğe katlanılması gerekmektedir. Böylelikle vergiler aracılığıyla adalet sağlanmaya çalışılırken, etkinlikten uzaklaşmaktadır³¹. Aksi durumda etkinliğe hizmet eden vergiler, düşük gelir grupları lehine adaletsiz sonuçlar

²⁹ Richard Vedder, "Taxes, Growth, Equity, and Welfare", *Taxation, Economic Prosperity, and Distributive Justice*, ed. Ellen Frankel Paul, Fred D. Miller, Jeffrey Paul, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p. 53.

³⁰ Vedder, a.g.e., s. 53.

³¹ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 292.

doğurabilmektedir. Böyle durumda etkinliği bozmayan vergiler kullanılırken, adalet hedefinden uzaklaşmaktadır.

Etkinlik ve adalet temelli vergilemeye yönelik bu çatışma, vergiler üzerinde tartışmaların artmasına ve refah iktisadının bu konu üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Refah iktisadı bu çatışmadan hareketle, etkinlik ve adalet arasında bir denge sağlamayı amaçlamaktadır. Refah iktisadının standart araçlarını kullanan optimal vergileme adalet ve etkinlik arasındaki bu dengeyi sosyal refah fonksiyonlarından faydalanarak kurmaya çalışmaktadır³². Optimal vergileme kapsamında bu denge toplum tercihlerinden hareketle şekillendirilmektedir. Dolayısıyla toplumun vergileme tercihi esas alınarak sosyal refah fonksiyonları oluşturulmaktadır³³. Sosyal refah fonksiyonlarında sadece bireysel faydaların toplamı değil, aynı zamanda refahın toplum içinde ne kadar eşit dağıldığı da dikkate alınmaktadır. Fayda eşitsizliği arttıkça sosyal refahın azaldığı varsayılmaktadır. Bu durum, etkinliğin yanında aynı zamanda vergi sisteminin adil olması gerektiği fikrini de yansıtmaktadır. Bu nedenle optimal vergilemeye yönelik oluşturulan sosyal refah fonksiyonları hem etkinliği hem adaleti göz önünde bulundurmalıdır³⁴.

Toplumsal açıdan en iyiye ulaşılabilmesi için sosyal refah fonksiyonlarında toplumun etkinlik ve adalet arasındaki tercihinin en iyi şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Ancak günümüzde vergiye bakış, toplumun etkinlik veya adalet tercihinden ziyade ülkelerin sahip olduğu öncelikli amaçlardan hareketle şekillenmektedir. Aynı zamanda vergilemeye yönelik bakış açısı, ülke ekonomilerinin içerisinde bulunduğu sistem ve yaklaşımlardan hareketle de değişim göstermektedir. Örneğin; klasik iktisadi yaklaşım, vergilerin piyasa işleyişini bozmayacak biçimde uygulanması gerektiğini savunurken, modern mali yaklaşım ise çeşitli fonksiyonlar yüklediği verginin, aktif bir mali araç olarak kullanılmasını savunmaktadır. Böylelikle vergilerin meşruluğu ve kapsamı genişlemiş, vergilere mali amacın yanı sıra gelirin yeniden dağıtılması noktasında da işlevler yüklenmiştir. Ancak, 1970'lerde hakim olan arz yönlü iktisat ve 1980'li yıllardan itibaren makro ekonomik politikaları domine eden

³² Alm, a.g.m., s. 118.

³³ Ufuk Selen, "Refah İktisadı Bağlamında Optimal Vergileme Arayışı ve Türk Vergi Sisteminin Analizi", *Yrd. Doç. Dr. Yaşar Methibay'a Armağan*, ed. Fatih Saraçoğlu, Muharrem Çakır, Ankara: Gazi Kitabevi, 2017, s. 334.

³⁴ Heady, a.g.m., s. 17.

neo-liberal yaklaşım, vergilerin piyasa üzerindeki olumsuz etkilerinin tekrar değerlendirilmesine neden olmuştur³⁵.

Refah iktisadının zamanla kendi içerisinde yaşadığı değişim de optimal vergilemeye yönelik sosyal refah fonksiyonlarının etkinlik mi yoksa adalet mi noktasında şekilleneceğini etkilemiştir³⁶. Klasik refah iktisatçıları, bir ekonomide hem kaynak dağılımında etkinliği hem de adaleti sağlayabilecek bir vergilemenin yapılabileceğini ileri sürmüştür. Yeni refah iktisadı ise vergiyi yalnızca kaynak dağılımında etkinliği sağlayacak bir araç olarak görmüş ve etkinlik üzerinde olumlu etkiye sahip olan vergileri meşru kabul etmiştir³⁷. Dolayısıyla yeni refah iktisadı, klasik iktisadi anlayış ve arz yönlü iktisadın savunduğu görüşlerden hareketle, vergilere piyasada etkin kaynak dağılımını bozmadığı takdirde izin verilmesi gerektiği üzerinde durmuştur³⁸.

Vergileme ve vergi sistemlerine ilişkin sosyal refah fonksiyonları her ne kadar sahip olunan ekonomik anlayış ve ülkelerin ekonomik amaçları doğrultusunda şekillense de, önemli olan bu fonksiyonların toplum tercihlerine duyarlı oluşturulabilmesidir. Nitekim toplum tercihlerini yansıtmayan hiçbir sosyal refah fonksiyonu, toplumsal açıdan en iyiye ulaşmada başarılı olamaz. Bu nedenle vergi politikalarının şekillendirilmesinde toplum tercihlerini algılayabilecek, bu algıyı politika yapıcılara doğru aktarabilecek ve politika yapıcılarının uygun politikaları uygulamaya koymasına imkan verecek bir sosyal refah fonksiyonunun tanımlanmasına gerek bulunmaktadır. Ayrıca politika yapıcıların toplumun etkinlik ve adalet arasındaki tercihini doğru algılayacak bir seçim modeline ve bu algıyı doğru vergi politikalarıyla şekillendirecek iradeye sahip olması da gerekmektedir. Böylelikle politika yapıcılar toplum tercihi doğrultusunda sosyal refah açısından en uygun kombinasyonu ortaya koyabilecektir³⁹.

³⁵ Albayrak, “Optimal Vergi Teorisi: Bir Değerlendirme”, s. 287-288.

³⁶ Albayrak, “Optimal Vergi Teorisi: Bir Değerlendirme”, s. 292-293.

³⁷ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 288.

³⁸ Slemrod, “Optimal Taxation and Optimal Tax System”, p. 158.

³⁹ Hettich, Winer, a.g.m., s. 428.

1.4. OPTİMAL VERGİLEMEDE İZLENEN AMAÇLAR

Optimal vergilemede izlenen amaçları optimal vergileme tanımından hareketle ortaya koymak mümkündür. Hatırlanacağı üzere optimal vergileme, kamu finansman ihtiyacını karşılarken, etkinlik ve adalet arasında toplum tarafından kabul edilebilir bir dengeyi sağlayabilen vergilemedir. Bu tanımda iki amaç gizlidir. Bunlar; “kamu finansman ihtiyacını karşılayacak” ve “etkinlik ve adalet arasında kabul edilebilir bir denge sağlayacak” bir vergilemenin yapılmasıdır. İkinci amaç da kendi içinde “etkinliğin sağlanması” ve “adaletin tesis edilmesi” olmak üzere iki alt amaca ayrılmaktadır. Alt amaçlardan hangisinin ne kadar çok ödüleneceği toplumsal tercihe bağlı olarak değişmektedir. Diğer taraftan kamu finansmanına ilişkin ne kadar gelir elde edilmesi gerektiği siyasi karar alma sürecinde belirlendiğinden, çok fazla tartışmaya neden olacak durum söz konusu değildir.

Optimal vergilemeye ilişkin izlenen amaçlardan bahsetmeden önce, vergilerin bireyler üzerinde yaratmış olduğu etkilere de değinmek gerekmektedir. Çünkü vergilerin sebep olduğu bu etkiler, özellikle etkinlik temelli bir vergilemenin yapıp yapılmadığı noktasında önemli sonuçlar vermektedir. Vergilerin bu etkileri, gelir ve ikame etkisi olarak ifade edilmektedir. Bir verginin konulması ve/veya mevcut bir verginin arttırılması bireylerin harcanabilir gelirlerini azaltmaktadır. Bu durumda bireyler vergi öncesi gelirine tekrar ulaşabilmek için, daha fazla çalışmayı arzu edebilmektedir⁴⁰. Bireylerin vergi öncesine oranla daha fazla çalışarak vergilerin etkisini nötr yapmak istemesi *verginin gelir etkisini* oluşturmaktadır. Bunun yanında yeni bir verginin konulması ve/veya mevcut bir verginin arttırılması tam tersi bir etki de oluşturabilmektedir. Yani daha fazla çalıştıkça ödeyeceği verginin artacağını düşünen birey, vergi nedeniyle çalışmaktan vazgeçip, çalışmak yerine boş zamanı ve eğlenmeyi tercih edebilmektedir. Vergilerin oluşturduğu bu etki de *verginin ikame etkisi* olarak değerlendirilmektedir⁴¹. Vergilerin bireyler üzerinde neden olduğu gelir ve ikame etkisi, optimal bir vergiden beklenen amaçların gerçekleşmesinde etkili olmaktadır. Bu açıklamalardan hareketle optimal vergileme yukarıda bahsedilen üç temel amaç (kriter) ekseninde şekillenmekte ve vergi sistemlerinin analizinde bu üç kriterden faydalanılmaktadır. Aşağıda bu amaçlar ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

⁴⁰ J. E. Meade, *The Structure and Reform of Direct Taxation*, London: George Allen&Unwin, 1978, p. 8.

⁴¹ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 171.

1.4.1. Vergilemenin Mali Amacı

Devlet, üstlenmiş olduğu fonksiyonları yerine getirebilmek için kamu finansmanına ihtiyaç duymaktadır. Kamu finansmanı içerisindeki en önemli kaynak vergilerdir. Dolayısıyla vergiler olmaksızın devlet, kamu hizmetini etkin ve zamanında yerine getirememektedir. Bu doğrultuda vergilerin temel amacı, kamu harcamalarının finansmanını sağlamaktır. Kamu harcamalarının finansmanını sağlamak, vergilemenin mali amacı olarak ifade edilmektedir. Bu amaçtan hareketle vergiler, toplumu oluşturan bireylerden devlet hazinesine aktarılan zorunlu tasarruflar şeklinde tanımlanmaktadır⁴². Zorunluluk, verginin içinde barındırdığı ve devletin egemenlik gücüne dayanan bir özelliktir. Toplum düzeninin tesisi ve güveni açısından bireyler özel bir karşılık beklemeden kamu hizmetlerinin finansmanına zorunlu bir şekilde katılmak durumundadır. Her ne kadar vergilerden beklenen özel bir karşılık olmasa da genel bir karşılık söz konusudur. Vergiler özü itibariyle medeni bir toplumda yaşamın bedelidir⁴³. Böylelikle vergiler, devletin sunmuş olduğu hizmetlere karşı toplumun katılma payını, dolayısıyla modern toplumların başlıca koşulunu oluşturmaktadır⁴⁴. Buradan hareketle optimal vergilemenin ilk amacını, kamu finansman gereksinimini sağlayacak düzeyde vergi geliri elde edilmesi oluşturmaktadır.

Devletin vergilemede mali amacı ön planda tutmasının, harcama disiplinin kaybolmasına ve bunun da kamu başarısızlığını beraberinde getirmesine neden olduğunu ileri süren neo-liberal yaklaşım, mali amaçta ölçülü davranılması gerektiğini savunmaktadır. 1970’li yıllarda yaşanan stagflasyonun temel nedeninin kamu harcama ve finansman politikalarından kaynaklandığı ve durgunluğun azalıp, enflasyonun baskılanması gerektiği arz yönlü iktisat yaklaşımı tarafından şiddetle savunulmuştur⁴⁵.

⁴² Michael Howard, *Public Sector Economics for Developing Countries*, First Edition, Jamaica: University of the West Indies Press, 2001, p. 157.

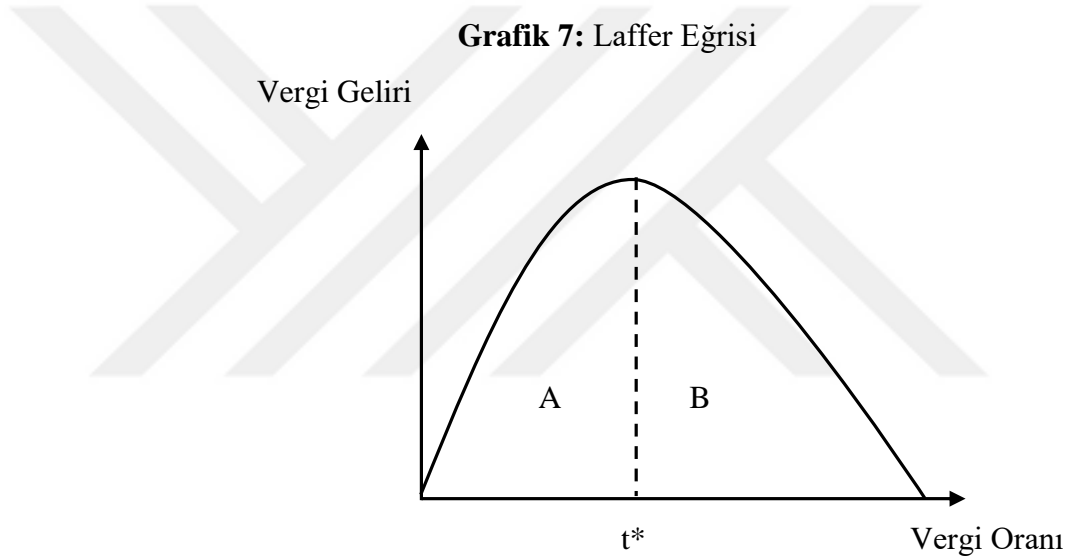
⁴³ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 2.

⁴⁴ Lorenz Van Stein, “On Taxation”, *Classics in The Theory of Public Finance*, ed. Richard A. Musgrave, Alan T. Peacock, London: Palgrave Macmillan, 1958, p. 31.

⁴⁵ Arz yönlü iktisadın vergi oranlarının indirilmesi düşüncesinin özünde aslında ekonomik etkinlik ve büyüme kaygısı bulunmaktadır. Onlara göre vergi oranlarında gerçekleşen bir indirim uzun dönemde üretimi arttırmaktadır. Bu tür analizlerde daha çok büyüme ve etkinlik üzerine odaklanılmış ve adalet göz ardı edilmiştir. Bununla birlikte arz yönlü iktisatçıların vergi indirimi üzerindeki görüşleri, Keynesyenler tarafından eleştirilmektedir. Keynesyen iktisatçılara göre, vergilerde meydana gelen indirim aslında bireylerin kararlarında ve tercihlerinde etkin olmayan değişikliklere neden olmaktadır. Herkesin ulaşmayı hedeflediği bir gelir düzeyi vardır ve gelir düzeyine ulaşmak için daha fazla çalışma arzusu içindedir. Ancak, vergi indirimleri nedeniyle bireyler bu gelir düzeyine daha az çalışarak ulaşabileceklerini düşünmektedir. Böylelikle vergi indirimi sonrası çalışmak yerine

Bu doğrultuda arz yönlü iktisatçılar, vergi oranlarının indirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. 1970’li yılların sonlarında vergi indirimlerinin yapılması gerektiği fikrinden hareketle, Amerikan iktisatçı Arthur Laffer vergi gelirleri ve vergi oranları arasındaki ilişkiyi bir eğriyle açıklamıştır. Laffer eğrisi⁴⁶ olarak bilinen bu çalışma, arz yönlü iktisadın en önemli unsurlarından biri olmuştur⁴⁷.

Laffer eğrisi, vergilemenin mali sınırının ne olduğunu açıklamaktadır. Bu eğriye göre, vergi oranlarındaki ekstra bir birimlik artışa rağmen vergi gelirlerinin ekstra bir birim artmadığı nokta, “mali sınır” olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla vergi gelirlerinde azalmanın başladığı noktanın öncesindeki vergi oranı, optimal vergi oranı olarak kabul edilmektedir⁴⁸. Laffer eğrisi Grafik 7 aracılığıyla gösterilmektedir.

Kaynak: Alan S. Blinder, “Thoughts on The Laffer Curve”, *The Supply-Side Effects of Economic Policy*, ed. Laurence H. Meyer, St. Louis: Center for The Study of American Business, 1981, p. 82.

dinlenmeyi veya eğlenmeyi seçebilmektedir. Buda kaynak kullanımı ve dağılımında etkinsizliğe neden olmaktadır. Dahası vergi indirimlerinin sürekli olacağını düşünen bireyler, sürekli ve daha fazla harcamaya yönelebilmektedir (Tahsin Karabulut, “Laffer Etkisinin Türkiye Uygulaması (1980-2003)” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 16, 2006, s. 372).

⁴⁶ Laffer eğrisi her ne kadar 1970’li yıllardan sonra önem kazansada, aslında vergi oranları ve vergi gelirleri arasındaki ilişkiye yönelik görüşler 14’üncü yüzyıla kadar dayanmaktadır. İbn-i Haldun’un ünlü eseri olan Mukaddime’de çalışma şevkinin kırılmaması ve vergilerin gönül rızasıyla ödenebilmesi için vergi oranlarının düşük olması gerektiği yer almaktadır. Gereğinden yüksek vergi oranlarının ekonomik faaliyetleri azaltarak vergi tabanının aşındırdığı görüşü savunulmaktadır. Bu nedenle İbn-i Haldun modern anlamda Laffer tarafından ileri sürülen görüşün öncüsü olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle literatürde bu eğri Haldun-Laffer eğrisi olarak da anılabilmektedir (Abdul Azim Islahi, “İbn Khaldun’s Theory of Taxation and Its Relevance”, *Türkiye İslam İktisadi Dergisi*, C. 2, S. 2, 2015, s. 1).

⁴⁷ Karabulut, a.g.m., s. 367.

⁴⁸ Yüksel, a.g.e., s. 46.

Grafik 7’de yer alan Laffer eğrisinde vergi gelirleri (G) ile vergi oranları (t) arasındaki ilişki gösterilmektedir. t^* noktasında yer alan vergi oranı vergilemenin mali sınırı açısından optimal vergi oranını ifade etmektedir⁴⁹. Grafik 7’de görüldüğü üzere vergi oranı yüzde sıfır iken, vergi gelirleri de sıfırdır. Aynı şekilde vergi oranı yüzde yüz iken, vergi gelirleri yine sıfır olmaktadır. Burada vergi oranları, yüzde sıfırdan yüzde yüze artarken, vergi gelirlerinin de artacağı, ancak oranlar mali sınırın üstüne çıktuktan sonra vergi gelirlerinin azalacağı öngörülmektedir⁵⁰. Dolayısıyla t^* olarak gösterilen bu oran, vergi gelirlerinin en üst düzeyde sağlandığı noktayı işaret etmektedir⁵¹. Laffer eğrisinde ifade edilen bu durum, literatürde Laffer etkisi olarak da adlandırılmaktadır. Laffer etkisi, optimal vergi oranı üzerinde, vergi oranlarında meydana gelen bir birimlik artışın vergi gelirlerini azaltacağını veya vergi oranlarındaki bir birimlik azalışın vergi gelirlerini arttıracaklarını ifade etmektedir. Vergi oranlarındaki azalma sonucunda bireylerin vergi sonrası kullanılabilir geliri artmakta ve bireysel refahında bir iyileşme olmaktadır⁵². Yani vergilemede optimal sınırın belirlenmesi ve buna uygun vergi oranlarının düzenlenmesi kamu finansmanın yeterli düzeyde sağlarken bireysel refahı da olumlu etkilemektedir.

Laffer eğrisi üzerinde gösterilen bu optimal vergi oranı ülkeler ve/veya vergi türleri açısından farklılık gösterebilmektedir⁵³. Arz yönlü iktisatçılar çoğu sanayileşmiş ülkelerde vergi oranlarının optimum (t^*) oranın sağında yer aldığını savunmaktadır. Bu noktadan sonra vergi oranlarında meydana gelen her birim artış vergi gelirlerini azaltmaktadır. Bu nedenle vergi oranlarının düşürülerek optimal sınıra getirilmesi gerektiği düşünülmektedir⁵⁴. Laffer ve diğer arz yönlü iktisatçılar tarafından ileri sürülen bu görüş, çeşitli optimal vergileme modelleri ile analiz edilmiştir. Örneğin, Heijman ve Ophem (2005), 12 Uluslararası Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OECD) üyesi ülkenin yer aldığı modelde maksimum vergi gelirinin elde edileceği optimal oranı belirlemeye çalışmıştır. 11 ülkede cari marjinal vergi oranlarının optimum marjinal vergi oranlarının altında kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Yalnızca İsveç’te, geliri

⁴⁹ Blinder, a.g.e., s. 82.

⁵⁰ Alan Peacock, “The Rise and Fall of The Laffer Curve”, *The Political Economy of Progressive Taxation*, ed. Dieter Bös, Bernhard Felderer, Heidelberg: Springer, 1989, p. 25.

⁵¹ W. J. M. Heijman, J. A. C. Van Ophem, “Willingness to Pay Tax The Laffer Curve Revisited for 12 OECD Countries”, *The Journal Socia-Economics*, N. 34, 2005, p. 714.

⁵² Karabulut, a.g.m., s. 370.

⁵³ Trotman-Dickenson, a.g.e., s. 134.

⁵⁴ Heijman, Ophem, a.g.m., s. 715.

maksimize eden oranın, cari marjinal vergi oranından düşük olduğu tespit edilmiştir. Heijmen ve Ophem tarafından yapılan bu çalışmada, yüksek vergi oranlarının ekonomik faaliyetleri azalttığı ve kayıt dışı faaliyetleri arttırdığı üzerinde durulmaktadır⁵⁵.

Vergilerin neden olduğu gelir ve ikame etkileri de Laffer eğrisinin analizinde önemli bir unsur oluşturmaktadır. Teorik olarak tanımlanan bu etkiler ayrıca Laffer eğrisi üzerinde sistematize edilmektedir. Optimal vergi oranından daha düşük olarak belirlenen vergi oranlarının vergi gelirlerini arttırması veya optimal vergi oranı üzerinde yer alan vergi oranlarının vergi gelirlerini azaltması, vergilerin gelir ve ikame etkilerinden hareketle yorumlanmaktadır. Şöyle ki optimal vergi oranının sol tarafında yer alan A bölgesinde verginin gelir etkisi ortaya çıkmaktadır. Bu bölgede optimal vergi oranına ulaşıncaya kadar vergi gelirleri artmaktadır. Optimal vergi oranın sağ tarafında yer alan B bölgesinde ise verginin ikame etkisi ortaya çıkmaktadır. Bu durumda optimalin üzerinde artan vergi oranları vergi gelirlerinde aşınmaya neden olmaktadır. Vergiler bireyler üzerinde ikame etkisi oluşturarak, bireylere daha az çalışmaya, daha az tüketmeye ve/veya daha tasarruf yapmaya itmektedir. Bireylerin karar ve tercihlerinde ortaya çıkan bu değişim, vergilendirilebilir ekonomik faaliyetlerin azalmasına, yani vergi tabanının erozyona uğramasına neden olmaktadır. Dahası bu durum, bireylerin yasa dışı yollara yönelerek, kayıt dışı ekonomik faaliyet göstermesinde etkili olabilmektedir⁵⁶. Bireylerin kayıt dışı faaliyet göstermesi sonucu vergi gelirlerini azaltmaları, vergi kaçakçılığı olarak nitelendirilmektedir. Vergi kaçakçılığında, bireyler bilerek ve isteyerek vergi kanunlarına aykırı eylemler yapmaktadır⁵⁷. Vergi kaçakçılığı birçok nedenden dolayı önemlidir. Optimal vergileme açısından bakıldığında vergi kaçakçılığı, mükelleflerin kararlarını değiştirdiği veya maliyetleri arttırdığı için kaynak kullanımında yanılığlara neden olarak, vergi sistemlerinin etkinliğini bozmaktadır. Ayrıca vergi kaçırma, tahmin edilmeyen açılardan gelir dağılımını değiştireceği için adaleti de olumsuz etkilemektedir⁵⁸. Bunun sonucunda vergi gelirlerinde azalma

⁵⁵ Heijman, Ophem, a.g.m., p.714; Yüksel, a.g.e., s. 47.

⁵⁶ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 171-172.

⁵⁷ Ann Xuereb, "Tax Avoidance or Tax Evasion", *Symposia Melitensia*, N. 10, 2015, p. 217.

⁵⁸ Alm, a.g.m., s. 122.

olmakta ve kamu harcamalarının finansmanına yönelik kapasite tehdit edilerek, kamu sektörünün işleyişi ciddi zarar görebilmektedir⁵⁹.

Verginin neden olduğu bu ikame etkisi, vergi kaçırmanın yanı sıra vergiden kaçınmaya da yol açabilmektedir. Vergiden kaçınma, bireylerin vergi yüklerinin mümkün olan en az düzeye çekmek için yapmış olduğu planlar çerçevesinde vergi yüklerini azaltmasıdır. Bireyler vergiden kaçınmak istedikleri durumda, bu planlamaları vergi kanunlarına aykırı yapmamaktadır. Yani yasalara aykırı bir eylem ortaya çıkmamaktadır⁶⁰. Bu nedenle vergiden kaçınma ve vergi kaçırma arasındaki temel ayrım, birinin yasal bir faaliyet diğeri yasa dışı bir faaliyet olmasıdır. Vergiden kaçınma eyleminde vergiyi doğuran olay vuku bulmazken, vergi kaçırma vergiyi doğuran olay ortaya çıkmaktadır. Ancak, sonucunda her iki kavram da mükellefin vergiye karşı tepkisini oluşturmakta ve vergi gelirlerini azaltmaktadır.

Optimal vergileme oranının üzerinde uygulanan vergiler, bireyler üzerinde yaratmış olduğu ikame etkisinden dolayı vergiden kaçınma ve/veya vergi kaçırma teşvik etmektedir. Vergi oranları ne kadar az olursa o denli vergiden kaçınma ve vergi kaçırma azalmaktadır⁶¹. Bu nedenle optimal bir vergileme, bu kayıp ve kaçakları minimum düzeyde tutmaya çalışmalıdır. Böylece vergilemenin mali amacı gerçekleştirilerek, vergi kapasitesinin en etkin bir şekilde kullanılması sağlanmaktadır.

Bir ekonomide vergilerin mali amacını yerine getirip getirmediğinin en temel göstergesi, vergi gelirlerinin kamu harcamalarına oranlanması (vergi gelirleri/ kamu harcamaları) ile belirlenmektedir. Vergi gelirleri kamu harcamalarını karşılar nitelikte ise istenilen amaca ulaşılmış demektir. Ayrıca burada vergi gelirlerinin istenen seviyeye ulaşabilmesini sağlayan temel etkenler söz konusudur. Bu etkenler şu şekilde özetlenebilmektedir⁶²:

- a) Pazar ekonomisinin yaygınlaştırılmasının yanında, vergi kapasitesinin tam olarak kullanılması ve vergi tabanının mümkün oranda geniş tutulması gerekmektedir. Yani kayıt dışı ekonomi kayıt içine çekilerek vergi gelirleri arttırılmalıdır.

⁵⁹ Luigi Alberto Franzoni, "Tax Evasion and Tax Compliance", *SSRN Electronic Journal*, N. 4, 1998, p. 52.

⁶⁰ Xuereb, a.g.m., s. 217.

⁶¹ Stephen J. Bailey, *Public Sector Economics*, First Edition, London: Macmillan Press, 1995, p. 71-72.

⁶² Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 19.

- b) Artan oranlı vergi tarifelerinin yer aldığı veya advalorem esasa dayalı vergileme yapılması gerekmektedir.
- c) Vergilerin etkin ve zamanında tahsisi için mali sınır göz önünde bulundurularak, optimal oran altında vergi oranları belirlenmeli ve uygulanmalıdır.
- d) Vergi sistemleri mükellefler ve uygulayıcılar bakımından daha anlaşılır hale getirilmelidir.
- e) Vergi aflarının uygulama sıklığı ve sayısı azaltılmalı, vergi aflarının politik amaçlı kullanılmasının önüne geçilmelidir.
- f) Vergilere ilişkin gerekli bilincin ve vergi ahlakının bireylere aktarılması, idare ve mükellef arasında işbirliğinin sağlanması gerekmektedir.
- g) Bireylerin vergilere bir tepki olarak gösterdiği vergiden kaçınma ve/veya vergi kaçırma faaliyetlerinin en az düzeye indirilmesi gerekmektedir.

Bir vergi sisteminde bahsi geçen bu etkenler sağlandığı takdirde, vergilerin verimi artmış ve optimal vergilemenin ilk kriteri olan yeterli düzeyde kamu finansmanı sağlanmış olmaktadır. Esasen optimal vergilemeye ilişkin analizlerde vergilemenin mali amacı, çok fazla tartışmaya neden olmamaktadır. Bahsedildiği gibi vergilerin varlığının temel nedeni bu amaçtır. Bu yüzden geçmişte de günümüzde de vergiler, kamu harcamaların kesin bir finansman kaynağı olarak görülmektedir. Aynı zamanda vergilerin mali amacı her yıl siyasal süreçte oluşan bütçelerde tanımlanmaktadır. Burada optimal vergileme açısından dikkat edilmesi gereken husus, mali sınır göz önünde tutularak, vergi gelirlerinin en üst düzeyde sağlanmasına zemin oluşturan bir vergilemenin yapılmasıdır. Yani Laffer eğrisi aracılığıyla belirtilen optimal vergi oranının sağ tarafında yer alan vergi oranları belirlenmemelidir.

1.4.2. Etkinliğin Sağlanması ve Vergileme

Optimal vergileme kapsamında izlenen bir diğer amaç etkinliğin sağlanmasıdır. Etkinlik kavramı bir ekonomide mevcut kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasını ifade etmektedir. Ekonomik anlamda etkinliğin en genel tanımı birinci bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alındığı üzere Pareto etkinliktir. Birçok teorem ve etkinlik koşulu, Pareto etkinliği referans olarak formüle edilmiştir⁶³. Bu bağlamda optimal vergileme açısından

⁶³ Ng, a.g.e., s. 30.

etkinlikten bahsedilirken de Pareto etkinlik üzerinde durulmaktadır. Bilindiği üzere tam rekabet koşullarının geçerli olduğu piyasalarda Pareto etkinliğin kendiliğinden sağlandığı savunulmaktadır⁶⁴. Böylelikle bir ekonomide kaynakların en verimli alanlarda en doğru miktarlarda kullanıldığı kabul edilmektedir. Etkinlik koşulunun sağlandığı ekonomilerde vergilerden⁶⁵ beklenen ise kaynakların tahsisini iyileştirmesi, yani vergilerin Pareto etkinlik koşullarını karşılamak üzere tasarlanmasıdır⁶⁶.

Vergilerin olmadığı rekabetçi ekonomilerde genellikle her piyasa dengesi Pareto etkindir. Çünkü böyle durumlarda marjinal maliyetler fiyata eşit olmaktadır. Vergiler devreye girdiğinde ise mal ve hizmetlerin nispi fiyat yapısı değişmektedir. Maliyet unsuru olarak algılanan vergi fiyatın içine girmektedir. Bu durumda, vergi öncesi fiyat ile vergi sonrası fiyat ayrılmaktadır. Vergi nedeniyle fiyatlarda ortaya çıkan bu artış, bireylerin karar ve davranışlarının değişmesine⁶⁷ neden olmaktadır⁶⁸. Tüketiciler kararlarında vergi sonrası fiyatları esas alırken, üreticiler vergi öncesi fiyatları esas almaktadır⁶⁹. Dolayısıyla vergi, ekonomik birimlerin tüketim, tasarruf, yatırım ve emek taleplerinde değişimler ortaya çıkarmaktadır⁷⁰. Bu nedenle vergiler sadece bireylerin

⁶⁴ J. E. Meade, *Efficiency, Equality and The Ownership of Property*, Second Edition, London: George Allen and Unwin Ltd, 1969, p. 11.

⁶⁵ Vergiler devletin piyasa ekonomisine müdahalede en etkin kullandığı araçların başında gelmektedir. Vergi aracılığıyla devletin piyasaya müdahalesi, piyasanın işleyişi değiştirebilmektedir. Devletin ekonomiye müdahalesine ilişkin Smith'in görüşü devamındaki çoğu iktisatçıları da etkilemiştir. Onlar ekonomik etkinliği olumsuz etkilediğinden dolayı devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlı düzeyde olması gerektiğini savunmaktadır. Devletin ekonomik etkinlik üzerindeki rolünün analizinde üç temel adım göz önünde bulundurulmaktadır. İlk adımda, devletin vergiler, sübvansiyonlar ve düzenlemeler ile rekabetçi piyasalar üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir. Rekabetçi piyasalarda devletin bu tür müdahaleleri etkinlik kaybına neden olmaktadır. İkinci adımda, tam rekabet koşullarının geçerli olmadığı aksak piyasalarda devlet müdahalesi kabul edilebilmektedir. Piyasalar eksik rekabet halindeyse, devlet ekonomide etkinliği geliştirmek ve etkinlik kayıplarına karşı koyma potansiyeline sahiptir. Üçüncü adımda ise, devletin politik ve idari süreçte neden olduğu etkisizlikler tartışılmaktadır. Bu durumlarda bürokratlar kendi çıkarları doğrultusunda yasa ve yönetmelikleri uygulayabilmektedir. Bu yüzden devlet, ekonomik teori tarafından öngörülen etkinlik koşulunda iyileştirme sağlamayabilmektedir (Bellinger, a.g.e., s. 118).

⁶⁶ Bohm, a.g.e., s. 83.

⁶⁷ Davranışı bozan vergilere en çarpıcı örnek 1700'lü yıllarda İngiltere'de uygulanan pencere vergisi verilmektedir. İngiltere'de evlerin sahip olduğu pencere sayısına vergi alınmıştır. Pencere vergisi nedeniyle halk vergiden kaçınma yollarını aramış ve mevcut pencereleri kapatmaya başlamıştır. Devamında yatak odasında dahi bir pencere olmadan evler inşa edilmeye başlanmıştır. Daha sonra 16. yüzyılda bu vergi uygulamasından vazgeçilmiştir (Charles Adams, *For Good and Evil The Impact of Taxes on the Course of Civilization*, Second Edition, Lanham: Madison Books, 2001, p. 259).

⁶⁸ Carol Ebdon, "Tax Systems and Structures", *Handbook of Public Sector Economics*, ed. Donijo Robbins, London: Taylor and Francis Group, 2005, p. 243.

⁶⁹ Salanie, a.g.e., s. 35.

⁷⁰ Nazan Susam, "Aşırı Vergi Yüğü Kavramı ve Aşırı Vergi Yüğü'nün Hesaplanmalarında Telafi Edilmiş Talep Eğrilerinin Kullanılması", İ.Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 39. Seri, 2001, s. 58.

kullanılabilir gelir ve satın alma gücünü azaltmamakta, aynı zamanda neden oldukları gelir, ikame ve karar etkileri ile bireylerin sosyo-ekonomik yaşam kalitelerini de etkilemektedir. Vergilerin neden olduğu bu tür saptırıcı etkiler, kaynak dağılımını bozmakta ve etkinlik kaybına sebep olmaktadır. Bu etkinlik kaybı üretimi ve milli geliri azaltarak, toplumsal refahı olumsuz etkilemektedir⁷¹.

Bir vergi değişikliği nedeniyle kararlar; zaman, mal, miktar, sektör ve piyasalar arasında kaymaya neden oluyorsa verginin ikame etkisi söz konusudur. İkame etkisi iki şekilde ortaya çıkabilmektedir. İlk olarak arz yönlü iktisatçıların ileri sürdüğü gibi optimal vergi oranının aşılmasına bağlı, ikinci olarak ise, vergilemede genellikle uzaklaşılması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Her iki durumda da vergi öncesi ve sonrası kararlar değişmekte ve genel denge bir biçimde etkilenmektedir. Değişiklik öncesinde kurulmuş olan denge (Pareto etkin olduğu kabul edilen) kaybolmakta ve etkinlik kaybı ortaya çıkmaktadır. Mali amacın sınırına işaret eden optimal vergi oranının aşılması ve/veya taraflı vergilendirme piyasa içinde telafi edilmeyen refah kaybına neden olmaktadır. Hiçbir koşulda piyasada telafi edilemeyen bu kayıplar aşırı vergi yükü olarak ifade edilmektedir.

Optimal vergilendirmede önemli bir yere sahip olan aşırı vergi yükü iki şekilde ortaya çıkmaktadır⁷². İlk olarak, vergiler bir ekonomide kaynakları daha etkin, verimli kullanıldığı alanlardan etkin veya verimli olmayan alanlara yönlendirebilmektedir. Kaynakların vergiler nedeniyle etkin olmayan alanlara kayması, ekonomiye ekstra bir maliyet getirmektedir. Kaynakların vergi yükünün düşük olduğu alanlara yönelmesi, sektörel düzeyde kaynak arz ve talebini etkileyeceği için toplam arz ve talepte değişme meydana gelecektir. Bu durum, kaynak tahsis etkinliğinin kaybolması olarak değerlendirilmektedir. İkinci olarak, vergiler olmadığında bireylerin ekonomik karar ve davranışları daha farklı olmaktadır. Verginin salınması ile birlikte, bireylerin hem o vergi miktarını ödeyerek kullanılabilir geliri azalmakta hem de ekonomik karar ve davranışlarında değişiklik ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bireylerin gelirinde meydana gelen miktarsal azalmanın yanında refahlarında da azalma söz konusu olmaktadır⁷³.

⁷¹ Albayrak, "Optimal Vergi Teorisi: Bir Değerlendirme", s. 9.

⁷² Dale W. Jorgenson, Kun-Young Yun, "The Excess Burden of Taxation in the United States", *Journal of Accounting, Auditing and Finance*, V. 6, N. 4, 1991, p. 487.

⁷³ Mark Lester L. Aure, "Deadweight Loss and Taxation", *NTRC Tax Research Journal*, V. 24, N. 6, 2012, p. 15.

Yani vergi nedeniyle tüketiciler fayda, üreticiler gelir kaybına uğramaktadır. Vergi nedeniyle ekonomik birimlerin kararlarında ortaya çıkan değişiklikler arttıkça aşırı yükte artmaktadır⁷⁴.

Bir verginin toplam ekonomik yükü bireylerin devlete yaptığı ödemeleri ve vergileme sonucu oluşan ekonomik kayıpları kapsamaktadır. Dolayısıyla verginin aşırı yükü hem bireylerin vergi yükünü hem de vergiler nedeniyle oluşan etkinsizlik maliyetini kapsamaktadır⁷⁵. Bu durumda vergiler, ekonomik birimler üzerinde kamu finansmanı için kullanılan vergi miktarından daha fazla maliyet oluşturmaktadır. Ekonomik birimler tarafından ödenen vergilerin bir kısmının kamu hizmeti olarak geri döndüğü öngörüldüğünde, geri kalan kısım ise toplum üzerinde ekstra bir yük oluşturmaktadır⁷⁶. Bu kapsamda aşırı vergi yükünün en bilinen tanımı Auerbach (1985) tarafından yapılmaktadır. Auerbach'e göre aşırı yük, bir vergi nedeniyle bireylerde ortaya çıkan refah kaybının, devletin topladığı vergi miktarından yüksek olmasıdır⁷⁷. Vergilendirilebilir kaynakların nispi fiyat yapılarını bozan ve bu nedenle arz ve talep dengesini değiştiren aşırı vergi yükü, Grafik 8 üzerinden ifade edilebilmektedir⁷⁸.

⁷⁴ Thomas Rutherford, Sergey Paltsev, "From an Input-Output Table to a General Equilibrium Model: Assessing the Excess Burden of Indirect Taxes in Russia", 1999, <http://web.mit.edu/paltsev/www/docs/exburden.pdf>, p. 14, (27.02.2018).

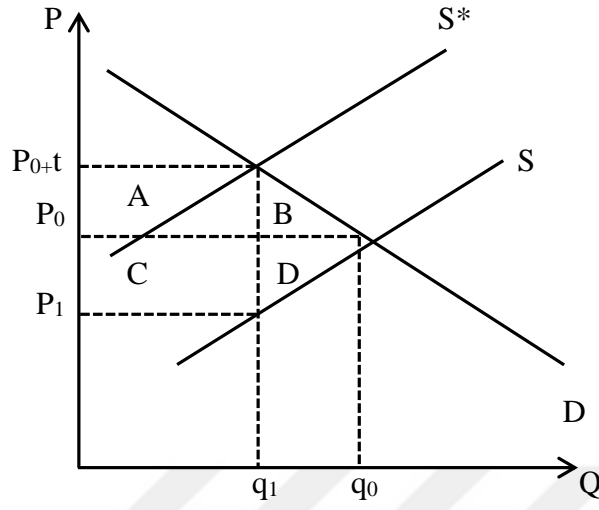
⁷⁵ James R. Hines Jr., "Excess Burden of Taxation", Working Paper Series, 2007, https://pdfs.semanticscholar.org/6a21/0b8dc8deca58a8cd2dc543d5f802dd01689e.pdf?_ga=2.112189378.775439350.1519720385-1473912573.1519720385, p. 1, (27.02.2018).

⁷⁶ Selen, a.g.e., s. 333.

⁷⁷ Alan J. Auerbach, "The Theory of Excess Burden and Optimal Taxation", *Handbook of Public Economics*, V. 1, ed. A.J. Auerbach, M. Feldstein, Amsterdam: Elsevier, 1985, p. 67.

⁷⁸ John Creedy, "Measuring Welfare Changes and The Excess Burden of Taxation", *Advances in Econometrics, Income Distribution and Scientific Methodology*, ed. Daniel J. Slottje, New York: Physica-Verlag Heidelberg, 1999, p. 111.

Grafik 8: Verginin Aşırı Yükü

Kaynak: Auerbach, a.g.e., s. 68.

Verginin aşırı yükünün ölçülmesinde arz ve talep eğrilerinin konumuna bağlı olarak oluşan üretici ve tüketici rantları dikkate alınmaktadır. Grafik 8’de verginin arz ve talep miktarında neden olduğu etki görülmektedir. Verginin olmadığı durumda piyasada arz ve talep p₀ ve q₀’ın kesiştiği noktada birleşmektedir. Yani piyasa bu kesişim noktasında dengeye gelmektedir. Ancak, t miktarında bir vergi uygulandığı durumda, piyasada arz ve talep dengesi değişmekte, arz eğrisi sola kayarak yeni piyasa dengesi p_{0+t} ve q₁’in kesiştiği noktada sağlanmaktadır. Dolayısıyla piyasaya t kadar bir vergi salındığında tüketici fiyatı p₀’dan p_{0+t}’ye yükselmekte ve tüketici rantı A+B alanı kadar azalmaktadır. Aynı şekilde vergi nedeniyle üretici fiyatı da p₀’dan p₁’e düşmekte ve üretici rantı C+D alanı kadar azalmaktadır. Vergileme sonucunda devletin elde ettiği gelir A+C alanı ile gösterilmektedir. Geri kalan B+D alanı ise verginin neden olduğu etkinlik maliyetini, yani aşırı yükü ifade etmektedir. B+D alanı literatürde aynı zamanda *Hamberger üçgeni* olarak ifade edilmekte ve aşırı vergi yükü bu üçgenin alanı ile ölçülmektedir⁷⁹.

Vergilerin neden olduğu bu aşırı yükün boyutu ve üretici ve tüketici arasında paylaşımı arz ve talebin fiyat esnekliğine⁸⁰ bağlı olarak değişmektedir. Arz ve talebin fiyat esnekliği, fiyatta meydana gelen değişimlere üretici ve tüketicilerin ne kadar tepki

⁷⁹ Auerbach, a.g.e., s. 67.

⁸⁰ Esneklik, iki değişkenli ekonomide bir değişkende meydana gelen oransal değişimin, diğer değişken üzerinde neden olmuş olduğu oransal değişim şeklinde tanımlanmaktadır.

verdiğini ölçmektedir. Arz ve talebin fiyata esnekliği arttıkça verginin aşırı yükü de artmaktadır. Aksine arz ve talebin fiyata olan esnekliği azaldıkça verginin aşırı yükü de azalmaktadır⁸¹. Arz ve talep esnekliğini belirleyen bir takım faktörler vardır. Örneğin, malın zorunlu olup olmaması veya ikamesi olup olmaması en önemli faktörlerdir. Şayet mal zorunlu bir tüketim malı ise o mala ilişkin talep görelisi olarak katı olmaktadır ve tüketiciler fiyat farklılıklarına çok fazla tepki verememektedir. Böyle bir durumda vergi yükü çoğunlukla tüketici üzerinde kalmaktadır⁸². Tablo 3'te verginin ve verginin neden olduğu aşırı yükün üretici ve tüketici arasında nasıl paylaşıldığı gösterilmektedir.

Tablo 3: Esneklikler ve Vergi Yükü Dağılımına Etkileri

Temel Kural: Vergi yükü fiili olarak esnekliği düşük olan taraf üzerinde kalmaktadır.				
Durum	Esneklikler	Talep ve Arz Eğrileri	Sonuç	
			Vergi	Aşırı Yük
1. Durum	Arz tam katı (Talep görelisi esnek)	Arz eğrisi dik (Talep eğrisi görelisi olarak yatay)	Verginin tamamı üretici üzerinde kalır.	Aşırı yük oluşmaz.
2. Durum	Talep tam katı (Arz görelisi esnek)	Talep eğrisi dik (Arz eğrisi görelisi olarak yatay)	Verginin tamamı tüketici üzerinde kalır.	Aşırı yük oluşmaz.
3. Durum	Arz tam esnek (Talep görelisi katı)	Arz eğrisi yatık	Verginin tamamını tüketiciler yüklenir.	Aşırı yükün tamamını tüketiciler yüklenir.
4. Durum	Talep tam esnek (Arz görelisi katı)	Talep eğrisi yatık	Verginin tamamını üreticiler yüklenir.	Aşırı yükün tamamını üreticiler yüklenir.
5. Durum	Talep esnekliği > Arz esnekliği	Talep eğrisi arz eğrisinden yatık	Tüketiciler verginin daha düşük bir kısmını yüklenir.	Tüketiciler aşırı yükün daha düşük bir kısmını yüklenir.
6. Durum	Talep esnekliği < Arz esnekliği	Arz eğrisi talep eğrisinden yatık	Üreticiler verginin daha düşük bir kısmını yüklenir.	Üreticiler aşırı yükün daha düşük bir kısmını yüklenir.

Kaynak: Savaşan, a.g.e., s. 383.

Aşırı vergi yükü sonucu ortaya çıkan etkinlik kayıplarının en az düzeye çekilmesi, optimal vergileme teorisinin özünü oluşturmaktadır⁸³. Verginin aşırı yükünde

⁸¹ Aure, a.g.m., s. 15.

⁸² Savaşan, a.g.e., s. 384.

⁸³ Simon James, Christopher Nobels, *The Economics of Taxation*, Fourth Edition, New York: Prentice Hall International Ltd., 1992, p. 62.

somutlaşan etkinlik kaybının azaltılabilmesi için ikame etkisi yaratmayacak bir vergileme yapılması zorunlu kılınmaktadır. Bu nedenle optimal vergileme ile üretim sürecinde girdi ve çıktılarının nispi fiyat yapısını değiştirmeyen bir vergi seçilmeye çalışılmaktadır⁸⁴. Literatürde etkinlik kaybını en aza indirmesi beklenen iki vergi unsuru üzerinde durulmaktadır. Bunlar; “götürü vergi uygulaması (*lump sum tax*)” ve “tekdüze vergi uygulaması (*uniform tax*)”dır⁸⁵.

Götürü vergiler, çalışma veya boş zaman, tasarruf veya tüketim gibi davranışlar arasındaki değişiklikleri en aza indiren, herkese aynı miktarda uygulanan ve etkinliğe hizmet eden vergilerdir. Bu tür vergilerin en belirgin örneği *baş* vergisidir⁸⁶. Bireylerin gelirlerinden bağımsız olarak yıllık ödenen sabit tutarlı bir vergi olan götürü vergiler, sadece gelir etkisine sahip olup, ikame etkisine neden olmamaktadır. Dolayısıyla bu vergiler üretici ve tüketici tercihlerinde değişikliğe neden olmadığı için nispi fiyat yapısını da etkilememektedir⁸⁷. Refah iktisadının ikinci temel teoremi, Pareto etkinliği bozmayan götürü vergilerin uygulanmasını meşru kabul etmektedir. Bu açıdan sosyal refah kaybına neden olmayan götürü vergiler, kaynak tahsisinde etkinlik açısından uygun bir vergi olarak görülmektedir⁸⁸. Ancak götürü vergiler, bir kereye mahsus toplu uygulanan bir vergi olmakla birlikte, kalıcı bir sistem olarak düşünülmemektedir. Bu nedenle götürü vergiler, normatif bir bakış açısında varsayımsal bir nitelik olarak yer almaktadır⁸⁹.

Götürü niteliğindeki vergilerin varsayımsal kabul edildiği durumlarda, etkinliğe hizmet eden bir diğer vergi türü, tüm kaynaklara uygulanan tekdüze bir oran yapısına sahip vergilerdir. Her alanda vergilendirme yapılmasını sağlayan tekdüze bir vergi, kaynakların alanlar arasında kaymasını önlemektedir. Tüm nihai çıktılar üzerinden alınan bu vergiler, kaynakların tamamının kullanımında, fiyatın marjinal maliyete oranlanmasını korumaktadır. Vergi ve marjinal maliyet arasındaki oran eşitlenmekte ve

⁸⁴ Bailey, a.g.e., s. 56.

⁸⁵ Abba P. Lerner, “Optimal Taxes with an Untaxable Sector”, *The American Economic Review*, V. 60, N.3,1970, p. 284.

⁸⁶ Ebdon, a.g.e., s. 244.

⁸⁷ Howard, a.g.e., s. 177.

⁸⁸ Salanie, a.g.e., s. 60.

⁸⁹ Sandmo, a.g.m., s. 38.

böylelikle sosyal zarar ortadan kaldırılarak veya önlenerek Pareto optimal sonuç elde edilmektedir⁹⁰.

Genel hatlarıyla değerlendirildiğinde optimal vergileme, yukarıda bahsedilen etkinlik kayıplarının en az düzeye indirilmesine yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda ekonomik etkinlik açısından bir verginin optimal kabul edilme şartı, aşırı vergi yüküne neden olmamasına bağlanmıştır. Aşırı yüke neden olmayan vergilerin sosyal refahı olumsuz etkilemeyeceği kabul edilmiş ve buna yönelik vergi önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır.

1.4.3. Adaletin Sağlanması ve Vergileme

Optimal vergilemenin bir diğer boyutunu vergilemede adalet kriteri oluşturmaktadır. Sosyal refahın en üst düzeyde sağlanmasını etkileyen adalet, vergilendirme sürecinde göz önünde bulundurulması gereken bir faktördür. Çünkü adaletten yoksun bir vergi sisteminden başarılı sonuçlar elde edilmesi mümkün değildir. Bu açıdan vergilemeye ilişkin teorik ve pratik tartışmaların başında adalet gelmektedir⁹¹. Böylelikle optimal vergileme teorisi, vergilemede etkinliğin yanı sıra adalet arayışı içerisine de girmektedir. Adalet kriteri açısından optimal vergileme, ekonomik etkinliğin yanı sıra gelir dağılımındaki adaletsizleri gideren ve bireylerin ödeme güçlerini dikkate alan bir verginin alınmasını amaçlamaktadır⁹². Toplumda bazı kesimler gelir veya servetin adil dağılımıyla ilgilenip, ekonomide etkinliğin sağlanması konusunda duyarsız kalabilmektedir⁹³. Böyle durumlarda adalet arayışına yönelen vergileme, sosyal refah açısından en iyi sonucu verebilmektedir.

Vergilendirme ve adalet arasındaki bağa gelindiğinde, bu husus klasik bir tartışma konusudur. Özellikle bu konu, çevresel faktörlerin, ekonomik ve sosyal koşulların değiştiği bir dönemde oldukça önemlidir⁹⁴. Dünyada hiçbir vergi sistemi tam anlamıyla adil kabul edilmemektedir. Hemen hemen tüm toplumlar farklı bakış açıları ve nedenlerle ülkelerinde uygulanan vergi sistemlerinin adil olmadığını düşünmektedir.

⁹⁰ Lerner, a.g.m., s. 284.

⁹¹ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 229-230.

⁹² Musgrave, Musgrave, a.g.e., s. 218.

⁹³ Bohm, a.g.e., s. 91.

⁹⁴ Boyan Durankev, "Taxation and Social Justice", *Bulgarian Journal of Business Research*, N. 2, 2017, p. 46.

Aslında adil olan vergi sisteminin veya adil olmayan vergi sisteminin ne olduğunu tanımlamak oldukça güçtür. Çünkü adalet kavramı evrensel bir doğanın olgusundan ziyade, soyut yapılara dayandırılarak tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle herkesin uzlaştığı evrensel bir adalet tanımından söz edilememektedir⁹⁵. Adalet kavramından hareketle, vergilemede adalet kavramı da muğlak bir kavramdır. Buna rağmen vergilemede adaletin sağlanması herkes tarafından kabul görmektedir.

Vergilemede adalet istenen bir olgu olmakla birlikte, vergilemede adaletin ne olduğu ve nasıl sağlanacağı konusunda bir uzlaşma söz konusu değildir⁹⁶. Vergilerin adil olması tam olarak ne demektir? Toplum oluşturulan bireyler aynı miktarda mı vergi ödemeli, yoksa servetleri veya gelirlerine orantılı mı vergi ödemelidir? Diğer taraftan bireyler, devletin sunduğu hizmetlerden elde ettikleri fayda oranında mı vergi ödemelidir? Bu sorulardan her biri adaletin ölçümünü farklı şekillerde yapmaktadır. Bu nedenle vergilemede adaletin nasıl sağlanması gerektiği noktasında bir takım anlaşmazlıklar ortaya çıkabilmektedir⁹⁷. Tarihsel süreçte vergi yükünün bireyler arasında adil bir şekilde dağıtılmasına yönelik birçok görüş ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden hareketle, vergilemede adaletin sağlanmasına yönelik iki temel yaklaşım söz konusudur. Bunlar, fayda prensibi ve ödeme gücü yaklaşımıdır⁹⁸.

Fayda prensibi Smith ve öncesine dayanan bir yaklaşımdır⁹⁹. Kamu harcamaları ile toplumun ödemiş olduğu vergiler arasında ilişki kuran bu yaklaşıma göre, vergilemede adalet, bireylerin kamu hizmetlerinden elde ettikleri faydalar oranında bu hizmetlerin maliyetine katlanması ile sağlanmaktadır¹⁰⁰. Dolayısıyla, devletin sunmuş olduğu hizmetlerden kim ne kadar yarar elde ediyorsa o oranda maliyete katılması gerekmektedir. Bu ilke açısından vergiler, kamu hizmetlerine olan talebin bir yansıması, bir katılım bedeli olarak görülmektedir. Bu kapsamda talebe orantılı vergi alınması, toplum tercihinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Toplum hangi hizmet

⁹⁵ Durankev, a.g.m., s. 48.

⁹⁶ Musgrave, Musgrave, a.g.e., s. 218.

⁹⁷ Ebdon, a.g.e., s. 240-241.

⁹⁸ Ahmet Burçin Yereli, Ahmet Yılmaz Ata, "Vergi Adaletine Ulaşma Yöntemleri Çerçevesinde Fayda İlkesinin Teorik Açısından Değerlendirilmesi", *Maliye Dergisi*, S. 161, 2011, s. 24.

⁹⁹ Tarihsel olarak verginin fayda prensibi, Locke ve Hobbes gibi 17'inci yüzyılın siyasi kuramcılarının ortaya koyduğu devlet ve halkın arasındaki gizli sözleşme düşüncesine dayanmaktadır (Musgrave, Musgrave, a.g.e., s. 219).

¹⁰⁰ Musgrave, Musgrave, a.g.e., p.219; James R. Hines Jr., "What is benefit taxation?", *Journal of Public Economics*, N. 75, 2000, p. 483.

doğrultusunda vergi ödüyor ise o kamu hizmetlerine daha fazla ağırlık verilebilmektedir¹⁰¹.

Fayda prensibi, faydanın tanımlanabildiği durumlarda ve belli ölçülerde uygulanabilmektedir. Fayda prensibine dayalı vergilere yakıt vergileri, otoyol ücretleri gibi örnekler verilebilmektedir. Bunun yanı sıra vergilendirmede temel ölçüt olarak fayda prensibinin kullanılmasının güçlükleri de söz konusudur¹⁰². İlk olarak, fayda prensibine dayalı vergileme yapılabilmesi için devlet, bireylerin kamu hizmetlerinden sağladıkları faydanın değerini belirlemelidir. Yani devlet, bireylerin elde ettikleri fayda karşılığında ödemek istedikleri bedelin nasıl değerlendirileceğini bilmelidir¹⁰³. Ancak, bireylerin kamusal mal ve hizmetlerden sağladığı fayda özel bilgidir ve bunun dışarıdan belirlenmesi kolay değildir¹⁰⁴. Ayrıca bedavacılık güdüsü¹⁰⁵ ile hareket eden bireyler kamusal mal ve hizmetlerden elde ettikleri faydayı gerçek bir şekilde açıklamak istememektedir¹⁰⁶. Fayda prensibinin kullanımındaki güçlüklerden bir diğeri, bireylerin kamusal mal ve hizmetlerden elde ettikleri faydanın ölçümü sorunudur. Konu refah iktisadı kapsamında değerlendirildiğinde, faydanın ölçülebileceğine dair görüş farklılıkları söz konusudur. Klasik refah iktisadı, faydanın ölçülebileceğini ileri sürerken, yeni refah iktisadı faydanın ölçülemeyeceğini, sadece sıralanabileceğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla bireylerin kamusal mal ve hizmetlerden elde ettikleri faydanın belirlenmesinde, faydanın ölçülüp ölçülemeyeceği konusunda da bir uzlaşma bulunmamaktadır. Fayda prensibi yaklaşımının uygulanmasını güçleştiren bu gibi nedenler, vergilemede adaletin sağlanması noktasında ödeme gücü yaklaşımını gündeme getirmiştir¹⁰⁷.

¹⁰¹ Trotman-Dickenson, a.g.e., s. 115-116.

¹⁰² Howard, a.g.e., s. 157-158.

¹⁰³ Ebdon, a.g.e., s. 241.

¹⁰⁴ Savaşan, a.g.e., s. 188.

¹⁰⁵ Bireysel mal ve hizmetlerin üretim ve tüketiminde etkinlik piyasa mekanizması aracılığıyla sağlanmaktadır. Ancak kamusal mal ve hizmetlerde “tüketimde rekabet olmama”, “faydasından kimsenin dışlanamaması” özelliklerinden dolayı bireyler tercihlerini açıklamamaktadır. Bireylerin kamusal mal ve hizmetlere yönelik talebini tam açıklamaması bedavacılık sorununu ortaya çıkarmaktadır. Böylece bireyler kamusal mal ve hizmetin finansmanına katılmadan fayda elde etmeye çalışmaktadır (Akalin, *Kamu Ekonomisi*, s. 80).

¹⁰⁶ Howard, a.g.e., s. 158.

¹⁰⁷ Fayda prensibi yaklaşımı aynı zamanda devletin yeniden dağıtım politikaları uygulamasını reddetmektedir. Yeniden dağıtım politikaları vergilemede adaletin temel gerekçelerinden biri olduğu düşünüldüğünde fayda prensibine dayalı vergileme, adalet açısından istenen sonucu veremeyebilmektedir (Joel Slemrod, “The Consequences of Taxation”, *Taxation, Economic*

Ödeme gücü yaklaşımı¹⁰⁸, bireylerin kamu finansmanına, sahip oldukları ödeme gücüne orantılı olarak katkıda bulunması gerektiği düşüncesinden hareket etmektedir¹⁰⁹. Ödeme gücü kavramı ile neyin ifade edilmeye çalışıldığı, vergilemede adaletin sağlanması açısından oldukça önemlidir. Vergilemeye ilişkin ödeme gücünden kasıt, bireylerin mali gücüdür¹¹⁰. Bu ilke çerçevesinde gelir, bireyin vergi ödeyebilme kabiliyetinin (mali gücünün) en önemli göstergesidir.¹¹¹ Ödeme gücünün en temel göstergesi gelir kabul edilmekle birlikte, servet ve harcama da ödeme gücünün göstergeleri içerisinde yer almaktadır. Bireylerin ödeme gücünün tespiti zor olmakla birlikte, bu tespiti yapabilmek için bir takım araçlar kullanılmaktadır. Adil bir vergileme için ödeme gücünün tespitinde kullanılan bu araçlar, ayrıma ilkesi, en az geçim indirimi, artan oranlı vergi tarifeleri, muafiyet ve istisnalar şeklinde sıralanmaktadır¹¹². Aynı zamanda bu araçlar kullanılarak vergilerin ödenmesinde kişisel özellikler de hesaba katılmış olmaktadır.

Bireylerin kamusal mal ve hizmetlerin finansmanına gelirleri doğrultusunda katkıda bulunduğu ve özel fayda hesaplamasının yapılamadığı ödeme gücü yaklaşımı, Mill'in ileri sürdüğü eşit fedakarlık kavramına dayanmaktadır. Mill'e göre vergiler, bireyler tarafından yapılan eşit fedakarlıklara göre alınmalıdır¹¹³. Musgrave ve Musgrave (1989), eşit fedakarlık kavramını üçe ayırarak incelemektedir. *Eşit mutlak fedakarlık*; her bireyin vergi sonucunda faydasındaki azalışın aynı olmasıdır. *Eşit orantılı fedakarlık*, her birey için toplam fayda bakımından (bireysel fayda/toplumsal fayda) yüzde kaybının aynı olmasıdır. *Eşit marjinal fedakarlık* ise, bir vergiye takiben her birey için marjinal faydanın eşit olmasıdır¹¹⁴. Dolayısıyla ödeme gücü kapsamında vergiler, fedakarlık kavramından hareketle yorumlanmaktadır.

Prosperity, and Distributive Justice, ed. Ellen Frankel Paul, Fred D. Miller, Jeffrey Paul, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p. 74).

¹⁰⁸ A. Smith vergilemede adaleti, iktisadi manada yorumlamakta mali güce dayandırmaktadır. Kamu harcamalarını birçok hissedarı (mükellef) bulunan büyük bir mülkün giderlerine benzeten Smith, bu mülkten fayda sağlayanların mali güçlerine göre harcamalara katılmaları gerektiğini vurgulamaktadır (Howard, a.g.e., s. 157).

¹⁰⁹ Trotman-Dickenson, a.g.e., s. 117.

¹¹⁰ Turhan, a.g.e., s. 216.

¹¹¹ Trotman-Dickenson, a.g.e., s. 117.

¹¹² Adnan Gerçek, Feride Bakar, Fulya Mercimek, Erdem Utku Çakır, Semih Asa, "Vergilemenin Anayasal Temellerinin Çeşitli Ülkeler Açısından Karşılaştırılması ve Türkiye İçin Çıkarımlar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 63, S. 1, 2014, s. 93.

¹¹³ Howard, a.g.e., s. 158.

¹¹⁴ Musgrave, Musgrave, a.g.e., s. 228-230.

Diğer taraftan, vergilemede adalet kavramı ödeme gücü kapsamında ele alındığında, adalet olgusu iki farklı düzeyde ortaya çıkabilmektedir: yatay eşitlik (yatay adalet) ve dikey eşitlik (dikey adalet). Mill, temel bir vergi ilkesi olarak *yatay eşitliği* savunarak, bir vergi sisteminde aynı ödeme gücüne sahip vergi mükelleflerinden eşit oranda vergi talep edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. 20'inci yüzyıl iktisatçıları Mill'in bu fikrini daha da geliştirmiştir ve bu fikrin bugünkü adını veren Musgrave olmuştur¹¹⁵. Musgrave (1959) tarafından geliştirilen ve vergi adaletinin temel kavramlarından biri olan yatay eşitlik, aynı durumdaki kişileri eşit oranda vergiye tabi tutmaktadır¹¹⁶. Bu kapsamda eğer bir vergi sistemi, bütün yönleri ile eşit olan bireylere eşit muamele gösteriyorsa, yatay olarak adil sayılmaktadır.

Yatay eşitlik ilkesi oldukça önemli bir ilke olup, çoğu toplumların anayasasında yer almaktadır. Bu yüzden bireyleri ırk, göz rengi veya aile gibi kişisel özellikler bazında ayırma tabi tutan vergi sistemleri adil kabul edilmemektedir. Yatay eşitlik kapsamında ortaya çıkan iki önemli soru bulunmaktadır. İki bireyin tüm yönleriyle aynı olmasından kasıt nedir? İki bireyin vergileme açısından aynı muameleye tabi tutulması hangi anlama gelmektedir¹¹⁷? Bireylerin aynı gelire sahip olması, aynı ekonomik koşullara sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Örneğin, bir bireyin gelirine dışarıdan destek olan bir ailesi varken, diğer bireyin böyle bir durumu olmayabilir¹¹⁸. Dolayısıyla kimin kiminle eşit olduğuna karar vermede sorunlar bulunmaktadır. Eşitlik, gelir, harcama, servet, toplam fayda, kamu hizmetlerinden elde edilen faydanın eşitliği veya diğer bazı faktörlere dayandırılabilir¹¹⁹. Dolayısıyla yatay eşitlik kavramı özünde fikir ayrılıklarına neden olan bir unsurdur.

Vergilemede adaletin sağlanmasına yönelik bir diğer ilke *dikey eşitliktir*. Dikey eşitlik kapsamında, daha yüksek vergi ödeyebilme kapasitesine sahip olan bireylerin yüksek oranda vergi ödemesi gerektiği ifade edilmektedir¹²⁰. Yani, yüksek gelir elde eden bireylerin düşük gelir elde eden bireylere göre daha yüksek oranlarda

¹¹⁵ Brian Galle, "Tax Fairness", *Washington and Lee Law Review*, V. 65, N. 4, 2008, p.1329.

¹¹⁶ Kaplow, *The Theory of Taxation and Public Economics*, p. 396.

¹¹⁷ Joseph E. Stiglitz, *Economics of The Public Sector*, Third Edition, New York: W.W. Norton and Company, 2000, p. 468.

¹¹⁸ Trotman-Dickenson, a.g.e., s. 119.

¹¹⁹ James, Nobels, a.g.e., s. 68.

¹²⁰ Stiglitz, *Economics of The Public Sector*, p. 469.

vergilendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır¹²¹. Dikey eşitlik farklı ekonomik koşullara sahip bireylere, vergi işlemleri açısından adil muamele edilmesini gerektirmektedir. Buradaki temel amaç, gelir ve servet dağılımındaki farklılıkları azaltarak daha eşitlikçi bir toplum elde etmektir. Vergilemede dikey eşitlik, yatay eşitliğe oranla daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Çünkü farklı gelir düzeyine sahip olan kişilere karşı gösterilecek olan farklı muamelenin nasıl şekilleneceği ve tanımlanacağı ihtiyacı ortaya çıkmaktadır¹²². Bu nedenle dikey eşitliğin uygulanması açısından üç temel problem vardır. İlk problem, kimin daha yüksek oranda vergi ödemesi gerektiğini belirlemektir. İkinci problem, bu ilkeyi hayata geçirmek için bu ilkeye ilişkin vergi kurallarını belirlemektir. Üçüncü problem ise, bir birey diğerlerine göre daha yüksek vergi ödeme kapasitesine sahip ise diğerlerinden ne kadar yüksek vergi ödemesi gerektiğidir¹²³.

Dikey eşitlik kavramında ortaya çıkan bu problemler nedeniyle aynı durumda olmayan bireylerin nasıl vergilendirilmesi gerektiğine ilişkin ortak bir uzlaşma söz konusu değildir. Bu durumda üç farklı uygulamadan bahsedilmekte ve bu uygulamalar gelir vergisi ile ilişkilendirilip anlatılmaktadır. Dikey eşitliğin sağlanabilmesi için ilk olarak, kademeli (progressive) bir vergileme yapılabilmektedir. Kademeli (aşamalı/ artan oranlı) vergilemede geliri daha fazla olan bireyler az olan bireylere göre daha yüksek oranlarda vergi ödemektedir. Yani gelir arttıkça ödenen vergi de artmaktadır. İkinci olarak vergileme düz oranlı (proportional) bir şekilde yapılabilmektedir. Buna göre, herkes gelirinin aynı yüzdesini vergi olarak ödemekte olup, vergi oranları gelirden gelire farklılık göstermemektedir. Üçüncü olarak ise, gerileyen (regressive) bir vergileme yapılabilmektedir. Yüksek gelirli bireyler düşük gelirli bireylere göre gelirinin daha düşük bir yüzdesini vergi olarak ödemektedir¹²⁴. Vergilemede adaletin sağlanabilmesi için vergi sistemleri genellikle kademeli bir vergi yapısı ile ilişkilendirilmektedir¹²⁵. Dolayısıyla dikey eşitlik genellikle kademeli, diğer bir ifadeyle artan oranlı vergi sistemleri seçildiğinde uygulanabilen bir yaklaşımdır¹²⁶.

¹²¹ Bailey, a.g.e., s. 186.

¹²² Hillman, a.g.e., s. 675.

¹²³ Stiglitz, *Economics of The Public Sector*, p. 469.

¹²⁴ Ebdon, a.g.e., s. 242.

¹²⁵ Hillman, a.g.e., s. 674.

¹²⁶ Hayek, dikey eşitliğe sahip kademeli vergi sistemlerinin bir azınlığa (üst gelir sahiplerine), farklı vergi kuralları uygulayarak anayasal özgürlüğün ihlal edildiğini ve nasılsa bir başkası daha fazla ödeyecek görüşü ile daha fazla kamu harcaması yapılabildiğini ileri sürmektedir (Bailey, a.g.e., s. 186-187).

Kademeli bir vergi sisteminde vergi adaleti için öngörülen dikey eşitliğin gerekçesi, gelir ve marjinal fayda arasında kurulan ilişkiye dayandırılmaktadır. Buna göre gelir arttıkça gelirin marjinal faydası azalmaktadır¹²⁷. Dolayısıyla gelir arttıkça ona atfedilen değer de azalacağı için yüksek gelir elde edenlerin daha yüksek oranda vergilendirilmesi gerekmekte ve dikey adaletin uygulanması meşrulaştırılmaktadır. Nitekim çoğu toplumda herkes, dağıtıcı adaletin olması gerektiğini ve bu doğrultuda vergilemenin dikey eşitlik kapsamında yapılması gerektiğini kabul etmektedir. Ancak bu durum toplumdaki farklılık arz edebilmektedir. Çünkü bazı toplumlarda yatay eşitlik kapsamında yapılan vergilemenin adil olduğu kabul edilebilmektedir¹²⁸. Böyle durumlarda bir vergi sisteminin adil sayılabilmesi için yatay eşitlik ve dikey eşitliği aynı anda gözetmesi gerektiği ileri sürülmektedir¹²⁹.

Bahsi geçen bu bilgilerden hareketle, bir vergi sisteminin adil olması için öncelikle vergilemede adaletin sağlanması gerekmektedir. Vergilemede adaletin sağlanması, aynı zamanda yeniden dağıtımın sağlanması ve gelir eşitsizliğinin giderilmesini de olumlu etkilemektedir. Nitekim Musgrave (1959) kamu maliyesi üzerine yapmış olduğu çalışmalarda yeniden dağıtım, devlete atfettiği üç fonksiyon (diğer ikisi; istikrar ve kaynak tahsisi) içerisinde ele almaktadır. Diğer taraftan Mirrlees'in öncülüğünde oluşan optimal vergileme literatüründe de vergilendirme, toplumsal refahı arttırmak için yeniden dağıtıcı bir rol oynamaktadır. Hochman ve Rodger (1969) ise, yeniden dağıtım politikalarının kamusal bir nitelik taşıdığını, bu nedenle özel sektörün yeniden dağıtım en uygun şekilde sağlayamayacağını, dolayısıyla devlete etkin bir rol düşüğünü vurgulamaktadır¹³⁰. Buradan hareketle optimal bir vergi sistemi vergilemede adaleti, devamında ise yeniden dağıtım politikalarını sağlar nitelikte olmalıdır.

2. OPTİMAL VERGİLEMEYE İLİŞKİN ARAYIŞLAR VE YAKLAŞIMLAR

Optimal vergilemeye yönelik arayışlar, optimal vergilemede izlenen amaçlardan hareketle verginin temel unsurları üzerinden yürütülmektedir. Bu çerçevede "Verginin

¹²⁷ Hillman, a.g.e., s. 675.

¹²⁸ Galle, "Tax Fairness", a.g.m., s. 1324-1325.

¹²⁹ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 231.

¹³⁰ Randall G. Holcombe, "Taxation, Production, and Redistribution", *Handbook of Public Finance*, ed. Jürgen G. Backhaus, Richard E. Wagner, First Edition, Boston: Kluwer Academic Publishers, 2004, p. 151.

mükellefi kim olmalı?”, “Verginin konusu ne olmalı?”, “Verginin oranı ve tarife yapısı ne olmalı?” gibi sorulara cevap aranmaktadır¹³¹. Etkinlik ve adalet arasında toplum tarafından kabul edilebilir bir vergilendirme arayışı, bu soruların cevap merkezini oluşturmaktadır. Bu başlık altında bu sorulara ilişkin optimal vergi arayışlarına ve yaklaşımlarına yer verilmiştir.

2.1. OPTİMAL VERGİLEME ARAYIŞLARININ ODAKLANDIĞI KONULAR

Optimal vergilemeye yönelik yapılan araştırmalarda öncelikli olarak verginin hangi kaynaktan alınması gerektiği ve devamında vergilemenin hangi oran ve tarife yapısıyla tasarlanması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Optimal vergileme arayışlarının odaklandığı konular aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

2.1.1. Optimal Konu Arayışı

Optimal vergilemeyle ilgili arayışların başlangıcı, verginin konusunun ne olması gerektiğidir. Verginin konusunu, üzerinden vergi alınan unsurlar oluşturmaktadır. Yani verginin ortaya çıkmasında etkili olan her türlü iktisadi ve hukuki unsur, verginin konusunu ifade etmektedir¹³². Ekonomik açıdan gelir, harcama ve servet verginin konusunu oluşturmaktadır. Bu üç unsur, ekonomik faaliyetlerin somutlaştığı konulardır. Bu konulardan hangisine yoğunlaşılması gerektiği, yani verginin hangi konu üzerinden kurgulanması gerektiği, optimal vergilemenin konu arayışını ifade etmektedir. Bu doğrultuda optimal vergileme ilk olarak “Vergi tek bir kaynak üzerinden mi, yoksa birden fazla kaynak üzerinden mi alınmalıdır?”, “Gelir üzerinden alınan vergiler mi yoksa mal ve hizmet üzerinde alınan vergiler mi optimaldir?” gibi sorulara cevap aramaktadır.

Verginin tek bir kaynak üzerinden alınması fikri günümüzde pek fazla kabul görmese de geçmişte uygulanmıştır. Örneğin, 18’inci yüzyılda bazı düşünürler zenginliğin kaynağı olarak tarımı görmüş ve tarımdan elde edilen hasılat üzerinden tek bir vergi alınmasını savunmuştur. Devamında George, toprak veya gayrimenkul sahibinin hiçbir çaba sarf etmeden zengin olabileceğini ve değer artışları üzerinden

¹³¹ Slemrod, “Optimal Taxation and Optimal Tax System”, p. 168.

¹³² Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 122.

alınan tek verginin, optimal olduğunu savunmuştur. Tek kaynaktan vergi alınması basitlik açısından ideal olmakla birlikte, günümüzde bu tür vergilerin uygulanması bazı ciddi sorunlara neden olduğu için kabul görmemektedir. Nitekim tek bir vergi uygulaması söz konusu olduğunda, verginin hangi kaynaktan alınacağına yönelik bir uzlaşma bulunmamakta ve tek bir kaynak üzerinden alınan verginin adalet ve etkinlik açısından yeterliliği tartışmaya neden olmaktadır¹³³. Diğer taraftan tek bir kaynaktan alınan verginin mali amacı karşılaması da zor olabilmektedir. Günümüzde artan kamu ekonomisi büyüklüğü, kamu finansman gereksinimini de artırmıştır. Tek bir kaynak üzerinden mali amacın karşılanabilmesi için oranın yüksek tutulması gerekmektedir. Yüksek vergi oranları, vergiye karşı direnci arttırabilmekte, etkinlik ve adalet kayıplarına neden olabilmektedir. Bu gibi nedenlerden dolayı günümüzde verginin birden fazla kaynak üzerinden alınması görüşü yaygın olarak benimsenmektedir.

Birden fazla kaynak üzerinden vergi alınması kabul görmekle birlikte, vergi sistemlerinde bu kaynakların hangisine ağırlık verileceği önemli bir konudur. Vergilerin ne üzerinden, ne kadar alınacağı, diğer bir ifadeyle verginin konusunun ve miktarının ne olacağı siyasi otoritelerin takdir ve kararına bağlı olarak şekillenmektedir. Bu doğrultuda gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler açısından vergiler gelir, harcama ve servet üzerinden olmak üzere, aynı anda birden fazla kaynaktan alınmaktadır. Optimal vergileme kapsamında bu kaynaklardan hangisinin vergilendirileceğine ilişkin ortak bir uzlaşma noktası henüz bulunamamıştır. Bazı iktisatçılar vergilerin gelir üzerinden alınması gerektiğini savunurken, bazı iktisatçılar ise harcama üzerinden alınması gerektiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte vergilerin servet üzerinden alınması gerektiği de düşünülmektedir. Ancak optimal vergileme arayışlarında gelir ve harcama üzerinden alınan vergilere daha ağırlık verildiği görülmektedir¹³⁴.

Etkinlik boyutunun ön planda tutulduğu optimal vergileme teorisinde, verginin neden olduğu refah kayıplarının en az düzeye indirilmesi için gelirden ziyade harcamanın vergilendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Buna göre, ikame etkisi en düşük olan mallar veya faaliyetler daha fazla ve ağır vergilendirilmelidir¹³⁵. Dolayısıyla

¹³³ Aktan, *Kamusal Finansman: Vergileme*, s. 26.

¹³⁴ Aktan, *Kamusal Finansman: Vergileme*, s. 22-25.

¹³⁵ Hettich, Winer, a.g.m., s. 428.

optimal vergilemenin ilk ayağını oluşturan etkinlik açısından optimal bir vergi, her şeyden önce mal ve hizmetlerin tüketimi üzerinden alınan bir vergidir¹³⁶.

Optimal vergileme teorisinin gelişimini sağlayan refah iktisadında öncelikli hedef olan etkinlik noktasında her ne kadar bu vergiler savunulsa da, ikincil hedef yani bölüşüm hedefi dikkate alındığında, harcamalar üzerinden alınan vergilerin adaletsiz olduğu ileri sürülmektedir. Harcama vergileri, marjinal tüketim oranı düşük olan yüksek gelirlilere de, marjinal tüketim eğilimi yüksek olan düşük gelirlilere de aynı düzeyde uygulanmaktadır. Bu vergiler, bireylerin gelirlerine oranlandığında düşük gelirliler daha yüksek vergi yükü ile karşı karşıya kalmaktadır. Çünkü toplumun bu kesimi gelirin büyük bir kısmını tüketime ayırmaktadır¹³⁷. Özellikle düz oranlı harcama vergileri, bu nedenle tersine artan oranlılık etkisi göstermektedir. Bu durum, adalet noktasında harcama vergilerinin eleştirilmesine neden olmaktadır¹³⁸. Bu tür olumsuzluklardan hareketle refah kriteri adalet olduğunda, harcama vergileri istenilen sonucu vermemekte ve adaletin sağlanmasına hizmet edecek kaynak arayışı üzerine yoğunlaşmaktadır.

Adaletin tesis edilmesi noktasında harcamanın yanı sıra gelir üzerinden alınan vergilerin de optimallığı üzerinde çalışmalar yürütülmüştür. Çünkü gelir üzerinden alınan vergiler, ortalama vergi oranlarının bireysel olarak değişmesine ve böylelikle yeniden dağıtım hedeflerinin takip edilmesine imkan verecek esnekliğe sahiptir¹³⁹. Optimal vergi arayışlarında gelirin vergilendirilmesinde önemli olan husus, ek gelirin daha düşük oranda vergilendirilmesidir. Dolayısıyla optimal vergileme noktasında marjinal gelir üzerinden alınacak verginin, çok düşük veya sıfır olması gerektiği ileri sürülmektedir. Sıfır marjinal vergi oranının hem yüksek hem de düşük gelirliler açısından optimal sonuçlar vereceği düşünülmektedir. Buna göre, yüksek gelirli kişi ek gelirinden yüksek oranda vergi verirse, daha fazla gelir elde etmekten vazgeçebilecektir. Dolayısıyla bu durum refah kaybına yol açacaktır. Diğer taraftan düşük gelirli kesimin ek gelirinden alınan vergi, bu bireyler üzerinde götürü vergi etkisi yaratacaktır. Bu nedenle ek gelire sıfır oranında vergi uygulanması, toplumun her kesimi için optimal

¹³⁶ Ömer Faruk Batrel, *Kamu Maliyesi Teorisine Giriş*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayın No: 492, 1990, s. 132.

¹³⁷ Gilbert E. Metcalf, "Value-Added Taxation: A Tax Whose Time Has Come?", *The Journal of Economic Perspectives*, V. 9, N. 1, 1995, p. 133.

¹³⁸ Yüksel, a.g.e., s. 41.

¹³⁹ Slemrod, "Optimal Taxation and Optimal Tax System", p. 163.

sonuçlar doğurabilmektedir¹⁴⁰. Buradan hareketle, geliri konu alan vergilerin optimalliği için en yüksek ve en düşük gelirliler üzerinde marjinal vergi oranlarının sıfır olması gerekmektedir¹⁴¹.

Gelirin uç kısımlarında marjinal vergi oranlarının sıfır olması gerektiği ileri sürülmekle birlikte, bazı durumların geçerli olması halinde yüksek marjinal vergi oranlarının kullanılabilmesi de kabul edilmektedir. Toplumda vergi öncesi gelir eşitsizliğinin fazla olması ve devletin bölüşüm amacına öncelik vermesi durumunda, gelirin yüksek oranda vergilendirilmesi savunulabilmektedir¹⁴². Bununla birlikte adaleti öncüleyen politika yaklaşımları, gelirin yüksek oranda vergilendirilmesi riskini taşımaktadır. Bu da gelirin vergi konusu olarak alınmasını tartışılır kılmaktadır. Gelir üzerinden vergi alınmaması yönündeki yaklaşımların dayandığı üç gerekçe şöyle sıralanmaktadır; vergi bağışıklıklarına bağlı olarak matrah aşınması riski, yüksek vergi oranlarının ikame etkisi yaratma riski ve enflasyonist dönemlerde nominal matrah artışlarına bağlı vergi yükünün artması riski. Bu sakıncalardan dolayı gelir vergisinin kaldırılması gerektiği bile ileri sürülmüştür¹⁴³.

Vergi konusu olarak servete yaklaşımlar ise etkinlik ve adalet amaçları açısından farklılık göstermektedir. Çünkü servet, sermayenin statik formu olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla servet üzerinden vergi alınması, sermayenin vergilendirilmesi sonucunu doğurarak, etkinlik kaybının yaşanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle sermayenin vergilendirilmemesi gerektiği savunulmaktadır¹⁴⁴. Ancak statik sermaye unsuru olarak kabul edilen servetin, yatırıma yönlendirilmesini sağlayacak bir biçimde vergilendirilmesinin kaynak kullanım etkinliğini arttıracığı da ileri sürülmektedir. Böylelikle servet üzerinden alınan vergi, bireylerin servetlerini verimli yatırımlara dönüştürmesine katkı sağlayabilmektedir¹⁴⁵. Adaleti öncüleyen optimal vergileme arayışları ise servetin vergi konusu edilmesi gerektiğini kabul etmektedir. Aslında servetin kendisinden ziyade, servet unsurlarından sağlanan kazançların vergi konusu edilmesi gerektiği savunulmaktadır. Çünkü servet unsurlarından gelir elde etmenin

¹⁴⁰ Batirel, a.g.e., s. 131.

¹⁴¹ Robert H. Haveman, "Optimal Taxation and Public Policy", *Modern Public Finance*, ed. John M. Quigley, Eugene Smolensky, Cambridge: Harvard University Press, 1994, p. 250.

¹⁴² Batirel, a.g.e., s. 131.

¹⁴³ Akkaya, a.g.m., s. 344-345.

¹⁴⁴ Albayrak, "Optimal Vergi Teorisi: Bir Değerlendirme", s. 306.

¹⁴⁵ Nihat Edizdoğan, Özhan Çetinkaya, Erhan Gümüş, *Kamu Maliyesi*, 4.b., Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2012, s. 280.

zahmeti, emek geliri elde etmenin zahmetinden çok düşüktür. Emek gelirlerinin vergilendirildiği bir ortamda, servetin ve servet gelirlerinin vergi dışı tutulması, vergilemede adaleti olumsuz etkileyebilmektedir¹⁴⁶.

Optimal konu arayışları kapsamında mali amaç, vergilemeye ilişkin tüm yaklaşımlarda ortak nokta olup, tek kaynaktan vergi alınmasının mali amaca hizmet etmeyeceği ve bu nedenle gelir, harcama ve servet üzerinden vergi alınmasının gerektiği hakim görüş olmuştur. Etkinlik arayışına yönelen yaklaşımlar, harcamalara ağırlık verilmesi gerektiğini savunurken, adalet arayışında olan yaklaşımlar ise gelir ve servet vergilerinin hakim olduğu vergi sisteminin optimal olacağını kabul etmektedir.

2.1.2. Optimal Vergi Oranı ve Tarife Arayışı

Optimal vergileme açısından devletin toplamaya karar verdiği vergi gelirleri göz önüne alındığında, sosyal refahı en üst düzeye çıkarmak için vergi oranlarının nasıl ayarlanması gerektiği üzerinde durulmaktadır¹⁴⁷. Böylelikle vergilendirilebilir en uygun kaynak belirlendikten sonra, sıra optimal oran yapısı ve tarife arayışına gelmektedir. Sosyal refah fonksiyonları değer yargıları içerdiği için optimal oran belirlenmesi zorlaşmaktadır¹⁴⁸. Bu nedenle optimal vergi oranının ne olması gerektiği tartışmalara neden olmaktadır. Örneğin, geleneksel mali yaklaşımda vergilemenin artan oranlı olması gerektiği savunulurken, modern mali yaklaşımda düz oranlı olması gerektiği savunulmaktadır¹⁴⁹. Bu kapsamda optimal vergilemede oran ve devamında tarife arayışları, artan oranlı ve düz oranlı vergiler ekseninde yürütülmektedir.

Optimal vergileme kapsamında oran ve tarife arayışlarına değinilmeden önce, ilk olarak vergi oranının ve vergi tarifelerinin neleri ifade ettiğinin bilinmesi gerekmektedir. Vergi oranı, birim vergi matrahı üzerinden alınan vergi miktarını ifade etmektedir. Yani vergi oranı, ödenen verginin vergi matrahına bölünmesiyle elde edilen ölçüttür¹⁵⁰. Vergi oranı ve vergi matrahı arasında kurulan ilişki, vergi tarifelerinin belirlenmesinde etkili

¹⁴⁶ Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s. 277-279.

¹⁴⁷ Salanie, a.g.e., s. 60.

¹⁴⁸ Robin Boadway, *From Optimal Tax Theory to Tax Policy Retrospective and Prospective Views*, London: The MIT Press, 2012, p. 106.

¹⁴⁹ Aktan, *Kamusal Finansman: Vergileme*, s. 30.

¹⁵⁰ Orhan Şener, *Kamu Ekonomisi*, 12. b., İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım, 2014, s. 248.

olmaktadır. Bu doğrultuda vergi tarifesi ise ödenecek vergi miktarının hesaplanması için matraha uygulanan ölçüler bütünü olarak tanımlanmaktadır¹⁵¹.

Vergi oranı ve matrah arasında kurulan ilişkiden hareketle, vergi tarifeleri düz oranlı vergi tarifesi (proportional tax), artan oranlı vergi tarifesi (progressive tax) ve azalan oranlı vergi tarifesi (regressive tax) olmak üzere üçe ayrılmaktadır¹⁵². Buna göre matrahın artmasına rağmen vergi oranının değişmediği tarifeler, düz (sabit) oranlı vergi tarifesi olarak ifade edilmektedir. Vergi matrahındaki artışa karşılık, vergi oranının da arttığı tarife, artan oranlı vergi tarifesi; vergi matrahı artarken oranın azaldığı tarife, azalan oranlı vergi tarifesi olarak adlandırılmaktadır. Bu vergi tarifelerinin etkinlik ve adalet noktasında etkileri, marjinal vergi oranı ve ortalama vergi oranına¹⁵³ göre şekillenmektedir. Düz oranlı vergi tarifesinde marjinal vergi oranı ile optimal vergi oranı aynıdır. Artan oranlı vergi tarifelerinde vergi matrahı arttıkça marjinal vergi oranı da artmaktadır. Marjinal vergi oranındaki artış doğrultusunda ortalama vergi oranı da artmaktadır. Azalan vergi tarifesinde ise vergi matrahı arttıkça marjinal vergi oranı ve buna bağlı olarak ortalama vergi oranı da azalmaktadır¹⁵⁴.

Uzun yıllardır iktisatçılar, vergilemede adaletin sağlanabilmesi için vergi matrahına uygulanacak optimal tarifenin artan oranlı vergi tarifesi olduğunu ileri sürmüştür. Bununla birlikte bir ekonomide gelir ve servet bölüşümünde adaletin sağlanabilmesi için de artan oranlı vergi tarifelerinin uygulanması gerekliliği üzerinde durulmuştur¹⁵⁵. Bu nedenle iktisatçılar, artan oranlı vergilemeyi daha haklı göstermeye yönelik gerekçeler ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu girişimlerden en eskileri arasında yer alan Edgeworth (1868, 1897), faydacılığın artan oranlılığı ima ettiğini ileri sürmüştür. Edgeworth'un sahip olduğu argüman oldukça basittir. Ona göre tüm bireyler aynı fayda fonksiyonuna sahiptir ve bu azalan marjinal fayda ilkesine konu teşkil etmektedir. Faydacılığa göre sosyal refah, tüm bireylerin faydalarının toplamını ifade ettiği için zenginden alınan bir birimlik azalma ile fakirden alınan bir birimlik azalma sosyal refah üzerinde aynı etkiyi yaratmamaktadır. Fakirden alınan bir birimlik gelir

¹⁵¹ Turhan, a.g.e., s. 52.

¹⁵² Harvey S. Rosen, Ted Gayer, *Public Finance*, Eighth Edition, Singapore: McGraw Hill International Edition, 2008, p. 307.

¹⁵³ Ortalama vergi oranı, ödenen verginin toplam gelire (matraha) oranlanmasını, marjinal vergi oranı ise vergi borcundaki değişimin, vergi matrahındaki değişmeye oranlanmasını ifade etmektedir (Şener, a.g.e., s. 248-249).

¹⁵⁴ Batirel, a.g.e., s. 137-139.

¹⁵⁵ Aktan, *Kamusal Finansman: Vergileme*, s. 34.

sosyal refahı daha fazla azaltmaktadır¹⁵⁶. Bu nedenle artan oranlı vergi tarifelerinin en önemli gerekçesi, gelirin azalan marjinal fayda kuramına dayandırılmasıdır.

Ancak 1980’li yıllarda stagflasyonist istikrarsızlık çözümleri bağlamında fonksiyonel maliye anlayışının önemini kaybetmesiyle, artan oranlı vergilere yönelik eleştiriler artmıştır. Artan oranlı tarifelerin mali engel oluşturduğu için durgunluğa neden olduğu ileri sürülmüştür. Artan oranlı vergi tarifesi, özellikle çalışma arzusu, tasarruf ve yatırım üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle eleştirilmektedir. Ayrıca artan oranlı vergi tarifelerinin gelir ve servet dağılımında adaleti sağlamak için tek başına yeterli olmadığı kabul edilmiştir¹⁵⁷. Dolayısıyla çok kazananın çok, az kazananın az vergi alınmasını sağlayan bu tarife, bireylerin iktisadi davranışlarını şekillendiren iktisadi arzularını bozduğu gerekçesiyle, ekonomik etkinlik yönünden eleştirilen ve ekonomik refahın düşmesine yol açan tarifeler olarak değerlendirilmiştir¹⁵⁸.

Artan oranlı vergi tarifelerinin düz oranlı vergi tarifelerine nazaran daha fazla etkinlik maliyetine neden olmasının en önemli sebebi, bu tarifelerin yüksek marjinal vergi oranlarına sahip olmasıdır¹⁵⁹. Bilindiği üzere, artan oranlı vergi tarifesinin uygulandığı durumda, vergi öncesi gelir arttıkça bir süre sonra marjinal vergi oranı da artmakta ve bireylerin elde ettiği ekstra bir birim gelirin faydası azalmaktadır¹⁶⁰. Elde edilen gelirin vergi nedeniyle azalması, bireyleri çalışmak yerine boş zamana yönlendirebilmektedir. Bu yüzden artan oranlı vergi tarifeleri yüksek marjinal vergi oranlarına neden olmakta ve yukarıda da değinildiği üzere etkinlik açısından eleştirilmektedir¹⁶¹. Marjinal vergi oranları yükseldikçe verginin etkinlik maliyeti daha da artmaktadır¹⁶².

Ayrıca yüksek marjinal vergi oranları, bireylerin hem fiziki hem de beşeri sermayeye yatırım yapma istekliliğini de azaltmaktadır. Bu nokta, sermaye hareketliliği açısından önemlidir. Özellikle sermaye açığı olan ülkeler açısından bu önem daha da artmaktadır. Vergi oranlarının yüksek olduğu ülkelerde yabancı sermaye girişleri de

¹⁵⁶ Stiglitz, “Pareto Efficient and Optimal Taxation And The New Welfare Economics”, p. 992; James Gwartney, James Long, “Is The Flat Tax A Radical Idea”, *Cato Journal*, V. 3, N. 2, 1985, p. 410-411.

¹⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Aktan, *Kamusal Finansman: Vergileme*, s. 34).

¹⁵⁸ Karayılmazlar, Güran, a.g.m., s. 156.

¹⁵⁹ Stiglitz, *Economics of The Public Sector*, p. 556.

¹⁶⁰ Trotman-Dickenson, a.g.e., s. 148.

¹⁶¹ Richard Goode, “The Income Tax and Supply of Labour”, *Journal of Political Economy*, V. 57, N. 5, 1949, p. 429.

¹⁶² Stiglitz, *Economics of The Public Sector*, p. 528.

azalmaktadır. Yabancı yatırımcılar düşük vergi oranlarının olduğu ülkelere yönelmektedir. Yerli yatırımcılar da yatırımlarını yurtdışında vergi oranlarının daha az olduğu ülkelerde gerçekleştirmek istemektedir. Dolayısıyla yüksek marjinal vergi oranları, hem emek hem de sermaye arzını azaltmaktadır. Bu da bir ekonomide kaynakların etkin dağılımı ve kullanımını olumsuz etkilemektedir. Marjinal vergi oranları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran ampirik çalışmalar, bu iki değişken arasında negatif yönlü ilişki olduğunu ortaya koymuştur¹⁶³.

Yüksek marjinal vergi oranlarının mali amaca daha az hizmet ettiği için etkinlik kaybından başka olumsuzluklar da taşıdığı ileri sürülmektedir. Bu nedenle yüksek marjinal vergi oranları uygulanmasına rağmen, düşük kamu geliri elde edilmesiyle sonuçlanan artan oranlı vergi uygulamalarının terk edilmesi gerektiği, optimal vergi arayışına yönelik çalışmalarda ağırlıklı olarak vurgulanmış, vergi gelirlerinin minimum düzeyde kayıpla gerçekleşebilmesi için vergi oranlarının nasıl düzenlenmesi gerektiği üzerine yoğunlaşmıştır¹⁶⁴.

Etkinlik kaybını en aza indirecek oran ve tarife arayışlarına yönelik çalışmalarda, ağırlıklı olarak düz oranlı tarife önerilerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, optimal vergileme teorisyenleri, artan oranlı tarifelerin yarattığı sorunlara çözüm olması amacıyla düz oranlı tarifelerin uygulanması gerektiğini savunmaktadır¹⁶⁵. Çünkü düz oranlı vergi tarifeleri tarafsız vergilemeye imkan sağlamakta olup, ekonomik birimlerin iktisadi arzularını ciddi düzeyde etkilememektedir¹⁶⁶. Vergilemede etkinlik ön planda tutulduğunda, birinci en iyi hiç vergi alınmamasını, ikinci en iyi ise vergi alındığı takdirde bu vergilerin düz oranlı olması gerektiğini ifade etmektedir¹⁶⁷.

Ekonomik etkinliğin sağlanması noktasında savunulan düz oranlı vergiler, konu adalet olduğunda çok fazla eleştiriye neden olmaktadır. Çünkü bu vergiler ric'i vergi yüküne neden olmaktadır. Bu nedenle yukarıda da değinildiği üzere alt gelir diliminde yer alanlar, üst gelir diliminde yer alanlara oranla daha fazla vergi yükü ile karşı karşıya

¹⁶³ James D. Gwartney, Robert A. Lawson, "The Impact of Tax Policy on Economic Growth, Income Distribution, and Allocatin of Taxes", *Taxation, Economic Prosperity, and Distributive Justice*, ed. Ellen Frankel Paul, Fred D. Miller, Jeffrey Paul, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p. 29.

¹⁶⁴ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 291.

¹⁶⁵ Karayılmazlar, Güran, a.g.m., s. 158.

¹⁶⁶ Aktan, *Kamusal Finansman: Vergileme*, s. 38.

¹⁶⁷ Selen, a.g.e., s. 360.

kalmaktadır¹⁶⁸. Nitekim geleneksel maliye teorisinde düz oranlı tarifeler, artan oranlı tarifelere nazaran her zaman adaletsiz görülmüştür. Ancak Aktan (2017), bu görüşün herhangi bir bilimsel temele dayanmadığını, tamamen bir yanılgı olduğunu ileri sürmüştür. Aktan'a göre düz oranlı tarifeler, artan oranlı tariflere göre daha adil vergileme yapılmasını sağlamaktadır¹⁶⁹.

Optimal vergileme doğrultusunda her iki vergi tarifesi de sahip olduğu niteliklerden hareketle, olumlu ve olumsuz etkilere sahiptir. Optimal tarife arayışlarında, bu etkiler göz önünde bulundurularak benimsenen refah kriteri doğrultusunda uygulanması gereken oran ve tarifeyle ilişkin öneriler geliştirilmiştir. Bu doğrultuda, refah kriteri olarak adaletin öncülendiği durumlarda artan oranlı vergi tarifeleri, etkinliğin öncülendiği durumlarda ise düz oranlı vergi tarifleri savunulmaktadır.

2.2. OPTİMAL VERGİLEMEYE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

Optimal vergilemeye ilişkin konu, oran ve tarife arayışları optimal vergileme yaklaşımlarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Optimal vergileme yaklaşımları, 1927'de Ramsey ve 1971'de Mirrlees'in bu konu üzerinde yapmış olduğu çalışmalara dayanmaktadır. Devamında optimal vergilemeye ilişkin literatür, bu çalışmalar temel alınarak inşa edilmiştir. Optimal vergileme teorisinin gelişiminde büyük katkıları bulunan Ramsey ve Mirrlees harcama ve gelir vergilerinin optimalliğe uygun nasıl tasarlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Optimal vergilemeye ilişkin Ramsey ve Mirrlees yaklaşımları çalışmanın bu bölümde ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır.

2.2.1. Optimal Vergilemede Ramsey Yaklaşımı: Tüketim Vergisinin Optimalliği

Kıt kaynak algısı üzerinden etkinlik ve verimlilik konusuna aşırı bir duyarlılık gösterilmektedir. Bu noktada tüm politika seçimlerinde kaynak tahsis ve kullanım etkinliği merkeze alınmaktadır. Etkinlik meselesini merkez alarak gelişen optimal

¹⁶⁸ Ebdon, a.g.e., s. 242.

¹⁶⁹ Aktan (2017), düz oranlı vergi tarifelerini vergilemede adalet noktasında değerlendirirken, yatay adalet, dikey adalet, kanun önünde eşitlik ve fedakarlıkta eşitlik kriterlerini temel almıştır. Bu kriterler bazında düz oranlı tarifelerin, artan oranlı tarifelere göre daha adil olacağı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız (Aktan, *Kamusal Finansman: Vergileme*, s. 41-46).

vergileme yaklaşımlarında en önemlisi Ramsey yaklaşımıdır. Ramsey (1927)¹⁷⁰, harcama vergilerine yönelik en uygun vergilemenin nasıl olması gerektiği üzerinde durarak, modern anlamda optimal vergileme teorisinin oluşumuna büyük katkı sağlamıştır¹⁷¹. Bu doğrultuda Ramsey, devletin vergilemede mali amacını gerçekleştirmediği halde, aşırı vergi yükü kavramında somutlaşan etkinlik kaybının nasıl minimize edileceği sorununa odaklanmıştır¹⁷².

Ramsey, etkinlik kaybını en az düzeye indirecek vergileme önerisini geliştirirken bir takım varsayımlardan hareket etmiştir. Bu varsayımlar: a) Ekonomik birimlerin tüm faaliyetleri gözlenebilir niteliktedir. b) Vergilendirme sadece mali amaçla yapılmaktadır. c) Toplumsal refah maksimizasyonu tam rekabet koşullarında aranmaktadır¹⁷³. d) Ekonomik birimler homojendir¹⁷⁴. e) Etkinlik arayışının doğurduğu bölüşüm sonuçlarının değerlendirilmesi ertelenebilir¹⁷⁵. Ramsey'in bu varsayımlar üzerine kurduğu vergileme yaklaşımının iki önemli yönü bulunmaktadır. İlk olarak Ramsey'in analizinde aşırı vergi yükü fiyat cinsinden değil, miktar cinsinden belirtilmektedir. Yani vergiden kaynaklanan azalmalar fiyat değil miktar üzerinden değerlendirilmektedir. Bunun nedeni, nispi fiyat yapısında ortaya çıkan değişimin sadece miktar değişikliklerine neden olmasıdır. Ramsey yaklaşımının ikinci önemli yönü ise, sıradan talep fonksiyonlarını değil, telafi edilen talep fonksiyonlarını (Hicksian talep fonksiyonlarını)¹⁷⁶ değerlendirmeye tabi tutmasıdır. Telafi edilen talep fonksiyonlarında önemli olan ikame etkileridir. Bilindiği üzere verginin etkinlik

¹⁷⁰ Frank Ramsey'in optimal tüketim vergilerine ilişkin analizinin yer aldığı çalışma için bakınız (Frank Ramsey, "A Contribution to Theory of Taxation", *The Economic Journal*, V. 37, N. 145, 1927, p. 47-61).

¹⁷¹ Holcombe, a.g.e., s. 141.

¹⁷² Christoph Watrin, Robert Ullmann, "Comparing direct and Indirect Taxation: The Influence of Framing on Tax Compliance", *The European Journal of Comparative Economics*, Vol. 5, No. 1, 2008, p. 35.

¹⁷³ Golosov, Tsyvinski, a.g.e., s. 277.

¹⁷⁴ Stiglitz, "Pareto Efficient and Optimal Taxation And The New Welfare Economics", p. 1027.

¹⁷⁵ Nicholas H. Stern, "Optimum Taxation and Tax Policy", *Staff Papers (International Monetary Fund)*, V. 31, N. 2, 1984, p. 345-346.

¹⁷⁶ Telafi edilmiş talep fonksiyonu, diğer malların fiyat ve faydalarının sabit tutulduğu varsayımından hareketle bir malın fiyatı ile satın alınan miktar arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bu nedenle telafi edilmiş talep fonksiyonlarında sadece ikame etkileri dikkate alınmaktadır (Walter Nicholson, Christopher Snyder, *Microeconomic Theory*, Tenth Edition, USA: Thomson South-Western, 2008, p. 151-152).

maliyeti (aşırı yükü) ikame etkisi nedeniyle tüketici tercihlerinde meydana gelen bozulmayla ilgilidir¹⁷⁷.

Telafi edilmiş talep fonksiyonlarından hareketle Ramsey, malın talep esnekliği ile ilgilenmiş ve geliştirdiği analizinde talebin esnekliği ile ters orantılı bir vergi önerisinde bulunmuştur¹⁷⁸. Ramsey tarafından ileri sürülen bu öneri, “*ters esneklik kuralı veya çapraz esneklik kuralı*” olarak adlandırılmaktadır¹⁷⁹. Bu kuralda tüm malların talep miktarındaki vergilendirmeye bağlı değişmelere odaklanılmıştır. Ramsey, bir harcama vergisinin optimal olabilmesi için, vergilendirilen malın talep edilen miktarındaki oransal azalmanın, tüm vergilendirilen mallar için aynı olması gerektiğini savunmuştur¹⁸⁰. Bu kapsamda Ramsey yaklaşımı, talep esnekliğinden hareketle farklı mal ve hizmetler için sabit vergi oranlarını önermektedir¹⁸¹.

Ramsey, geliştirdiği bu kuralla, talep miktarında azalma olasılığı düşük malların daha yüksek oranda, talep miktarında azalma olasılığı yüksek olan malların ise daha düşük oranlarda vergilendirilmesini öngörmektedir. Ramsey yaklaşımına göre oransal miktar değişimlerinin aynı olduğu vurgulandığından, fiyat değişimlerine nispeten daha duyarsız olan mallar daha fazla vergiye tabi tutulmalıdır. Dolayısıyla ters esneklik kuralına göre etkin vergileme, vergilerin tüketici tercihlerini değiştirmedikleri mallara yönelmesi gerektiğini vurgulamaktadır¹⁸². Bu bağlamda ikamesi ve/veya yakın ikamesi olmayan mallar, esnekliği düşük mallar olduğu için, yüksek oranda vergilendirilmelidir¹⁸³. Tüketici tercihlerinin değişmesine sebebiyet vermeyen mallar ise esnek mallardır¹⁸⁴. Bu tür malların ise düşük oranda vergilendirilmesi öngörülmüştür.

Ters esneklik kuralında talep esnekliği düşük olan ve bireylerin bütçelerinin önemli bir kısmına karşılık gelen zorunlu tüketim mallarının, lüks tüketim mallarına oranla daha fazla vergilendirilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir¹⁸⁵. Bu doğrultuda talep esnekliği düşük olan zorunlu tüketim mallarının yüksek oranda vergilendirilmesi,

¹⁷⁷ Howard, a.g.e., s. 178.

¹⁷⁸ Mankiw, Weinzierl, Yagan, a.g.m., s. 148; Howard, a.g.e., s. 177.

¹⁷⁹ Slemrod, “Optimal Taxation and Optimal Tax System”, p. 159.

¹⁸⁰ Howell H. Zee, “Theory of Optimal Commodity Taxation”, *Tax Policy Handbook*, ed: Parthasarathi Shome, Washington: International Monetary Fund 1995, p. 72; Haveman, a.g.e., s. 248-249.

¹⁸¹ Gentry, a.g.e., s. 281.

¹⁸² Stern, a.g.m., s. 350.

¹⁸³ Hillman, a.g.e., s. 670; Alm, a.g.m., s. 119.

¹⁸⁴ Howard, a.g.e., s. 178.

¹⁸⁵ Rosen, Gayer, a.g.e., s. 356-357; Albayrak, “Optimal Vergi Teorisi: Bir Değerlendirme”, s. 303.

düşük gelir grubunun vergi yükünü artırmaktadır. Talep esnekliği düşük lüks tüketim mallarının ise düşük oranda vergilendirilmesi, yüksek gelir grubunun lehine sonuç doğurmaktadır. Bu durum adalet kaygısını ortaya çıkarmakta ve verginin etkinlik maliyetinin ortadan kaldırılmasına yönelik çözüm, adalet hedefi ile çelişmektedir. Böylelikle etkinlik ve adalet arasındaki değişim ilişkisi belirgin hale gelmektedir. Ancak Ramsey tarafından önerilen bu ters esneklik kuralı, etkinlik hedefi gözetildiğinde yapılması gerekeni ifade etmektedir¹⁸⁶. Dolayısıyla Ramsey'in önerisi, Pareto etkinlik koşulu ile örtüşmektedir. Pareto etkinliğin sağlandığı durumlarda, mevcut gelir dağılımının toplum açısından adil olup olmadığı üzerinde durulmamaktadır¹⁸⁷.

Corlett ve Hague (1953)¹⁸⁸, Ramsey'in ileri sürdüğü ters esneklik kuralına alternatif bir yorum getirmiştir. Buna göre, farklı mallar üzerindeki optimal vergi oranlarının, iyi ve boş zaman talebi arasındaki ilişkiye bağlı olduğu belirtilmektedir¹⁸⁹. Corlett ve Hague, boş zamanın tamamlayıcısı olan malların nispeten diğer mallara göre daha ağır vergilendirilmesi gerektiğini ve bu durumda bireyin refahının artacağını ifade etmektedir¹⁹⁰. Boş zaman vergilendirilebildiği durumda birinci en iyi sonucun elde edileceği ve kamu finansman gereksinimi için gelir elde edilirken, aşırı yükün oluşmayacağı ifade edilmektedir. Ancak, temel sorun boş zamanın vergilendirilebilir bir unsur olmamasıdır. Devlet her ne kadar boş zamanı vergilendiremese de, Carlett ve Hague tarafından önerildiği üzere, boş zamanla birlikte tüketilme eğiliminde olan mallardan yüksek oranda vergi alırsa dolaylı yoldan boş zamanı vergilendirmiş ve talebi azaltmış olacaktır. Örneğin, bir bilgisayar oyunu yüksek oranda vergilendirilirse, bireyler o oyunu daha az satın alacak ve o oyuna ayrılan boş zaman dolaylı yoldan azalacaktır. Doğrudan vergilemeye konu olmayan boş zaman, bu şekilde dolaylı olarak vergilendirilebilecektir. Bu nedenle boş zamanı tamamlayıcı mallara koyulan yüksek vergiler, boş zamanı dolaylı yoldan azaltarak zamanın daha etkin kullanımına imkan sağlayacaktır¹⁹¹.

¹⁸⁶ Savaşan, a.g.e., s. 385; Stern, a.g.m., s. 351.

¹⁸⁷ Just, Hueth, Schmitz, a.g.e., s. 15.

¹⁸⁸ İlgili çalışma için bakınız (W. J. Corlett, D. C. Hague, "Complementarity and The Excess Burden of Taxation", *The Reivew of Economic Studies*, V. 21, N. 1, 1953, p. 21-30).

¹⁸⁹ Gentry, a.g.e., s. 281.

¹⁹⁰ Boadway, a.g.e., s. 51-52.

¹⁹¹ Rosen, Gayer, a.g.e., s. 357.

Ramsey tarafından ileri sürülen önerilere bir takım eleştiriler de getirilmektedir. İlk olarak etkinliğe hizmet eden bir vergileme, sadece verginin aşırı yükünü dikkate almamalı, aynı zamanda vergilerin uyum ve uygulama maliyetlerini de analize dahil etmelidir. Ramsey tarafından ileri sürülen optimal tüketim vergisinde, sadece verginin aşırı yükü üzerinde durulmaktadır. Uyum ve uygulama maliyetleri analiz dışında tutulmuştur. Vergi sistemleri sadece ekonomiye aşırı bir yük bindirmekle kalmamakta, aynı zamanda hem devlete hem de mükelleflere doğrudan maliyetler yüklemektedir. Devlet, vergileri toplamak, ödemeleri izlemek ve kanunları uygulamak için harcama yapmak durumundadır. Mükellefler ise vergi yükümlülüklerini yerine getirirken bir takım maliyetlere (defter tutma, muhasebeci çalıştırma vb.) katlanmaktadır. Bu nedenle verginin aşırı yükünün en aza indirilmesi durumunda, sadece vergilerin neden olduğu etkinlik maliyeti değil, aynı zamanda hem devletin hem de mükelleflerin verginin tahsilatı sürecinde katlandıkları maliyetler de dikkate alınmalıdır. Devamında vergiye ilişkin siyasi karar verme süreci içerisinde katlanılan maliyetler de refah maliyeti kapsamına dahil edilmelidir. Dolayısıyla vergi nedeniyle ortaya çıkan refah kaybı içerisinde verginin aşırı yükü, devletin ve mükellefin katlandığı uygulama ve uyum maliyetleri ile siyasi maliyetler yer almalıdır¹⁹².

Ramsey temelli vergilemeye ilişkin bir diğer eleştiri ise tüm bireylerin zevk ve tercihlerinin aynı olduğunun kabul edilmesi ve bu nedenle devletin yatay eşitlik ve dikey eşitlik sorunlarıyla ilgili olmaması gerektiğinin vurgulanmasıdır. Ancak bireyler farklı tercihlere veya zevklere sahipse, optimal harcama vergisi sistemi sadece etkinlik maliyetine değil, aynı zamanda bireylerin refah dağılımı üzerindeki etkisini de hesaba katmalıdır. Bu durumda Ramsey'in önerisinin aksine lüks tüketim üzerindeki optimal vergiler daha yüksek orana, zorunlu tüketim üzerindeki optimal vergiler ise daha düşük orana sahip olmalıdır¹⁹³. Literatür incelendiğinde, optimal vergilemeye ilişkin en basit modellerde, etkinlik maliyetlerinin en aza indirilmesi tek amaçtır. Ancak daha sofistike modellerde, vergi sistemlerinin refah dağılımını nasıl etkilediği üzerinde durulmakta ve bu etkinlik maliyetinin en aza indirilmesi amacı ile dengelenmektedir¹⁹⁴. Diamond, harcama vergilerinin optimalliğine ilişkin yaptığı çalışmada bu durumu dikkate almıştır.

¹⁹² Holcombe, a.g.e., s. 141-142.

¹⁹³ Slemrod, "Optimal Taxation and Optimal Tax System", p. 158-160.

¹⁹⁴ Slemrod, "Optimal Taxation and Optimal Tax System", p. 158.

Diamond (1975)¹⁹⁵, homojen tüketicilere dayanan Ramsey yaklaşımını hane halklarının farklı zevklerine izin verecek şekilde genişletmekte ve farklı hane halkları arasında adalet konusundaki endişeleri de analize dahil etmektedir. Diamond'ın modelinde devletin sosyal refah fonksiyonu, bireysel faydaların ağırlıklı ortalamalarından oluşmaktadır. Hane halkları için sosyal refah ağırlıkları, hane halkının faydalarına bağlı olabilmektedir. Diamond'ın Ramsey yaklaşımına adaleti dahil etmesi, temel sonucu değiştirmektedir. Alt gelir grubunda yer alan kişilerin yoğun olarak tükettikleri mallar üzerindeki vergi oranlarının azaltılması, üst gelir grubunun tükettiği mallarda yapılacak vergi indirimlerinden daha fazla sosyal refaha katkı sağlayacaktır. Böylece Diamond, üst gelir gruplarının yüksek oranda vergilendirilmesinin adaleti kapsayacağı için optimal olacağına işaret etmektedir. Bu sonuç, genel kabul gören temel ihtiyaçların vergilendirilmemesi gerektiği önerisiyle uyumludur. Çünkü düşük gelirli bireyler, yüksek gelirli bireylere oranla gelirlerinin büyük bir kısmını temel tüketim mallarına harcamaktadır. Bu tür ihtiyaçların vergi dışında tutulması vergi sistemine adaleti getirmektedir. Ancak, bu muafiyet Ramsey kuralına ters düşmektedir. Çünkü temel ihtiyaçlara yönelik malların talep esnekliği oldukça düşüktür¹⁹⁶. Nitekim Diamond'ın ulaştığı sonuçlar bu şekilde Ramsey yaklaşımından farklılaşmaktadır.

2.2.2. Optimal Vergilemede Mirrlees Yaklaşımı: Gelir Vergisinin Optimallığı

Ramsey'in başlattığı optimal vergileme çalışmalarının ikinci ayağını 1970'li yıllarda Mirrlees'in yaptığı çalışmalar oluşturmaktadır¹⁹⁷. Mirrlees, 1971 yılında yayınladığı "An Exploration in The Theory of Income Taxation"¹⁹⁸, adlı çalışmasında gelir vergisinin optimallığı üzerinde durmuştur. Ramsey sadece etkinlik maliyetini en az düzeye indirecek vergileme kurallarını ortaya koyarken, Mirrlees ise geliştirdiği optimal vergileme modelinde, etkinlik ve adalet çatışması üzerinde yoğunlaşmıştır¹⁹⁹. Bu

¹⁹⁵ İlgili çalışma için bakınız (Peter A. Diamond, "A Many-Person Ramsey Rule", *Journal of Public Economics*, N. 4, 1975, p. 335-342).

¹⁹⁶ Gentry, a.g.e., s. 281-282.

¹⁹⁷ Mankiw, Weinzierl, Yagan, a.g.m., s. 150.

¹⁹⁸ James A. Mirrlees, "An Exploration in the Theory of Optimum Income Taxation", *The Review of Economic Studies*, Vol. 38, No. 2, 1971, p. 175-208.

¹⁹⁹ Mirrlees, optimal vergilemeye ilişkin çalışmalarında her ne kadar adalet kriterini dikkate alsada, etkinliği her zaman ön planda tutmuş ve etkinlik kaybını azaltacak çözüm önerileri geliştirmiştir (Albayrak, "Optimal Vergi Teorisi: Bir Değerlendirme", s. 292-293).

doğrultuda Mirrlees, toplam fayda maksimizasyonunun yanında, faydanın toplumda nasıl dağıldığı üzerinde de durmuştur²⁰⁰.

Mirrlees'in gelirin optimal vergilendirilmesine ilişkin oluşturduğu model bir takım varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımları şu şekilde sıralamak mümkündür: a) Zamanlar arası farklılaşmalar dikkate alınmamıştır. Yani Mirrlees'in temel aldığı ekonomi zamansızdır. Bu yüzden vergilerin tasarruflar üzerindeki etkileri dikkate alınmamaktadır. Bu durum sadece kazanılan gelirin vergilendirilmesi şeklinde düşünülmektedir. b) Aile büyüklüğü ve aile içi gelir transferleri önemli değildir. c) Bireyler fayda maksimizasyonuna yönelik karar almaktadır. d) Sosyal refah fonksiyonları, bireysel fayda fonksiyonlarının bir düzeyi olarak kabul edilmektedir. e) Emek mobil değildir. f) Devlet bireysel yetenekleri algılayacak tam bilgiye sahip değildir. g) Vergilendirme maliyetleri ihmal edilmektedir²⁰¹.

Bu varsayımlardan hareketle Mirrlees, kaynak dağılımında etkinlik maliyetini en az düzeye indirecek gelir vergisi tarifesinin ne olması gerektiğini araştırmıştır²⁰². Mirrlees, esasen gelir vergisinin artan oranlılığının nasıl olması gerektiği yönündeki modern tartışmayı başlatmıştır. Mirrlees'e göre devlet, belli bir miktarda toplam geliri arttırmaya yönelik bir gelir vergisi planı ile faydacı sosyal refah fonksiyonlarını en üst düzeye çıkarmalıdır²⁰³. Buradaki temel tartışma, gelir vergisi oranını arttırmanın, gelir dağılımındaki eşitsizliği giderme noktasında iyi bir fikir olup olmadığıdır. Çünkü gelir arttıkça vergi oranının da arttığı durumlarda, özellikle üst gelir diliminde yer alanlar açısından ikame etkisi ortaya çıkmaktadır. Gelire duyarlı vergilendirme nedeniyle artan vergi yüküne karşı bir direnç oluşmakta ve emek arzı azalmaktadır. Bu durumda hem kaynak kullanım etkinliği hem de verginin mali amacı zarar görmektedir. Diğer bir ifadeyle, bireyler çalışmak yerine boş zamanı tercih etmekte, bu nedenle de devletin vergilendirilebilir gelir kaynağı azalmaktadır²⁰⁴. Mirrlees, bu durumu göz önünde bulundurarak, vergi oranıyla gelir arasındaki ilişkiden ziyade, vergi oranı ile bireylerin gelir elde etme yetenekleri (bireysel farklılıklar) arasında bir ilişki kurulması gerektiğini

²⁰⁰ Slemrod, "The Consequences of Taxation", p. 74.

²⁰¹ Mirrlees, a.g.m., s. 175-176.

²⁰² Albayrak, "Optimal Vergi Teorisi: Bir Değerlendirme", s. 300.

²⁰³ Slemrod, "Optimal Taxation and Optimal Tax System", p. 163.

²⁰⁴ Heady, a.g.m., s. 26.

ileri sürmüştür²⁰⁵. Bireysel farklılıklardan hareketle farklı marjinal vergi oranlarının uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Böylelikle Mirrlees, bir bireyin diğerine karşı göreceli kayıplarını tartmak için Ramsey'in analizinde dikkate almadığı bireyler arası fayda karşılaştırmasının önemli olduğuna dikkat çekmiştir²⁰⁶.

Mirrlees'in kurduğu optimal vergi modelinde, bireylerin boş zaman ve tüketim tercihleri homojen kabul edilmiş olup, sadece elde ettikleri gelirlerin farklılık gösterdiği varsayılmıştır²⁰⁷. Gelir düzeylerindeki farklılaşmanın temel nedeni ise, bireylerin gelir elde etme yeteneklerindeki farklılıklar olarak görülmektedir²⁰⁸. Yani bireyleri, gelir elde etme yetenekleri birbirinden ayırmaktadır²⁰⁹. Dolayısıyla Mirrlees, toplumdaki eşitsizlikleri, bireyler arasındaki heterojenliğe, bireylerin sahip olduğu donanım farklılıklarına ve bundan kaynaklı oluşan ücret farklılığına bağlamaktadır²¹⁰.

Mirrlees'in optimal vergileme modelinde, devlet bireylerin yeteneklerinin heterojenliğini yakalaması gerekmektedir. Ancak bu farklılıkların gözlenebilmesi kolay değildir. Çünkü devlet, bireylerin yetenekleri noktasında eksik bilgiye sahiptir. Devlet, çabaya bağlı olan geliri gözlemleyebilir, ancak ne yetenek ne de çabayı doğrudan gözlemleyemez. Ancak bireylerin sahip olduğu gelire bakılarak onların yetenekleri hakkında bir yargıya ulaşılabılır. Bu nedenle temel sorun, devletin bireylerin sahip olduğu yeteneklerine ilişkin tam bilgiye sahip olmaması ve bireyin yeteneklerini elde ettikleri gelirden hareketle belirlemesidir²¹¹.

Mirrlees, optimal vergi sorununu bireyler ve devlet arasındaki bu eksik bilgiye dayalı bir oyun olarak görmektedir. Devlet, gelir elde etme kapasitesi yüksek olan kesimlerden daha fazla vergi alarak bunları gelir elde etme kapasitesi düşük olan kesime transfer etme arzusu içindedir. Ancak bunu yaparken vergi sisteminin gelir elde etme yeteneği yüksek olanların, düşük gelir elde etmeye teşvik etmediğinden emin olmalıdır. Bu nedenle, modern anlamda Mirrlees yaklaşımı, "açığa çıkarma ilkesine"

²⁰⁵ Mankiw, Weinzierl, Yagan, a.g.m., p.150; Peter B. Sorensen, "The theory of optimal taxation: what is the policy relevance?", *Int Tax Public Finance*, N. 14, 2007, p. 387.

²⁰⁶ Holcombe, a.g.e., s. 141.

²⁰⁷ Boadway, a.g.e., s. 12.

²⁰⁸ Franklin Allen, "Optimal Linear Income Taxation with General Equilibrium Effects on Wages", *Journal of Public Economics*, N. 17, 1982, p. 135.

²⁰⁹ David F. Bradford, Harvey S. Rosen, "The Optimal Taxation of Commodities and Income", *The American Economic Review*, V. 66, N. 2, 1976, p. 96-97.

²¹⁰ Albayrak, "Optimal Vergi Teorisi: Bir Değerlendirme", s. 300.

²¹¹ Mankiw, Weinzierl, Yagan, a.g.m., s. 150.

dayanmaktadır. Bu klasik oyun teorisinin sonucuna göre, herhangi bir optimal kaynak dağılımı bireysel gönüllülüğe dayalı teşviklere cevap olarak ortaya konulan bir politika ile sağlanabilmektedir. Diğer bir deyişle devlet, gelir elde etme yeteneği yüksek olan gruplara daha fazla vergi uygularken, vergi sistemlerinin bu gruplara daha yüksek düzeyde yatırım ve üretim yapmaya yönlendiren teşvikler sunduğundan emin olmalıdır²¹². Bu bağlamda Mirrlees'in oluşturduğu modelde, gelir vergisinin toplum içerisinde bireysel yeteneklerin dağılımına ve kabul edilen çalışma boş zaman tercihlerine oldukça duyarlı olduğu ifade edilmektedir²¹³.

Ayrıca Mirrlees, üst gelir diliminde yer alanlara yüksek marjinal vergi oranının uygulanmasının sosyal refahı en üst düzeye çıkarmayacağını savunmaktadır. Diğer bir deyişle, artan oranlı vergilere verilen tepkiler sonucu oluşan vergi kaybının, verginin gelir dağılımını düzeltme fonksiyonundan sağlanacak faydanın üzerinde olması, bu türden vergi tarifelerin sosyal refahı azalttığı ileri sürülmektedir²¹⁴. Mirrlees'e göre, yüksek marjinal vergi oranlarının uygulanabilmesi için her şeyden önce, üst gelir grubunun emek arzı esnekliklerinin düşük olması gerekmektedir. Devamında, vergi öncesi gelir dağılımındaki eşitsizliklerin büyük olması ve toplumun bu eşitsizliklere duyarlılığının fazla olması gerekmektedir. Son olarak ise, devletin vergi toplama ihtiyacı yüksek olmalıdır. Ancak, üst gelir gruplarında emek arz esnekliğinin fazla olması, yüksek marjinal vergi oranlarının uygulanmasını imkansız hale getirmektedir. Bu durumda uygulanması gereken optimal vergi tarifesi, azalan marjinal vergi oranlarını kapsayan tarifelerdir²¹⁵. Dolayısıyla Mirrlees'e göre optimal bir gelir vergisi, gelire göre azalan "düşük" marjinal vergi oranları ile karakterize edilmelidir²¹⁶. Diğer bir ifadeyle, az kazanan az, çok kazanan çok vergi alınmasını öngören artan oranlı vergi tarifesinden ziyade, üst gelir dilimine düşük, alt gelir dilimine yüksek marjinal vergi oranlarının uygulanmasını öngören azalan oranlı vergi tarifesinin optimal olduğu ileri sürülmektedir²¹⁷. Dahası Mirrlees, en üst gelir diliminde yer alanların marjinal vergi oranının sıfır olması gerektiğini de savunmaktadır²¹⁸. Mirrlees'in gelir

²¹² Mankiw, Weinzierl, Yagan, a.g.m., s. 150.

²¹³ Mirrlees, a.g.m., s. 207.

²¹⁴ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 290.

²¹⁵ Albayrak, "Optimal Vergi Teorisi: Bir Değerlendirme", s. 302.

²¹⁶ Bradford, Rosen, a.g.m., s. 97.

²¹⁷ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 290.

²¹⁸ Emmanuel Saez, "Using Elasticities to Derive Optimal Income Tax Rates", *Review of Economic Studies*, N. 68, 2001, p. 206.

vergisine ilişkin önerdiği bu tarife yapısıyla, etkinlik kayıplarının en az düzeye indirilmesi amaçlanmaktadır²¹⁹.

Mirrlees, önerdiği bu optimal vergi modelinde, çift unsurlu tarife yapısının uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Yani gelir ve yeteneklere duyarlı bir tarife yapısının yararlı olacağını ifade etmektedir. Gelir vergisindeki bu ayrıştırma, hem sahip olunan gelir hem de çalışma süresine dayanan tarife yapısı ile gerçekleştirilebilmektedir. Bu tarife yapısıyla tembellik ağır vergilendirilirken, çalışma süresi arttıkça vergi oranları azaltılarak çalışmanın teşvik edilmesi amaçlanmaktadır. Bu türden bir gelir vergisinin uygulamada yer bulması oldukça zordur. Bireysel farklılaştırmaya dayanan bu vergilerde vergi kaçırma riski, diğer vergilere oranla daha yüksek olabilmektedir²²⁰.

Mirrlees'in doğrusal olmayan bir gelir vergisine ilişkin ulaştığı sonuçlar şu şekilde özetlenebilmektedir: (i) Mirrless'e göre marjinal vergi oranları bir ve sıfır arasında bir değer almalıdır. Devamında ise en yüksek gelire sahip olan bireyler için marjinal vergi oranı sıfır olmalıdır. Bununla birlikte en düşük gelire sahip olan birey optimum düzeyde çalışıyor ise yine marjinal vergi oranı sıfır olmalıdır²²¹. (ii) Gelir vergisi genel düşünülenin aksine, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılmasında daha az etkili bir araçtır. (iii) Verginin karşı karşıya kaldığı zorluklardan kaçınılması için gelir vergisinin, tamamlayıcı vergiler ile birlikte tasarlanıp uygulanması gerekmektedir²²². Mirrlees'in ulaştığı bu sonuçlar optimal vergi teorisi için önemlidir. Marjinal vergi oranlarının üst ve alt gelir dilimlerinde sıfır olması, aşırı vergi yükünün oluşmasına engel olmaktadır. Bununla birlikte, yüksek gelirlerin marjinal vergi oranının sıfır olması, gelir vergisi sisteminde daha az eşitlik anlamına gelmektedir. Dolayısıyla sıfır marjinal vergi oranı etkinlik koşulunu sağlarken, adalet koşulunun etkisini azaltmaktadır. Bu durum etkinlik ve adalet arasındaki değişim ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Mirrlees, geliştirdiği optimal vergi önerisine her ne kadar adaleti dahil etse de ulaşılan sonuçlardan hareketle etkinliğin ön planda tutulduğu

²¹⁹ Albayrak, "Optimal Vergi Teorisi: Bir Değerlendirme", s. 301.

²²⁰ Selen, a.g.e., s. 336-337.

²²¹ Stern, a.g.m., s. 356.

²²² Mirrlees, a.g.m., s. 208.

görülmektedir. Bu nedenle çoğu ülkede adalet kaygısı ile uygulanan gelir vergisi, Mirrlees'in önerdiği gelir vergisi modelini takip edemeyebilir²²³.

2.2.3. Optimal Vergilemeye İlişkin Ulaşılan Sonuçlar

Sosyal refaha uygun vergilemeyi esas alan optimal vergilemeye ilişkin literatür uzun bir geçmişe sahiptir. Optimal vergileme teorisi kapsamında yapılan çalışmalarda değişik sonuçlar elde edilmiştir. Mankiw vd. (2009), optimal vergileme teorisinin ortaya koyduğu bu sonuçları sekiz madde üzerinden özetleyip açıklamaktadır²²⁴.

1) *Emek gelirine yönelik marjinal vergi oranları bireysel yeteneklerin dağılımına bağlı tarifeler üzerinden belirlenmeli:* Etkinlik ve adalet arasındaki doğru dengenin sağlanabilmesi için, marjinal vergi oranları bireysel yeteneklerin dağılımına göre ayarlanmalıdır. Bu açıdan Mirrlees temelli çalışmalar, bireysel gelirin vergilendirilmesini yeteneklere göre farklılaşan bir tarife üzerinden yapılması gerektiğini ileri sürmektedir. Bireysel yeteneklerin farklılığına dayalı bir vergi tarifesinin temel amacı, bireylerin çalışma potansiyellerinden en fazla yararlanma isteğidir. Böyle oran ve tarifeler bireyleri çalışmaya yönelterek, verginin ikame etkisini ortadan kaldırmaktadır. Yani bireyin çalışmayı, eğlence veya boş zamana tercih etmesini sağlamaktadır. Böylelikle vergilerin etkinlik maliyetinin en aza indirileceği öngörülmektedir.

2) *Optimal tarife yapısı bireysel farklılıştırmaları esas alacak şekilde azalan oranlı olmalı:* Mirrlees gelir üzerinden alınan vergiler özelinde geliştirdiği optimal vergi modellemesinde, yetenek temelli bireysel farklılaştırma esas alındığında en üst gelir grubunda yer alanların marjinal vergi oranının sıfır olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bunun gerekçesi ise, gelire oranla vergi oranlarında ortaya çıkan artışın, emeğin çalışma arzusunu olumsuz etkileyeceğidir. Mirrlees'in en üst gelir grubuna sıfır marjinal vergi oranı varsayımı şu şekilde açıklanmaktadır. Örneğin bir ekonomide yüksek gelir elde eden bireye pozitif bir marjinal vergi oranı uygulandığında, gelirin y olduğunu farz edelim. Pozitif marjinal vergi oranı bireylerin çalışma isteği üzerinde caydırıcı bir etkiye neden olmakta ve etkinlik maliyetine neden olmaktadır. Bu bireyler üzerindeki marjinal

²²³ Howard, Public Sector Economics for Developing Countries, 1.c., University of the West Indies Press, Jamaica, 2001, p. 178-179.

²²⁴ Mankiw, Weinzierl, Yagan, a.g.m., s. 151-169; Selen, a.g.e., s. 341-350.

vergi oranı y düzeyinden daha fazla bir gelir için sıfıra doğru düşürülürse, aynı miktarda kamu geliri elde edilirken etkinlik maliyeti de azalacaktır. Dolayısıyla üst gelir gruplarına pozitif marjinal vergi uygulanması, optimal kabul edilmemektedir. Bu kapsamda gelire oranla azalan marjinal vergi oranlarını benimseyen tarifelerle etkinlik amacı ön planda tutulmakta ve verginin ikame etkisinden kaçınılmaktadır²²⁵.

Azalan marjinal vergi oranı, optimal vergilemenin etkinlik kriterine yöneldiğinden dolayı, ödeme gücüne göre adil bir vergilemeyi önemsememektedir. Ödeme gücüne göre uygulanacak bir vergi, artan oranlı olmak durumundadır. Bu da azalan marjinal vergi oranı varsayımı ile ters düşmektedir. Üst düzeyde gelir elde eden bireylerden neredeyse hiç vergi alınmaması, hem bu nitelikteki bireyleri belirlemenin zorluğundan hem de adaletsizliğe neden olması, bu önerinin uygulamada yer almasını zorlaştırabilmektedir.

3) *Evensel götürü transferle birleştirilen düz oranlı bir tarife yapısı optimale yaklaştırabilir:* Optimal vergilemeye ilişkin çalışmalarda etkinlik kaybının en az düzeye indirilmesi için genellikle düz oranlı tarife yapısının kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. Düz oranlı tarifelerde tüm mükellefler aynı oranda vergilendirilmekte, tercihlere etki eden diğer unsurlar sabit kaldığı sürece, mükelleflerin tercihlerinde ikame etkisi oluşmamaktadır. Ancak düz oranlı tarife yapıları vergi sonrası gelir dağılımının bozulmasına neden olmaktadır. Bu yüzden etkinlik ve adalet arasında bir denge arayışında olan optimal vergileme, düz oranlı tarife yapılarının götürü bir transferle birlikte uygulanması gerektiğini ileri sürmektedir. Götürü transfer ile birlikte uygulanan düz oranlı tarifelerin etkinlik ve adalet arasında kabul edilebilir bir denge kurulmasında yararlı bir sonuç vereceği kabul edilmektedir. Her bireye aynı miktarda yapılacak bir transferle ekonomik birimlerin vergi sonrası tercihlerini değiştirmeden vergi yükünün ödeme gücü doğrultusunda dağılmasına imkan sağlanmaktadır. Böylece düz oranlı vergilerin, vergi sonrası gelir dağılımında neden olduğu bozucu etkinin şiddeti azaltılabilmektedir. Bununla birlikte düz oranlı vergi tarifelerinin, idari basitlik,

²²⁵ Literatürde azalan marjinal vergi oranının optimal olduğuna ilişkin görüşler vergi esnekliği üzerinden ifade edilmeye çalışılmıştır. Feldstein (1995), Gruber ve Saez (2002)'de optimal vergilemeye ilişkin çalışmalar ile gelir esneklikleri arasında bir bağ olduğunu vurgulamaktadır. Bu çalışmalarda gelirin vergi değişikliğine duyarlılığının üst gelir gruplarında arttığına yönelik sonuçlara ulaşılmaktadır. Üst gelir gruplarının vergi artışı nedeniyle gelirlerindeki değişikliğe karşı duyarlılıkları ne kadar fazla ise, üst gelir gruplarına yönelik azalan marjinal vergi oranlarının kullanılması o denli optimal olmaktadır. Yani üst gelir grubunun vergilerin kullanılabilir gelirlerinde neden oldukları azalmaya duyarlılığı söz konusu ise azalan marjinal vergi oranları uygulanmalıdır (Selen, a.g.e., s. 343).

uygulanabilirlik ve şeffaflık gibi olumlu özelliklerinin olması, vergi yönetimini kolaylaştırıp, maliyetini azaltarak, optimal vergilemeye mali amaç yönüyle de katkı sağlayabileceği ileri sürülmektedir.

4) *Optimal bir yeniden dağıtım, ücret eşitsizliği ile sağlanır:* Bir ekonomide etkinlik kaybına neden olmayan yeniden paylaşım politikaları ücret eşitsizliğiyle sağlanmaktadır. Özellikle son yıllarda dünya genelinde ücret eşitsizliklerinin giderek arttığı gözlenmektedir. Bu durum optimal vergileme perspektifinden değerlendirildiğinde, optimal vergileme için gelir dağılımının neden bozulduğunun bir öneminin olmadığı söylenebilir. Burada dikkat edilmesi gereken, politika yapıcıların bu gelir eşitsizliklerini gidermek için nasıl düzenlemeler yapması gerektiğidir. Bu alanda yapılan çalışmalar, artan ücret eşitsizliklerinin bireylerin çalışma isteğini azalttığını ve bu durumun da marjinal vergi oranlarını arttırdığını ortaya koymaktadır. Özellikle sosyal devlet uygulamalarını önemseyen sosyal refah fonksiyonlarında, optimal vergileme açısından iki önemli sonuç söz konusudur. Bunlardan ilki marjinal vergi oranlarının artması, ikincisi ise bireylerin çalışmak yerine eğlenceye yönelmesidir. Gelir elde etme kapasitesi düşük olan ekonomilerde bireylerin yaşamlarını sosyal yardımlara bağlamaları, hem üretimi hem de kamu finansman yükünü olumsuz etkilemektedir. Bu durumda kamu finansman yükü üst gelir gruplarında kalmaktadır. Böyle durumlarda üst gelir gruplarının gelir elde etme kapasitesindeki artış, düşük yetenekli gruplara doğru yeniden dağıtıma imkan sağlamaktadır. Dolayısıyla optimal vergileme modellerindeki gelirin eşit olmayan biçimde artması ve dağılması, kullanılabilir gelir eşitsizliğinde büyük bir bozulma oluşturmamaktadır.

5) *Vergiler gelire olduğu kadar kişisel özelliklere de dayandırılmalı:* Mirrlees, vergi idarelerinin temel sorununu bireylerin gelir elde etme yetenekleri hakkındaki bilgi eksikliği olarak görmektedir. Vergi idareleri geliri, kişisel özelliğin bir göstergesi olarak kullanabileceği gibi bunun dışında farklı göstergelerde kullanabilmektedir. Ödeme gücü ilkesine göre vergilendirme açısından ele alındığında, kişisel özellikler ödeme gücünü belirleyen en önemli unsurlardır. Bireylerin kişisel özelliklerinden hareketle ödeme güçlerinin tespiti, ödeme gücüne sahip olmayanlara ise yeniden dağıtım politikaları kapsamında gelir aktarımı yapılması, etkinlik ve adalet arasındaki dengenin kurulmasında önem arz etmektedir. Ödeme gücü olmayanlara yönelik gelir transferleri

“negatif vergi” veya sosyal yardım programları kapsamında yapılan sübvansiyonlar şeklinde gerçekleştirilebilmektedir.

6) *Sadece nihai mallar üzerinden tekdüze bir vergi alınmalı:* Optimal vergileme yaklaşımında tüm mal ve hizmetlerin malın üretimine katılma kriterlerine göre vergilendirilmesi esas alınmaktadır. Diamond ve Mirrlees (1971), tüm ara mallarda vergilerin sıfır oranda olması gerektiğini, Atkinson ve Stiglitz (1976) ise, tüm nihai tüketim mallarından eşit oranda vergi alınması gerektiğini savunmaktadır. Yani nihai tüketime konu malların tek bir oran üzerinden ve en az istisna içerecek şekilde vergilendirilmesi savunulmaktadır. Nihai tüketim mallarının düz oranda vergilendirilmesi ve ara malların vergi dışı bırakılması düşüncesinin temel gerekçesi, vergilerin nispi fiyat yapısı üzerindeki bozucu etkileridir. Ara mallar üzerindeki verginin kaldırılmasıyla verginin maliyete girmesi ve dolayısıyla fiyat artışları engellenmek istenmektedir. Düşük fiyattan daha fazla talebe cevap verilmekte ve verginin toplam talebi daraltıcı etkisine bağlı etkinlik kaybı engellenmektedir.

Nihai malların tek oran üzerinden vergilendirilmesinde bir takım istisnalar söz konusu olmaktadır. Bunlar, mal farklılaştırması ve oran farklılaştırmasına dayanmaktadır. Mal farklılaştırmasına dayanan istisnalar, piyasa aksaklıklarına neden olan ve nispi fiyat yapısını bozan konulardır. Atkinson ve Stiglitz (1976), dışsallıkların azaltılması ile ilgili olarak ara malların vergilendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Özellikle negatif dışsallıklar yaratan ara mallardan vergi alınması, sadece nihai malların vergilendirilmesi ilkesine istisna olarak kabul edilmektedir. Nihai malların oran farklılaştırmasına dayalı istisnası, bireylerin çalışma arzularına etkide bulunan malların farklı oranlarda vergilendirilmesini esas almaktadır. Eğer mal tercihleri bireysel yeteneklerle ilgiliyse, farklılaştırılmış tüketim (mallar üzerinden alınan) vergisi oranları optimal kabul edilmektedir.

7) *Sermaye gelirleri mümkün olduğunca vergi dışında tutulmalı:* Optimal vergilendirmeye ilişkin geliştirilen dinamik modellerde en belirgin sonuç sermaye gelirlerinin vergilendirilmesinden kaçınılması gerektiğidir. Sıfır verginin öngörüldüğü sermaye vergisi üç şekilde geliştirilebilir. İlk olarak, sermaye ekipmanları gelecekte üretimin ara malları olarak kabul edilmektedir. Üretim sürecine dahil edilen ara malların vergilendirilmesi nispi fiyat yapısını bozduğu için etkinlik kaybına neden olmaktadır.

İkincisi, sermaye üzerinden alınan vergi sadece mevcut tüketimi değil gelecekteki tüketimi de vergilendirmektedir. Mevcut bir vergi hem bugünkü hem de gelecekteki tüketim kararlarını değiştirebileceği için etkinlik kaybına neden olacaktır. Üçüncüsü ise, sermaye gelirinun vergilendirilmesi sermaye birikimini olumsuz etkilemektedir. Bu gibi durumlarda sermaye gelirleri üzerinden alınan verginin uzun dönemde ekonomik kararlar üzerinde olumsuz etkileri olabilmektedir. Optimal vergileme açısından bu etkinlik kaybının ortadan kaldırılması için sermayenin sıfır oranında vergilendirilmesi önerilmektedir.

8) *Dinamik ekonomilerde optimal vergi politikaları çok yönlülüğü gerektirmektedir:* Günümüz ekonomileri oldukça dinamik bir yapıya sahiptir. Gerek ekonomik birimler, gerekse farklı ekonomiler arası etkileşimlerin artması ekonomik faaliyetleri karmaşık bir yapıya sokmuştur. Bu yapı içinde kurulan ekonomik ilişkiler, bireylerin vergi değişimlerine karşı duyarlılığını artırmaktadır. Buradan hareketle optimal vergilendirmeye ilişkin son çalışmalar, dinamik ekonomileri değerlendirerek çok yönlü vergi politikaları üzerinde durmaktadır. Örneğin, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, bireylerin sermaye ve tasarruflarının vergiye karşı duyarlılığını farklılaştırmıştır. Bir ülkede sermaye vergilerindeki değişiklik, diğer ülkelerdeki sermaye hareketlerini etkileyebilmektedir. Sermayenin vergi değişimine karşı duyarlılığının artması vergi rekabeti, transfer fiyatlandırması gibi uluslararası vergi sorunlarını gündeme getirmiştir. Bu sorunların önlenmesi için vergi sistemleri daha sofistike bir hal almıştır. Dolayısıyla günümüz ekonomilerinde optimal vergileme çok yönlü vergilemeye ihtiyaç duymuştur.

Diğer taraftan dinamik ekonomilerde bireylerin yetenekleri ve mevcut durum zaman içinde değişiklik gösterebilmektedir. Bireyin her anının yeteneği, o bireyin yaşam döngüsü boyunca gelir elde etme becerisinin yalnızca bir kısmının göstergesidir. Zaman geçtikçe bireyin yeteneklerinde de farklılaşma olabilmektedir. Dolayısıyla bireyler vergilere, sadece tahsil edildiği dönemde değil öncesi ve sonrası dönemlerde de tepki vermektedir. Bu durum da vergi politikalarının çok yönlü olmasını gerektirmektedir.

3. OPTİMAL VERGİLEME AÇISINDAN TÜRK VERGİ SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Optimal vergilendirmeye yönelik çalışmalarda zaman içinde optimal vergilemeden optimal vergi teorisine doğru bir yönelme söz konusu olmuştur²²⁶. Bu durumda toplum refahının en üst düzeye çıkartılması için mevcut vergi sistemlerinin ideal koşullar doğrultusunda dizayn edilip tasarlanması zorunluluğu doğmuştur. Yani optimal vergileme kapsamında vergi yapılarının optimalliğinin yanında, bu vergilerin yer aldığı sistemler üzerinde de durulmuştur. Bilindiği üzere vergi sistemlerinin şekillenmesini sağlayan vergi politikaları, karar alıcıların en önemli icraatlarından birini oluşturmaktadır²²⁷. Bu nedenle vergi veya vergilerin yer aldığı vergi sistemlerinin sosyal refah üzerindeki etkileri büyük önem arz etmektedir.

İdeal bir vergi sisteminden beklenen, öncelikle kamu finansman gereksinimi sağlayacak düzeyde vergi geliri elde edilmesini sağlamaktır. Ekonomik etkinlik kayıplarının en az düzeye indirilmesi ve yüksek geliri ve düşük geliri arasında dikey yönde yeniden dağıtım için kullanılabilir şekilde inşa edilmesi iyi bir vergi sisteminden beklenen diğer hedeflerdir²²⁸. Çalışmanın bu kısmında ideal vergi sisteminin taşınması gereken temel niteliklerden hareketle Türk vergi sistemi analiz edilmiştir. Analizler vergilerin ekonomik sınıflandırması bağlamında optimal vergileme kriterleri ve optimal vergileme çalışmalarının ulaştığı sonuçlardan hareketle yapılmıştır.

3.1. EKONOMİK SINIFLANDIRMA TEMELİNDE DEĞERLENDİRME

Rasyonel bir vergi politikasının esaslarını belirleyebilmek, mevcut bir vergi sistemini değerlendirebilmek veya belli amaçlara yönelik bir vergi sistemi oluşturabilmek için sayısı oldukça fazla olan vergilerin, belli kriterlere dayalı olarak sınıflandırılması gerekmektedir²²⁹. Bu bağlamda vergiler değişik ölçülerden veya bakış açılarından hareketle çeşitli kategorilerde sınıflandırılabilir²³⁰. Böylelikle

²²⁶ Hünkar Güler, “Gelirin Yeniden Vergilendirilmesi: Teori ve Politika”, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 2, 2017, s. 243.

²²⁷ Boadway, a.g.e., s. 1.

²²⁸ Meade, *The Structure and Reform of Direct Taxation*, p. 12.

²²⁹ Turhan, a.g.e., s. 91.

²³⁰ Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s. 262.

vergilerin mali ve mali olmayan amaçlar üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi kolaylaşmaktadır.

Vergilerin ekonomik, mali ve sosyal amaçlarının değerlendirilmesinde en fazla kullanılan vergi sınıflandırmaları dolaylı-dolaysız vergi sınıflandırması ve vergilerin ekonomik sınıflandırmasıdır. Gelir ve servet gibi doğrudan kaynaklar üzerinden alınan vergiler dolaysız vergiler, katma değer vergisi, özel tüketim vergisi ve gümrük vergisi gibi harcama üzerinden alınan vergiler ise dolaylı vergiler olarak nitelendirilmektedir²³¹.

Vergilerin bir diğer sınıflandırma şekli ise kaynağına göre diğer bir deyişle ekonomik sınıflandırmadır. Verginin dolaylı ve dolaysız vergi şeklinde sınıflandırılması, verginin kaynağına göre sınıflandırılmasından daha eski bir yöntem olmakla birlikte, bu tür sınıflandırma uygulamada önemini giderek kaybetmeye başlamıştır. Maliye Bakanlığı'nın istatistiklerinde dolaylı-dolaysız vergi ayrımı ön planda tutulurken, günümüzde Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, OECD ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası kuruluşları ve/veya ülke grupları tarafından yayımlanan istatistiklerde yapılan sınıflandırmalarda verginin kaynağı esas alınmaktadır²³². Bu sınıflandırmaya göre esas vergi kaynağı gelirdir. Devamında gelirin birer fonksiyonu olan servet ve harcama da verginin kaynağını oluşturmaktadır. Gelir, harcama ve servet üzerinden alınan vergiler kendi içerisinde türlere ayrılmaktadır. Vergilere ilişkin yapılan karşılaştırmalar ve değerlendirmelerde bu tür sınıflandırmanın oldukça faydalı olduğu kabul görmektedir²³³. Bu doğrultuda Türk vergi sistemine yönelik değerlendirmeler Şekil 2'de yer alan ekonomik sınıflandırma²³⁴ kapsamında yapılabilmektedir²³⁵.

²³¹ Bailey, a.g.e., s. 55-56.

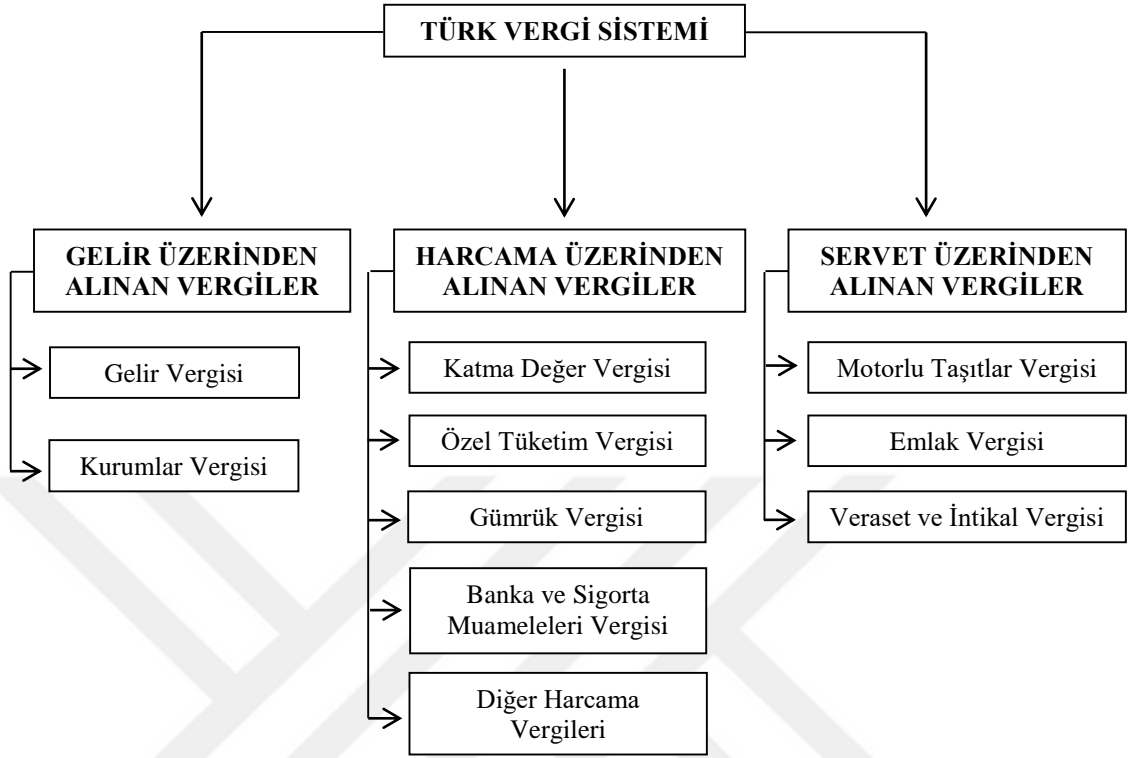
²³² Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 59.

²³³ James, Nobels, a.g.e., s. 8-9.

²³⁴ Burada yer alan gruplandırma şüphesiz ki Türk vergi sistemine ilişkin tüm vergileri kapsamamaktadır. Geniş anlamda değerlendirme yapıldığında daha fazla verginin olduğu bir gerçektir. Ancak çalışma kapsamında ekonomik, mali ve sosyal etkiler açısından temel vergiler özelinde değerlendirmeler yapılmıştır.

²³⁵ Mualla Öncel, Ahmet Kumrulu, Nami Çağan, *Vergi Hukuku*, 13.b., Ankara: Turhan Kitabevi, 2006, s. 225.

Şekil 2: Türk Vergi Sisteminde Yer Alan Vergiler

Türk vergi sistemine ilişkin yapılan bu sınıflandırmadan hareketle çalışmanın bu kısmında, öncelikle gelir üzerinden alınan gelir vergisi ve kurumlar vergisinin, harcama üzerinden alınan katma değer vergisi ve özel tüketim vergisinin, son olarak ise servet üzerinden alınan emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi ve veraset ve intikal vergisinin optimal vergileme kriterleri ve optimal vergilemeye ilişkin ulaşılan sonuçlar açısından analizine yer verilmektedir.

3.1.1. Türkiye’de Gelir Vergilerinin Optimal Vergileme Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi

Ekonomik sınıflandırma temelinde ödeme gücünün göstergeleri gelir, harcama ve servet olmakla birlikte, gelir ödeme gücünün en önemli göstergesi olarak kabul edilmektedir²³⁶. Dolayısıyla Türk vergi sistemi açısından en temel vergilendirilebilir kaynak, gelir kabul edilmektedir. Buna göre gelir, kişilerin ekonomik gücünün en iyi

²³⁶ Richard Goode, *Government Finance in Developing Countries*, Washington: The Brookings Institution, 1984, p. 101.

endeksi ve vergilendirilebilir kapasiteyi en iyi ölçen unsur olarak değerlendirilmektedir²³⁷.

Hem teoride hem de pratikte ödeme gücünün en önemli göstergesi olan gelirin vergilendirilmesi açısından en büyük öneme sahip olan konu gelirin nasıl tanımlanması gerektiğidir. En genel anlamıyla gelir, üretim faktörlerinin üretim sürecine dahil edilmesi karşılığında elde edilen iktisadi faydalar akımı olarak tanımlanmaktadır. Üretime emek faktörü dahil edildiğinde ücret, toprak ve tabii kaynaklar dahil edildiğinde rant, sermaye dahil edildiğinde faiz ve teşebbüs dahil edildiğinde ise kar elde edilmektedir. Gelirin bu tanımı iktisat teorisinde eskiden beri kabul gören akım-gelir kavramıdır²³⁸. Dolayısıyla gelirin bu tanımı iktisadi anlamda geliri ifade etmektedir. Bununla birlikte vergi hukuku ve vergileme tekniği açısından gelirin tanımını açıklayan iki görüş söz konusudur: kaynak teorisi ve safi artış teorisi²³⁹. Kaynak teorisine göre gelir, belli bir üretim faaliyeti sonucunda elde edilen ekonomik değerler olarak tanımlanmaktadır²⁴⁰. Ayrıca bu teori kapsamında gelir, devamlı gelir yaratan bir kaynaktan elde ediliyorsa vergilendirilmelidir. Gelirin bir diğer tanımını oluşturan safi artış teorisine göre ise gelir, servette meydana gelen her türlü fiili artış olarak tanımlanmaktadır. Safi artış kuramında gelirin elde edildiği kaynağın sürekliliği dikkate alınmamaktadır²⁴¹.

Türk vergi sistemi açısından durum değerlendirildiğinde, Türkiye’de gelir vergisine yönelik oluşturulan kanunlarda gelirin yedi unsur üzerinden vergilendirilmesi hüküm altına alınmıştır. Bunlar; ticari kazanç, zirai kazanç, serbest meslek kazancı, ücret, gayrimenkul sermaye iradı, menkul sermaye iradı ve diğer kazanç ve iratlardır. Gelirin tanımı noktasında ise ilk altı gelir unsuru için kaynak teorisi benimsenmiş, yedinci gelir unsurunda ise kaynak teorisinden safi artış teorisine doğru yönelme söz konusu olmuştur. Çünkü bu unsorda bazı varlıkların değerinde, kendiliğinden meydana

²³⁷ Akalın, *Kamu Ekonomisi*, s. 358.

²³⁸ Kenan Bulutoğlu, *Kamu Ekonomisine Giriş*, 8.b., İstanbul: Batı Türkeli Yayıncılık, 2004, s. 385.

²³⁹ Aktan, *Kamusal Finansman: Vergileme*, s.54; Kaynak ve safi artış teoreminin yanında, özellikle yabancı literatürde sıklıkla ifade edilen Haig-Simons gelir tanımından söz edilmektedir. Haig-Simons gelir tanımı kaynak teorisi ve safi artış teorisinin bir alternatifini oluşturmaktadır. Bu yaklaşımda, gelirin mali tanımının yanı sıra ekonomik tanımına yer verilmekte olup, gelir belli bir dönemde tüketim ve servette ortaya çıkan artışı ifade etmektedir. Dolayısıyla Haig-Simons yaklaşımı, servet artışını da gelir unsuru olarak vergilendirmeye dahil etmektedir (Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 190).

²⁴⁰ Mehmet Tosuner, Zeynep Arıkan, *Türk Vergi Sistemi*, İzmir: Kanyılmaz Matbaası, 2013, s. 13.

²⁴¹ Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s. 278.

gelen artışlar ve arızı bazı kazançlar gelir kapsamına dahil edilmiştir²⁴². Türk vergi sisteminde gelirin bu yedi unsur üzerinden vergilendirilmesi, mükelleflerin sahip olduğu özelliklerden hareketle “gelir vergisi” ve “kurumlar vergisi” olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir²⁴³.

Gerçek kişi gelirleri üzerinden alınan gelir vergisi, ilk kez İngiltere’de uygulanmış, zamanla Almanya, Fransa, ABD gibi gelişmiş ülkelerde de uygulama alanı bulmuştur. Türkiye’de eski dönemlerden beri uygulanan gelir vergisinin günümüzde uygulanan şekli ise Alman vergi sisteminden esinlenerek oluşturulmuş ve 1950 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır²⁴⁴. 1950 yılında 5421 sayılı Gelir Vergisi Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu alanda yapılan bir takım değişikliklerden hareketle, 1961 yılında 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu (GVK) yürürlüğe girmiş ve günümüzde hala geçerliliğini sürdürmektedir²⁴⁵. Bir diğer gelir vergisi olan kurumlar vergisi²⁴⁶, bireysel gelirlerin yanı sıra bir yıl içerisinde tahakkuk eden kurum kazançları üzerinden alınmaktadır²⁴⁷. Türkiye’de kurumlar vergisinin geçmişi gelir vergisine oranla daha azdır. Her ne kadar tarihsel süreçte sermaye şirketleri ayrı bir vergiye tabi tutulsa da günümüz kurumlar vergisine yakın uygulama, 1950 yılında yürürlüğe giren Kurumlar Vergisi Kanunu ile olmuştur. Bu kanun ile sermaye şirketleri ve tüzel kişilere ait iktisadi işletmeler kurumlar vergisine tabi tutulmuştur²⁴⁸. İlgili kanun bazı değişikliklerle 2006 yılına kadar yürürlükte kalmış, bu yıldan itibaren ise yerini günümüzde hala uygulanan 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK)’na bırakmıştır²⁴⁹.

²⁴² Nihat Edizdoğan, Ali Çelikkaya, *Vergilerin Ekonomik Analizi*, Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım, 2010, s. 14.

²⁴³ Her iki verginin konusu iktisadi açıdan aynı olmakla birlikte gelir kelimesi gerçek kişilere bağlı olarak kullanılmaktadır. Kurumlar için ise kurum kazancı kavramı kullanılmaktadır (Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s. 276).

²⁴⁴ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 186.

²⁴⁵ Edizdoğan, Çelikkaya, a.g.e., s. 18.

²⁴⁶ Kamu maliyesi teorisyenlerine göre gelir vergisinin yanı sıra kurumlar vergisinin ayrı bir şekilde düzenlenmesinin bir takım nedenleri söz konusudur. İlk olarak kurumlar birer tüzel kişiliğe haizdir. Bu durum gerçek kişileri vergilendiren gelir vergisinden ayrı olarak kurumun vergilendirilmesine de zemin oluşturmaktadır. İkincisi, hissedarlar sermayelerini bir araya getirerek kurumun çıkarlarını destekleyebilmektedir. Bu kurumun, kuruluşta elde ettikleri faydalar nedeniyle vergilendirilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Kurumlar vergisinin ayrı bir şekilde düzenlenmesi ayrıca optimal vergilendirme kapsamında da olumlu sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Howard, a.g.e., s. 206).

²⁴⁷ Jonathan Gruber, *Public Finance and Public Policy*, Third Edition, New York: Worth Publishers, 2011, p. 525.

²⁴⁸ Edizdoğan, Çelikkaya, a.g.e., s. 128- 129.

²⁴⁹ Özhan Uluatam, *Kamu Maliyesi*, 12.b., Ankara: İmaj Yayınevi, 2012, s. 391.

Gelir üzerinden alınan bu iki vergi, özellikle vergileme teknikleri açısından çeşitli farklılıklara sahiptir. İlk olarak gelir ve kurumlar vergisi, mükellefleri bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Gelir vergisinin mükellefi gerçek kişiler iken, kurumlar vergisinin mükellefi ise tüzel kişiliğe haiz kuruluşlardır. Ayrıca tüzel kişiliğe sahip olmayan vakıf ve derneklere ait bazı iktisadi işletmeler de kurumlar vergisi mükellefi²⁵⁰ sayılmaktadır²⁵¹. Böylelikle gerçek kişi gelirlerinin vergilendirilmesini esas alan gelir vergisi subjektif yani kişisel ve ailevi durumları dikkate alan şahsi bir vergi iken, kurumlar vergisi objektif yani gayri şahsi bir vergi halini almaktadır²⁵². Devamında vergi yapısı (oran, tarife, vb.) açısından da bu iki vergi arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır²⁵³.

Türkiye’de gelir vergisi, artan oranlı vergi tarifesine sahiptir. Gelir vergisi tarifesinde yer alan oranlar sabit olmakla birlikte, oranlara karşılık gelen tutarlar her yıl Hazine ve Maliye Bakanlığı tebliğleri ile güncellenmektedir. Gelir vergisinde artan oranlı vergi tarifelerinin benimsenmesi, çağdaş toplumsal adalet anlayışının gelir eşitsizliklerine verdiği öneme ve gelir vergisinin bu konuda etkin bir araç olarak görülmesine bağlanmaktadır²⁵⁴. Kurum kazancı üzerinden alınan kurumlar vergisinde ise tarife yapısı olarak düz oranlı vergiler yaygın olarak kullanılmaktadır. Gelir vergisinin aksine düz oranlı bir vergi tarifesinin benimsenmesinin nedeni, bu verginin artan oranlılığı haklı gösteren gerekçeleri bünyesinde barındırmamasıdır. Örneğin, bireylerin elde ettiği gelir, bireyin ödeme gücünü gösterirken, kurumun toplam karı ortakların payları bilinmediği takdirde kayda değer bir şey ifade etmemektedir. Bu gibi nedenlerden dolayı kurumlar vergisinde düz oranlı vergi tarifelerinin kullanılması daha uygun sayılmaktadır²⁵⁵. Türkiye’de de kurumlar vergisi düz oranlı bir tarifeye yapısına sahip olmakla birlikte, KVK’da bu oran %20 şeklinde belirlenmiştir²⁵⁶.

Teorik boyutu ve sahip olduğu vergisel özellikleri ile bu şekilde ortaya koyulabilen gelir ve kurumlar vergisinin adalet ve etkinlik unsurları özelinde

²⁵⁰ 5520 sayılı KVK’nın 1’inci maddesinde kurumlar vergisi mükellefleri; sermaye şirketleri, kooperatifler, iktisadi kamu kuruluşları, dernek veya vakıflara ait işletmeler ve iş ortaklıkları şeklinde hüküm altına alınmıştır.

²⁵¹ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 186.

²⁵² Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s. 284; Yüksel, a.g.e., s. 98.

²⁵³ Öncel, Kumrulu, Çağan, a.g.e., s. 235.

²⁵⁴ Uluatam, a.g.e., s. 359; Connolly, Munro, a.g.e., s. 222.

²⁵⁵ Uluatam, a.g.e., s. 387.

²⁵⁶ 2017 yılında yapılan değişiklikte kurumlar vergisinin 2018-2020 vergilendirme dönemleri için %22 oranında uygulanması KVK Geçici madde 10’da hüküm altına alınmıştır.

değerlendirilmesi, sosyal refah açısından önem arz etmektedir. Nitekim toplum refahını ekonomik refah özelinde sınırlandıran Pigoucu refah iktisadı açısından, gerçek ve/ veya tüzel kişiler tarafından elde edilen bu gelirin optimal vergileme kapsamında ele alınması toplum açısından en iyinin sağlanmasına etki etmektedir.

3.1.1.1. Türkiye’de Gelir Vergilerinin Mali Amaç Açısından Değerlendirilmesi

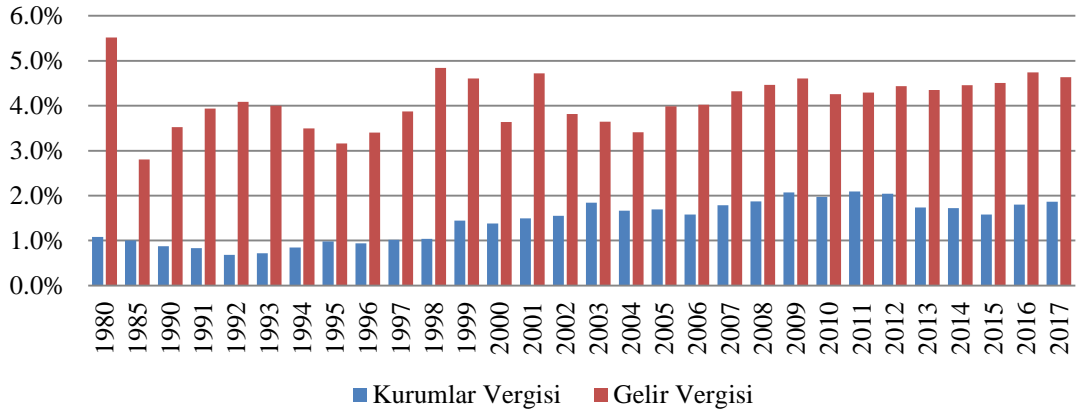
Çağdaş vergi sistemlerinin bel kemiğini oluşturan gelir vergisi, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin çoğunda devletin en önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır²⁵⁷. Nitekim gelir vergisi Türkiye’de milli gelire en fazla duyarlı olan vergilerden biridir. Gelir vergisinin milli gelire duyarlı olmasındaki en önemli etken, sahip olduğu tarife yapısıdır. Milli gelirden meydana gelen artış, artan oranlı vergi tarifesi nedeniyle gelir vergisi tahsilatını da arttırmaktadır²⁵⁸. Gelir vergisinin sahip olduğu bu özellik, ilgili verginin mali amaca etkisini arttırmaktadır. Türkiye’de gelir üzerinden alınan bir diğer vergi olan kurumlar vergisi ise mali amaç noktasında çok da istenileni karşılayamamaktadır. Bunun nedeni, uygulanan istisnalar ve düşük vergi oranlarıdır. Bu nedenler göz önünde bulundurulduğunda, kurumlar vergisi matrahının önemli bir bölümü vergi dışında tutulmaktadır. Bu yüzden Türkiye’de GSYH ve toplam vergi gelirleri içerisinde kurumlar vergisinin payı gelişmiş ülkelere nazaran oldukça düşüktür. Bu durum ayrıca kurumlar vergisinin Türkiye’de gelir dağılımında adaleti bozan en önemli faktörlerden biri olarak gösterilmesine neden olmaktadır²⁵⁹.

²⁵⁷ Akdoğan, a.g.e., s. 261.

²⁵⁸ Aktan, *Kamusal Finansman: Vergileme*, s. 57.

²⁵⁹ Şener, a.g.e., s. 298.

Grafik 9: Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisinin GSYH İçindeki Payı (1980-2017)

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, <http://www.gib.gov.tr/>, (03.10.2018).

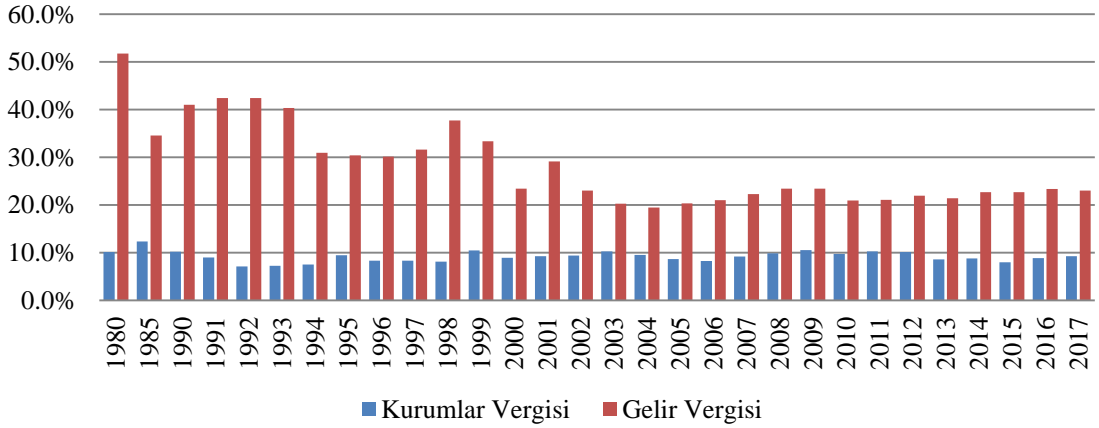
Grafik 9’da gelir ve kurumlar vergisinin GSYH içerisindeki payının yıllar itibariyle seyrine yer verilmektedir. 1980’lerde gelir vergisinin GSYH’ye oranı %5’den daha fazla iken, günümüzde bu oran %5’lerin altına düşmüştür. Türkiye’de yıllar itibariyle gelir vergisinin payının azalmasındaki en önemli etken, 1980’li yıllarda gerçekleştirilen vergi reformlarıdır. Bu nedenle gelir vergisi, her ne kadar milli gelir ile ilişkilendirilse de 1980’li yıllarda gerçekleştirilen reformlarla birlikte vergi oranlarındaki kademeli düşüş, gelir vergisinin GSYH içerisindeki payının giderek gerilemesine neden olmuştur²⁶⁰. Kurumlar vergisinin GSYH’ye payı ise %1 ve %2 arasında oldukça düşük oranlarda seyretmektedir. Kurumlar vergisinin sahip olduğu bu pay dikkate alındığında, bu verginin GSYH içinde çok fazla bir öneme ve etkiye sahip olmadığı görülmektedir.

Grafik 10’da ise gelir ve kurumlar vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı gösterilmektedir. Gelir vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı, 1980’li yıllarda %50’den fazla iken, yıllar itibariyle giderek azalmış, günümüzde %20’lere kadar gerilemiştir. Gelir vergisindeki bu azalmanın en önemli etkenlerinden biri, arz yönlü iktisatçılar tarafından savunulan vergi oranlarının indirilmesidir. Gelir vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının giderek azalmasındaki bir diğer etken, Türk vergi yapısında dolaysız vergilerden dolaylı vergilere doğru yaşanan kaymadır. Dolayısıyla Türk vergi sistemindeki dolaylı vergilerde meydana gelen artış, gelir vergisinin payının düşmesine neden olmuştur. Özellikle 1985 ve 2002 yılında sırasıyla

²⁶⁰ Yüksel, a.g.e., s. 94-95.

yürürlüğe giren KDV ve özel tüketim vergisi (ÖTV), gelir vergisinin toplam vergi gelirlerindeki payının giderek azalmasında büyük rol oynamıştır.

Grafik 10: Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisinin Vergi Gelirleri İçindeki Payı (1980-2017)

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, <http://www.gib.gov.tr/>, (03.10.2018).

1980'lerden günümüze kurumlar vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının seyri ise çok fazla değişikliğe uğramamıştır. Günümüzde kurumlar vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı %10'dan daha azdır. Kurumlar vergisinin payının bu denli düşük olmasında ki en önemli etken ise küreselleşme olgusudur. Küreselleşme olgusu ile birlikte sermayenin uluslararası serbestleşmesi, ülkeleri kurumlar vergisi oranlarında indirim yarışına sokmuştur. Ülkeler yabancı sermayeyi çekebilmek için kurumlar vergisi oranlarında rekabet içerisine girmiştir. Bu sebeple 1990 yılından itibaren kurumlar vergisinin oranları giderek azalan bir ivme içine girmiştir. Nitekim Türkiye'de kurumlar vergisi oranı 1990 yılında %46 iken, günümüzde bu oran %20'ye kadar inmiştir²⁶¹. Kurumlar vergisindeki oran indirimleri vergi gelirleri içerisinde bu verginin çok fazla pay almamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla kurumlar vergisinin hem yerli hem de yabancı yatırım kararları üzerindeki etkisi, bu verginin mali amaç noktasında verimini azaltmaktadır.

Optimal bir vergileme noktasında ayrıca önemli olan unsur, gelir üzerinden alınan vergilerin kamu harcamalarının finansmanını yeterli düzeyde sağlayıp sağlayamadığıdır. Buradan hareketle, Tablo 4'te gelir ve kurumlar vergisinin kamu harcamalarını karşılama oranlarına yer verilmektedir. 1990 yılında gelir vergisinin kamu

²⁶¹ Nesrin Candan, "Türkiye'de 1990 Yılından Sonra Uygulanan Vergi Politikaları ve Kriz Etkisi", *Tarım Ekonomisi Dergisi*, C. 18, S. 2, 2012, s. 81.

harcamalarını karşılama oranı %27 iken, bu oran 2004 yılına kadar ciddi bir şekilde düşüş eğilimi içerisine girmiştir. Bu yıldan sonra gelir vergisinin kamu harcamalarını karşılama oranı yükselmekle birlikte, 2017 yılında %21 olarak gerçekleşmiştir. Ancak, 2017 yılındaki bu oran, 1990 ve öncesi yıllarla mukayese edildiğinde düşük bir orandır. Kurumlar vergisinin kamu harcamalarını karşılama oranı ise 1990 yılında %6'larda iken, 2017'de %8 oranında gerçekleşmiştir. Diğer taraftan kurumlar vergisinin yıllar itibariyle sahip olduğu bu oran, çok fazla bir iniş veya çıkış yaşamamış, durağan bir seyir izlemiştir.

Tablo 4: Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisinin Kamu Harcamalarını Karşılama Oranı (1990-2017)

Yıllar	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Gelir Vergisi*/Kamu Harcamaları**	27.22%	19.13%	13.30%	14.37%	11.86%	12.15%	13.96%	18.38%	17.81%	18.65%
Kurumlar Vergisi*/Kamu Harcamaları**	6.78%	5.96%	5.05%	4.56%	4.82%	6.16%	6.82%	7.80%	6.99%	7.70%
Yıllar	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Gelir Vergisi*/Kamu Harcamaları**	19.57%	17.16%	16.78%	19.03%	19.25%	19.28%	20.29%	20.82%	21.18%	21.23%
Kurumlar Vergisi*/Kamu Harcamaları**	8.22%	7.72%	7.76%	9.29%	8.87%	7.70%	7.84%	7.31%	8.03%	8.53%

Kaynak: *Gelir İdaresi Başkanlığı, <http://www.gib.gov.tr/>, (03.10.2018); ** Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr/>, (05.10.2018).

Gelir üzerinden alınan gelir vergisi ve kurumlar vergisinin kamu finansmanı noktasında sağladığı katkılar göz önünde bulundurulduğunda her iki verginin de optimal vergilemenin ilk koşulu olan mali amaca sağladığı katkının yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Türk vergi sisteminin en köklü vergilerinden olan bu iki vergi, 1980'lere kadar hazine için önemli bir gelir kaynağını oluştururken, günümüzde harcama üzerinden alınan vergilerin gölgesinde kalmaktadır. Dolayısıyla kamu finansmanı açısından önemli bir yere sahip olan bu vergiler, gelir yaratma gücü açısından harcama vergilerine nazaran daha düşük ve daha az verimli vergiler olarak değerlendirilmektedir.

3.1.1.2. Türkiye’de Gelir Vergilerinin Etkinlik Açısından Değerlendirilmesi

Gelir üzerinden alınan vergilerin sahip olduğu teknik özellikler, optimal vergileme kriterleri ve optimal vergileme çalışmalarında ulaşılan sonuçlar açısından önem arz etmektedir. Türkiye’de gerçek kişilerin elde ettiği gelirleri konu alan gelir vergisi, ilk olarak sahip olduğu tarife yapısı nedeniyle eleştirilmektedir. Çünkü artan oranlı vergi tarifelerinin hakim olduğu vergi sistemlerinde, vergi öncesi gelir arttıkça bir süre sonra marjinal vergi oranı da artmakta ve ilave gelirden elde edilen fayda azalmaktadır²⁶². Bilindiği üzere marjinal vergi oranlarında meydana gelen her artış etkinlik kaybını da arttırmaktadır²⁶³. Bu nedenle artan oranlı tarifelere sahip olan gelir vergileri, etkinliğe hizmet etmeyen vergiler olarak görülmekte ve eleştirilmektedir²⁶⁴.

Optimal vergilemeye ilişkin ulaşılan sonuçlarda etkinlik kaybına neden olmayan gelir vergisine ilişkin tarifelerin yeteneklerle bağlı olarak azalan oranlı oluşturulması gerektiği önerilmektedir. Buna göre gelir elde etme yeteneği arttıkça marjinal vergi oranları azalmalıdır. Böylelikle verginin bireylerin çalışma arzuları üzerindeki olumsuz etkileri azalmakta ve etkinlik kaybı minimum düzeye indirilmektedir. Bu yönüyle Türk vergi sisteminde yer alan gelir vergisi, bu tarife yapısıyla örtüşmemekte ve etkinlik kaybına neden olmaktadır. Bu kayıpların daha az düzeylere çekilmesi için ilerleyen kısımlarda değinildiği üzere, gelir vergisinin sahip olduğu tarife yapısı ve oranlarında bir takım değişiklikler yapılmıştır.

Diğer taraftan emek geliri elde edenlere ilişkin Türk gelir vergisinde, bir takım bireysel farklılaştırmalara yer verildiği görülmektedir. Özellikle asgari geçim indirimi, engelli indirimi gibi bireysel farklılaştırmalara yer verilmesi, optimal vergileme kriterleri açısından kabul edilebilir bir uygulamadır. Ancak Türk gelir vergisindeki bu kişisel farklılaştırmalar, bireylerin yetenekleri doğrultusunda değil, ödeme gücüne bağlı olarak şekillendirilmiştir. Bu nedenle uygulamada var olan bu kişisel farklılaştırmalar, optimal vergileme tarafından öngörülen farklılaştırmaya uygun değildir. Oysaki optimal vergileme kapsamında ileri sürülen bu farklılaştırmalar, daha çok gelir elde etme potansiyeli yüksek olan kesimlere yönelik uygulanmaktadır. Gelir elde etme kapasitesi yüksek olanlar belirlenip, onların daha düşük oranda vergilendirilmesi, böylelikle

²⁶² Trotman-Dickenson, a.g.e., s. 148.

²⁶³ Karayılmazlar, Güran, a.g.m., s. 156.

²⁶⁴ Goode, “The Income Tax and Supply of Labour”, p. 429.

üretime katılımın artması amaçlanmıştır. Bu nedenle Türk gelir vergisi sisteminde uygulanan bu tür ayrıcalıklar, ödeme gücü ilkesine hizmet etmekle birlikte, etkinlik noktasında optimal vergileme sonuçlarına hizmet etmemektedir. Bununla birlikte Türk vergi sisteminde AR-GE faaliyetleri kapsamında emek geliri elde edenlerin vergilendirilmesine ilişkin bir takım ayrıcalıkların tanınması, optimal vergileme kapsamında yetenekler doğrultusunda verginin farklılaşmasına hizmet etmektedir. Buna göre AR-GE faaliyetlerinde yer alan personellerin, asgari geçim indirimi uygulandıktan sonra hesaplanan vergi matrahından sahip oldukları eğitim düzeyine göre gelirlerinin büyük bir kısmı (doktoralı olanlar için %90'ı, diğerleri için %80'i) istisna edilmiştir. Bu uygulama vergilerin yeteneklere bağlı olarak farklılaştırılması açısından optimal vergileme kapsamında kabul gören bir uygulamadır²⁶⁵. Böylelikle bu alanlarda vergilerin çalışma arzusu üzerindeki olumsuz etkileri azaltılmış olmaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde teknolojik gelişmelere duyulan ihtiyaç, bu tür uygulamaların yaygınlaştırılmasıyla giderilebilmektedir.

Türk vergisi sisteminde yer alan kurumlar vergisi açısından durum değerlendirildiğinde, kurum kazançları gerçek kişi gelirlerinden ayrı bir şekilde vergilendirilmektedir. Optimal vergileme kapsamında sermaye gelirlerinin emek gelirinden ayrı vergilendirilmesi, hatta mümkünse hiç vergilendirilmemesi gerektiği önerilmektedir. Bu noktada, Türk vergi sisteminin kurum kazançlarını emek gelirlerinden ayrı farklı bir vergi kapsamında değerlendirmesi, optimal vergileme açısından kabul edilebilir bir durumdur. Bununla birlikte Türk gelir vergisinde sermaye gelirlerine dayanan kurum kazancının düz oranlı tarifeye vergilendirilmesi, artan oranlılığın neden olduğu etkinlik kaybının etkilerinin azalmasını sağlamaktadır. Etkinliğe yönelik optimal oran arayışlarında değinildiği üzere, optimal vergileme açısından düz oranlı vergi tarifeleri ikinci en iyi olarak nitelendirilmektedir.

Sermaye gelirlerinin daha az oranlarda vergilendirilmesine ilişkin olarak Türkiye'de kurumlar vergisi oranlarında önceki dönemlere nazaran ciddi indirimler de yapılmıştır. Günümüzde kurumlar vergisi %20'ye indirilerek önceki dönemlere kıyasla %50'den fazla bir indirim tabii olmuştur. Bu değişikliğin en temel nedeni, büyüme ve kalkınma amacının yanında yabancı sermayenin ülkeye çekilmesinin teşvik edilerek

²⁶⁵ Selen, a.g.e., s. 353.

küresel rekabet gücünün elde edilmesidir²⁶⁶. Dolayısıyla kurumlar vergisinde gerçekleştirilen bu oran indirimi, etkinlik kayıplarının azalmasını da sağlamaktadır.

Ayrıca Türk vergi sisteminde sermaye geliri ve emek geliri elde edenlerin ayrı vergilendirilmesinin yanında, sermaye geliri elde edenlere bir takım ayrıcalıklar da sağlanmaktadır. Emek geliri elde edenlerin vergi matrahında indirim konusu edemediği giderler, sermaye geliri elde edenler söz konusu olduğunda indirim konusu edilmektedir²⁶⁷. Bu durum optimal vergilemede sermaye gelirlerinin mümkün olduğunca vergi dışı bırakılması açısından kabul edilen bir uygulamadır.

Kurum ortağı gerçek kişilerin vergilendirilmesi uygulamasında optimal vergileme önerilerinden uzaklaşılan bir husus da söz konusudur. Türk vergi sisteminde kurum kazancına kurumlar vergisi uygulandıktan sonra hissedarlara dağıtılan kar payları üzerinden gelir vergisi alınmaktadır²⁶⁸. Bu durum kurum kazancının çifte vergilendirilmesine neden olmakta ve sermayenin sıfır oranda vergilendirilmesi gerektiği göz önünde bulundurulduğunda, optimal vergileme önerilerine uygun olmayan bir uygulama olarak değerlendirilmektedir. Kurum kazancına yönelik bu ekonomik çifte vergilendirmenin ortadan kaldırılabilmesi için Türk vergi sisteminde bir takım düzenlemeler yapılmış ve bu olumsuzluk azaltılmaya çalışılmıştır²⁶⁹.

Bu bilgiler kapsamında Türk vergi sisteminde uygulanan bu iki vergi, tarafsız bir vergi olmadığı için etkinlik noktasında en iyiyi hiçbir zaman sağlayamamaktadır. En iyinin sağlanamamasından hareketle yukarıda bahsedilen değişikliklerle bu vergilerin etkinlik maliyetleri azaltılmaya çalışılmaktadır. Ancak bu etkiler her ne kadar minimum düzeye çekilmeye çalışılsa da kişilerin doğrudan sahip olduğu gelirleri konu alan bu vergiler, ekonomik birimlerin karar ve tercihlerinin değişmesinde etkili olmaktadır. Bu kapsamda bu etkinin en aza inmesi veya sıfırlanması için önerilen Mirrleesyen vergi

²⁶⁶ Ramazan Armağan, Türkiye’de Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 3, 2007, s. 233.

²⁶⁷ Tosuner, Arıkan, a.g.e., s. 232.

²⁶⁸ Ahmet Ozansoy, “Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisinin Entegrasyonu”, *Mali Çözüm*, S. 97, 2010, s. 134.

²⁶⁹ Türkiye’de 1981 yılına kadar kurum hissedarlarına dağıtılan veya dağıtılmayan kazançlar arasında vergi yükü farklılaştırması yapılmıştır. Sonrasında ise çifte vergilendirmeyi azaltan “vergi alacağı sistemi” kabul edilmiştir. 1986 yılından sonra ise gelir ve kurumlar vergisi arasındaki bu bağlantı kaldırılmıştır. 2003 yılından sonra ise vergi alacağı sistemi kaldırılmış, onun yerine kurum kazançlarından elde edilen kar paylarının yarısı istisna kapsamına dahil edilmiştir (Tosuner, Arıkan, a.g.e., s. 226-227).

modeline göre, gelir vergilerinde azalan oranlı bir tarife yapısının uygulanması ve sermaye gelirlerinin vergi dışı bırakılması gerekmektedir. Ancak Türkiye gibi etkinliğin yanında bölüşüm sorununu da dikkate alan ülkelerde gelir vergisinin bu tarife yapısıyla uygulanması çokta mümkün olan bir durum değildir.

3.1.1.3. Türkiye’de Gelir Vergilerinin Adalet Açısından Değerlendirilmesi

1982 Anayasası’nın 73’üncü maddesinin birinci ve ikinci bendinde sırasıyla yer alan “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür” ve “Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır” hükümler, Türk vergi sisteminin adaleti ön planda tutan bir yapıda oluşturulması gerektiğine işaret etmektedir. Türk vergi sistemi içerisinde yer alan ve bu hükümlere hizmet eden en temel vergi gelir vergisidir. Çünkü gelir vergisi sahip olduğu özelliklerden hareketle, diğer vergilere nazaran vergilemede ve gelir dağılımında adaletin sağlanması noktasında etkili bir araç olarak kullanılma potansiyeline sahiptir²⁷⁰.

Mükellefi gerçek kişi olan gelir vergisinde yukarıda da değinildiği üzere kişisel ve ailevi durumlar göz önünde bulundurularak vergi hesaplanmaktadır²⁷¹. Yani vergi, ödeme gücüne orantılı bir şekilde belirlenmektedir. Türk gelir vergisinde ödeme gücünün tespitinde kullanılan artan oranlı vergi tarifesi, asgari geçim indirimi, ayırma ilkesi, muafiyet ve istisnalar ile vergilemede kişisel özellikler dikkate alınmaya çalışılmaktadır. Bu mekanizmalar, verginin adillğine de dayanak oluşturmakta ve optimal vergileme kapsamında etkinlik ve adaletin arasında denge kurulması açısından önem arz etmektedir²⁷².

Türkiye’de gelir vergisinin adil kabul edilmesindeki en önemli etken, artan oranlı bir tarifeye vergilendirilmesidir. Bu kapsamda Türkiye’de gelir vergisi tarifesinin, gelir dilimlerine göre değişen bir oran yapısı bulunmaktadır²⁷³. Böylelikle gelir, bireylerin sahip olduğu mali güce göre vergilendirilmekte ve vergi aracılığıyla gelir eşitsizlikleri azaltılmaya çalışılmaktadır.

²⁷⁰ Şükrü Kızılot, Metin Taş, *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, 4.b., Ankara: İmaj Yayın, 2011, s. 193.

²⁷¹ Edizdoğan, Çelikkaya, a.g.e., s. 19.

²⁷² Aktan, *Kamusal Finansman: Vergileme*, s. 57.

²⁷³ Uluatam, a.g.e., s. 391-392.

Her ne kadar toplumlar açısından adil bir vergileme arzu edilen bir durum olsa da, 1970’li yıllara gelindiğinde özellikle gelişmiş ülkelerde başlayan liberalleşme çalışmaları 1980’li yıllarda ABD ve İngiltere’de etkisini göstermiş ve bu ülkelerde gerçekleştirilen vergi reformları diğer gelişmiş ülkelere de örnek teşkil etmiştir. Arz yönlü iktisat tarafından savunulan vergi indirimi görüşü, dünya genelinde hakim olmuş, vergi oranlarındaki indirimlerinin çalışma ve tasarrufu artırarak yatırımı teşvik edeceği görüşü benimsenmiştir. Bu kapsamda OECD ülkelerinde matrah genişletici ve artan oranlılık derecesini düşürücü nitelikte vergisel reformlar gerçekleştirilmiştir²⁷⁴.

Gelişmiş ülkelerde yürürlüğe giren vergi reformları 1980’li yıllarda Türkiye’de de uygulamaya koyulmuştur. Bu nedenle Türkiye’de günümüzde uygulanan artan oranlı gelir vergisi tarife yapısı, 1980 öncesine göre büyük bir değişime uğramıştır. Türkiye’de ortaya çıkan bu değişim, iki farklı dönemde uygulanan artan oranlı vergi tarifeleri esas alınarak net bir şekilde ortaya koyulabilmektedir.

Tablo 5: Artan Oranlı Gelir Vergisi Tarifeleri

1980’li yıllar öncesinde Artan Oranlı Vergi Tarifesi*		2019 Yılı Gelir Vergisi Tarifesi**	
		Ücret Gelirleri İçin	
Gelir Dilimi (TL)	Vergi Oranı (%)	Gelir Dilimi (TL)	Vergi Oranı (%)
2.500 TL’ye kadar	10	18.000 TL’ye kadar	15
2.501-5.000 TL arası	15	18.001 - 40.000 TL arası	20
5.001-25.000 TL arası	20	40.001 - 148.000 TL arası	27
10.001-55.000 TL arası	25	148.001 TL ve üstü için	35
55.001-115.000 TL arası	35	Ücret Dışındaki Gelirler İçin	
115.001-265.000 TL arası	55	18.000 TL’ye kadar	15
265.001-490.000 TL arası	60	18.001 - 40.000 TL arası	20
490.001-715.000 TL arası	65	40.001 - 98.000 TL arası	27
715.001-1.000.000 TL arası	68	98.001 TL ve üstü	35
1.000.001 TL ve üstü	63		

Kaynak: *Şener, a.g.e., s. 269; **Gelir İdaresi Başkanlığı, <http://www.gib.gov.tr/>, (07.02.2019).

Tablo 5’te görüldüğü üzere iki dönem arasında Türkiye’de gelir vergisinde uygulanan artan oranlı vergi tarifesinde ciddi değişiklikler gerçekleşmiştir. İlk olarak

²⁷⁴ Canan Sancar, Mehmet Şentürk, “Artan Oranlı Vergi Tarifelerinin Ödeme Gücünün Kavranması Bakımından Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 28, 2012, s. 8-9.

dilim sayısında azalmaya gidilerek on dilimden dört dilime indirilmiştir. Bununla birlikte en düşük gelir dilimindeki vergi oranı %10'dan %15'e çıkarılmış, en yüksek gelir dilimindeki vergi oranı %63'den %35'e indirilmiştir. Yani üst gelir dilimindekilerin vergi yükü azaltılmış, alt gelir dilimindekilerin vergi yükü arttırılmıştır. Dolayısıyla gelir vergisi tarifesine ilişkin bu gelişmeler, Türkiye'de marjinal vergi oranlarının optimal vergileme önerileri doğrultusunda indirilme arayışında olduğunu göstermektedir²⁷⁵.

Gelir vergisinde her ne kadar artan oranlı tarife yapısı geçerli olsa da, uygulamada bu tarifeden uzaklaşılan durumlar da söz konusu olmuştur. Örneğin, Türkiye'de 1980'li yıllarda gerçekleştirilen vergisel reformların yanı sıra bu yıllarda yaşanan yüksek enflasyona bağlı olarak vergi tarifelerinde meydana gelen değişiklikler, alt gelir diliminde yer alanların bile yüksek oranda vergi ödemesine neden olmuştur. Belli bir orandan sonra vergi tarifesi düz ve yüksek oranlı hale gelmiştir²⁷⁶. Bunun yanı sıra Tür gelir vergisinde beyan usulünden uzaklaşarak, gelir vergisinin büyük bir çoğunluğu ücretliler üzerinden stopaj yoluyla alınmaktadır. Bu durum da artan oranlı vergilemeden uzaklaşıldığını göstermektedir²⁷⁷.

Türk gelir vergisinin adalet noktasında değerlendirilmesinde, artan oranlı vergileri yanında etkili olan bir diğer araç, asgari geçim indirimidir. Gelir vergisi açısından belli bir sınırın belirlenmesi ve bunun üzerinde kalan kısmın vergilendirilmesi gerekmektedir²⁷⁸. En az geçim indirimi olarak ifade edilen bu uygulama, kişilerin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin asgari yaşamını sağlayacak miktarda gelirin vergi dışında tutulmasını öngörmektedir. Günümüz vergi sistemlerinde çeşitli şekillerde yer alan bu uygulama, Türk gelir vergi sisteminde ilk olarak 1980 yılında yapılan değişikliklerden önce en az geçim indirimi olarak uygulanmıştır. 1981 yılından itibaren en az geçim indirimi benzeri bu uygulama, genel indirim adı altında uygulanmaya başlanmıştır. Genel indirim uygulaması 1986 yılında yürürlükten kalkmıştır. Günümüz mevcut Türk gelir vergisi sisteminde ise 2007 yılında yapılan kanun değişikliği ile 2008 yılından itibaren uygulanmak üzere asgari geçim indirimi

²⁷⁵ Selen, a.g.e., s. 354.

²⁷⁶ Armağan, a.g.m, s. 229.

²⁷⁷ Öncel, Kumrulu, Çağan, s.238; Öztürk, *Maliye Politikası*, s. 330.

²⁷⁸ Mehmet Cahit Güran, "Vergilemede Adalet ve Gelir Vergisi Uygulaması", *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 22, S. 2, 2004, s. 253.

müessesesi uygulamasına yer verilmiştir²⁷⁹. İlgili kanun değişikliği ile birlikte, 193 sayılı GVK'nun 32'inci maddesinde emek geliri elde eden gerçek kişilere ilişkin asgari geçim indirimi uygulaması getirilmiştir. Bu madde hükmüne göre gerçek usulde vergilendirilen ücret gelirlerinde asgari geçim indirimi uygulanmaktadır. Türkiye'de asgari geçim indirimi, belli bir gelir tutarı şartı getirmeden, gerçek usulde vergilendirilen tüm ücret geliri sahiplerine elde ettikleri gelirin miktarına bakılmaksızın, kişilerin medeni durumu ve sahip olduğu çocuk sayısı ölçüt alınarak uygulanmaktadır²⁸⁰.

193 sayılı GVK'da asgari geçim indirimi olarak yer alan bu uygulama kapsamı itibariyle tartışmaya konu olmaktadır. En az geçim indirimine benzer nitelikteki bu uygulama özü itibariyle ayırma ilkesine hizmet eden bir uygulamadır. Ayırma ilkesi emek geliri elde edenlerin sermaye geliri elde edenlere göre daha düşük oranlarda vergilendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Türk gelir vergisi sisteminde uygulanan asgari geçim indirimi yukarıda da ifade edildiği üzere emek geliri elde edenleri kapsamaktadır. Ancak, özü itibariyle en az geçim indirimi uygulamasında sadece tek bir gelir unsuru dikkate alınmamakta tüm gelir unsurları hesaba katılabilmektedir. Dolayısıyla Türk gelir vergisinde mevcut uygulanan bu müessesenin en az geçim indirimine eş değer tutulması yanlıştır. Doğrusu en az geçim indirimine benzer nitelikte bir uygulama olduğudur²⁸¹.

Türk gelir vergisinde asgari geçim indiriminin yanında ayrıca ayırma ilkesi kapsamında da bir düzenleme yapılmıştır. Gelir vergisine ilişkin tarife yapısı incelendiğinde gelirin yedi unsuru içerisinde sadece emek gelirleri için üçüncü ve dördüncü matrah dilimlerinde farklılaşmaya gidilmiştir. Bu durum ayırma ilkesinin uygulamada yansımaları olarak değerlendirilebilmektedir. Ücret geliri elde edenlere sağlanan bu durum daha çok yüksek gelirliler üzerinde anlam taşıdığı için eleştirilmektedir²⁸².

Gelir vergisinde adaletin sağlanmasında etkili olan bir diğer unsur ise muafiyet, istisna ve indirim uygulamalarıdır. Özellikle vergilemede adaleti sağlamak veya bazı alanların veya harcamaların teşvik edilmesi için muafiyet ve istisnalardan

²⁷⁹ Akdoğan, a.g.e., s. 230-231.

²⁸⁰ Recep Kaplan, "En az Geçim İndirimine İlişkin Bazı Yabancı Ülke Uygulamaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler", *Maliye Dergisi*, S. 163, 2012, s. 381-382.

²⁸¹ Kaplan, a.g.m., s. 383.

²⁸² Fatih Saraçoğlu, "Ücretlilerin Vergilendirilmesinde Ayırma İlkesi Uygulamasının Değerlendirilmesi", *İş ve Hayat*, S. 3, 2016, s. 50.

yararlanılabilmektedir²⁸³. Uygulamada bu tür vergi harcamaları daha çok sermayeden elde edilen gelir unsurlarına uygulanmaktadır. Örneğin, menkul sermaye iratlarının ve zirai kazançların beyannameye nerdeyse hiç dahil edilmemesi bu araçların amacı dışında kullanıldığını göstermektedir²⁸⁴. Ayrıca Türk gelir vergisinde gider indirimleri açısından farklı gelir unsurlarına farklı muameleler de bulunmaktadır. Bu doğrultuda, ticari kazançlar, zirai kazançlar, serbest meslek kazançları, menkul sermaye iratları ve gayrimenkul sermaye iratları kazancın elde edilmesi noktasında harcamalar indirime konu olurken, ücret geliri elde edenler açısından gider indirimi söz konusu değildir²⁸⁵. Bu şekilde asıl amacı dışında kullanılan muafiyet, istisna ve indirimler gelir vergisinin adaletle hizmet etme fonksiyonu yavaşlatmaktadır. Dolayısıyla muafiyet ve istisnalar daha çok sermaye gelirleri üzerindeki vergi yükünü azaltmak için uygulanmaktadır. Böylelikle gelir vergisinde var olan bu vergi bağışıklıkları optimal vergileme noktasında adaletten ziyade etkinliğe hizmet etmektedir.

Gelir üzerinden alınan bir diğer vergi olan kurumlar vergisinin vergilemede adalet noktasında sahip olduğu işlev ise gelir vergisinden farklıdır. Kurumlar vergisinin konusunu kurum kazançları oluşturduğundan, bu vergide ödeme gücüne göre vergileme yapılması oldukça güçtür²⁸⁶. Çünkü vergi kişiyle değil kişinin serveti ile ilgili olduğu için bu verginin kişisel özelliklere bağlı olarak vergilendirilmesi mümkün olmamaktadır²⁸⁷. Dolayısıyla başta artan oranlı vergi tarifesi olmakla birlikte ödeme gücüne ulaşmada kullanılan araçların bu vergi kapsamında uygulanması oldukça güçtür.

Kurumlar vergisinde, gelir vergisinin sahip olduğu artan oranlı vergi tarifesi aksine, düz oranlı bir vergi tarifesi benimsenmesi, verginin ödeme gücüne orantılı alınmasına imkan sağlamamaktadır. Aksine tersine artan oranlılığa sahip olduğu düşünüldüğünde azalan oranlı bir vergileme yapılmasına neden olmaktadır²⁸⁸. Bu durum da vergilemede adalet noktasında bu verginin istenilen sonucu vermediğini göstermektedir.

Gelir vergisinde olduğu gibi kurumlar vergisinde geniş kapsamlı muafiyet ve istisnalar uygulanmaktadır. Ancak bu muafiyet ve istisnalar adaletin sağlanmasından

²⁸³ Hyman, a.g.e., s. 565.

²⁸⁴ Selen, a.g.e., s. 354.

²⁸⁵ Güran, a.g.m., s. 255.

²⁸⁶ Turhan, a.g.e. s. 137.

²⁸⁷ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s. 371.

²⁸⁸ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s. 371.

ziyade daha çok etkinliğin sağlanması noktasında uygulanmaktadır. 1980’li yıllara kadar sadece üç olan istisna sayısı daha sonraki yıllarda yirmiye kadar yükselmiştir. Son yıllarda istisna kapsamının daha da genişletilmesi, kurum kazancının en az %50’den fazlasının vergilendirilmemesini sağlamaktadır. Dolayısıyla firmaların vergi yükü giderek azalmaktadır. Ödeme gücü yüksek olan firmaların bu şekilde düşük oranlarda vergi ödemesi, vergilerin yatay ve dikey eşitlik kurallarını ciddi düzeyde sekteye uğratmaktadır²⁸⁹.

Türk vergi sisteminde gerçek ve tüzel kişilerin gelirlerini konu alan bu iki gelir vergisi, adalet noktasında istenileni karşılayamamaktadır. Yani gelir üzerinden alınan vergilerin sahip olduğu adalet işlevi teoride ve politika planlamasında göz önünde bulundurulmakla birlikte, uygulamada başarılı sonuçlar verememektedir. Sonuç olarak vergilemede ve gelir dağılımında adaletin sağlanmasında etkin bir araç olan gelir ve kurumlar vergisi, uygulamada bu etkileri çok fazla yerine getirememektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde adil bir vergileme arzu edilen bir durum olduğundan, gelir ve kurumlar vergisinin bu noktada başarısızlığı sosyal refahın azalmasına neden olabilmektedir.

3.1.2. Türkiye’de Harcama Vergilerinin Optimal Vergileme Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye’de gelirden sonra en önemli vergilendirilebilir kaynak harcamadır. Nitekim bir bireyin refahının, elde ettiği gelir ve servet düzeyinin yanında harcamalarıyla da ölçülmesi gerektiği 17’inci yüzyıldan günümüze kadar savunulmaktadır. Çünkü bireyler, gelirlerin yalnızca tasarruf ettikleri kısımdan değil harcadıkları kısımdan da doğrudan fayda elde etmektedir²⁹⁰. Harcama vergileri mali literatürde gider vergileri, satış vergileri ve tüketim vergileri gibi çeşitli şekillerde adlandırılmaktadır²⁹¹. Çalışmada harcama vergileri ifadesinin kullanımı tercih edilmiştir.

²⁸⁹ Şener, a.g.e., s. 302.

²⁹⁰ Şener, a.g.e., s. 307.

²⁹¹ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 211.

Harcama vergileri içerisinde en önemli vergi olan KDV, hem mal hem de hizmetler üzerinden alınan genel bir tüketim vergisidir²⁹². 20'inci yüzyılın son yarısında vergi sistemleri içerisinde KDV'nin girişi, vergi yapısının gelişimi bakımından en önemli olay olarak kabul edilmektedir²⁹³. İlk olarak 1940'lı yıllarda Fransa'da uygulanmaya başlanan KDV, sahip olduğu üstünlüklerden dolayı zamanla ABD hariç çoğu gelişmiş ülkelerin vergi politikalarının merkezi aracı haline gelmiştir²⁹⁴. KDV'nin 1973 yılında AB'nin ortak harcama vergisi olarak kabul edilmesi ve üye ülkeler tarafından uygulanması zorunluluğu bu verginin daha yaygın bir şekilde uygulanmasını sağlamıştır²⁹⁵. Böylelikle KDV, günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin temel harcama vergisini oluşturmaktadır²⁹⁶.

Türkiye'de ise AB'ye uyum sürecinin en önemli ürünlerinden biri olan KDV'ye ilişkin çalışmalar 1971 yılında başlatılmıştır. Bu tarihten itibaren yapılan gerekli düzenlemeler ve gelişmeler ile birlikte 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu (KDVK) 1984 yılında kabul edilerek yürürlüğe girmiş ve 1 Ocak 1985 tarihinden itibaren Türkiye KDV uygulamasına geçmiştir. Türk vergi sisteminde KDV'nin genel harcama vergisi olarak kabul edilmesi ile birlikte, bu vergiden önce uygulanan sekiz adet toplu muamele vergisi²⁹⁷ yürürlükten kaldırılmıştır²⁹⁸.

Türkiye'de sabit oranlı bir tarife yapısına sahip olan KDV'nin yasal oranı %10'dur. Bu oran 1982 Anayasa'sının 73/4 bendinden hareketle, Cumhurbaşkanı²⁹⁹ tarafından mal gruplarına göre farklı şekilde uygulanabilmektedir³⁰⁰. KDV'nin konusunu ise Türkiye'de yapılan ticari, sınai, zirai ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler, her türlü mal ve hizmet ithalatı ve diğer

²⁹² Trotman-Dickenson, a.g.e., s. 196.

²⁹³ Sijbren Cnossen, "Global Trends and Issues in Value Added Taxation", *International Tax and Public Finance*, V. 5, N. 3, 1998, p. 399.

²⁹⁴ Salanie, a.g.e., s. 4.

²⁹⁵ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 217.

²⁹⁶ Cnossen, a.g.m., s. 399.

²⁹⁷ KDV'nin uygulanması ile birlikte yürürlükten kalkan bu vergiler; üretim vergisi, ithalattan alınan üretim vergisi, PTT hizmetleri vergisi, ilan ve reklam hizmetleri vergisi, şeker istihlak vergisi, sporetoto vergisi ve işletme vergisidir (Turhan, a.g.e., s. 150).

²⁹⁸ Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s. 319.

²⁹⁹ 2018 yılından önce bu oran indirimi ve farklılaştırılmasına ilişkin yetki Bakanlar Kurulu tarafından kullanılmaktaydı. 2018 yılında yapılan sistem değişikliği ile birlikte bu yetki Cumhurbaşkanına devredilmiştir.

³⁰⁰ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 217.

faaliyetlerden doğan teslim ve hizmetler oluşturmaktadır. KDV kapsamına giren bu hususlar, KDVK'nın 1'inci maddesinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır³⁰¹.

Harcamalar üzerinden alınan bir diğer önemli vergi, belirli mal ve hizmetler üzerinden alınan ÖTV'dir³⁰². KDV'den daha eski bir geçmişe sahip olan ÖTV, negatif dışsallığa neden olan, yararlanana ödettirilmesi mümkün olmayan malları ve lüks tüketim mallarını³⁰³ konu almaktadır³⁰⁴. ÖTV'nin konusuna giren hususlardan da anlaşılacağı üzere bu vergi, devlete gelir sağlama amacının yanı sıra tüketicilerin harcama kalıplarını etkileme, vergilendirmeye yönelen tepkileri azaltma gibi nedenlere dayalı olarak önem kazanmakta ve vergi sistemlerinde varlığını hissettirmektedir³⁰⁵. Bu gibi durumlardan dolayı, ÖTV mali amacın yanında mali olmayan amaçlar göz önünde bulundurularak da tahsil edilmektedir³⁰⁶.

AB'ye uyum sürecinin bir diğer ürünü olan ÖTV, Türkiye'de KDV'ye nazaran daha yakın bir tarihte uygulanmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda Türk vergi sisteminde ÖTV, 2002 yılında yürürlüğe girmiş ve 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu (ÖTVK) ile uygulanmaya başlanmıştır. ÖTV'nin kabul edilmesi ile birlikte on altı adet vergi ve vergi benzeri yükümlülüklerin uygulamasına son verilmiştir³⁰⁷. Türk vergi sisteminde yer alan ÖTV, tek aşamalı ve dar kapsamlı bir harcama vergisidir. Verginin konusunu, ÖTVK'nın 1'inci maddesinde belirtilen ve ilgili kanunda ekli listelerde yer alan malların imalatı, ithalatı veya iktisabı ile satış işlemlerinin gerçekleştirilmesi oluşturmaktadır³⁰⁸. ÖTV'nin oranı ise ÖTVK'ya ekli tarifelerde yer alan mallar için öngörülen ayrı miktar ve oranlarda belirtilmiştir³⁰⁹.

Türk vergi sisteminde harcamalar üzerinden alınan vergiler KDV ve ÖTV ile sınırlı değildir. Ancak bu iki vergi türü hem Türk vergi sisteminin hem de harcama

³⁰¹ Yüksel, a.g.e., s. 103.

³⁰² Turhan, a.g.e., s. 165-166.

³⁰³ Gereksinimler ve lüksler arasındaki ayırım keyfi ve öznel. Gereksinimler çoğu insan tarafından düzenli olarak tüketilen mal ve hizmetler olabilmektedir. Örneğin, temel yiyecekler (ekmek, su gibi) insanların yaşamını sürdürebilmesi için zorunlu tüketime konu olmaktadır. Ancak, havyar, istiridye gibi bazı yiyecekler lüks tüketime konudur. Dolayısıyla lüks tüketim, yaşam standardını arttıran ancak gerekli olmayan mal ve hizmetleri kapsamaktadır (Trotman-Dickenson, a.g.e., s. 196).

³⁰⁴ Batirel, a.g.e., s. 165.

³⁰⁵ Yıldırım Taylar, "Vergi Teorisi Açısından Özel Tüketim Vergileri ve Türk Özel Tüketim Vergisi Uygulaması", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, Özel Sayı, 2010, s. 435.

³⁰⁶ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 218.

³⁰⁷ Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s. 334.

³⁰⁸ Mustafa Çapar, "Özel Tüketim Vergisi ve Türkiye Uygulaması", *Sayıştay Dergisi*, S. 52, s. 126.

³⁰⁹ Tosuner, Arıkan, a.g.e., s. 386.

vergilerinin en temel vergilerini oluşturmaktadır. Ayrıca GSYH ve vergi gelirleri içerisindeki payları da dikkate alındığında bu iki vergi dışında kalan harcama vergileri çok düşük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle optimal vergileme kriterleri noktasında bu vergilerin etkisi yok denecek kadar düşüktür. Bu vergilerin aksine KDV ve ÖTV ise GSYH ve toplam vergi gelirleri içerisinde hatırı sayılacak bir orana sahiptir. Bu yüzden çalışmada etki derecesi yüksek olan bu vergilerin optimal vergileme kriterleri ve sonuçları açısından analizine yer verilmektedir.

3.1.2.1. Türkiye’de Harcama Vergilerinin Mali Amaç Açısından Değerlendirilmesi

Gelir vergisinin yanında harcama vergileri de kamu finansmanının en önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır. Öyle ki günümüzde ülkelerin toplam vergi gelirleri incelendiğinde, harcama üzerinden alınan vergilerin payı oldukça yükseklerde seyretmektedir. Harcama vergileri içerisinde önemli bir yere sahip olan KDV, aynı zamanda en verimli vergilerin başında gelmektedir. Bu vergi birçok ülkede uygulama olanağı bulan, tahsili kolay ve oldukça verimli bir vergidir³¹⁰. Katma değer vergisinin tahsilinin kolay olması ve mali anestezi yoluyla mükellef tarafından çok fazla hissedilmemesi, bu verginin karar alıcılar tarafından tercih edilmesine ve yoğun bir şekilde uygulanmasına da neden olmaktadır³¹¹.

Genel bir tüketim vergisinin yanında belli başlı mal ve hizmetler üzerinden alınan özel bir tüketim vergisinin özellikle gelişmekte olan ülkelerde gündeme gelmesinde ki en önemli amaçlardan biri, kamu finansman kaynağına duyulan ihtiyaçtır³¹². Buradan hareketle ÖTV, özellikle talep esnekliği düşük olan mallara uygulandığında kamu finansmanı açısından büyük miktarda gelir kaynağı sağlamaktadır. Çünkü bu tür mallara uygulanan harcama vergileri, ikame etkisinden ziyade gelir etkisi yaratmaktadır³¹³. Özellikle talep esnekliği düşük olan petrol ürünleri veya tütün ürünlerine ilişkin uygulanan ÖTV’nin tahsilatı, Türk vergi sistemi açısından oldukça önemli bir paya sahiptir. Bu yüzden her ne kadar ÖTV belli bir takım sosyo-ekonomik amaçlarla alınsa da Türkiye’de bu vergi daha çok hazineye gelir sağlamak

³¹⁰ Aktan, *Kamusal Finansman: Vergileme*, s. 68.

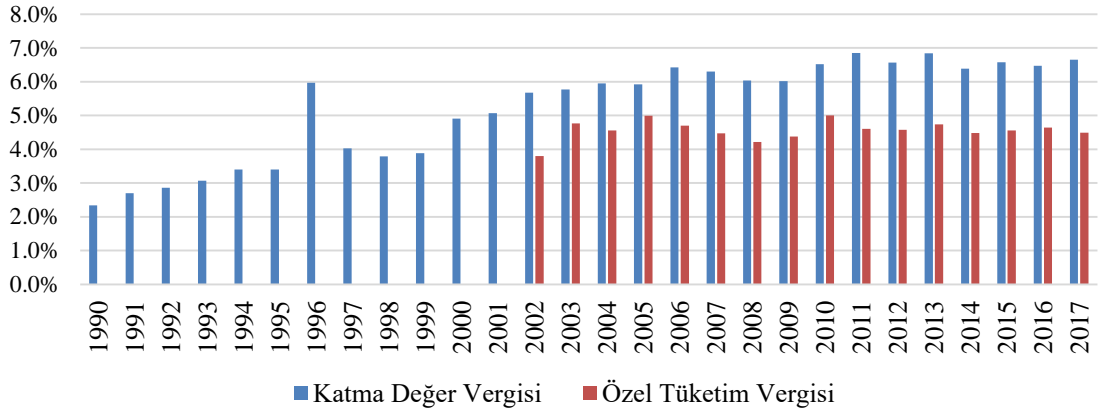
³¹¹ Yüksel, a.g.e., s. 103.

³¹² Taylar, a.g.m., s. 451.

³¹³ Howard, a.g.e., s. 227.

amacıyla uygulanmaktadır. Öyle ki Türk vergi sisteminde uygulanan ÖTV, bütçe tahminlerinde en fazla tahsilat beklenen vergilerin başında gelmektedir³¹⁴. Sahip oldukları bu özelliklerle hem KDV hem de ÖTV'nin, vergilemenin mali amacına hizmet ettiği söylenebilmektedir. Türkiye'de KDV ve ÖTV'nin GSYH içindeki payının yıllar itibariyle seyri Grafik 11'de yer almaktadır.

Grafik 11: Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisinin GSYH İçindeki Payı (1990-2017)

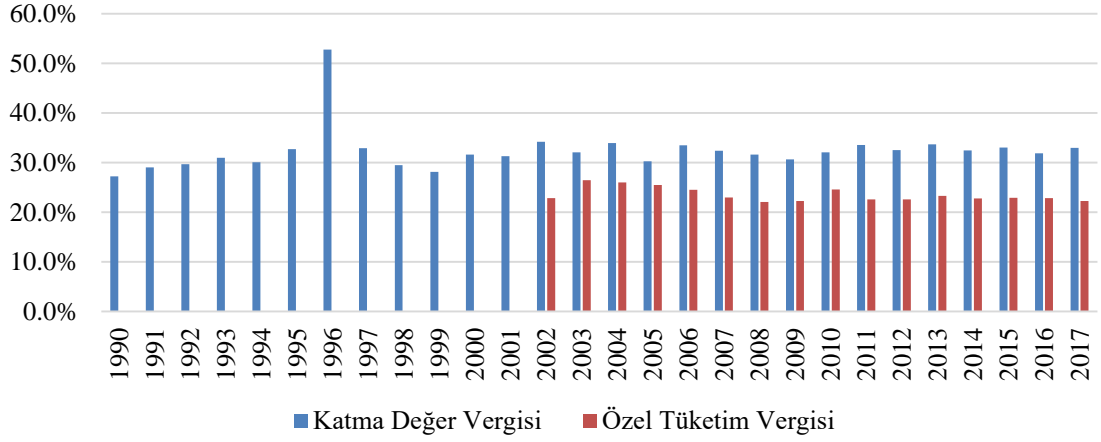

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, <http://www.gib.gov.tr/>, (03.10.2018).

Grafik 11'e bakıldığında KDV'nin GSYH içerisindeki payının, 1990'lı yıllardan günümüze bir artış eğilimi içerisinde olduğu görülmektedir. Uygulanmaya başlandığı yıllarda %2'lerde olan bu pay, günümüzde yaklaşık %7'ye kadar yükselmiştir. Dolayısıyla GSYH'deki artış doğrultusunda KDV'nin payı da giderek artmıştır. Bu durum KDV'nin verimli bir vergi olduğunu, diğer vergilere nazaran GSYH içerisinde daha fazla pay sahibi olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan Grafik 11'de yer alan ÖTV'nin GSYH içerisindeki payına bakıldığında ise, Türkiye'de yürürlüğe girdiği günden bu yana ÖTV'nin payı hemen hemen aynı seviyelerde seyretmiştir. 2002 yılında %4'ün altında olan bu pay, günümüzde %4,5 ve üzerinde seyretmektedir. Bu pay ÖTV'nin KDV'den sonra en verimli vergilerden biri olduğunu göstermektedir.

³¹⁴ Taylar, a.g.m., s. 449, 451.

Grafik 12: Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (1990-2017)

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, <http://www.gib.gov.tr/>, (03.10.2018).

Grafik 12’de ise KDV ve ÖTV’nin toplam vergi gelirleri içerisindeki payına yer verilmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülke profillerinde harcama vergilerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı oldukça yüksektir. Harcama vergileri içerisinde en önemli vergilerden biri olan KDV’nin payı da bu noktada oldukça fazladır. Grafik 12’de görüldüğü üzere KDV’nin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı 1990 yılında yaklaşık %30’larda iken, özellikle 1996 yılında bu pay %50’lerin üzerine çıkmıştır. Sonraki yıllarda ise bir düşüş eğilimi içerisinde girmiştir. KDV’nin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı 2017’de ise %30’un üzerindedir.

Diğer taraftan ÖTV’nin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı incelendiğinde ise, bu verginin uygulandığı yıldan itibaren toplam vergi gelirleri içerisindeki payı %20’lerden fazladır. Dolayısıyla ÖTV, Türk vergi sisteminde yürürlüğe girdiği tarihten itibaren toplam vergi gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmuştur. Özellikle yukarıda değinildiği gibi esnekliği düşük olan tütün mamulleri, petrol vb. ürünler üzerinden alınan yüksek oranlı vergiler, ÖTV’nin vergi gelirleri içerisinde önemli bir paya sahip olmasında etkili olmuştur. KDV’den ziyade daha dar bir mükellefe sahip olan ÖTV’nin payının yüksek olmasındaki en önemli etken budur.

Tablo 6: Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisinin Kamu Harcamalarını Karşılama Oranı (1990-2017)

Yıllar	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
KDV*/Kamu Harcamaları**	18.10%	20.59%	17.94%	15.44%	17.63%	19.25%	24.34%	27.32%	28.48%	27.18%
ÖTV*/Kamu Harcamaları**	-	-	-	-	11.80%	15.88%	18.64%	23.01%	20.83%	19.28%
Yıllar	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
KDV*/Kamu Harcamaları**	26.46%	22.43%	25.70%	30.37%	28.51%	30.35%	29.09%	30.39%	28.90%	30.47%
ÖTV*/Kamu Harcamaları**	18.48%	16.30%	19.72%	20.43%	19.84%	21.01%	20.42%	21.06%	20.75%	20.55%

Kaynak: *Gelir İdaresi Başkanlığı, <http://www.gib.gov.tr/>, (03.10.2018); ** Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, http://www.bumko.gov.tr, (05.10.2018).

Tablo 6’da KDV ve ÖTV’nin kamu harcamalarını karşılama oranlarına yer verilmektedir. KDV’nin sahip olduğu kamu harcamalarını karşılama oranı 1990 yılından günümüze bazı yıllar hariç sürekli bir artış eğilimindedir. 1990 yılında kamu harcamalarının %18’ine karşılık gelen KDV, 2017 yılına gelindiğinde kamu harcamalarının %30’unu karşılamaktadır. Diğer taraftan ÖTV uygulanmaya başlandığı ilk yıl kamu harcamalarının yaklaşık %12’sini karşılarken, 2017 yılında yaklaşık %21’ini karşılamaktadır. Bu iki vergi bir arada düşünüldüğünde, Türkiye’de kamu harcamalarının yarısının harcama vergileri tarafından karşılandığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla vergilerin mali amacı noktasında bu iki vergi istenileni sağlamaktadır.

3.1.2.2. Türkiye’de Harcama Vergilerinin Etkinlik Açısından Değerlendirilmesi

Optimal vergilemenin etkinlik boyutunda ulaştığı sonuçlar değerlendirildiğinde yukarıda ayrıntılı bir şekilde ele alındığı üzere, harcama vergilerinin Ramsey kuralına göre tasarlanması durumunda etkinlik kayıplarının minimum düzeye indirilebileceği ileri sürülmektedir. Bununla birlikte optimal vergileme kapsamında sadece nihai malların tek düze oranda vergiye tabi tutulması, ara malların ise vergi dışında tutulması gerektiği savunulmaktadır³¹⁵. Türk vergi sisteminde yer alan harcama vergilerinin etkinlik boyutunda bu önerilere ne derece hizmet ettiği aşağıdaki şekilde değerlendirilebilir.

³¹⁵ Akalın, *Kamu Ekonomisi*, s. 387.

Türk vergi sisteminde uygulanan KDV'nin sahip olduğu özellikler göz önünde bulundurulduğunda bu vergi, tarafsız bir vergi olarak nitelendirilememektedir. Mal ve hizmet piyasalarına uygulanan bu vergi, piyasada nispi fiyat yapısını değiştirerek tüketici davranışlarını bozmakta ve refah kaybına neden olmaktadır³¹⁶. Ancak KDV diğer vergilerle kıyaslandığında daha az etkinlik maliyetine sebebiyet veren vergiler içerisinde değerlendirilebilmektedir.

İlk olarak teorik açıdan ele alındığında KDV, yasal kuruluşlara ve kanunen vergiden muaf tutulmayan tüm faaliyet alanlarına uygulanmaktadır. Böylelikle bu verginin tüketicilerin mal ve hizmetler arasında, üreticilerin de üretim teknikleri arasında tercihlerini etkileme olasılığı düşmektedir³¹⁷. Dolayısıyla hemen hemen tüm mal ve hizmetler üzerinden alınan KDV'nin kapsamı oldukça geniştir. Kapsamı bu denli geniş olan KDV, aşırı yük yaratma olasılığı düşük bir vergi olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte KDV'nin bu şekilde etkinlik kaybına sebebiyet vermemesi için tüm mal ve hizmetler üzerinde aynı oranda uygulanması gerekmektedir. Türk vergi sisteminde uygulanan KDV'nin oran yapısına baktığımızda bazı ekonomik, mali ve sosyal gereklerden hareketle KDV'de istisna uygulamaları söz konusu olmaktadır. Bunun en temel gerekçesi KDV'nin dikey adalet üzerinde neden olduğu olumsuzluğu azaltmaktır³¹⁸. Nitekim Türkiye'de yasal vergi oranı yüzde %10 olan KDV, adil bölüşüm kaygılarından hareketle mal grupları bazında farklı oranlarla uygulanmaktadır.

KDV'nin genel bir orana sahip olmasının yanı sıra mal ve hizmet gruplarına farklı oranlarda uygulanması etkinlik üzerinde olumlu sonuçlar da doğurabilmektedir. Bu durumda oran farklılaştırılmasında dikkat edilmesi gereken husus ise talebin fiyat esnekliğidir. Bilindiği üzere optimal vergilemenin öncülerinden Ramsey, etkinlik kaybını en az düzeye indirilmesinin talebin fiyat esnekliğine göre ters bir şekilde vergilendirilmesiyle sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Ters esneklik kuralı olarak adlandırılan bu öneri, Türk vergi sistemindeki KDV oran uygulamasıyla örtüşmemektedir. Çünkü KDV'de farklı mal ve hizmetlere uygulanan oranlar, fiyatın talep esnekliğine bağlı olarak belirlenmemiştir. Aksine KDV oranları talep esnekliği

³¹⁶ İzzettin Önder, "Katma Değer Vergisinin Ekonomik Etkileri", Maliye Araştırma Enstitüsü Konferansları, Otuzuncu Seri, 1984-1985, s. 23; Edizdoğan, Çelikkaya, a.g.e., s. 224-225.

³¹⁷ Edizdoğan, Çelikkaya, a.g.e., s. 231-232.

³¹⁸ Önder, a.g.m., s. 23.

düşük olan zorunlu tüketim malları için düşük (%1 ve %8), talep esnekliği yüksek mallar için yüksek oranlarda (%18) belirlenmiştir. Dolayısıyla KDV’de etkinlik kaybının azaltılması için önerilen Ramsey kuralına uygun bir vergi oran yapısı oluşturulmamıştır³¹⁹. Aksine KDV’de uygulanan bu oran farklılaştırması, tüketim kaymalarına neden olarak verginin etkinlik maliyetini arttırmaktadır.

Diğer taraftan KDV’nin, nihai tüketimi vergiye tabi tutarak ara malları vergiden istisna etmesi, optimal vergileme kapsamında etkinlik açısından istenilen bir durum olarak değerlendirilebilir. KDV’de üretim ve yatırım malları vergiden istisna edilmekte ve tüketim aşamasından önceki ara malları satın alıp işleyen üreticiler satış sırasında daha önce ödediği vergiyi geri almaktadır³²⁰. Böylelikle KDV üretimde girdi olarak kullanılan ara malın ve sermayenin sıfır oranda vergilendirilmesini sağlamaktadır³²¹. Bununla birlikte KDV, uygulanma şekline bağlı olarak tasarruflar üzerinde oldukça etkili bir vergi olarak değerlendirilmektedir. KDV’nin matrah tespiti açısından dört farklı türü söz konusudur. Bunlar; gayrisafi hasıla tipi, gelir tipi, tüketim tipi ve ücret tipidir³²². Tüketim tipi katma değer vergisi matrahında sadece tüketim harcamaları vergilendirmekte, yatırım harcamaları verginin kapsamına girmemektedir³²³. Türk vergi sisteminde yer alan KDV’de gelir tipi KDV matrahı ile tüketim tipi KDV matrahının karması uygulanmaktadır³²⁴. Kısmende olsa KDV’de matrahın bu şekilde tespiti, tasarruf ve devamında yatırım potansiyelini arttırabilmekte, etkinlik kayıplarını azaltabilmektedir. Bu uygulamalar KDV’nin optimal vergileme sonuçlarını kısmen de olsa karşıladığını göstermektedir.

KDV’den sonra harcama vergileri içerisinde önemli bir yere sahip olan ÖTV, belirli mal gruplarına uygulanan dar kapsamlı bir vergidir. Bu yüzden ÖTV, mallar arasındaki tercihleri değiştirebilmekte ve etkinlik kayıplarına neden olabilmektedir.

³¹⁹ Selen, a.g.e., s. 357.

³²⁰ Akalın, *Kamu Ekonomisi*, s. 387.

³²¹ Selen, a.g.e., s. 356.

³²² Katma değer üretim aşamasında yıpranan dayanıklı sermaye mallarını da içeriyorsa gayrisafi hasıla katma değer vergisi olarak adlandırılmakta ve hesaplanan amortismanlar vergiden indirilmemektedir. Bunun yanı sıra dayanıklı sermaye mallarının aşınma paylarının katma değerden düşülmesi gelir tipi katma değer vergisi olarak tanımlanmaktadır. Sermayenin aşınma payının yerine sermaye değerinin yahut sermaye gelirinin indirilmesi halinde vergi matrahı, firmanın yarattığı katma değer içerisinde ücretlilerin payına eşit olmaktadır. Bu durumda ücret tipi katma değer vergisinden bahsedilir. Sermaye mallarının satın alındığı yılda katma değerden indirilerek matrahın hesaplandığı vergi ise tüketim tipi vergi olarak ifade edilmektedir (Akdoğan, a.g.e., s. 290).

³²³ Önder, a.g.m., s. 26.

³²⁴ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 217.

Bununla birlikte ÖTV, bazen gelir sağlamak için uygulanırken, bazen de belirli malların tüketimini azaltmak için uygulanmakta ve verginin etkinlik üzerindeki etkinleri bu duruma bağlı olarak farklılık arz etmektedir³²⁵. Örneğin, ÖTV sosyal maliyeti fazla olan sigara, içki, çevrenin kirlenmesine neden olan ürünler ve motorlu araçlardan alınmakta, böylelikle sosyal maliyet ve özel maliyet dengelenmesini sağlayarak kaynak dağılımında etkinliğe hizmet etmektedir³²⁶.

Etkinlik kayıplarının önlenmesi noktasında ÖTV'ye konu olan mallara uygulanan oran yapısı incelendiğinde ise ÖTVK'da bu vergiye konu mallar dört ayrı listede sayılmakta ve her listede yer alan mallar için ise farklı oranlar uygulanmaktadır. (I) sayılı listede ham petrol ve petrol ürünleri ile doğal gaz ve madeni yağlar, (III) sayılı listede alkollü ve kolalı içecekler ile tütün ürünleri yer almaktadır. Bu iki listede yer alan mallar, talep esnekliği düşük mallardır. Bu mallara uygulanan yüksek oranlı ÖTV, Ramsey'in ters esneklik kuralına belli ölçülerde uygun düşmektedir. (II) sayılı listede yer alan motorlu kara, deniz ve hava taşıtları ile tescile tabi olmayan bazı taşıtlar, (IV) sayılı listede yer alan lüks mallar ve elektronik eşyalar ise, talep esnekliği yüksek mallardır. Bu mallara yüksek oranda ÖTV uygulanması, ters esneklik kuralına uygun düşmemektedir. Çünkü bu kurala göre talep esnekliği yüksek malların düşük oranda vergilendirilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan her ne kadar optimal vergileme teorisi kapsamında nihai mallara uygulanan oranların tekdüze olması gerektiği kabul edilse de, bu durumun bazı istisnalarının var olduğu öngörülmüştür. Buna göre piyasa aksaklıklarının neden olduğu negatif dışsallıkların azaltılması için alınan vergiler, etkinlik boyutunda kabul görmektedir. Öyle ki ÖTV'nin (I) ve (III) sayılı listesinde yer alan malların vergilendirilmesi, optimal vergileme açısından uygun görülen bir durumdur³²⁷.

Özetle, Türk vergi sisteminde yer alan harcama vergileri tarafsız bir vergi olmadığı için belli düzeylerde etkinlik kaybına neden olmaktadır. Ancak bu vergiler diğer vergilerle, özellikle gelir vergileriyle, karşılaştırıldığında etkinlik noktasında daha başarılı vergiler olarak nitelendirilebilir. Ayrıca etkinliğin sosyal refah kriteri olarak

³²⁵ Hyman, a.g.e., s. 661.

³²⁶ Batrel, a.g.e., s. 165.

³²⁷ Selen, a.g.e., s. 358.

belirlendiği toplumlarda gelir vergilerinden ziyade bu vergilere ağırlık verilmesi, sosyal refah kayıplarını azaltabilmektedir.

3.1.2.3. Türkiye’de Harcama Vergilerinin Adalet Açısından Değerlendirilmesi

Optimal harcama vergilerine ilişkin arayışlarda genellikle etkinlik boyutunun ön planda tutulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda daha çok harcama vergilerinin etkinliğe hizmet eder şekilde düzenlenmesi gerektiği savunulmaktadır. Ancak optimal vergileme kapsamında etkinliğin yanında adaletin de göz önünde bulundurulması gerektiği kabul edilmektedir. Bu nedenle aşağıda Türk vergi sisteminde yer alan KDV ve ÖTV’nin adalet kriterine ne oranda hizmet ettiğine yönelik değerlendirmelere yer verilmiştir.

Türkiye’de harcamalar üzerinden alınan KDV ve ÖTV, mal ve hizmetin fiyatı içerisine gizlenen vergiler olduğu için vergi yükümlülerinin kişisel ve ailevi durumlarını yani ödeme gücünü dikkate almamaktadır³²⁸. Bu nedenle harcama vergileri gelir vergilerinden farklıdır. Bu tür vergilerde ödeme gücüne yönelik, artan oranlı vergi tarifeleri, indirim, muafiyet ve istisnalar gibi araçlara çok fazla yer verilmemekte, bu durum hem dikey hem de yatay vergi adaleti noktasında eleştirilmektedir³²⁹.

Konu KDV özelinde ele alındığında, harcama vergileri içerisinde önemli bir yer tutan KDV’nin hem kapsamının hem de mükellef sayısının fazla olması, adalet üzerindeki olumsuz etkisini diğer vergilere göre arttırmaktadır³³⁰. KDV’nin neden olduğu bu adaletsizliğin giderilmesi için ilk olarak zorunlu yaşam giderlerinin vergi dışında tutulması gerektiği düşüncesi öne sürülmektedir³³¹. Bu öneri Türk vergi sisteminde yer alan KDV açısından uygulanan bir durum değildir.

KDV’nin adalet üzerindeki olumsuz etkisinin azaltılması için diğer bir çözüm önerisi, KDV’nin standart bir oranda uygulanmasının yanı sıra farklı oranlarda

³²⁸ Öztürk, *Maliye Politikası*, s. 332; Trotman-Dickenson, a.g.e., s. 130.

³²⁹ Musgrave, Musgrave, a.g.e., s. 395.

³³⁰ Edizdoğan, Çelikkaya, a.g.e., s. 236.

³³¹ Zorunlu yaşam giderleri iki gruba ayrılabilir. Birinci derece grubunda kişinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin asgari yaşamlarını devam ettirmek için yaptıkları (gıda harcamaları, barınma harcamaları, doğum araçları, engelliler için gerekli araçlar vb.) harcamalardır. Bu türden harcamalar tamamen vergi dışında tutulabilir. İkincil derece grubuna giren harcamalar sağlık, eğitim veya cenaze harcamaları olarak sınıflandırılabilir. Bu gruptaki harcamaların sıfır oranında olmasa da, normal oranın altında vergiye tabi tutulması gerektiği savunulmaktadır (A. Savaş Demircan, “Katma Değer Vergisi: Vergi Adaleti, Eşitlik ve Sosyal Devlet”, *TBB Dergisi*, S. 121, 2015, s. 284).

uygulanmasıdır. Oran farklılaştırılmasına gidilmesi bu etkinin bir nevi azalmasına katkı sağlayabilmektedir. Bu durumda yapılması gereken istisnalar ile desteklenen ve zorunlu tüketim mallarını daha az oranlarla vergilendiren ve birden fazla tek oranın uygulandığı bir vergilemedir³³². Ancak, burada önemli olan farklı oranlarda uygulanan mal ve hizmet kategorilerinin hangi mal ve hizmetleri içerdiği, kimler tarafından ne kadar kullanıldığıdır³³³.

Türkiye’de düz oran yapısıyla uygulanan KDV, alt gelir gruplarının üstünde, üst gelir gruplarına kıyasla daha fazla vergi yükü oluşturması nedeniyle eleştirilmektedir³³⁴. 1985 yılında yürürlüğe girdiğinde %10 olmak üzere tek oranda uygulanan KDV, 1986 yılında Bakanlar Kuruluna verilen yetkinin kullanılması sonucunda farklı oran yapılarında uygulanmaya başlanmıştır. Bir dönem %40’a kadar çıkarılan KDV oranları, ÖTV’nin Türk vergi sistemine dahil olması ile birlikte aşağıya çekilmiş ve oran farklılaştırması yapılmıştır. Böylelikle günümüzde KDV, mal ve hizmet gruplarına göre %1, %8 ve %18 olmak üzere farklı oranlarda uygulanmaktadır³³⁵. Dolayısıyla Türk vergi yapısında KDV’nin neden olduğu adaletsizlikler bu şekilde giderilmeye çalışılmaktadır.

Türk vergi sisteminde her ne kadar KDV’de farklı oran uygulamasına gidilse de bu durum adaletin sağlanması noktasında istenilen etkiyi ortaya koyamamaktadır. Çünkü düşük oranda KDV’nin uygulandığı zorunlu tüketime konu olan mal ve hizmetler, hem alt hem de üst gelirli taraflardan tüketilmektedir. Bu mal ve hizmetlerden alınan KDV, gelire oranla farklılık göstermemektedir. Yüksek oranda KDV’nin uygulandığı mal ve hizmetler ise lüks tüketime konu edilen mal ve hizmetlerdir. Bu mal ve hizmetlerin toplam tüketim içerisinde ağırlığı fazla olmaması ve bu mallara ilişkin talep esnekliğinin yüksek olması, ödenen vergiden kaçınılmasını mümkün kılmaktadır³³⁶.

Belli başlı mallar üzerinden alınan ÖTV açısından durum ele alındığında ise bu vergi devlete gelir sağlama amacının yanı sıra bir takım sosyo-ekonomik amaçlara da hizmet etmesi için oluşturulmuş bir vergi türüdür. Bununla birlikte ÖTV, dolaylı

³³² Demircan, a.g.m., s. 285.

³³³ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 217.

³³⁴ Howard, a.g.e., s. 232.

³³⁵ Demircan, a.g.m., s. 287.

³³⁶ Edizdoğan, Çelikkaya, a.g.e., s. 239.

vergilerin artan oranlı tarifelerine uygun hale getirilmesi gerekçesiyle de kullanılmaktadır. Bu şekilde vergi dağılımındaki adaletsizlik azaltılmaya çalışılmaktadır³³⁷. Böylelikle etkinlik noktasında eleştirilse de, ÖTV'nin haklılığının en önemli dayanaklarından birini lüks tüketimi yüksek oranda vergilendirilmesi oluşturmaktadır³³⁸. Yüksek gelir grupları tarafından daha fazla kullanılan ve lüks tüketime konu olan mallardan ÖTV alınmasının toplumda gelir dağılımını sınırlı da olsa düzeltereği düşünülmektedir³³⁹. Bu noktada yapılması gereken zorunlu tüketim mallarının vergilendirilmemesine özen gösterilmesi ve bu mallar düşük oranda vergilendirilecek şekilde verginin aşamalı hale getirilmesidir³⁴⁰. Ancak Türkiye'de de olduğu gibi özel tüketim vergisi, lüks tüketim malları üzerinden alınmakla birlikte, bunun dışında çeşitli mallar üzerinden de alınmaktadır³⁴¹.

Örneğin, alışkanlık veren keyif maddeleri (örneğin, sigar, şarap, bira vb.) üzerinden yüksek oranda alınan ÖTV'nin vergilemede ve gelir dağılımında adaleti sağlama noktasındaki işlevi olumsuzdur. Bu maddelerde talebin fiyat esnekliği tüm gelir grupları açısından zayıftır. Hem üst gelir grubu hem alt gelir grubu alıştığı bu malları vergi artsa bile tüketmeye devam etmektedir. Bu nedenle alışkanlık kazandıran maddeler üzerinden alınan yüksek vergiler düşük gelir gruplarının gelirlerini daha da çok azaltarak, gelir dağılımını bozmaktadır³⁴². Diğer taraftan lüks tüketime konu olan mallar yüksek gelir gruplarının bütçelerinde çok fazla yer tutmamaktadır. Bu tür mallara yüksek oranda uygulanan vergi onları toplam gelirlerini çok fazla azaltmayacağından bu tür vergilerin gelir dağılımı üzerindeki iyileştirici işlevi zayıf kalmaktadır. Esasen vergi orta gelir gruplarının lüks tüketim malları üzerindeki taleplerinin azalmasına neden olmaktadır³⁴³. Dolayısıyla Türk vergi sisteminde ÖTV'ye konu mallardan en fazla petrol ürünleri ve tütün ürünlerine uygulanan vergiden elde edilen tahsilat, bu verginin adalet noktasında çokta istenilen başarıya ulaşamadığının en önemli göstergesidir.

Vergilemede adaletin sağlanmasında etkin bir mekanizma olarak değerlendirilen istisnalar ve indirimler açısından KDV ve ÖTV'nin durumu değerlendirildiğinde,

³³⁷ Taylar, a.g.m., s. 446.

³³⁸ Batirel, a.g.e., s. 165.

³³⁹ Uluatam, a.g.e., s. 431.

³⁴⁰ Howard, a.g.e., s. 227.

³⁴¹ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 430.

³⁴² Bulutoğlu, a.g.e., s. 360.

³⁴³ Taylar, a.g.m., s. 446.

Türkiye’de KDV ve ÖTV’ye ilişkin istisnalar genellikle sosyal amaçtan ziyade dış ticaretin arttırılması ya da savunma sanayi açısından kullanılmaktadır. Bu kapsamda hem KDV hem de ÖTV’de geçerli olan ihracat istisnası daha çok dış ticaret hacmini arttırmak ve küresel piyasada diğer ülkelerle rekabet edebilir güce sahip olmak için kullanılmaktadır. Diğer taraftan 2018 yılında başlatılan ve bazı sektörlerle (örneğin, mobilya sektörü) ve motorlu taşıtlara uygulanan KDV indirimleri sosyal amaçlardan ziyade, ekonomik büyüme veya enflasyonla mücadele gibi politikalar kapsamında bu sektörlerdeki talep yetersizliklerini gidermek amacıyla uygulanmaktadır. Aynı şekilde ÖTV oranının bazı mal grupları için sıfıra indirilmesi de yine ekonomik kaygılardan hareketle gerçekleşen bir uygulamadır³⁴⁴. Dolayısıyla bu tür vergi politikalarının, adaletin sağlanmasında ziyade ekonomik daralmanın azaltılması, piyasanın canlanması için gerçekleştirildiği söylenebilir.

Adalet noktasında hem KDV hem ÖTV tam anlamıyla bu amaca hizmet etmemektedir. Dolayısıyla Türk vergi sistemi içerisinde önemli birer gelir kaynağı olan bu iki vergi, adalet kriterinin sağlanmasında çok başarılı bir vergi değildir. Aksine daha çok adaletsizliğe neden olan vergilerdir. Her ne kadar yapılan düzenlemeler ile bu olumsuzluk azaltılmaya çalışılsa da, uygulamada istenilene çok fazla ulaşamamaktadır. Adil bir bölüşüm kaygısı içerisinde olan toplumlarda bu tür vergilerin ağırlıklı olması, sosyal refahı olumsuz etkilemektedir.

3.1.3. Türkiye’de Servet Vergilerinin Optimal Vergileme Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi

Devlet, kişilerin elde ettikleri gelirleri, devamında yaptıkları harcamaları ve son olarak sahip oldukları servetleri veya bunların transferlerini vergiye tabi tutmaktadır. Dolayısıyla servet üzerinden alınan vergilerin temel gerekçesi, gelir ve harcamada olduğu gibi, servetin de ödeme gücünün bir göstergesi olarak kabul edilmesidir³⁴⁵. Bu kapsamda vergilemede eşitliğin sağlanabilmesi için servetin de vergilendirilmesi kabul

³⁴⁴ 2018 yılında yapılan düzenlemelerle geçici bir süreliğine mobilya sektöründe KDV %18’den %8’e, ticari araçlarda KDV oranı %18’den %1’e indirilmiştir. Diğer taraftan beyaz eşya sektöründe ÖTV oranı sıfıra indirilmiş ve belli bir motorun altındaki araçlar için var olan ÖTV uygulamasında 15’er puanlık indirim yapılmıştır.

³⁴⁵ Hyman, a.g.e., s. 676.

görmektedir³⁴⁶. Türk vergi sisteminde servet unsuru üzerinden alınan vergilerin içerisinde arsa ve arazilerden alınan emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi ve miras yolu veya karşılıksız intikal ile elde edilen varlıklardan alınan veraset ve intikal vergisi dahil edilmektedir³⁴⁷.

Belirli servet unsurları üzerinden alınan emlak vergisi, Türk vergi sisteminde servet vergileri içerisinde yer alan en önemli vergilerden biridir. Taşınmaz servet unsurlarını konu alan bu vergi, Osmanlı döneminden cumhuriyet dönemine intikal ederek bazı değişikliklerle günümüze kadar uzanan bir vergidir³⁴⁸. 1970 yılında kabul edilen 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu (EVK) ile tahsil edilen emlak vergisi, Türkiye sınırları içerisinde bulunan gerçek veya tüzel kişilerin mülkiyetlerinde yer alan bina ve arsa/arazi gibi taşınmaz mallar üzerinden alınan vergidir. Emlak vergisinin alınmasındaki temel gerekçe olarak, bina veya arazinin ödeme gücünün birer karinesi olması ve devamında kişilerin sahip olduğu bu varlıklar nedeniyle kamusal hizmetlerden faydalanması gösterilmektedir³⁴⁹. Merkezi veya yerel yönetim kuruluşları tarafından tahsil edilebilen emlak vergisi, Türk vergi sisteminde yerel yönetimler tarafından tahsil edilmektedir. Dolayısıyla emlak vergileri günümüzde yerel yönetimlerin can damarını oluşturmakta ve ilgili kurumların giderlerinin karşılanması noktasında büyük bir öneme sahip olmaktadır³⁵⁰.

Servet vergileri içerisinde yer alan bir diğer vergi ise motorlu taşıtlar vergisidir. Motorlu taşıtlar vergisi (MTV), motorlu taşıtların mülkiyetine bağlı olarak tahsil edilen vergidir. Kişilerin motorlu taşıta veya taşıtlara sahip olması, vergi ödeme gücünün göstergesi olarak kabul edilmektedir. Motorlu taşıtların değerleri veya ağırlıkları, yaşı, gücü gibi özellikleri göz önünde bulundurularak tarifeleri düzenlenen bu vergiler, yaş arttıkça azalmakta, güç veya ağırlık arttıkça yükselmektedir³⁵¹. Türk vergi sisteminde MTV, 1963 yılında yürürlüğe giren 197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu (MTVK) ile uygulanmaya başlanmıştır. Bu vergi, motorlu taşıtların trafik siciline kaydedilmesi durumunda her yıl iki taksitte tahsil edilmektedir³⁵².

³⁴⁶ Edizdoğan, Çelikkaya, a.g.e., s. 273.

³⁴⁷ Gruber, a.g.e., s. 525.

³⁴⁸ Uluatam, a.g.e., s. 419.

³⁴⁹ Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s. 293-294.

³⁵⁰ Bulutoğlu, a.g.e., s. 381.

³⁵¹ Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s. 295.

³⁵² Uluatam, a.g.e., s. 419.

Türk vergi sisteminde servet transferleri üzerinden alınan vergilerin örneğini ise veraset ve intikal vergisi (VİV) oluşturmaktadır. Servet transferi üzerinden alınan VİV, ya ölümle ya da ivazsız (karşılıksız) olarak gerçekleştirilen intikaller ile ilgili vergidir³⁵³. Serveti değil servet geçişlerini hedef alan VİV, 1959 yılında yürürlüğe giren 7338 sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu (VİVK)'na göre tahsil edilmektedir. Türk vergi sisteminde uygulanan VİV'in konusu, Türkiye tabiiyetinde bulunan kişilere ait Türkiye'de bulunan malların veraset yoluyla veya ivazsız bir şekilde bir kişiden diğerine intikalidir³⁵⁴. Bu kapsamda VİV, iki yönlü bir vergi olarak değerlendirilmektedir. Vergilerden ilki ölüme bağlı olarak ortaya çıkan servet artışları, diğeri ise hayatta olan kişiler arasında ivazsız (karşılıksız) gerçekleştirilen servet intikallerinin vergilendirilmesidir³⁵⁵. VİV, ölüme bağlı iki kıstas dikkate alınarak artan oranlı bir tarife yapısına sahiptir³⁵⁶. İntikal eden mirasın tutarı arttıkça ödenecek vergi de artmakta, bununla birlikte üzerine miras intikal eden kişinin ölen kişi ile akrabalık derecesi arttıkça ödenecek vergi miktarı da artmaktadır³⁵⁷.

Geçmiş yıllarda teorik anlamda çok fazla destekçisi olan, aynı zamanda çeşitli ülkelerde uygulama alanı bulunan servet vergileri, günümüzde gelir ve harcama vergilerinin ağırlıklı olarak kullanılmasıyla önemini giderek yitirmiştir³⁵⁸. Her ne kadar önemini kaybetse de, bu vergiler gerek bireysel gerekse toplumsal refah noktasında etkili olabilmektedir. Bu nedenle Türkiye'de uygulanan servet vergileri içerisinde yer alan emlak vergisi, MTV ve VİV'in optimal vergileme kriterleri açısından teorik ve pratik bazda değerlendirilmesine aşağıda yer verilmektedir.

3.1.3.1. Türkiye'de Servet Vergilerinin Mali Amaç Açısından Değerlendirilmesi

Servet vergilerinin en temel amacı, devlete gelir kaynağı sağlamaktır. Ancak geçmişten günümüze bakıldığında özellikle gelir ve harcama vergilerinin vergi sistemlerindeki öneminin artması ile birlikte, servet vergilerinin mali amacı oldukça geri

³⁵³ Cedric Sandford, *Economics of Public Finance*, Third Edition, New York: Pergamon Press, 1984, p. 204.

³⁵⁴ Akdoğan, a.g.e., s. 276.

³⁵⁵ Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s. 297.

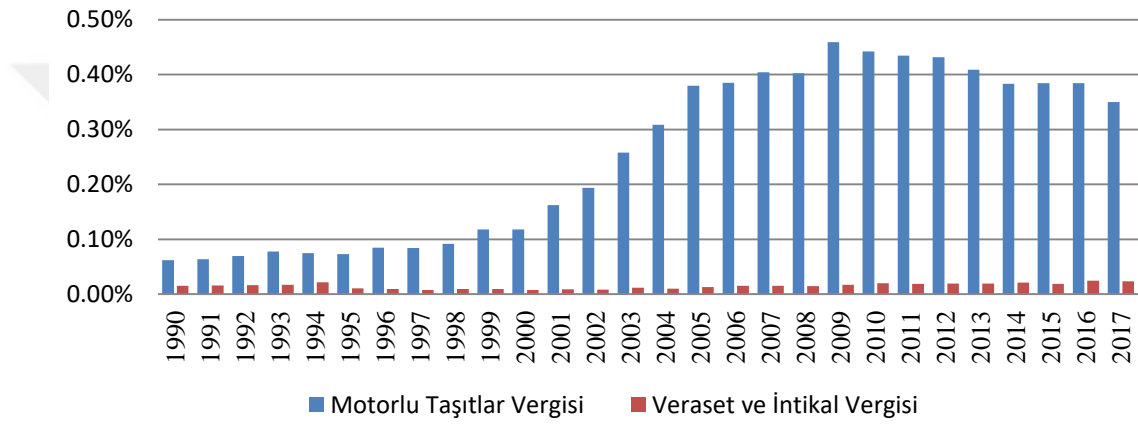
³⁵⁶ Uluatam, a.g.e., s. 418.

³⁵⁷ Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s. 298.

³⁵⁸ Uluatam, a.g.e., s. 397.

planda kalmıştır³⁵⁹. Mali amacı arka planda kalan servet vergileri, günümüzde ise daha çok sosyal amaca hizmet etmektedir. Bu nedenle servet vergilerinin GSYH ve toplam vergi gelirleri içerisindeki payı oldukça düşüktür. Ayrıca bu vergilerin gelir esnekliği de oldukça zayıftır. Yani servet vergilerinden elde edilen gelir, yıllar itibariyle artış gösterse de milli gelire karşı duyarlı olmadığından milli gelire oranla bir azalma meydana gelmektedir³⁶⁰. Grafik 13'te servet vergilerinin GSYH içerisindeki payına yer verilmektedir.

Grafik 13: Motorlu Taşıtlar Vergisi ve Veraset ve İntikal Vergisinin GSYH İçindeki Payı (1990-2017)

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, <http://www.gib.gov.tr/>, (03.10.2018).

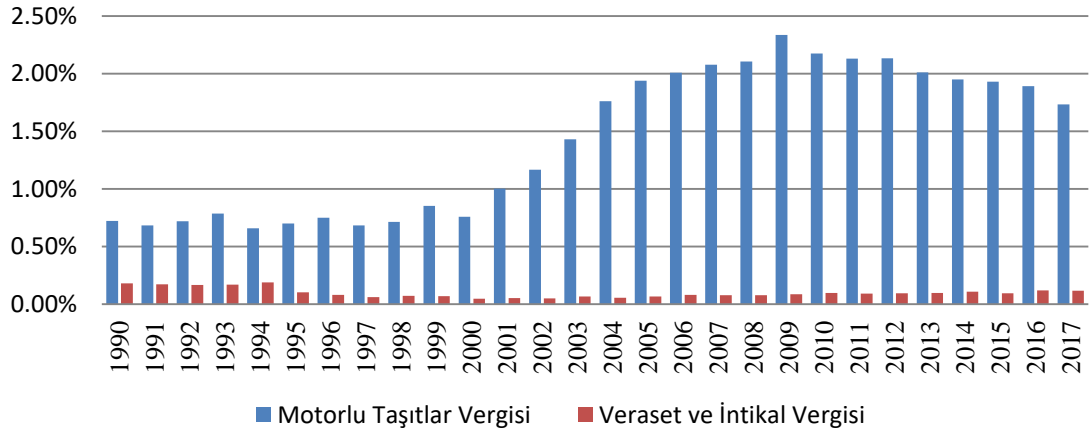
Grafik 13'e göre MTV, yıllar itibariyle GSYH içerisinde artan bir orana sahip olsa da, oldukça düşük bir paya sahiptir. Diğer taraftan VİV'in GSYH içerisindeki payı yok denilecek kadar düşüktür. Bu iki verginin bu kadar düşük paya sahip olması, bu vergilerin çok düşük bir gelir etkisine sahip olduğunu göstermektedir. Servet vergilerinin GSYH içerisindeki payının yanı sıra toplam vergi gelirleri içerisindeki payı da oldukça düşüktür. Nitekim günümüzde hemen hemen tüm ülkelerde servet vergilerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı %1'lerde seyretmektedir³⁶¹. Grafik 14'te Türkiye'de servet vergilerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı yer almaktadır.

³⁵⁹ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 208.

³⁶⁰ Fethi Hepar, *Türkiye'de Servetlerin Vergilendirilmesi*, Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Yayın No: 246/166, 1982, s. 36.

³⁶¹ Trotman-Dickenson, a.g.e., s. 216.

Grafik 14: Motorlu Taşıtlar Vergisi ve Veraset ve İntikal Vergisinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (1990-2017)

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, <http://www.gib.gov.tr/>, (03.10.2018).

Grafik 14'e göre Türkiye'de de servet vergilerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının çok yüksek olmadığı görülmektedir. MTV, 2006 yılına göre %2'den daha az bir paya sahip olmakla birlikte, bu yıldan sonra %2'nin üzerine çıkmıştır. Günümüzde ise bu oran yine düşüş eğilimine girmiştir. VİV'in toplam vergi gelirleri içerisindeki payı ise MTV'nin payından daha düşüktür. Bu oran %0,5'in altında seyretmektedir. MTV ve VİV'in sahip olduğu bu paylar, bu vergilerin verginin mali amaca hizmet etmediğinin en önemli ispatıdır.

Tablo 7: Motorlu Taşıtlar Vergisi ve Veraset ve İntikal Vergisinin Kamu Harcamalarını Karşılama Oranı (1990-2017)

Yıllar	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
MTV*/Kamu Harcamaları**	0.48%	0.44%	0.43%	0.50%	0.60%	0.86%	1.26%	1.75%	1.71%	1.74%
VİV*/Kamu Harcamaları**	0.12%	0.07%	0.03%	0.03%	0.03%	0.04%	0.04%	0.06%	0.07%	0.07%
Yıllar	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
MTV*/Kamu Harcamaları**	1.76%	1.71%	1.74%	1.93%	1.87%	1.81%	1.75%	1.77%	1.72%	1.60%
VİV*/Kamu Harcamaları**	0.07%	0.06%	0.08%	0.08%	0.09%	0.09%	0.10%	0.09%	0.11%	0.11%

Kaynak: *Gelir İdaresi Başkanlığı, <http://www.gib.gov.tr/>, (03.10.2018); ** Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr/>, (05.10.2018).

Tablo 7'de MTV ve VİV'in kamu harcamalarını karşılama oranları gösterilmektedir. Tabloya göre MTV'nin kamu harcamalarını karşılama oranı yıllar

itibariye artış göstermektedir. 1990 yılında %0.48 olan bu oran 2017 yılında %1.60 şeklinde gerçekleşmiştir. MTV'nin kamu harcamalarını karşılama oranı her ne kadar artış gösterse de bu oran toplamda oldukça düşüktür. Bununla birlikte VİV için de aynı durum söz konusudur. VİV'in yıllar itibariyle kamu harcamalarını karşılama oranı artsa da günümüzde bu oran %0.11'dir. Dolayısıyla her iki vergi de kamu harcamalarının karşılanması noktasında çok düşük bir paya sahiptir.

Servet vergileri içerisindeki bir diğer vergi olan emlak vergisi ise mali amaçla oluşturulmuş bir vergidir. Tarh ve tahsil yetkisi yerel yönetimlere bırakılan emlak vergisi, bu idarelerin harcamalarının finansmanında temel gelir kaynağını oluşturmaktadır. Bu nedenle sosyal ve ekonomik politika aracı olma niteliği sınırlıdır. Bununla birlikte toplam vergi gelirleri içerisinde emlak vergisinin payı giderek azalmaktadır³⁶². Türk vergi sisteminde emlak vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının düşük olmasında³⁶³ en temel sorun, verginin matrahının gerçekçi bir biçimde saptanamamasıdır. Türkiye'de beş yıl gibi uzun bir süre boyunca mal sahibi olan kişinin beyannamesinde gösterdiği değer, emlak vergisinin matrahı olarak kabul edilmektedir. Nitekim mükelleflerin çoğunun beyannamelerinde bildirdikleri değer, gerçek değerini oldukça altındadır. Devlet bu nedenle büyük vergi kayıplarına uğramaktadır. Son zamanlarda ise, emlak değerinin saptanmasında yönetimin belirlediği bazı objektif kıstaslar temel alınmaya çalışılmaktadır. Ancak, uygulamadan kaynaklanan sorunlar ve enflasyon gibi ekonomik faktörlerin etkisi saptanan emlak değerlerinin yine gerçek değerinden uzak olmasına neden olmaktadır³⁶⁴.

Servet vergileri içerisinde yer alan bu vergilerin payları göz önünde bulundurulduğunda, servet vergilerinin optimal vergilemeye mali amaç boyutunda hizmet etmediği bir gerçektir. Teoride var olmakla birlikte, uygulamada az bir etkiye sahip olan bu vergilerin daha çok mali amaç dışında kullanıldığı söylenilebilmektedir.

³⁶² Nihat Falay, "Emlak Vergisinin Analizi", *İstanbul Üniversitesi Mali Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi*, S. 24, 1975, s. 71.

³⁶³ Emlak vergisi mahalli idarelerin gelirleri içerisinde yer aldığı için, bu verginin payı merkez bütçe gelirleri baz alınarak oluşturulan ilgili grafiklerde yer almamaktadır.

³⁶⁴ Şener, a.g.e., s. 337-338.

3.1.3.2. Türkiye’de Servet Vergilerinin Etkinlik Açısından Değerlendirilmesi

Optimal vergilemeye ilişkin ulaşılan sonuçlardan hareketle, sermayenin statik bir formu olarak kabul edilen servet, vergiye tabi olmaması gereken bir unsurdur. Yani vergilemenin etkinlik boyutuyla değerlendirildiğinde, servet vergilendirilmemelidir. Bu kapsamda Türk vergi sisteminde gelir ve harcamanın yanında servetin de vergilendirilmesi optimal vergileme noktasında istenilen bir durum değildir. Ancak bir takım amaçlardan hareketle, çoğu ülkelerde servet vergileri hali hazırda uygulama alanı bulmaktadır. Bununla birlikte servet vergileri, gelir ve harcama üzerinden alınan vergiler ile mukayese edildiğinde, bu vergilerin ekonomik birimlerin kararları üzerindeki olumlu veya olumsuz etkileri daha düşüktür³⁶⁵. Çünkü servet vergileri, kişilerin sahip olduğu varlıklar üzerinden alınmaktadır. Bu nedenle kişilerin üretim faaliyetlerine katılma kararlarından ziyade varlık edinme kararlarını etkilemektedir³⁶⁶. Bu kapsamda servet vergilerinin etkinlik boyutunda değerlendirilmesi aşağıdaki şekilde yapılabilmektedir.

Taşınmaz servet unsurunu konu edinen emlak vergisi, servet unsurları arasında tercih değişikliklerine neden olabilmektedir. Ağır bir vergi yükü altında kalan gayrimenkul sahipleri, vergi nedeniyle servetlerini diğer servet unsurlarına (taşınabilir mallar ve menkul kıymetlere) kaydırabilmektedir³⁶⁷. Ağır bir emlak vergisi, işletmeleri kapsadığı takdirde ise firmaların işletme ve üretim kararlarının verilmesinde etki yaratabilmektedir. Bu tür bir vergi, bazı marjinal projelerin karlılığını, makul fiyatları ve üretimi olumsuz etkileyebilmektedir³⁶⁸. Ayrıca emlak vergisi, bir işletmenin kuruluş yeri seçimini de etkileyebilmektedir. Ülkelerin farklı yerlerinde farklı emlak vergisi oranlarının uygulanması, teşebbüslerin kuruluş yerlerinin etkilenmesine neden olabilmektedir³⁶⁹.

Emlak vergisinde vergi matrahının tespiti takdir komisyonları tarafından yapılması da, bu verginin etkinlik boyutundaki işlevini zayıflatmaktadır. Öyle ki, takdir komisyonları aynı bölgeler içerisinde yer alan gayrimenkuller için farklı vergi değerleri tespit edebilmektedir. Bu durum vergi amortismanı ve kapitülasyonuna neden olarak,

³⁶⁵ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 208.

³⁶⁶ Bulutoğlu, a.g.e., s. 379.

³⁶⁷ Edizdoğan, Çelikkaya, a.g.e., s. 297.

³⁶⁸ Akdoğan, a.g.e., s. 270.

³⁶⁹ Edizdoğan, Çelikkaya, a.g.e., s. 308.

bireylerin tercihlerinde sapmalar meydana getirmektedir. Bu noktada emlak vergisi etkinlik kaybı yaratabilmekte ve optimal vergileme gereksinimlerinden biri olan mali amaca da cevap vermeyebilmektedir³⁷⁰.

Motorlu taşıtlar üzerinden alınan MTV, vergiye tabi aracın fiyatı içerisine dahil olduğundan, vergi öncesi ve vergi sonrası fiyat, satıcı ve alıcılar açısından değişmektedir. Bu durum da verginin etkinlik kaybı yaratmasına neden olmaktadır. Vergi nedeniyle motorlu taşıtların fiyatının artması, taleplerin azalmasına ve refah kayıplarının ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir.

Servet üzerinden alınan bir diğer vergi olan VİV de optimal vergileme açısından yanlış bir uygulama olarak kabul edilmekte ve etkinlik noktasında eleştirilmektedir. Tarafsız bir vergi olmayan VİV de diğer vergiler gibi bireylerin tercihlerini değiştirmekte ve ikame etkisi yaratmaktadır. Ayrıca VİV'in sahip olduğu çift taraflı artan oranlılık, bu verginin etkinlik maliyetini daha da arttırmaktadır. Dolayısıyla Türk vergi sistemi içerisinde var olan bu vergi, etkinlik noktasında arzu edilen sonuçları bünyesinde barındırmamaktadır. Bu doğrultuda sermaye birikimini teşvik etmek ve sermaye stokunu arttırmak için veraset yoluyla gerçekleştirilen intikallerin vergilendirilmemesi, sadece bağış yoluyla gerçekleşen intikallerin düz oranda vergilendirilmesinin daha yararlı sonuçlar ortaya çıkaracağı savunulmaktadır³⁷¹.

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu vergilerin etkinlik maliyeti diğer vergilere nazaran düşük olsa da, sonuç olarak taraflı bir vergileme söz konusudur. Bu haliyle Türk vergi sisteminde var olan servet vergileri, etkinliğe hizmet etmeyen vergiler olarak değerlendirilebilir.

3.1.3.3. Türkiye'de Servet Vergilerinin Adalet Açısından Değerlendirilmesi

Servet vergileri yukarıda değinildiği üzere mali amaçtan ziyade sosyal amaca yönelik kurgulanan vergilerdir. Bu vergilerle gelir ve servet dağılımındaki dengesizlikler giderilerek, daha adil bir topluma ulaşılmaya çalışılmaktadır³⁷². Üretim faktörlerinin farklı dağılımlar göstermesi, üretime katılan faktörlere değişik fiyatlar

³⁷⁰ Selen, a.g.e., s. 359.

³⁷¹ Selen, a.g.e., s. 361.

³⁷² Trotman-Dickenson, a.g.e., s. 216.

ödenmesine ve gelir dağılımında farklılıklara neden olurken, miras müessesesi de servet dağılımında farklılıklara neden olmaktadır. Bu doğrultuda gelir ve servet dağılımında meydana gelen dengesizliklerin temel nedeni, üretim faktörlerinin sahipliğindeki farklılıklardır. Servet vergileri bu farklılıkların giderilmesinde birer araç olarak kullanılmaktadır³⁷³.

Gelir ve servet dağılımındaki dengesizliklerin giderebilmesi için genel ve artan oranlı servet vergilerinin veya VİV'in uygulanması gerekmektedir. Türkiye'de genel servet vergilerinin uygulama alanı bulunmamaktadır³⁷⁴. Türkiye'de uygulanan özel servet vergilerinden biri olan emlak vergisi, gayri şahsi nitelikte bir vergidir. Çünkü emlak vergisi kişileri değil kişinin servetini (gayrimenkulünü) esas alan bir vergidir. Bu nedenle kişiler üzerinden alınmayan bu vergi kişisel ve ailevi durumları dikkate almamakta ve objektif vergiler içerisinde yer almaktadır³⁷⁵. Bu durum emlak vergisinin adalet işlevini zayıflatmaktadır.

Bazı iktisatçılar emlak vergisinin gelir vergisine nazaran daha fazla artan oranlılığa sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bu düşünceye göre, yüksek gelir grupları düşük gelir gruplarına göre daha fazla emlağa sahiptir. Bu nedenle gelir düzeyi arttıkça emlak vergisinin gelire oranının da arttığı ifade edilmektedir. Ancak, bazı iktisatçılar ise, emlak vergisinin artan oranlılığın aksine gerileyici bir özelliğe sahip olduğunu savunmaktadır. Onlara göre, emlak vergisi (özellikle bina üzerinden alınan) kiralar üzerinden alınan özel bir tüketim vergisine benzemekte, kira harcamaları düşük gelirlilerin bütçesinde büyük bir pay tutmakta ve gelire oranlandığında emlak vergisi gerileyici bir vergi olarak nitelendirilmektedir. Bu sebeplerden, harcama vergilerinde söz konusu olan gerileyicilik özelliğinin, emlak vergilerinde de geçerli olduğu kabul edilmektedir³⁷⁶. Nitekim Musgrave gibi yazarlar, yapmış oldukları ampirik çalışmalar sonucunda emlak vergisinin tersine artan oran oluşturduğunu kanıtlamıştır. Bu durum verginin adalet ilkesine ters düşmektedir. Dolayısıyla emlak vergisi sosyal ve ekonomik politikanın etkin bir aracı olarak kullanılmamaktadır³⁷⁷.

³⁷³ Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s. 290.

³⁷⁴ Heper, a.g.e., s. 131.

³⁷⁵ Edizdoğan, Çelikkaya, a.g.e., s. 296.

³⁷⁶ Edizdoğan, Çelikkaya, a.g.e., s. 296.

³⁷⁷ Turhan, a.g.e., s. 183.

Türkiye’de emlak vergisinin adalet noktasında yeterli bir vergi olmamasındaki bir diğer etken, servet unsuruna ilişkin değerin tam anlamıyla tespitinin güç olmasıdır. Bu güçlük, emlağın asgari değerinin idare tarafından oluşturulan komisyonlar aracılığıyla belirlenmesini gündeme getirmiştir. Ancak oluşturulan komisyonların homojen olmaması, emlağın değerinin bölgesel ve yapısal değişiklikler içermesi servet unsurunun değerlerinin belirlenmesinde uyumsuzluğa veya adaletsizliğe neden olmaktadır³⁷⁸. Bu gibi nedenlerden dolayı günümüzde Türk vergi sistemi içerisinde yer alan emlak vergisi, daha çok mali amaca hizmet etmek için tasarlanıp uygulanmakta, adalet amacına hizmet etmemektedir³⁷⁹.

MTV, kayıt dışı ekonominin yaygın olduğu, gelir ve harcamanın kavranmasının güç olduğu Türkiye’de vergi adaletinin sağlanması noktasında önemli bir vergi olarak değerlendirilebilir. Özellikle bazı model, cins ve marka araçlar, mali gücün bir göstergesi, bir prestij unsurudur. Ancak, servet vergilerinde ödeme gücünün temel göstergesi servet unsurunun değeri olmakla birlikte, MTV’de verginin konusu aracın değeri değil özellikleridir. Dolayısıyla bu verginin matrahı spesifik³⁸⁰. Bu doğrultuda vergiye ilişkin tarifeler oluşturulurken de vergi konusuna giren taşıtların, yaşı, cinsi, motor silindir hacmi gibi özellikler dikkate alınmaktadır. MTV’de matrahın bu şekilde belirlenmesi dikey adaleti bozarak, yaş grupları arasında tersine artan oranlılığa neden olmaktadır. Bu yüzden Türkiye’de spesifik (miktar esaslı) vergi uygulamaları arasında yer alan MTV’nin, vergilemede adaletle hizmet edebilir nitelikte bir vergi olmadığı görülebilmektedir³⁸¹.

Devlet gelirleri içerisinde mali önemi oldukça düşük olan VİV ise, gelirin ve servetin adil dağılımı noktasında kullanılan etkin bir araç olarak görülmekte ve günümüz vergi sistemlerinde uygulama alanı bulmaktadır³⁸². VİV, birçok servet unsuru üzerinden alındığı için diğer servet vergilerine göre daha kapsamlı bir vergi olarak değerlendirilebilmektedir. Bu doğrultuda VİV, gelir vergisinin kavrayamadığı servet

³⁷⁸ A. Kadir Işık, Ekrem Karayılmazlar, İbrahim Organ, Hayriye Işık, *Kamu Maliyesi*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2005, s.178; Canatay Hacıköylü, Fethi Heper, “Emlak Vergisinin Matrah Tespitine İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Maliye Dergisi*, S. 158, 2010, s. 2.

³⁷⁹ Falay, a.g.m., s. 81.

³⁸⁰ Edizdoğan, Çelikkaya, a.g.e., s. 355.

³⁸¹ İbrahim Halil Sugözü, Hüseyin Yıldırım, Halil İbrahim Aydın, “Vergi Adaleti Açısından Motorlu Taşıtlar Vergisinin Analizi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 32, 2014, s. 116.

³⁸² Turhan, a.g.e., s. 187.

artışlarını vergilendirerek adalet noktasında işlevini yerine getirmeye çalışmaktadır³⁸³. Ayrıca, Türkiye’de ölümle gerçekleşen intikaller üzerinden alınan VİV’de yukarıda ifade edildiği üzere çift taraflı artan oranlılık söz konusudur. Özellikle akrabalık derecesi ve servetin miktarı arttıkça vergi oranlarının artması, adaletin sağlanması noktasında etkili olmaktadır³⁸⁴. Ancak, uygulamada görülen yetersizlikler ve yaygın olan vergi kaçakçılığı, VİV’den bu amaç noktasında yararlanılmasına engel olmaktadır³⁸⁵. Diğer taraftan Türk vergi sisteminde son yıllarda VİV’e yönelik yapılan değişiklikler, bu verginin matrahını aşındırmış ve bu vergiden beklenen sosyal amacın gerçekleştirilmesini azaltmıştır³⁸⁶.

Mali amacın yanı sıra bir takım sosyo-ekonomik amaçlarla alınan servet vergileri, adalet noktasında tam anlamıyla başarılı olamasa da özellikle harcama vergilerine nazaran daha adil kabul edilebilir. Bu kapsamda Türk vergi sisteminde servet vergileri de adil bir vergileme ve gelir dağılımı yapılmasında, gelir vergisinin tamamlayıcı bir aracı olarak görülebilmektedir.

3.2. TÜRK VERGİ SİSTEMİNİN SOSYAL REFAHA ETKİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sosyal refahın en üst düzeyde sağlanabilmesi için optimal vergilemeye uygun politikalarının belirlenmesi gerekmektedir. Optimal vergileme kapsamında geliştirilen politikalar, yukarıda açıklandığı üzere belli bir düzeyde vergi geliri elde ederken, etkinlik ve adalet arasında denge kurmaya çalışmaktadır. Farklı doğaları nedeniyle etkinlik ve adalet, sürekli birbiriyle çatışma içerisindedir. Etkin vergi politikaları yüksek eşitsizliklere neden olurken, adil vergi politikaları ise ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda optimal politika tasarımı, etkinlik ve adalet hedefleri arasında denge ilişkisinin doğru bir şekilde kurulmasına bağlıdır³⁸⁷. Bu iki amaç arasında denge esasen toplum tercihlerinden hareketle kurulmaya çalışılmaktadır. Toplumun vergi politikalarına ilişkin tercihinin saptanmasında ise sosyal refah fonksiyonlarından faydalanılmaktadır. Toplum

³⁸³ Batirel, a.g.e., s. 175.

³⁸⁴ Şener, a.g.e., s. 336.

³⁸⁵ Heper, a.g.e., s. 131.

³⁸⁶ Şener, a.g.e., s. 337.

³⁸⁷ Gareth D. Myles, *Public Economics*, New York: Cambridge University Press, 2001, p. 6-7.

tarafından refah kriteri adalet benimsenmişse adalet odaklı sosyal refah fonksiyonlarından, etkinlik benimsenmiş ise etkinlik odaklı sosyal refah fonksiyonlarından hareket edilmeli ve bu fonksiyonlar doğrultusunda politika önerileri ve uygulamaları geliştirilmelidir.

Sosyal refah doğrultusunda Türk vergi sistemi ele alındığında, 1982 Anayasası'nın 73'üncü maddesinde yer alan "mali güç" ifadesi, vergi sisteminde yeniden dağıtım politikaları kapsamında adalet odaklı bir sosyal refah fonksiyonu belirlenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Ancak uygulamada Türk vergi sistemi daha çok etkinlik odaklı sosyal refah fonksiyonlarının gereklerini karşılar nitelikte bir yapıya bürünmüştür³⁸⁸. Yeniden dağıtım politikalarına önem verecek şekilde tasarlanan Türk vergi sisteminin, daha çok etkinliğe hizmet ettiği, uygulanan vergi politikaları ve vergi gelirleri içerisinde dolaylı ve dolaysız vergi dağılımından hareketle net bir şekilde değerlendirilebilmektedir.

Etkinlik odaklı uygulanan Türk vergi sisteminde vergi yükünün bireyler arasında ödeme gücüne orantılı, yani adil bir şekilde dağıldığından bahsetmek mümkün değildir. Durum gelir vergisi açısından ele alındığında, ücretliler üzerinde ağır bir vergi yükü söz konusudur. Dolayısıyla gelir vergisinin büyük bir kısmına stopaj yoluyla vergileme yapılan ücretliler katlanmaktadır. Beyana dayalı vergilemenin yapıldığı ticari kazanç, zirai kazanç, serbest meslek kazancı sahipleri vb. vergi yükünün daha az bir kısmına katlanmaktadır. Bu durum vergi yükünün yükümlüler arasında adil dağılmadığını göstermektedir. Diğer taraftan Türkiye'de vergi yükünün ödeme gücünün göstergeleri olan gelir, servet ve harcama arasındaki dağılımı da adil bir görünüm sergilememektedir. Türk vergi sistemi içerisinde servet vergilerinin payı göz önünde bulundurulduğunda, bu vergiler daha çok etkisiz bir eleman olduğunu söylemek mümkündür. Servet vergilerinin payının düşük olması, büyüme ve kalkınma açısından olumlu etki yaratırken, adalet noktasında istenilenin sağlanamamasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra Türk vergi sisteminde daha çok harcama vergilerine ağırlık verilmekte, gelir ve harcama arasındaki vergi dağılımlarındaki fark giderek artmaktadır³⁸⁹.

³⁸⁸ Selen, a.g.e., s. 362.

³⁸⁹ Aktan, *Kamusal Finansman: Vergileme*, s. 199.

Özellikle KDV ve ÖTV'nin kabul edildiği günden bugüne, harcama vergilerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı giderek artmıştır. Türk vergi sisteminde ağırlıklı olarak artan oranlı vergilerden³⁹⁰ oluşan dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içerisinde payı %30'larda iken, düz oranlı vergiler olan dolaylı vergilerin payı ise %70'lerdedir. Dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin bu dağılımı, vergilerin yeniden dağıtım politikaları kapsamında etkin bir şekilde kullanılmadığını göstermektedir³⁹¹.

Vergi yapısı içerisinde dolaylı ve dolaysız vergi dağılımlarında ortaya çıkan bu farkın en temel nedeni, küreselleşme ile birlikte yaygınlaşan serbestleşme politikalarıdır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren dünya ekonomileri uluslararası sermayeyi kendi ülkelerine çekebilme gayesi ile bir yarış içerisine girmiştir. Gelir ve kurumlar vergisinde gerçekleştirilen oran indirimleri, ülkelerin bu alanda kullandıkları temel araçlar olmuştur. Nitekim bu kapsamda yukarıda bahsedildiği üzere, Türk vergi sisteminde gelir vergileri üzerinde çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Bununla birlikte vergi politikalarında yaşanan bu değişim, harcama vergilerini de etkilemiştir. KDV'nin hemen hemen tüm ülkeler nezdinde kabul edilip uygulanması, bu verginin tabanının ve oranının artmasına neden olmuştur³⁹². 2002 yılında yürürlüğe giren ÖTV de Türk vergi sisteminin yapısında değişikliğe neden olmuştur. Dolayısıyla gelir vergisinde gerçekleştirilen oran indirimleri nedeniyle yaşanan vergi kayıplarının telafisi, harcama vergileriyle yapılmaya çalışılmıştır. Ayrıca kamu finansman ihtiyacının acil olduğu durumlarda tahsilatı kolay ve verimli vergiler olduğu için ilk tercih dolaylı vergilerden yana kullanılmıştır³⁹³. Dolaylı vergilere ilişkin vergi yükleri değerlendirildiğinde ise, Türkiye'nin sahip olduğu dolaylı vergi yükü OECD ortalamasının üzerine çıkmıştır³⁹⁴. İşte bu gibi gelişmeler Türk vergi sisteminin ağırlığının, adaleti sağlamada en önemli role sahip olan gelir vergisinden, adil olmadığı noktasında sürekli eleştirilere neden olan harcama vergilerine kaymasına neden olmuştur.

³⁹⁰ Artan oranlı vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının yüksek olması, vergi sisteminin vergilemede adaleti ve gelir dağılımını iyileştirici bir rol oynamasını sağlamaktadır. Bununla birlikte düz oranlı vergi gelirlerinin, toplam vergi gelirleri içerisindeki payının yüksek olması vergilemede adalet ilkesinden ciddi bir şekilde sapıldığını göstermektedir (Şener, a.g.e., s. 251).

³⁹¹ Selen, a.g.e., s. 362.

³⁹² Candan, a.g.m., s. 81.

³⁹³ Ceyhan İnaltong, "Vergi Yüğü: Türkiye ve OECD Ülkeleri Karşılaştırması", *Vergi Dünyası*, S. 369, 2012, s. 29.

³⁹⁴ Vergi yüklerinin rakamsal değerleri açısından ayrıntılı bilgi için bakınız (Harun Kılıçaslan, Sercan Yavan, "Türkiye'de Vergi Yükünün Değerlendirilmesi: OECD Ülkeleri İle Karşılaştırma", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 13, S. 2, 2017, s. 40-49).

lke refahı açısından benimsenen öncelikli amaçlar ve sahip olunan gelişmişlik ve kalkınma düzeyi de Türk vergi sistemi içerisinde gelir, harcama ve servet vergilerinin dağılımının ve ağırlığının şekillenmesinde etkili olmuştur. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler politikalarını belirlerken öncelikli olarak büyüme amacından hareket etmektedir. Diğer bir deyişle ülkede milli gelirin arttırılmasına yönelik politika önerilerine ve uygulamalarına yer verilmektedir. Dolayısıyla bir ülkenin vergi sistemleri ve uygulanan vergi politikaları da büyümenin sağlanması amacına hizmet edecek şekilde belirlenmektedir. lke genelinde milli gelir artışının sağlanmasında vergilere verilen rol ise çalışma, tasarruf ve yatırım arzuları üzerinde olumsuz etkiler yaratmaması, yani ekonomik etkinliği engellememesidir.

Türk vergi sistemi anayasal emirden hareketle her ne kadar mali güce göre vergilemeyi esas alsada uygulamada bakıldığında, mali gücü çok fazla dikkate almayan/alamayan vergilerin ağırlıklı bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bu durum yukarıda da bahsedildiği üzere, Türkiye'nin sahip olduğu öncelikli amaca dayandırılmaktadır. Türkiye henüz ekonomik büyüme hedefini tam anlamıyla gerçekleştirmeyen bir ülkedir. Bu nedenle Türkiye'de büyüme amacı, adil bir vergileme ve gelir dağıtımında adalet amacının önünde tutulmakta, politika uygulamaları da bu doğrultuda şekillenmektedir. Bu nedenle büyüme amacına uygun olarak nitelendirilen dolaylı vergilere verilen ağırlık hem vergilemede adaleti hem de gelir bölüşümünü olumsuz etkilemektedir³⁹⁵. Türk vergi sistemini adaletten uzaklaştıran bu etkenler, adaletin temel refah kriteri olarak esas alındığında, vergilemenin sosyal refah üzerinde olumsuz etkiler yaratmasına neden olmaktadır.

Türk vergi sistemi içerisinde gerçekleşen bu değişim, etkinlik odaklı sosyal refah fonksiyonlarının işlerliğinin bir göstergesi olsa da, bu noktada uygulanan vergiler etkinliğe tam anlamıyla hizmet eden vergiler değildir. Fakat bu vergiler gelir vergileri ile kıyaslandığında kısmen etkinliğe hizmet eden vergiler olarak nitelendirilmektedir. Aksi takdirde özellikle Ramsey tarafından geliştirilen veya etkinliğe hizmet eden vergiler ile birebir örtüşmemektedir.

Genel hatlarıyla özetlemek gerekirse, adalet odaklı sosyal refah fonksiyonlarından hareketle tasarlanan Türk vergi sisteminde, uygulamada etkinlik

³⁹⁵ Türkiye'de Vergi Adaletinin Sağlanması, Seminer Kitapçığı, İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı, Akdenet, 2011, s. 48.

odaklı sosyal refah fonksiyonları ağır basmaktadır. Her ne kadar etkinlik noktasında mevcut vergiler istenileni vermese de, etkinliğin karşıt hedefi olan adalet noktasında oldukça fazla olumsuzluğa neden olmaktadır. Bu noktada önemli olan unsur ise toplumun refah kriteri olarak neyi benimsediğidir. Vergi politikaları her ne kadar siyasal süreçte politika yapıcılar tarafından belirlense de, bu politikaların uygulama alanı toplumdur. Dolayısıyla toplum tarafından adil ve/veya etkin görülmeyen vergilerin kabulü oldukça güçtür. Ayrıca toplumun tercihlerini yansıtmayan vergilerle sosyal refah noktasında en iyiye ulaşılması oldukça zordur. Buradan hareketle çalışmanın bir sonraki kısmında Türkiye özelinde yapılan ampirik bir çalışma ile toplumun optimal vergileme noktasında etkinlik ve adalet tercihi belirlenmeye çalışılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OPTİMAL VERGİ ARAYIŞINA İLİŞKİN TOPLUM TERCİHLERİNİN BELİRLENMESİ

Toplumsal refah açısından esas olan toplum tercihlerine uygun bir vergileme yapılmasıdır. Kamu finansman gereksinimini sağlayan belirli vergi miktarının yanında toplumun etkinlik ve adalet arasındaki tercihini yansıtan bir vergileme toplumsal açıdan en iyiye ulaşılmasını sağlamaktadır. Optimal olarak tanımlanan bu vergilendirme yaklaşımına ilişkin çalışmalar öncelikli olarak verginin etkinlik, devamında ise adalet kriterine yönelik tasarlanıp, uygulanmasına yönelmiştir. Çalışmanın bu bölümünde optimal vergilemeye ilişkin teorik literatürden bahsedilmiş, devamında toplumun etkinlik ve adalet tercihini belirlemeye yönelik bir uygulamaya yer verilmiştir. Bu uygulama doğrultusunda anket yönteminden faydalanılarak ilgili veriler toplanmıştır. Araştırmanın amacı, önemi, kapsamı, kısıtları ve metodolojisine ilişkin bilgiler ile istatistiksel analizler sonucunda elde edilen bulgulara aşağıda yer almaktadır.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Refah iktisadı, normatif iktisattan hareketle toplum refahı açısından olması gerekeni araştıran bir bilim dalıdır. Sosyal refahın en üst düzeye çıkarılmasını amaçlayan bu bilim dalı, sosyal refah fonksiyonlarından hareket etmekte ve etkinlik-adalet çelişmesini merkez alarak politika önerileri geliştirmektedir. Bu kapsamda vergilendirme politikaları da refah iktisadını referans alarak, optimal bir vergilemenin nasıl yapılması gerektiği üzerinde durmaktadır. Refah iktisadının standart analizinden hareket eden optimal vergileme arayışlarına ilişkin tartışmalar, uzun yıllardır süre gelmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalarla, ilk olarak optimal bir vergilemenin nasıl olması gerektiği, devamında ise optimal vergi sistemlerinin taşıması gereken özellikler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu gelişim sürecinde oluşan optimal vergileme literatürü,

etkinlik ve adalet boyutları üzerinde normatif analizler içermektedir. Optimal vergilemeye ilişkin genel olarak matematiksel analizlere ve/veya tekniklere dayalı teorik bir literatürden söz edilebilmekle birlikte, çalışmalarda daha çok optimal vergilemenin etkinlik boyutu üzerinde durulduğu gözlenmektedir. Literatürün daha az bir kısmında ise etkinlik ve adalet arasında kurulması gereken denge tartışılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde optimal vergilemeye ilişkin teorik literatürün oluşmasında, bu alana önemli katkılar sunan bazı çalışmalara değinilmiştir. İlk olarak, vergilemenin etkinlik boyutunun ön planda tutulduğu çalışmaların bazılarında aşağıda yer verilmektedir.

Ramsey (1927)'in optimal vergilemeye ilişkin yapmış olduğu çalışma, optimal vergilemenin temel çalışmalarından birini oluşturmaktadır. Ramsey, çalışmasında yeniden dağılım konusunu göz ardı ederek, harcama vergilerine yönelik etkinlik kaybını en az düzeye çekecek vergi oranlarının nasıl olması gerektiği üzerinde durmuştur. Ramsey, etkinlik kaybının en az düzeyde olabilmesi için vergilendirilen malın talep edilen miktarındaki azalmanın, tüm vergilendirilebilen mallar için aynı olması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Ramsey, ulaştığı sonuçlardan hareketle harcama vergilerine ilişkin optimal vergi oranlarının talep esnekliği ile ters orantılı düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır¹.

Ramsey'in optimal vergilemeye yönelik yaptığı bu çalışmadan sonra bir diğer önemli katkı, Mirrlees (1971) tarafından yapılmıştır. Mirrlees, eşitliğin ön planda tutulduğu herhangi bir ekonomik sistemde, artan oranlı gelir vergisinin bir politika aracı olarak kullanılabileceğini varsaymaktadır. Bu kapsamda oluşturduğu optimal vergileme modelinde etkinlik yanında adalet boyutunu da dikkate almıştır. Mirrlees'e göre optimal bir gelir vergisi, bireylerin yeteneklerine ve gelir (çalışma) - boş zaman tercihlerine oldukça duyarlıdır. Reel ekonomilerde bireylerin sahip olduğu yetenek ve gelir-boş zaman tercihlerini tahmin etmek kolay değildir. Bireyler sadece gelir elde etme yeteneklerine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bu nedenle, Mirrlees gözlemlenen gelir dağılımlarının, bireylerin yeteneklerini tahmin etmenin birer göstergesi olacağını ileri sürmüştür. Bu gelir kısıtlamasından hareketle, bireylerin faydalarını en üst düzeye çıkaracak optimal bir gelir vergisi bulmaya çalışmıştır. Mirrlees, bu problemi çözmek için sıfır ile bir arasında marjinal vergi oranları önermektedir. Gelirin vergilendirilmesi

¹ Ramsey, a.g.m., s. 47-61.

açısından bireylerin gelir elde etme yeteneklerine duyarlı bir tarife yapısına sahip bir vergilendirme optimal olarak kabul edilmektedir. Buna göre optimal bir gelir vergisinde, gelire oranla azalan marjinal vergi oranlarının belirlenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü gelir, gelir elde etme yeteneği ve çalışma süresiyle doğrusal bir ilişki içindedir. Dolayısıyla gelir elde etme yeteneği yüksek kişilerin daha fazla çalışmasını sağlamak gereklidir. Bu nedenle bireylerin gelir elde etme yeteneği arttıkça marjinal vergi oranlarının azaltılması gerekmektedir. Ayrıca Mirrlees, gelir vergisinin eşitsizliklerin azaltılması noktasında, düşünüldüğünden daha az bir etkiye sahip olduğunu da ileri sürmektedir².

Planlı bir ekonomide optimal üretim teorileri, genellikle vergi sistemleri aracılığıyla devletin yeniden dağıtım gerçekleştirmesine izin verilebileceğini varsaymıştır. Bu doğrultuda Diamond ve Mirrlees (1971a), hem vergileri hem de kamu üretimini kontrol değişkeni olarak esas almış ve sosyal refahın en üst düzeye çıkarılmasını incelemiştir. Bilindiği üzere üretim etkinliği Pareto etkinliğe bağlı olup, Pareto etkinliğin sağlanamadığı durumlarda üretimde etkinliğe ulaşamamaktadır. Ancak Diamond ve Mirrlees'in elde ettiği sonuç farklıdır. Diamond ve Mirrlees, malların optimal vergilendirildiği bir durumda Pareto etkinlik sağlanmasa bile üretimde etkinliğin arzu edilen bir durum olduğu sonucuna ulaşmıştır³.

Diamond ve Mirlees (1971b) diğer bir çalışmada gelir ve mallar üzerinden alınan verilerin yapısal özelliklerini ayrıntılı bir şekilde ele alarak optimal vergilemeye ilişkin kurallar geliştirmişlerdir. Bu kapsamda Diamond ve Mirrlees'e göre, genel bir üretim fonksiyonundan türetildiği için optimal vergi formülleri, faktör fiyatlarındaki değişmelerden etkilenmemektedir⁴. Bu tespitleri ile optimal vergileme teorisine önemli katkı sağlamışlardır.

Atkinson ve Stiglitz (1972) yapmış oldukları çalışmada, optimal vergilemeye ilişkin yeni bir formülasyon geliştirmiştir. Bu formülasyon kullanılarak optimal vergileme ve geleneksel bilgelik arasındaki ilişki ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede ampirik olarak tahmin edilen talep fonksiyonunu üzerinden optimal vergi

² Mirrlees, a.g.m., s. 175-208.

³ Peter A. Diamond, James A. Mirrlees, "Optimal Taxation and Public Production I: Production Efficiency", *The American Economic Association*, V. 61, N. 1, 1971, p. 8-27.

⁴ Peter A. Diamond, James A. Mirrlees, "Optimal Taxation and Public Production II: Tax Rules", *The American Economic Association*, V. 61, N. 3, 1971, p. 261-278.

yapısını belirlemenin mümkün olduğu ifade edilmiş ve bazı sayısal sonuçlar sunulmuştur. Atkinson ve Stiglitz, alternatif vergi yapılarının değerlendirilmesinde “etkinlik, adalet, idari basitlik ve esneklik” olarak tanımlanan kriterlerden yararlanması gerekliliğine dikkat çemişlerdir. Çalışmada etkinlik ilkesi üzerinde durulmuştur. Devamında ise etkinlik ve adalet arasındaki değişim ilişkisi incelenmiştir. Atkinson ve Stiglitz, bu kapsamda optimal bir vergi yapısı için gelir esnekliği düşük malların daha ağır vergilendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Bu durumun etkinlik ve adalet arasındaki değişim ilişkisini daha keskin bir hale getireceği vurgulanmıştır. Ayrıca çalışmada tekdüze vergilemenin kaynak dağılımında etkinliğe hizmet eder nitelikte olmadığı savunulmuştur⁵.

Seade (1977) çalışmasında gelir, harcama ve servet gibi optimal doğrusal olmayan vergilerin son dilimlerdeki marjinal vergi oranlarının sıfır olmasının, genel bir özellik olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Özellikle gelir vergisinde bu durumun ispatı önem arz etmektedir. Seade, optimal doğrusal olmayan vergi tarifelinin her iki ucunda marjinal vergi oranının sıfır olması gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla Seade gelir vergisinin bir noktadan sonra azalan oranlı olması gerektiği sonucuna ulaşmış ve tersine artan oranlı bir tarife yapısının optimal olacağını ileri sürmüştür⁶.

Stiglitz (1982), Pareto etkin vergi yapısını emek piyasası üzerinden analiz etmiştir. Devlet, düşük ve yüksek yetenekli bireyler arasında ayırım yapmaya çalışmaktadır. Yeteneklere göre maliyet tanımlaması yapılabilirse, farklı götürü vergi uygulamaları söz konusu olabilmektedir. Ancak devlet sadece kazanılan gelirdeki farklılıkları gözlemleyebilmektedir. Bu nedenle daha yüksek gelir elde etme potansiyeline sahip bireyleri teşvik edecek bir vergi yapısı aranmalıdır. Yani vergi yapısı, yüksek yetenekli bireylerin daha yüksek gelirler kazanarak yeteneklerini göstermelerine istekli olacak şekilde tasarlanmalıdır. Bu kapsamda iki önemli sonuca ulaşılmıştır. İlk sonuç; “*en yüksek geliri elde eden, en yetenekli bireyin marjinal vergi oranı sıfır olmalıdır*” şeklinde açıklanmaktadır. Bu sonuç optimal vergi arayışları bağlamında en çok tartışılan meseledir. Çalışmada elde edilen ikinci sonuç ise, “*az yeteneğe sahip olan bireylere uygulanan vergi, işgücünün ikame esnekliğine bağlı*”

⁵ Anthony B. Atkinson, Joseph E. Stiglitz, “The Structure of Indirect Taxation and Economic Efficiency”, *Journal of Public Economics*, N. 1, 1972, p. 97-119.

⁶ Jesus K. Seade, “On The of Optimal Tax Schedule”, *Journal of Public Economics*, V. 7, N. 2, 1977, p. 203-235.

olarak şekillenmelidir” biçiminde ortaya koyulmaktadır. Bu sonuçlardan hareketle Stiglitz, çalışmasında son olarak ödeme gücü yaklaşımını esas alan vergilemenin Pareto ilkesi ile örtüşmediğini vurgulamıştır⁷.

Auerbach (1985) yapmış olduğu çalışmada aşırı vergi yükünün ve optimal vergilendirmenin kamu maliyesinin en eski konularından biri olduğuna vurgu yaparak, aşırı vergi yükünün kronolojik gelişimi ve optimal vergilemedeki önemi üzerinde durmuştur⁸.

Stiglitz (1987), yeni refah iktisadının vergi yapısı hakkında sahip olduğu söylemleri ele almıştır. Yeni refah iktisadına göre devletin yeniden dağıtım yapabilmesi için gerekli bilgi kullanımına sahip olmadığı ileri sürülmüştür. Bu çalışmada eksik ve asimetric bilgi altında izlenen yeniden dağıtıcı politikaların Pareto etkinlikten uzaklaşmayla sonuçlanacağına dikkat çekilmektedir. Bu nedenle yeniden dağıtım amaçlayan ödeme gücüne duyarlı vergilemenin Pareto etkinliğe ulaşılmasını engelleyeceği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla Stiglitz çalışmasında yeni refah iktisadının, en uygun vergilemenin etkinlik temelli olması gerektiği görüşlerini ön plana çıkarmıştır⁹.

Slemrod (1990) da optimal vergilemenin temel amacının vergilerin etkinlik maliyetlerini en az düzeye indirmek olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, en basit optimal vergileme modellerin de bile temel amaç, etkinlik kayıplarının azaltılmasıdır. Daha sofistike modellerde ise vergi sistemlerinin refah dağılımlarına etkisi dikkate alınmakta ve etkinlik maliyetleri dağıtımsal etkilere karşı dengelenmektedir¹⁰.

Optimal vergilemeye ilişkin çalışmaların odak noktasını etkinlik oluşturmakla birlikte daha sonraki modellerde etkinliğin yanında adaletin de hesaba katılması gerektiği üzerinde durularak, bu iki temel hedef arasında bir denge kurulması gerektiği vurgulanmıştır. Dolayısıyla optimal vergilemeye ilişkin literatürde etkinlik ve adaletin aynı anda dikkate alınmasının yanında, bu iki hedefin birbirini öncülemesinden ziyade dengelenmesi gerektiği de hesaba katılmıştır. Bu kapsamda, gelir dağılımında eşitsizliğin giderilmesi için adalet temelli sosyal refah fonksiyonlarının da dikkate

⁷ Joseph E. Stiglitz, “Self-Selection and Pareto Efficient Taxation”, *Journal of Public Economics*, N. 17, 1982, p. 213-240.

⁸ Auerbach, a.g.e., s. 61-127.

⁹ Stiglitz, “Pareto Efficient and Optimal Taxation And The New Welfare Economics”, p. 991-1042.

¹⁰ Slemrod, “Optimal Taxation and Optimal Tax System”, p. 157-178.

alınması gerektiğine ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazılarında aşağıda yer verilmiştir.

Atkinson (1970) çalışmasında gelir dağılımındaki eşitsizliğin ölçülmesi problemini incelemiştir. Atkinson, bu problemin genellikle gini katsayısı, varyans veya göreceli ortalama sapma gibi özet istatistiklerin kullanılmasıyla ele alındığını belirtmekte ve bu geleneksel yaklaşımın yanıltıcı olduğunu tartışmaktadır. Bu ölçütlerin kullanımı, genellikle sosyal refah fonksiyonunun biçimini tam olarak belirtmediği için, tam bir dağıtım sıralamasına ulaşılmasına hizmet etmemektedir. Ayrıca bu ölçütlerde yer alan sosyal refah fonksiyonlarının bazı durumlarda kabul edilemeyecek nitelikte özelliklere sahip olduğu ve genel olarak sosyal değerlere uyum sağlayacağına inanmak için hiçbir neden olmadığını göstermektedir. Atkinson (1970), gelir dağılımının eşit dağılmadığı kabulü üzerinden farklı gelir gruplarında yer alan bireylere farklı ağırlıklar atayarak, eşitsizlikleri dikkate alan bir sosyal refah fonksiyonu tanımlamaya çalışmıştır. Bu çalışmasıyla Atkinson, sosyal refah fonksiyonlarının adaletten sapma kriteri açısından da tanımlanabileceğini ortaya koymuştur¹¹.

Albayrak'a (2011) göre de eşitsizliğe duyarlı bir toplumda, bireysel faydalar arasındaki eşitsizlikler arttıkça, sosyal refah azalmaktadır. Dolayısıyla toplumsal refahı en üst düzeye çıkarmak için optimal vergi arayışlarında eşitsizliklerin azaltılması temel amaç olarak ele alınmalıdır. Albayrak, A. B. Atkinson ve A. K. Sen gibi iktisatçıların, gelir dağılımında adalet üzerine yoğunlaşarak, eşitsizliklerin ve yoksullukların ölçümünün refah açısından önemli olduğu görüşlerinden hareketle, eşitsizliğe duyarlı sosyal refah fonksiyonlarının oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır. Eşitsizliklere duyarlı bir sosyal refah fonksiyonuna göre seçilen politikaların izlenmesi halinde, bireyler arasındaki eşitsizliklerin azaltılmasına bağlı olarak, toplumsal faydanın artacağı ifade edilmektedir. Bu bağlamda toplumsal refah artışının sağlanabilmesi için etkinliğin yanı sıra gelir eşitsizliklerini giderici adil bir vergileme yapılması gerekmektedir. Ayrıca Albayrak, literatürde eşitsizlikleri azaltmaya yönelik optimal vergi modellerinin, vergilemenin gelir dağılımını düzeltici etkisini zayıf çıkardığı ya da eşitsizliği azaltma amacına yönelik vergilemenin etkinlik kaybına neden olduğu sonucunu ortaya koyduğuna dikkat çekmiştir. Bu sonuçların esasen kurulan modellerde basitleştirme

¹¹ Anthony B. Atkinson, "On the Measurement of Inequality", *Journal of Economic Theory*, N. 2, 1970, p.244-263.

amacıyla kullanılan varsayımlarda, etkinlik amacının ön plana çıkarılmasından kaynaklandığı ifade edilmiştir¹².

Gwartney ve Lawson (2006), vergilerin ve yüksek marjinal vergi oranlarının ekonomik performansı ve gelir dağılımını nasıl etkilediği konusunda büyük bir anlaşmazlık olduğunu ifade etmiştir. Özellikle en yüksek marjinal vergi oranlarında yapılan indirimlerin, çeşitli gelir grupları tarafından ödenen gelir vergisi payını ve gelir eşitsizliğini nasıl etkilediğini incelemiştir. Ekonomik teori, marjinal vergi oranlarındaki orantılı bir azalmanın teşvik edici etkilerinin üst gelir diliminde yer alanlar için en yüksek düzeyde olacağını göstermektedir. Ancak marjinal vergi oranlarındaki bu azalma, gelir dağılımı eşitsizliklerinin artmasına sebebiyet vermektedir. Gwartney ve Lawson'un farklı ülkeler için yaptığı analizlerde de benzer sonuç elde edilmiştir. Buna göre, yüksek marjinal vergi oranlarında meydana gelen düşüşler, gelir eşitsizliğini arttırmaktadır. Dolayısıyla gelir eşitsizliklerinin azaltılması için gelir arttıkça marjinal vergi oranlarının da artırılması gerektiği savunulmaktadır¹³.

Phelps (1973), vergilemenin ekonomik boyutunun daha çok etkinlik odaklı olduğunu ileri sürmekle birlikte, her ne kadar etkinlik gerekli bir koşul olarak kabul edilse de, sosyal refah noktasında adaletin de arzu edilebilen bir durum olduğunu ifade etmektedir. Adil dağılım meselesinin özellikle J. Rawls tarafından gündeme getirildiği ve o zamandan bu yana geniş çapta bir ilgi gördüğü ileri sürülmektedir. Bu kapsamda Phelps, çalışmasında iki basit modelle (*the effort incentive model* ve *the training incentive model*) ücret gelirlerinin kademeli olarak vergilendirilmesinde Rawls kriterlerinin etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Phelps, ulaştığı sonuçları şu şekilde özetlemektedir: Piyasada en az avantajlı olanlar gelir elde edemiyorsa bu kesim vergi dışında tutulmalıdır. Bu yaklaşımla Phelps'in kısmen ödeme gücü yaklaşımını benimsediği söylenebilir. Ancak, en az avantajlı grup dışında kalan mükelleflerin vergilendirilmesi yaklaşımıyla ödeme gücü ilkesinden uzaklaştığı görülmektedir. En az avantajlı kesimin dışında kalan mükellef grubunun, marjinal vergi oranlarının gelirin azalan birer fonksiyonu olarak belirlendiği bir tarife üzerinden vergilendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Yani gelir, en üst dilime yaklaştıkça marjinal vergi oranının sifıra yaklaştırılması savunulmaktadır. Phelps'i azalan oranlı tarife

¹² Albayrak, "Optimal Vergi Teorisi: Bir Değerlendirme", s. 287-317.

¹³ Gwartney, Lawson, a.g.m., s. 28-52.

kullanılmasına yönelten ana unsur çalışmada ulaşılan şu sonuçtur: Düşük gelirlilere devletin sağladığı yardımların, bireylerin gelir elde etme isteklerini (çalışma arzularını) azaltmasıdır¹⁴.

Atkinson ve Stiglitz (1976), farklı vergiler arasındaki etkileşimi değerlendirmek amacıyla yaptıkları çalışmada dolaylı ve dolaysız vergilerin etkinlik, yatay eşitlik ve dikey eşitlik hedefleriyle ilişkilerini incelememişlerdir. Elde edilen bulgulardan hareketle Atkinson ve Stiglitz, artan oranlı bir tarife yapısı kullanılması halinde, mallar üzerinden alınan vergilere ihtiyaç duyulmayacağına işaret etmektedir. Atkinson ve Stiglitz, oluşturdukları teorilerini farklı emek türleri arasında mükemmel bir ikame ile sabit fiyatlı bir model kullanarak kanıtlamıştır. Atkinson ve Stiglitz sübvansiyonlar, tarifeler veya farklı harcama vergileri gibi dolaylı nitelikteki vergi araçlarının optimal olmadığı ve yeniden dağıtımın sadece doğrudan (yalın) gelir vergileriyle sağlanabileceği sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla genel bir gelir vergisinin mevcut olduğu durumlarda mal üzerinden alınan vergilerinin, optimal vergilemeye hizmet etmeyeceği ileri sürülmektedir¹⁵.

Atkinson (1977) yapmış olduğu çalışmada, optimal vergileme teorisinden hareketle, kamu maliyesinin temel konularından biri olan, dolaylı ve dolaysız vergiler arasındaki seçimi ele almaktadır. Çalışmada elde edilen sonuçlar, tarife yapılarında etkinlik ve adalet değerlendirmeleri dikkate alınarak incelenmiştir. Atkinson, temel sorunun vergi tabanının seçimi olduğunu vurgulamış ve devamında iki vergi türünün (dolaylı-dolaysız) bütçedeki ağırlığının ne olması gerektiğini sorgulamıştır. Bu kapsamda dolaylı ve dolaysız vergi tanımlarını yapmıştır. Ona göre, farklılaştırılmış satış vergileri dolaylı vergilerdir. Dolaylı vergilerden dolaysız vergilere geçiş aşamasında uygulanan vergiler ise iki tanedir. Bunlar, tüm mallara aynı oranda uygulanan tekdüze satış vergisi ve harcamalar üzerinden alınan oransal bir vergidir. Dolaysız vergileri ise, sabit marjinal orana sahip “*doğrusal dolaysız vergiler*” ve değişen marjinal vergi oranına sahip “*doğrusal olmayan dolaysız vergiler*” olarak ifade etmiştir. Atkinson, çalışmasının devamında dolaysız vergilerin üstünlüğünden

¹⁴ Edmund S. Phelps, “Taxation of Wage Income for Economic Justice”, *The Quarterly Journal of Economics*, V. 87, N. 3, 1973, p. 331-354.

¹⁵ Anthony B. Atkinson, Joseph E. Stiglitz, “The Design of Tax Structure: Direct Versus Indirect Taxation”, *Journal of Public Economics*, No. 6, 1976, p. 55-75.

bahsederek, hem artan hem de düz oranlı dolaysız vergilerin yeniden dağılım politikalarına ilişkin etkilerini değerlendirmiştir¹⁶.

Bradford ve Rosen (1976), iki farklı sorun üzerinde durmuştur. İlk olarak, etkinlik ve adalet hususları göz önünde bulundurulduğunda, optimal bir harcama vergisinin nasıl oluşturulması gerektiği irdelenmiştir. İkinci olarak, vergi sistemlerinin harcama vergilerinden ziyade, gelir vergilerine dayandığı kabul edilmiş ve optimal artan oranlılık derecesinin nasıl belirlenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda çalışmada optimal harcama ve optimal gelir vergisine ilişkin literatür değerlendirilmiştir¹⁷.

Feldstein (1976) çalışmasında, optimal vergileme reformunda etkinlik ve adalet konularını tartışmaktadır. Feldstein, özellikle yatay eşitlik ve etkinliğin dengelenmesi ilkelerine yönelik tartışmalara değinmiştir. Sonuç olarak, optimal bir vergi teorisinin her şeyden önce çakışan amaçları (etkinlik ve adalet) dengelemesi gerektiğine vurgu yapmıştır¹⁸.

Tadenuma (2002), etkinlik ve adalet arasındaki sosyal tercih ilişkilerini incelemiştir. Tadenuma, her iki kritere de öncelik tanıyan iki ayrı model üzerinden toplum tercihinin nasıl şekilleneceğini açıklamaya çalışmıştır. Etkinlik ve adalet arasında güçlü bir değişim ilişkisinin bulunduğunu ve bunun da tercihler arasında tutarlılık sorununa neden olduğunu göstermiş ve sosyal refah fonksiyonları arasında bir tercih yapılırken bu tutarlılık sorununun dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Tadenuma, bu çalışmanın nihai amacını ise, belirli bir değer yargısını en iyi biçimde savunmak değil, alternatif ilkeler arasından bir seçimin, tutarlı sosyal tercihler olasılığını nasıl etkilediğini göstermek olarak belirlemiştir¹⁹.

Salanie (2003), optimal vergilemenin eski bir konu olduğunu vurgulayarak, etkinlik ve adalet arasındaki değişime bağlı optimal vergi modellemelerine vurgu yapmıştır. Bu modellerin çoğunlukla yatay eşitlikten ziyade dikey eşitlik üzerine kurgulandığını ve bunun da optimal vergilemenin formüle edilmesinde güçlüğe neden

¹⁶ Atkinson, "Optimal Taxation and The Direct Versus Indirect Tax Controversy", p. 590-606.

¹⁷ Bradford, Rosen, a.g.m., s. 94-101.

¹⁸ Martin Feldstein, "On The Theory of Tax Reform", *Journal of Public Economics*, N. 6, 1976, p. 77-104.

¹⁹ Koichi Tadenuma, "Efficiency First or Equity First? Two Principles and Rationality of Social Choice", *Journal of Economic Theory*, V. 104, N. 2, 2002, p. 462-472.

olduğuna dikkat çekmiştir. Salanie, optimal vergilemenin refah maksimizasyonu için hangi vergi unsurlarından ne oranda yararlanılmasına karar vermenin güçlüğünü, sosyal refah fonksiyonunun tanımlanmasına bağlamaktadır. Ayrıca, sosyal refah fonksiyonunun tanımlanmasında çok farklı bireysel tercihlerin bir arada toplanmasındaki güçlüğün, optimal vergi literatüründe, faydacı sosyal refah fonksiyonunun kabul edilerek ortadan kaldırılabilieceğine dikkat çekmiştir²⁰.

Karayılmazlar ve Güran (2005), gelir vergisine ait farklı tarife yapılarını etkinlik ve adalet boyutunda analiz etmiştir. Çalışmada gelir vergisinin, artan oranlı vergi tarifesi ve düz oranlı vergi tarifesi özelinde etkinlik ve adalet hedeflerini ne ölçüde yansıtıp yansıtmadığı üzerinde durulmuştur. Karayılmazlar ve Güran, vergi sistemlerinin piyasanın işleyişini bozmayacak optimal bir vergi yükü oluşturması gerektiğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda gelir dağılımında en önemli faktörlerden biri olarak gösterilen artan oranlı tariflerin, esasen çok fazla eleştiriye sebep oldukları ve bu nedenle etkinlik ve adalet sonuçlarını çok fazla yerine getirmediği vurgulanmıştır. Karayılmazlar ve Güran, artan oranlı vergiden ziyade asgari geçim indirimi ile birlikte uygulanacak düz oranlı vergi tarifelerinin, etkinliğin yanında adalet ve eşitlik hedeflerini de sağlayacağına ilişkin görüşlerin daha fazla ilgi gördüğünü savunmuştur. Sonuç olarak, düz oranlı tariflerin hem etkinlik hem de adalet noktasında artan oranlı tarifelerden daha üstün olduğu vurgulanmaktadır²¹.

Opimal vergileme literatüründe, klasik optimal vergi teorileri yanında, bireylerin yaşam seyri ve gelir ilişkisine dayanan yaşam döngü modellerinden de yararlanılmaktadır. Alvarez vd. (1992), yaşam döngü modelinde, emek üzerinden alınan optimal gelir vergisinin yaş arttıkça azalması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Onlara göre, eğlence ile daha tamamlayıcı olan mallar daha yüksek oranlarda vergilendirilmelidir²².

Erosa ve Gervais (2002), optimal vergileme açısından emek ve sermaye vergilerinin yaşa bağlı olarak belirlenmesinin önemli olduğunu söylemektedir. Onlara göre, yaşam döngüsü içinde bireyin tüketim - çalışma tercihleri neredeyse hiçbir zaman aynı değildir. Bu yüzden yaşam döngüsü içinde bireyin tüketimi ve kazancı, yaşla

²⁰ Salanie, a.g.e., s. 60.

²¹ Karayılmazlar, Güran, a.g.m., s. 141-169.

²² Yvette Alvarez, John Burbidge, Ted Farrell, Leigh Palmer, "Optimal Taxation in a Life-Cycle Model", *The Canadian Journal of Economics*, V. 25, N. 1, 1992, p. 111-122.

birlikte değişen biçimde vergilendirilmelidir. Aynı zamanda emek ve sermaye gelirleri gelirin elde edildiği yaşı duyarlı şekilde oluşturulan farklılaştırmaya uygun vergilendirilmelidir²³.

Sağbaşı vd. (2011), harcama vergilerini yaşam döngü modeli ile analiz eden çalışmalarında “artan oranlı gelir vergisi adil, düz oranlı tüketim vergileri ise adil değildir” biçimindeki teorik önermeyi, Türkiye özelinde elde edilen veriler ile test etmiştir. Ampirik olarak bu yerleşik teoriyi reddeden sonuca ulaşmıştır. İlgili çalışmada, “yaşam boyu vergi yükü ile gelir arasında pozitif bir ilişkinin olduğu” bulgusundan hareketle, Türkiye’de düz oranlı tüketim vergilerinin, vergilemede adalet üzerinde olumlu etkisi olacağı savunulmuştur²⁴.

Optimal vergilemeye ilişkin literatürün, etkinlik ve adaleti referans alarak, konu, oran ve tarife özelinde yoğunlaştığı görülmektedir. Aslında optimal vergileme kapsamında önemli olan hangi vergi politikalarının toplum tarafından istenilir olduğudur. Bunun için toplum tercihlerini belirlemeye yönelik çalışmaların optimal vergileme literatüründe ağırlık kazanması gerekmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Sosyal refah düzeyi, toplumda kaynakların etkin kullanımına ve adil bir şekilde dağılmasına bağlıdır. Dolayısıyla sosyal refahın belirleyici unsurları, birinci ve ikinci bölümde ayrıntılı bir şekilde değinildiği üzere kaynak dağılımında etkinlik ve adalettir²⁵. Sosyal refahın belirleyici unsurları olan etkinlik ve adalet arasında bir değişim ilişkisi bulunmakta olup, bu değişim ilişkisi toplumu seçim yapma durumunda bırakmaktadır. Yani bu durum toplumu, daha büyük ekonomik bir pasta ile daha adil bir şekilde dağıtılan pasta arasında bir tercihe zorlamaktadır. Esasen devlet tarafından şekillenen etkinlik ve adalet kararları, genellikle sosyal refah fonksiyonları aracılığıyla modellendirilmektedir. Bu şekilde toplum açısından etkin veya adil bir dağılım yapılması noktasında, devlet sürece dahil edilmektedir. Eğer bir devlet politikası etkinliği engelliyor ve ekonomik pastayı daraltıyorsa, sosyal refah açısından bir

²³ Andres Erosa, Martin Gervais, “Optimal Taxation in Life-Cycle Economies”, *Journal of Economic Theory*, V. 105, N. 2, 2002, p. 338-369.

²⁴ İsa Sağbaşı, Naci Tolga Saruç, Fatih Savaşan, “Adalet Kriteri Açısından Tüketim Vergilerinin Yaşam Döngü Modeli İle Analizi”, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, C. 3, N.2, 2011, s. 55-77.

²⁵ Gruber, a.g.e., s. 52.

gerileme söz konusu olmaktadır. Ancak, ekonomik pastadaki bu daralma, toplum tarafından değerlendirilen yeniden bir dağıtım ile ilişkilendirilirse, bu yeniden dağıtım etkinlikteki düşüşü telafi edebilmekte ve sosyal refahta artışa yol açabilmektedir²⁶.

Sosyal refah düzeyi, kamu ekonomisi faaliyetleri de dahil olmak üzere çok farklı unsurlardan etkilenmektedir. Politika yapıcı konumunda olan devletin, izlediği vergi politikaları sosyal refah düzeyini etkileyen önemli unsurlardan biridir. Bu kapsamda refah iktisadının temel araçlarını kullanarak hareket eden optimal vergileme alanı ortaya çıkmıştır. İkinci bölümde de kapsamlı bir şekilde ele alındığı üzere optimal vergileme ile vergilemede etkinliğin ve adaletin sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Optimal vergileme perspektifinde adil vergileme, vergi yükünün sosyal açıdan arzulan bir şekilde dağılımını garanti ederken, etkin vergileme ise vergilerin aşırı yükünün en az düzeye indirilmesini hedeflemektedir²⁷. Dolayısıyla vergiler etkinlik ve adaletin sağlanmasına hizmet edebilmekte, bu hedefler doğrultusunda ayarlanabilmekte ve sosyal refahın en üst düzeye çıkarılmasını sağlamaktadır. Etkinlik ve adalet arasındaki değişim ilişkisi, vergilerin hem etkinliğe hem de adalet hizmet etmesine engel olmakta ve bu iki temel hedef arasında tercih yapılmasına yol açmaktadır. Bu durumda optimal vergileme ile toplumun etkinlik ve adalet arasındaki tercihini en iyi yansıtmaya çalışan vergi yapısı oluşturulmak istenmektedir. Çalışmanın temel araştırma problemi de buradan hareketle belirlenmektedir.

Bahsi geçen bilgiler doğrultusunda çalışmanın temel problemi, “*Optimal vergileme aracılığıyla sosyal refaha uygun vergileme nasıl olmalıdır?*” şeklinde ifade edilebilir. Ayrıca bu kapsamda çalışmaya ilişkin oluşturulan modelden hareketle, aşağıda yer alan alt araştırma sorularına da cevap aranmaktadır.

- Toplum optimal vergilemenin hangi kriter üzerinden gerçekleşmesini tercih etmektedir?
- Toplum sosyal refahın hangi kriter aracılığıyla artırılmasını istemektedir?
- Mevcut Türk vergi sistemi toplumun optimal vergilemeye ilişkin tercihlerini ne oranda karşılamaktadır?

²⁶ Gruber, a.g.e., s. 53.

²⁷ Rosen, Gayer, a.g.e., s. 366.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Refah iktisadı, alternatif politikaların toplum tarafından tercih edilebilirliği üzerinde durmakta olup, bireysel refahtan hareketle toplumsal refahı arttıracak ekonomik koşul ve politikaları belirlemeye çalışmaktadır. Bu çalışmalarda alternatif politikalar arasından toplumsal açıdan en iyi sonucu verecek politikanın seçimine ilişkin bir dizi kuraldan hareket edilmektedir. Refah iktisadı topluma en yararlı politikanın seçiminde “toplum tercihlerine cevap verebilen politikalar en iyi politikalar” önermesini kabul etmektedir. Toplumun etkinlik ve adalet kriterlerinden hangisini seçtiği belirlenebilirse, toplum açısından en iyi politikanın yönü belirlenecek ve toplumsal en iyiye yaklaşılabilecektir.

Refah iktisadı bağlamında yürütülen ve optimal vergi arayışları ekseninde şekillenen vergi politikaları, sosyal refah üzerinde etkili olmaktadır. Optimal vergileme; kamu harcamalarının gerektirdiği finansman ihtiyacını karşılarken, toplumun etkinlik ve adalet arasındaki tercihini belirlemeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla, refah iktisadına göre toplumun etkinlik ve adalet arasındaki tercihinin cevap verebilecek vergi politikaları, toplum refahını en üst düzeye çıkaracaktır. Bu doğrultuda çalışmanın amacını; toplumun optimal vergilemeye ilişkin tercihlerinin belirlenmesi, optimal vergileme, kaynak dağılımında etkinlik ve adaletin sosyal refah üzerindeki etkisinin tespit edilmesi oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye özelinde bir araştırma yapılmış olup, bu araştırma aynı zamanda şu alt amaçlara da hizmet etmektedir:

- Vergi politikalarının belirlenmesinde toplumun etkinlik ve adalet arasındaki tercihlerini belirlemeye yarayacak bir araç geliştirmek.
- Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle toplum tercihleriyle uyumlu optimal bir vergi politikasına yönelik önerilerde bulunmak.

Refah iktisadı ve optimal vergileme temelli literatür incelendiğinde, gerek sosyal refah fonksiyonlarının tanımlanması gerekse optimal vergilemeye ilişkin varsayımsal sınırlamalara dayalı ekonometrik modellerin ve matematiksel ispatların ağırlıklı olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu alanda teorik çerçevede güçlü çalışmalar yapılmış olmakla birlikte, optimal vergilemenin pratik yönüne odaklanan çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Bu açıdan çalışmanın önemi beş maddede ortaya koyulabilir.

Birinci olarak, çalışma kapsamında, normatif temelde gelişen optimal vergi önermelerinin pozitif iktisat alanına taşınmasına katkı sağlayarak teori ve pratik arasında bir bağlantı kurulmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla toplum tarafından arzu edilen vergi politikası önerilerinin uygulamaya taşınması amaçlanmaktadır.

İkinci olarak, vergi politikalarının toplum tercihlerini yansıtmadığına yönelik siyasal ve akademik açılardan eleştirildiği yaygın olarak görülmektedir. Politika yapıcılar siyasal karar alma sürecinin imkan ve etkileri altında politikalarını şekillendirmektedir. Optimal bir vergi politikasının oluşturulmasıyla ilgili toplum tercihlerini belirleyecek bir aracın olmayışı, politika yapıcılarının eksik bilgiyle karar almalarına neden olabilmektedir. Buradan hareketle, çalışma kapsamında toplum tercihlerine dayalı politika belirlenmesine imkan sağlayacak veriler toplanarak, karar alıcıların ve araştırmacıların bu verilerden faydalanmasına olanak sağlanabilecektir.

Üçüncü olarak, literatürde, vergiye ilişkin olarak vergi tutumu ve algısının analizine dayalı ampirik çalışmaların olduğu, ancak bunların optimal vergileme üzerine yoğunlaşmadığı gözlenmektedir. Diğer taraftan literatürde, refah iktisadı bağlamında optimal vergileme konusunda teorik modellemelere dayanan çok çalışma olmakla birlikte, toplum tercihlerinin nasıl belirleneceği meselesi üzerinde fazla çalışmaya yer verilmemektedir. Bu kapsamda ele alınan çalışmada, vergi üzerine yapılan tutum ve algı analizlerine dayalı ampirik çalışmaların dışına çıkılmaktadır. Böylece, mükelleflerin vergiyi nasıl algıladıklarını belirlemekten ziyade, nasıl bir ekonomik model istediklerini belirlemek ve arzulanan ekonomik modele uygun vergi politikası seçeneklerinin değerlendirilmesine imkan tanınabilecektir.

Dördüncü olarak, Türk toplumunun tercih ettiği optimal vergileme kriterinden hareketle, mevcut Türk vergi sisteminin yapısı değerlendirilerek, toplum refahına uygun vergilemeye ilişkin öneriler geliştirilebilmektedir. Böylelikle Türk vergi sisteminin toplum tercihleri doğrultusunda şekillenmesine yardımcı olunabilecektir.

Beşinci olarak ise, bu çalışmanın literatürde önemli bir boşluğu doldurması beklenmektedir. Böylelikle çalışmanın optimal vergi arayışlarına pratik yönlü katkı sağlayarak, daha sonraki süreçte refah iktisadı ve optimal vergilemeye ilişkin yapılacak çalışmalara da ayrıca katkı sağlaması umulmaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE KISITLARI

Refah iktisadı ve optimal vergilemeye ilişkin bu çalışmanın kapsamı, teorik ve uygulama olmak üzere iki ana çerçeveden oluşmaktadır. İlk olarak çalışma kapsamında normatif iktisattan hareketle şekillenen refah iktisadının kavramı, amacı, temel teoremleri üzerinde durulmuştur. Devamında sosyal refahın ne olduğu ve sosyal refahın belirleyici unsurları olan etkinlik ve adalet kriterlerine ilişkin değerlendirmelere yer verilmiş olup, etkinlik ve adalet kriterlerinden hareketle şekillenen sosyal refah fonksiyonlarından bahsedilmiştir. Sonrasında, refah iktisadından hareketle ortaya çıkan optimal vergileme teorisi üzerinde durulmuş, optimal vergi arayışlarına ve optimal vergileme kriterlerine değinilmiştir. Optimal vergileme kriterlerinden hareketle de Türk vergi sisteminin mevcut yapısı değerlendirilmiştir.

Bu doğrultuda ele alınan çalışmanın diğer kapsamını ise, optimal vergilemeye ve sosyal refah maksimizasyonuna ilişkin toplum tercihlerinin belirlenmesine yönelik uygulama kısmı oluşturmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, toplumun vergi ile bağlantılı etkinlik ve adalet arasındaki tercihinin belirlenmesine yardımcı olacağı düşünülen bir anket formu oluşturulmuştur. Ayrıca bu anket formundan hareketle, optimal vergileme, kaynak dağılımında etkinlik ve kaynak dağılımında adaletin sosyal refah üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmaya ilişkin kısıtlara bakıldığında, ilk kısıt çalışmanın teorik boyutuna ilişkindir. Bu kısıt, çalışmada, sosyal refaha etki eden faktörlerden vergileme boyutunun ele alınmasıdır. Daha önce de değinildiği üzere sosyal refah düzeyi, kamu faaliyetlerinin birçoğundan etkilemektedir. Vergilerin yanı sıra kamu harcamaları da sosyal refah üzerinde etkili olabilmektedir. Ancak çalışma kapsamında optimal vergileme arayışlarından hareketle sosyal refah açısından vergileme boyutu üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ampirik yönüne ilişkin temel kısıtlar ise zaman ve maliyet noktasında ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın evrenini Türkiye'deki gerçek kişi gelir vergisi mükellefleri oluşturmakla birlikte, zaman ve maliyet kısıdından hareketle, çalışmanın evreni olarak İstatistiki Bölge Birim Sınıflandırmasına (İBBS) göre Düzey 2'de yer alan bölgelerde yaşayan gerçek kişi gelir vergisi mükellefleri esas alınmıştır.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

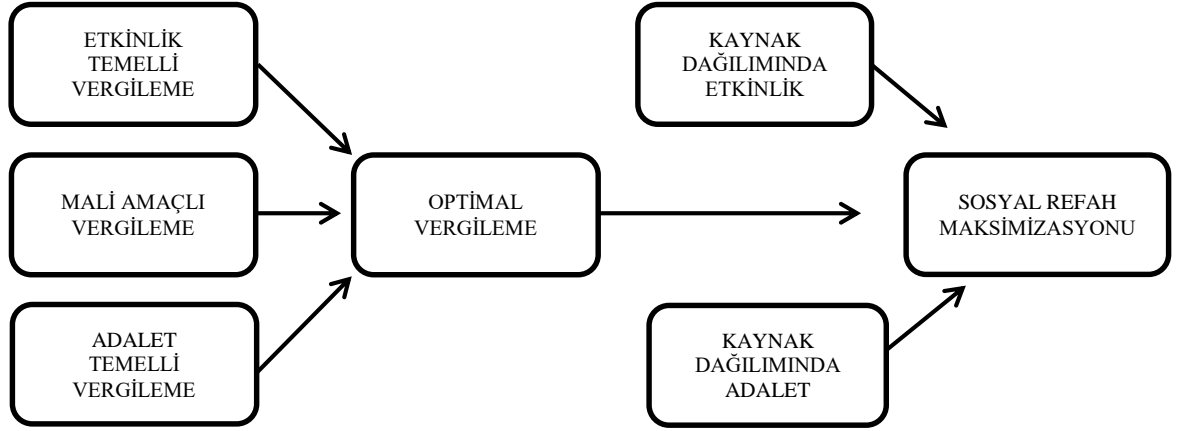
Çalışmanın bu kısmında ilk olarak araştırmanın modelinden ve modele bağlı oluşturulan hipotezlerden bahsedilmiştir. Sonrasında araştırmanın evreni, örnekleme ve veri toplama aracının (anket formunun) oluşturulması ve geliştirilmesi üzerinde durulmuştur. Devamında ise araştırma kapsamında kullanılan yöntemle değinilmiştir.

5.1. ARAŞTIRMA MODELİ VE HİPOTEZLERİ

Optimal vergilemeye ilişkin literatür incelendiğinde²⁸, verginin etkinlik ve adalet boyutlarını, sosyal refahın kaynak dağılımında etkinlik ve adalet boyutlarını aynı anda ele alan bir ölçeğe/ölçeklere rastlanılmamıştır. Bu doğrultuda araştırmanın modeli, teorik literatürden hareketle oluşturulmuştur. Çalışmaya ilişkin oluşturulan araştırma modeli, yedi ayrı boyuttan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla, “*etkinlik temelli vergileme*”, “*adalet temelli vergileme*”, “*mali amaçlı vergileme*”, “*optimal vergileme*”, “*kaynak dağılımında etkinlik*”, “*kaynak dağılımında adalet*” ve “*sosyal refah maksimizasyonu*”dur. Ayrıca çalışma kapsamında katılımcılar tarafından vergi ve vergi sisteminin yapısının nasıl değerlendirildiğini ortaya koymak için “*vergi algısı*” ve “*vergi sisteminin yapısı*” olmak üzere iki alt boyutta şekillenen ifadeler de yer verilmiştir. Katılımcıların algısını ölçmeye yönelik oluşturulan bu boyutlar, araştırmanın modeline dahil edilmemiştir. Katılımcıların vergilemeye ve vergi sisteminin yapısına ilişkin algıları belirlendikten sonra, optimal bir vergilemenin hangi kriterlerden hareketle gerçekleşmesi gerektiğine ilişkin tercihler ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Devamında optimal vergileme, kaynak dağılımında etkinlik ve adaletin sosyal refah üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan modelde yer alan boyutlara ait ilişkiler ayrı ayrı ele alınmaktadır. Araştırmanın modeline ve bu modeli oluşturan boyutlara yönelik bilgilere aşağıda yer verilmektedir.

²⁸ Refah iktisadı ve optimal vergilemeye ilişkin tüm literatüre ulaşmanın ve bahsetmenin mümkün olmadığından hareketle, burada bahsi geçen durum incelenen literatür nezdinde ilgili ampirik çalışmaya ulaşılamadığıdır.

Şekil 3: Araştırmanın Teorik Modeli

Optimal vergileme, devletin belirli bir vergi geliri miktarında, vergi yükünün adil dağılımı ve vergilerin neden olduğu etkinlik kayıplarını en az düzeye indirme isteği çerçevesinde vergilerin nasıl ayarlanması gerektiğini ifade etmektedir²⁹. Bu doğrultuda, Sandmo (1976) optimal vergileme ile idari maliyetlerin en az düzeye indirilmesi, vergilerin adil olması ve vergilerin etkinlik maliyetlerinin (caydırıcı etkilerinin) en az düzeye indirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır³⁰. Böylelikle optimal vergileme, mali amaçlı vergileme, etkinlik temelli vergileme ve adalet temelli vergilemeden hareketle şekillenmektedir. *Mali amaçlı vergileme*, kamu harcamalarına yetecek düzeyde veri bir vergi gelirinin elde edilmesini ifade etmektedir³¹. *Etkinlik temelli vergileme*, bir ekonomide vergilerin kaynak tahsisinin iyileştirerek, Pareto etkinlik koşuluna uygun olarak tasarlanması gerektiğini vurgulamaktadır³². *Adalet temelli vergileme* ise gelir dağılımındaki adaletsizlikleri azaltmayı ve ödeme gücüne göre vergi alınmasını gerektiğini vurgulamaktadır. Vergilerin sosyal ve psikolojik boyutları göz önüne alındığında, vergilemede adaletin sağlanması toplum refahı açısından önemli bir unsur olarak nitelendirilmektedir³³.

Sosyal refah maksimizasyonunu temel hareket noktası alan refah iktisadı, sosyal refahın kaynak dağılımında etkinlik ve kaynak dağılımında adalet çerçevesinde

²⁹ Evans, a.g.m., s. 369.

³⁰ Sandmo, a.g.m., s. 37.

³¹ Howard, a.g.e., s. 157.

³² Bohm, a.g.e., s. 83.

³³ Yüksel, a.g.e., s. 29.

şekillendiğini vurgulamaktadır³⁴. Dolayısıyla sosyal refah, kaynakların etkin ve adil dağılımına bağlanmaktadır. *Kaynak dağılımında etkinlik*, ülke ekonomisi için mevcut kaynakların mümkün olduğu düzeyde en verimli olduğu alanlarda kullanılmasıdır³⁵. *Kaynak dağılımında adalet* ise, ekonomideki kaynakların herkese hak ettiği ölçüde dağıtılmasını ifade etmektedir. Kaynak dağılımında adalet, dağıtıcı adalet çerçevesinde şekillenen bölüşüm adaletini ifade etmektedir. Bölüşüm adaletinin sağlanması ile ekonomideki kaynaklar sonucunda elde edilen gelirin bireyler ve hane halkları arasında adil dağılımının sağlanmasıdır³⁶. Refah iktisadını referans alarak gelişen optimal vergileme, toplumun etkinlik ve adalet arasındaki tercihini en iyi yansıtarak sosyal refahın en üst düzeye çıkararak bir vergilemedir³⁷. Dolayısıyla optimal vergi politikaları da sosyal refahın artması veya en üst düzeye çıkarılmasında önemli bir değişkendir. Bu nedenle çalışmada, sosyal refahın maksimize edilmesinde etkili olan unsurlar; optimal vergileme, kaynak dağılımında etkinlik ve kaynak dağılımında adalet olarak modellendirilmiştir. Çalışmanın modelinden hareketle test edilecek hipotezler Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8: Araştırmanın Hipotezleri

H_{1a}	Etkinlik temelli vergileme ile optimal vergileme arasında doğrusal bir ilişki vardır.
H_{1b}	Etkinlik temelli vergileme optimal vergileme üzerinde etkilidir.
H_{2a}	Adalet temelli vergileme ile optimal vergileme arasında doğrusal bir ilişki vardır.
H_{2b}	Adalet temelli vergileme optimal vergileme üzerinde etkilidir.
H_{3a}	Mali amaçlı vergileme ile optimal vergileme arasında doğrusal bir ilişki vardır.
H_{3b}	Mali amaçlı vergileme optimal vergileme üzerinde etkilidir.
H_{4a}	Optimal vergileme ile sosyal refah maksimizasyonu arasında doğrusal bir ilişki vardır.
H_{4b}	Optimal vergileme sosyal refah maksimizasyonu üzerinde etkilidir.
H_{5a}	Kaynak dağılımında etkinlik ile sosyal refah maksimizasyonu arasında doğrusal bir ilişki vardır.
H_{5b}	Kaynak dağılımında etkinlik sosyal refah maksimizasyonu üzerinde etkilidir.
H_{6a}	Kaynak dağılımında adalet ile sosyal refah maksimizasyonu arasında doğrusal bir ilişki vardır.
H_{6b}	Kaynak dağılımında adalet sosyal refah maksimizasyonu üzerinde etkilidir.

³⁴ Atkinson, “The Strange Disappearance of Welfare Economics”, p. 194.

³⁵ Connolly, Munro, a.g.e., s. 25.

³⁶ Durmuş, a.g.e., s. 48, 51.

³⁷ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 288.

5.2. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Toplumun etkinlik ve adalet arasındaki tercihini belirlemeye yönelik oluşturulan araştırmanın evrenini, Türkiye’de yaşayan gerçek kişi gelir vergisi mükellefleri oluşturmaktadır. Zaman ve maliyet kısıtı nedeniyle tüm evrene ulaşılması mümkün olmamaktadır. Bu nedenle evren İBBS’den³⁸ hareketle Düzey 2’de yer alan bölgeler ile sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda araştırma İBBS Düzey 2’de yer alan illerdeki gerçek kişi gelir vergisi mükellefleri bazında yürütülmüştür. Bu illerin nüfus sayıları Türkiye İstatistik Kurumundan, mükellef sayıları ise Gelir İdaresi Başkanlığından elde edilmiştir. Tablo 9’da İBBS 2 düzeyinde yer alan bu 26 ilin nüfusu, mükellef sayısı ve bunlardan hareketle oluşturulan örneklem sayısı yer almaktadır.

³⁸ 1981 yılında Avrupa Birliği İstatistik Bürosu (Eurostat), Avrupa Birliği (AB) ülkelerini istatistik bölgelere ayırmak için The Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) bölgeleri oluşturma kararı almış, üye ve aday ülkelere bu sınıflandırmayı kullanma zorunluluğu getirmiştir. AB’ye aday ülke statüsünde yer alan Türkiye’de de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması çalışmalarını başlatılmıştır. AB’ye uyum sürecinin bir parçası olan İBBS kapsamında Türkiye’de üç düzeyden oluşan bir bölge sistemi oluşturulmuştur. Düzey 1 12, Düzey 2 26, Düzey 3 ise 81 bölgeye ayrılmıştır. Bu sınıflandırma kapsamında ülke geneli ekonomik gelişme ve kalkınma planlarının geliştirilmesinde Düzey 2’de yer alan bölgeler (iller) esas alınmaktadır. Ayrıca Eurostat da bölgesel planlamaların Düzey 2 bölgelerinin esas alınarak yapılmasına vurgu yapmaktadır. Buradan hareketle çalışmada Türkiye’yi temsilen ele alınan evren İBBS Düzey 2 bölgeleridir. İBBS’ye ilişkin ayrıntılı bilgi için bakınız (Barış Taş, “AB Uyum Sürecinde Türkiye İçin Yeni Bir Bölge Kavramı: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 2, 2006, s. 190-195).

Tablo 9: İBBS'ye göre Düzey 2'de Yer Alan İllerin Nüfus, Mükellef ve Örneklem Sayısı

İl	Nüfus (2016)*	Nüfus %	Mükellef Sayısı (Mayıs 2017)**	Mükellef %	Örneklem Sayısı
İstanbul	14.804.116	27,29%	537.700	29,46%	353
Ankara	5.346.518	9,86%	156.385	8,57%	103
Konya	2.161.303	3,98%	73.871	4,05%	49
Bursa	2.901.396	5,35%	98.853	5,42%	65
Kocaeli	1.830.772	3,38%	52.561	2,88%	35
İzmir	4.223.545	7,79%	157.025	8,60%	103
Aydın	1.068.260	1,97%	47.303	2,59%	31
Manisa	1.396.945	2,58%	53.356	2,92%	35
Tekirdağ	972.875	1,79%	37.421	2,05%	25
Balıkesir	1.196.176	2,21%	50.284	2,75%	33
Antalya	2.328.555	4,29%	106.365	5,83%	70
Adana	2.201.670	4,06%	62.673	3,43%	41
Hatay	1.155.165	2,13%	49.763	2,73%	33
Zonguldak	597.524	1,10%	18.507	1,01%	12
Kastamonu	376.945	0,69%	13.660	0,75%	9
Samsun	1.295.927	2,39%	43.198	2,37%	28
Kırıkkale	351.684	0,65%	8.176	0,45%	5
Kayseri	1.358.980	2,51%	39.329	2,15%	26
Trabzon	779.379	1,44%	28.168	1,54%	19
Gaziantep	1.974.244	3,64%	57.540	3,15%	38
Şanlıurfa	1.940.627	3,58%	45.108	2,47%	30
Mardin	796.237	1,47%	16.016	0,88%	11
Malatya	781.305	1,44%	22.545	1,24%	15
Van	1.100.190	2,03%	22.507	1,23%	15
Erzurum	762.021	1,40%	17.985	0,99%	12
Ağrı	542.255	1,00%	9.126	0,50%	6
Toplam	54.244.614	100,00%	1.825.425	100,00%	1200

Kaynak: *Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr/>, (08.06.2018); ** Gelir İdaresi Başkanlığı, <http://www.gib.gov.tr/>, (08.06.2018).

Çalışmanın evreninden hareketle örneklem büyüklüğü, 1200 katılımcıdan oluşmaktadır. Örnekleme ulaşmada uzman kişilerden yardım alınarak 1200 geçerli anket formu elde edilmiştir. Bu örnekleme, olasılığa dayalı olmayan kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılmıştır. Oldukça yaygın bir kullanıma sahip olan bu

yöntemde, anket sorularına cevap veren her birey örnekleme dahil edilmektedir. Bu durum istenilen örneklem büyüklüğüne ulaşılmıyınca kadar devam etmektedir³⁹. Çalışmanın evreni göz önünde bulundurulduğunda, %99 güven düzeyi ile ulaşılması gereken örneklem büyüklüğü 665'dir⁴⁰. Her ne kadar örneklem için 665 sayısı yeterli olsa da, örneklem sayısı ne kadar artarsa evrenin genelini yansıtmaya olasılığı da o kadar artmaktadır⁴¹. Ayrıca bağımlı değişkene ilişkin güvenilirliği daha önce test edilmemiş ölçek söz konusu olduğunda, örneklem büyüklüğünün yüksek olması gerektiği genel kabul gören bir kuraldır⁴². Bu bilgilerden hareketle ulaşılan 1200 örneklem sayısı, araştırmanın nicel geçerliliği noktasında oldukça yeterlidir. Çalışmada elde edilen örneklem sayısı İBBS Düzey 2'de yer alan 26 bölgeden elde edilmiştir. Bölgeler (iller) bazında örneklem hesaplaması yapılırken nüfus ve mükellef sayılarının yüzde dağılımları dikkate alınmıştır. Nüfus ve mükellef sayıların toplamda dağılımı birbirine yakın olduğu için, il bazında yapılan hesaplamalarda mükellef sayısının yüzdeleri esas alınmıştır. Bu hesapla doğrultusunda iller bazında ne kadar örnekleme ulaşıldığı yukarıda yer alan Tablo 9'da gösterilmektedir.

5.3. VERİ TOPLAMA ARACININ OLUŞTURULMASI VE GELİŞTİRİLMESİ

Araştırmaya ilişkin verilerin toplanmasında nicel araştırma tekniklerinden biri olan anket yönteminden faydalanılmıştır. Anket yöntemi birincil kaynaktan bilgi toplamak için hazırlanan sistematik bir soru formudur. Anket yönteminin en temel amacı, araştırmanın problemini çözebilmek ve hipotezlerini test edebilmek için gerekli verilerin toplanmasını sağlamaktır⁴³. Kişi veya kurumlardan bilgi almak için sıklıkla kullanılan bu yöntem, kısa bir zamanda oldukça fazla veri elde edilmesine imkan sağlamaktadır⁴⁴.

³⁹ Remzi Altunışık, Recai Coşkun, Serkan Bayraktaroğlu, Engin Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 7.b., Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2012, s. 142.

⁴⁰ Sait Gürbüz, Faruk Şahin, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 2.b., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015, s. 128.

⁴¹ Altunışık vd., a.g.e., s. 136.

⁴² Adnan Erkuş, *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci*, 4.b., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013, s. 131.

⁴³ Hamdi İslamoğlu, Ümit Alnıaçık, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 4.b., İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2014, s. 131.

⁴⁴ Hüseyin H. Bahar, "Sosyal Bilimlerde ve Fen Bilimlerinde Araştırmanın Temel Özellikleri", *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, ed. Remzi Y. Kıncal, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2010, s. 46.

Araştırmada kullanılan anketin oluşturulması noktasında, ilk olarak ulusal ve uluslararası literatür taranmıştır. Ulaşılan literatür çerçevesinde araştırmanın amacını yansıtan standart bir ölçeğe/ölçeklere rastlanılmamıştır. Bu kapsamda teorik modelden hareketle, araştırmanın amacına yönelik bir ifade havuzu oluşturulmuştur. Ölçekte yer alması planlanan bu ifadelerin sade ve anlaşılır olmasına, bir ifadenin birden fazla yargı ve düşünceye sahip olmamasına dikkat edilmiştir. İfade havuzunun oluşturulmasında gerekli uzman görüşleri dikkate alınmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda ifadelerde gerekli düzeltmeler ve değişiklikler yapılmıştır. Bu işlemler sonucunda beşli likert ölçekten oluşan ve 63 ifadenin yer aldığı bir anket formu hazırlanmıştır. Oluşturulan anket formunun son şekli iki pilot çalışmayla verilmiştir. Birinci pilot çalışma, 70 kişilik örnekleme uygulanmıştır. Birinci pilot uygulamadan elde edilen veriler ışığında anket formundan çıkarılması, evrilmesi veya eklenmesi gereken ifadeler belirlenmiştir. Bu doğrultuda, araştırma kapsamında belirlenen faktörlere girmeyen 16 ifade anket formundan çıkarılmış ve anket formu tekrar gözden geçirilmiştir. Birinci pilot uygulama sonunda 47 ifadeden oluşan anket formu elde edilmiştir. Bu anket formuyla ikinci pilot uygulama 70 kişilik farklı bir örneklem üzerinden gerçekleştirilmiştir. İkinci pilot uygulama sonucunda elde edilen verilere de gerekli istatistiksel analizler yapılmıştır. Bu analizler sonucunda anket formunda yer alan dört ifadenin daha formdan çıkarılmasına karar verilmiştir. Pilot uygulamalar sonucunda yapılan gerekli düzenlemeler ile örnekleme uygulanacak nihai anket formu elde edilmiştir.

Örnekleme kitleye uygulanan nihai anket formu, iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların kişisel özelliklerini belirlemeye yönelik demografik sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise faktörleri belirlemeye ve faktörler arası ilişki ve etkileri ölçmeye yönelik beşli likert ölçekten (kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, karasızım, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum) oluşan 43 adet kapalı uçlu ifadeye yer verilmiştir.

5.4. VERİLERİN ANALİZİNDE KULLANILAN YÖNTEM

Anket yöntemi ile toplanan veriler Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 23) paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde çok değişkenli istatistiksel analizlerden faydalanılmıştır. Araştırmanın ilk kısmında,

katılımcılara ait demografik özelliklere yer verilmiştir. Sonrasında, ölçeklerin güvenilirliğinin test edilmesi amacıyla iç tutarlılık analizlerinde en yaygın olarak kullanılan Cronbach Alfa Katsayısından faydalanılmıştır. Bu analizler sonrasında çok sayıdaki değişkenler arasındaki ilişkinin yapısına yönelik bilgiler elde edebilmek için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen faktörlerden vergi algısı ve vergi sisteminin yapısına ilişkin olarak demografik özellikler açısından farklılık testleri yapılmıştır. Devamında faktörler arasındaki ilişkinin tespiti ve gücünü belirlemek için korelasyon, sonrasında faktörler arasındaki etki ve yönün belirlenmesi için ise regresyon analizi yapılmıştır.

6. ARAŞTIRMA BULGULARI VE DEĞERLENDİRME

Çalışmanın bu kısmında SPSS 23 paket programı aracılığıyla yapılan analizler ve bu analizlerden elde edilen bulgulara ve değerlendirmelere ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

6.1. ARAŞTIRMAYA KATILANLARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Anket formunun ilk bölümünde araştırmaya katılanların tanımlayıcı özelliklerin ortaya koyulmasına ilişkin sorulara yer verilmiştir. Bu kapsamda araştırmaya katılan bireylerin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durumu, yaşadığı bölge, gelir kaynağı ve yıllık gelirlerine göre dağılımları aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 10: Araştırmaya Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	(%)
Kadın	599	49,9
Erkek	601	50,1
Toplam	1200	100

Tablo 10’da araştırmaya katılan bireylerin cinsiyetlerine göre dağılımlarına yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların %49,9’u kadın, %50,1 ise erkektir. Türkiye genelinde 2016 yılı itibariyle toplam nüfus içerisinde kadın ve erkek oranlarına bakıldığında, %50,1 oranında erkek, %49,9 oranında kadın nüfusun yer aldığı

görülmektedir⁴⁵. Bu da çalışmadaki örneklem kitlesinde kadın ve erkek dağılımı ile Türkiye genel dağılımının birbiriyle uyumlu olduğunu göstermektedir.

Tablo 11: Araştırmaya Katılanların Yaşa Göre Dağılımı

Yaş	Frekans	(%)
18 ve 23 arası	37	3,1
24 ve 29 arası	82	6,8
30 ve 35 arası	293	24,4
36 ve 41 arası	503	41,9
42 ve üzeri	285	23,8
Toplam	1200	100

Araştırmaya katılanların yaşlara göre dağılımı Tablo 11 yardımıyla gösterilmektedir. Tablo 11'e göre katılımcıların %3,1'i 18 ve 23 yaş aralığındaki, %6,8'i 24 ve 29 yaş aralığındaki, %24,4'ü 30 ve 35 yaş aralığındaki, %41,9'u 36 ve 41 yaş aralığındaki, 23,8'i ise 42 ve üzeri yaş grubundaki bireylerden oluşmaktadır. Buna göre çalışmanın örneklem kitlesi genç, orta yaşlı ve yaşlı olmak üzere tüm yaş gruplarını kapsamakla birlikte, ağırlıklı olarak orta yaş grubunda yoğunlaşmaktadır. Ana mükellef kitlesinin de orta yaş grubunda olduğu dikkate alındığında örneklemin ana kitleyi temsil kabiliyetine sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 12: Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Frekans	(%)
İlköğretim	372	31,0
Lise	403	33,6
Ön lisans	201	16,8
Lisans	115	9,6
Lisansüstü	109	9,1
Toplam	1200	100

Araştırmaya katılan bireylerin eğitim durumlarına göre dağılımı Tablo 12 aracılığıyla gösterilmektedir. Buna göre, katılımcıların %31'i ilköğretim, %33,6'sı lise, %16,8'i ön lisans, %9,6'sı lisans, geriye kalan %9,1'i ise lisansüstü eğitim durumuna sahiptir. Özetle araştırmaya katılan bireylerin yarıdan fazlası ilk ve ortaöğretim kurumu, geriye kalanlar ise yükseköğretim kurumu mezunlarından oluşmaktadır.

⁴⁵ Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr/>, (08.06.2018).

Tablo 13: Araştırmaya Katılanların Medeni Duruma Göre Dağılımı

Medeni Durum	Frekans	(%)
Evli	985	82,1
Bekar	215	17,9
Toplam	1200	100

Araştırmaya katılan bireylerin medeni durumlarına ilişkin dağılıma Tablo 13’de yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların %82,1’i evli, %17,9’u ise bekar bireylerden oluşmaktadır. Bu durumda araştırmaya katılanların büyük bir çoğunluğunu evli bireyler oluşturmaktadır.

Tablo 14: Araştırmaya Katılanların Yaşadığı Bölgeye Göre Dağılımı

Yaşadığı Bölge	Frekans	(%)
Ege	169	14,1
Marmara	511	42,6
Akdeniz	144	12,0
Karadeniz	68	5,7
İç Anadolu	183	15,3
Doğu Anadolu	47	3,9
Güneydoğu Anadolu	78	6,5
Toplam	1200	100

Tablo 14’te araştırmaya katılan bireylerin yaşadıkları bölgelere göre dağılımları gösterilmektedir. Buna göre katılımcıların %14,1’i Ege Bölgesinde, %42,6’sı Marmara Bölgesinde, %12’si Akdeniz Bölgesinde, %5,7’si Karadeniz Bölgesinde, %15,3’ü İç Anadolu Bölgesinde, %3,9’u Doğu Anadolu Bölgesinde, geriye kalan %6,5’i ise Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşamaktadır. Araştırmaya katılanların yaşadıkları bölgelere göre dağılımı, esasen çalışmanın örnekleme sürecinde yapılan nüfus ve mükellef sayısı ile doğru orantılı hesaplamalar sonucunda şekillenmiştir. Buna göre araştırmaya katılanların büyük bir çoğunluğu, en fazla nüfus yoğunluğuna ve mükellef sayısına sahip Marmara Bölgesinde yaşamaktadır.

Tablo 15: Araştırmaya Katılanların Gelir Kaynağına Göre Dağılımı

Gelir Kaynağı	Frekans	(%)
Ticari Kazanç	426	35,5
Zirai Kazanç	144	12,0
Ücret Kazancı	339	28,2
Serbest Meslek Kazancı	157	13,1
Menkul Sermaye İradı	49	4,1
Gayrimenkul Sermaye İradı	85	7,1
Toplam	1200	100

Yukarıda da ifade edildiği üzere araştırmanın evrenini gerçek kişi gelir vergisi mükellefleri oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların gelir kaynaklarına göre dağılımına Tablo 15'te yer verilmektedir. Buna göre, araştırmaya katılanların %35,5'i ticari kazanç, %12'si zirai kazanç, %28,2'si ücret kazancı, %13,1'i serbest meslek kazancı, %4,1'i menkul sermaye iradı ve %7,1'i gayrimenkul sermaye iradı kaynağından gelir elde etmektedir. Dolayısıyla araştırmanın örneklemini içerisinde diğer kazanç ve iratlar dışında gelir vergisi mükellefiyetine yönelik belirtilen tüm kazanç ve iratlara ilişkin bireyler yer almaktadır. Gelir kaynağı diğer kazanç ve iratlar olan mükelleflerin sayısı gerçek kişi gelir vergisi mükelleflerinin sayısı içinde oldukça düşük bir paya sahip olduğu için bu gelir kaynağı araştırma kapsamına dahil edilmemiştir.

Tablo 16: Araştırmaya Katılanların Yıllık Gelirlerine Göre Dağılımı

Yıllık Gelir	Frekans	(%)
Zararım var	67	5,6
13.000 TL ve altı	60	5,0
13.001 ve 30.000 TL arası	459	38,3
30.001 ve 70.000 TL arası	332	27,7
70.001 ve 110.000 TL arası	196	16,3
110.001 TL ve üzeri	86	7,2
Toplam	1200	100

Araştırmaya katılanların sahip oldukları yıllık gelirlerine göre dağılımlarına Tablo 16'da yer verilmektedir. Gelir vergisi mükellefleri bir yıllık dönemlerde vergilemeye tabi tutulduğu için anket formunda katılımcılara yıllık gelirlerinin tutarı sorulmuştur. Yıllık gelire ilişkin tutar aralıkları ise anket formunun uygulandığı yıldaki (2017) gelir vergisi dilimleri esas alınarak belirlenmiştir. Buradan hareketle

katılımcıların %5,6'sı zarar ettikleri için gelir beyan edemedikleri yönünde cevap vermiştir. Diğer taraftan araştırmaya katılanların %5'i 13.000 TL ve altı gelire, %38,3'ü 13.001 ve 30.000 TL arası gelire, %27,7'si 30.001 ve 70.000 TL arası gelire, %16,3'ü 70.001 ve 110.001 TL arası gelire, geriye kalan %7,2'si ise 110.001 TL ve üzeri gelire sahip olduğu yönünde cevaplar vermiştir. Araştırmaya katılanların %66'sı, orta düzey gelir olarak nitelendirilebilecek olan 13.001 ve 70.000 arasında yıllık gelire sahiptir.

Tablo 17: Araştırma Değişkenlerinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	Ortalama	Standart Sapma
<i>Kaynak Dağılımında Etkinlik</i>	2,15	0,725
(KDES1) Ekonomide üretim faktörleri doğru sektörler yönlendirilmektedir.	2,01	0,974
(KDES2) Ekonomide üretim faktörleri verimli olduğu alanlarda kullanılmaktadır.	2,24	0,951
(KDES3) Ekonomide üretim faktörleri doğru alanlara yeterli miktarda dağıtılmaktadır.	2,11	0,955
(KDES4) Ekonomide üretim faktörleri dağılımı etkin bir şekilde yapılmaktadır.	2,09	1,025
(KDES5) Ekonomide kaynaklar toplumsal faydayı arttıracak biçimde kullanılmaktadır.	2,32	1,016
<i>Kaynak Dağılımında Adalet</i>	2,58	0,662
(KDA6) Üretim faktörleri herkese eşit bir şekilde dağıtılmaktadır.	2,14	0,936
(KDA7) Üretim faktörlerine ulaşmada herkese eşit fırsatlar sunulmaktadır.	2,25	0,953
(KDA8) Üretim faktörlerinin sektörler arasındaki dağılımı adildir.	2,12	1,012
(KDA9) Üretim faktörleri herkesin hak ettiği ölçüde dağıtılmaktadır.	2,14	0,992
(KDA10) Herkes yetenekleri ve gayretiyle orantılı olarak üretim faktörüne sahip olmalıdır.	4,28	0,740
<i>Vergi Algısı</i>	3,95	0,682
(VAS11) Vergi ekonomik kararlarımı etkilemektedir.	3,85	0,811
(VAS12) Vergiler bireyler üzerinde bir yükür.	4,27	0,822
(VAS13) Türkiye'de vergi yükü yüksektir.	4,19	0,896
(VAS14) Vergi bireylerin gelirlerini azaltmaktadır.	3,49	1,158
<i>Vergi Sisteminin Yapısı</i>	2,37	0,801
(VSYS15) Vergi Kanunları vergilenebilir geliri tam olarak belirleyebilecek niteliktedir.	2,98	1,119
(VSYS16) Vergi kanunları, vergilerin adil ve tam olarak ödenmesini sağlayacak şekilde düzenlenmiştir	2,29	1,069
(VSYS17) Vergi ile ilgili kamu kurumları vergi sistemini adil biçimde yönetmektedir.	2,20	1,004
(VSYS18) Vergi idaresi karar almada adil davranmaktadır.	2,17	0,998
(VSYS19) Türkiye'de vergi sistemi adil bir yapıya sahiptir.	2,21	1,014
<i>Optimal Vergileme</i>	4,29	0,524
(OVS20) Toplumun etkinlik ve adalet arasındaki tercihini yansıtan vergileme idealdir.	4,18	0,735
(OVS21) Toplum tercihine uygun bir vergileme en iyi vergilemedir.	4,33	0,765
(OVS22) Toplum tercihine uygun vergileme vergi uyumunu artırır.	4,27	0,805
(OVS23) Toplum tercihine uygun vergileme vergi ödeme isteğini artırır.	4,37	0,743
<i>Mali Amaçlı Vergileme</i>	2,19	0,823
(MAVS24) Kamu harcamaları artarsa vergilerde aynı oranda artmalıdır.	2,01	0,994
(MAVS25) Kamu harcamalarını karşılayacak kadar vergi toplanmalıdır.	2,32	1,014
(MAVS26) Kamu harcamalarındaki artışı takip edebilen vergi sistemi idealdir.	2,01	1,044
(MAVS27) Vergilemenin ana amacı kamu harcamaları için gelir yaratmaktır.	2,41	1,153

Tablo 17: (devam) Araştırma Değişkenlerinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	Ortalama	Standart Sapma
<i>Etkinlik Temelli Vergileme</i>	4,25	0,508
(ETVS28) Ekonomik kararlarımı etkilemeyen vergileme ideal vergidir.	4,28	0,734
(ETVS29) Vergiler ekonomide üretim faktörlerinin dağılımını olumsuz etkilememelidir	4,43	0,713
(ETVS30) Vergi refah kaybına neden olmamalıdır.	4,06	0,855
(ETVS31) Vergiler ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilememelidir.	4,07	0,890
(ETVS32) Vergiler, ekonomik kararları (tüketim, yatırım, tasarruf kararlarını) etkilememelidir.	4,32	0,769
(ETVS33) Vergiler mal ve hizmetlerin fiyatlarını etkilememelidir.	4,34	0,722
<i>Adalet Temelli Vergileme</i>	4,26	0,468
(ATVS34) Vergi sistemi adil bir yapıya sahip olmalıdır.	4,34	0,698
(ATVS35) Vergiler ödeme gücü olan herkesi kapsamalıdır.	4,36	0,721
(ATVS36) Herkes kazancına uygun vergi ödemelidir.	4,12	0,864
(ATVS37) Vergi muafiyet ve istisnaları adaletsizliğe neden olmayacak biçimde uygulanmalıdır.	4,03	0,812
(ATVS38) Vergisel düzenlemeler, vergiyi doğru ve adil bir şekilde ödemek üzere ayarlanmalıdır.	4,34	0,771
(ATVS39) Vergisel düzenlemeler herkesi doğru ve adil miktarda vergi ödemesini sağlamalıdır.	4,39	0,729
<i>Sosyal Refah Maksimizasyonu</i>	4,21	0,561
(SRMS40) Etkinlik ve adalet arasındaki tercihi dikkate alan bir vergileme bireysel faydamı artırır.	4,27	0,727
(SRMS41) Toplumun etkinlik ve adalet arasındaki tercihi (isteğini) yansıtan bir vergileme toplumsal faydayı artırır.	4,14	0,858
(SRMS42) Etkinlik ve adalet arasında kabul edilebilir bir denge kuran vergileme toplumsal faydayı artırır.	4,25	0,773
(SRMS43) Herkesin yetenekleri ve gayretiyle orantılı olarak üretim faktörlerine ulaşabilmesi toplum faydasını artırır.	4,19	0,847

Tablo 17’de araştırmaya ilişkin değişkenlere ait ortalama ve standart sapmalara yer verilmektedir. Buna göre, araştırma kapsamında etkin ve adil dağılıma ilişkin verilen cevapların ortalamaları esas alındığında, katılımcılar ülkenin sahip olduğu mevcut kaynakların etkin ve adil kullanılıp, dağıtıldığını düşünmemektedir. Bununla birlikte katılımcıların kaynakların adil dağılımı altında yer alan “herkes yetenekleri ve gayretiyle orantılı olarak üretim faktörüne sahip olmalıdır” ifadesine yüksek oranda katıldıkları görülmektedir. Dolayısıyla araştırmaya katılanlar herkesin yetenekleri, gayreti ve çalışma arzusu doğrultusunda mevcut üretim faktörlerine (kaynaklara) sahip olması gerektiğini düşünmektedir.

Diğer taraftan vergi algısını ölçmeye yönelik sorulara verilen cevapların ortalamasından hareketle, katılımcılar vergiyi bir yük olarak görmektedir. Katılımcılar aynı zamanda verginin ekonomik kararları üzerinde etkili olduğunu düşünmektedir. Yine katılımcılar mevcut vergi sisteminin adil olmadığını ve vergisel düzenlemelerin

adaleti öncüleyen şekilde oluşturulmadığını düşünmektedir. Dolayısıyla bu haliyle mevcut Türk vergi sisteminin adil olmadığı ifade edilmektedir.

Optimal vergilemeye yönelik algıları ölçmeyi amaçlayan ifadelere katılım düzeyi ortalaması esas alındığında, vergilemenin toplum tercihleri doğrultusunda yapılması gerektiğine yönelik yüksek bir katılımın olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcılar, vergilerin ekonomik kararlarını etkilememesini ve refah kaybı yaratmamasını istemektedir. Devamında araştırmaya katılanlar ödeme gücüne duyarlı adil bir vergileme talep ettiği gözlenmektedir. Bunların aksine katılımcılar, vergilerin kamu harcamalarındaki artış ile doğru orantılı olması gerektiği görüşüne katılmamaktadır. Son olarak ise katılımcılar, toplum tercihleri doğrultusunda oluşturulan vergi sistemlerinin bireysel refahı, devamında ise toplumsal refahı arttıracığını düşünmektedir.

Örneklem kitlenin demografik yapısı ve vergilemeye ilişkin genel algıları bu biçimde ortaya koyulduktan sonra kullanılan ölçeğin istatistiksel açıdan güvenilirliğinin test edilmesi aşamasına geçilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğine yönelik test sonuçları aşağıda yer almaktadır.

6.2. ARAŞTIRMADA KULLANILAN ÖLÇEĞE İLİŞKİN GÜVENİLİRLİK: İÇ TUTARLILIK ANALİZİ

Güvenilirlik (reliability), araştırmalarda yapılan her bir ölçüm için gereklidir. Nitekim güvenilirlik, bir ankette yer alan soruların birbiriyle olan tutarlılığını ve kullanılan ölçeğin/ölçeklerin ilgili soruları ne ölçüde yansıttığını gösteren bir tekniktir. Aynı zamanda güvenilirlik, elde edilen ölçümler üzerindeki yorumlar ve ileride yapılacak analizler için bir temel teşkil etmektedir⁴⁶. Dolayısıyla güvenilirlik, bir araştırmada kullanılan veri toplama tekniklerinin, aynı konu veya benzer bir konuda farklı zaman ve mekanlarda yapılan araştırmalarda da benzer sonuçları vermesini ifade etmektedir⁴⁷. Bir ölçeğin güvenilirliğini ölçmede test, yeniden test yaklaşımı, alternatif

⁴⁶ Aliye Kayış, “Güvenilirlik Analizi”, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5.b., ed. Şeref Kalaycı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2010, s. 403.

⁴⁷ Hüseyin Bal, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 2.b., Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2012, s. 134.

formlar yaklaşımı, iç/işsel tutarlılık analizi gibi farklı yaklaşımlar kullanılabilir. Bu yaklaşımlardan en yaygın kullanılanı iç tutarlılık analizidir⁴⁸.

Ölçmede temel ve basit olarak tutarlılığı ifade eden güvenilirliğin iki yönü bulunmaktadır. Bunlardan ilki, zaman içindeki tutarlılıktır. Zaman içindeki tutarlılık, ölçmenin zaman içinde değişmezliğini, yani farklı zamanlarda kullanılan aynı ölçeğin benzer sonuçlara ne oranda ulaşabileceğini ifade etmektedir. Aynı sonuçlar elde edildiği düzeyde ölçme aracının güvenilirliği artmaktadır. Güvenilirliğin bir diğer boyutunu iç tutarlılık oluşturmaktadır. İç tutarlılık, soruların birbiriyle veya aynı şeyi ölçmeye çalışan tüm soruların kendi aralarında ne kadar tutarlı olduğunu ifade etmektedir. Bir ölçüm aracında bu iki teknik aynı anda uygulanabileceği gibi, bunlardan biri tek başına da uygulanabilmektedir⁴⁹. Bu çalışmada ölçeklerin güvenilirliğinin tespiti noktasında iç tutarlılık analizinden faydalanılmıştır.

İç tutarlılık analizinde en yaygın kullanılan yöntem, Cronbach Alfa katsayısıdır. Cronbach Alfa katsayısı (α), 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Cronbach Alfa katsayısına göre bir ölçeğin güvenilirliği şu şekilde yorumlanmaktadır. Bu katsayı 0,00 ile 0,40 arasında ise ölçek güvenilir değil, 0,40 ile 0,60 arasında ise ölçeğin güvenilirliği düşük, 0,60 ile 0,80 arasında ise ölçek oldukça güvenilir, 0,80 ile 1,00 arasında ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir⁵⁰. Diğer taraftan araştırmacılar güvenilirlik noktasında kabul gören bir değer en az 0,70 olmasını istemektedir. Ancak inceleme türüne göre bu değeri 0,50'ye kadar indirgenebileceği bazı araştırmacılar tarafından da kabul görmektedir⁵¹.

Araştırmada kullanılan ölçeğe ilişkin faktörlerin güvenilirliği Cronbach Alfa katsayısı ile test edilmiştir. Aşağıdaki Tablo 18'de araştırmada kullanılan faktörlere ilişkin Cronbach Alfa katsayı değerleri verilmiştir.

⁴⁸ Altunışık vd., a.g.e., s. 125.

⁴⁹ Keith F. Punch, *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, çev. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011, s. 95-96.

⁵⁰ Kayış, a.g.e., s. 405.

⁵¹ Altunışık vd., a.g.e., s. 126.

Tablo 18: Faktörlerin Cronbach Alfa Katsayıları

Faktör (Ölçek)	Madde Sayısı	Alfa Katsayısı
Kaynak Dağılımında Etkinlik (KDE)	5	0,789
Kaynak Dağılımında Adalet (KDA)	3	0,795
Vergi Algısı (VA)	3	0,741
Vergi Sisteminin Yapısı (VSY)	5	0,827
Optimal Vergileme (OV)	3	0,699
Mali Amaçlı Vergileme (MAV)	3	0,801
Etkinlik Temelli Vergileme (ETV)	5	0,742
Adalet Temelli Vergileme (ATV)	6	0,661
Sosyal Refah Maksimizasyonu (SRM)	4	0,649

Tablo 18'e göre, faktörlerin alfa katsayıları, ölçek ifadelerinin güvenilir ve tutarlı olduğunu göstermektedir. Buna göre, optimal vergileme, adalet temelli vergileme ve sosyal refah maksimizasyonu dışındaki faktörlerin alfa katsayısının 0,70'in üzerinde olması, bu faktörlerin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan bahsi geçen bu faktörlerin alfa katsayıları 0,60 ve 0,70 arasında değişmektedir. Alfa katsayısına ilişkin yukarıda verilen referans değerlere göre bu faktörlerin de güvenilir olduğu görülmektedir. Yukarıda da değinildiği üzere, her ne kadar bazı çalışmalar bazında alfa katsayı değerinin asgari 0,70 olması beklense de, bu değer 0,50'ye kadar indirgenebileceği de kabul edilmektedir. Bu nedenle alfa katsayısının 0,60'ın oldukça üzerinde olan bu üç faktörün güvenilir olduğunu söylemek mümkündür. Özetle araştırmaya ilişkin tüm faktörler tutarlı ve güvenilirlerdir.

Tablo 19: Ölçeğin İç Tutarlılık Analizine İlişkin İstatistikî Değerler (Madde Bütün İstatistikler)

Madde Ölçekten Çıkartıldığında				
	Ölçeğin Ortalaması	Ölçeğin Varyansı	Madde-Bütün Korelasyonu	Alfa Katsayısı
Kaynak Dağılımında Etkinlik ($\alpha=0,789$)				
KDES1	8,77	8,460	,660	,719
KDES2	8,53	9,343	,499	,771
KDES3	8,66	9,440	,477	,777
KDES4	8,68	8,633	,576	,747
KDES5	8,46	8,427	,626	,729
Kaynak Dağılımında Adalet ($\alpha=0,795$)				
KDAS6	4,27	3,017	,690	,670
KDAS8	4,29	2,855	,661	,697
KDAS9	4,26	3,148	,570	,793
Vergi Algısı ($\alpha=0,741$)				
VAS11	7,76	2,786	,680	,552
VAS12	7,34	3,068	,536	,697
VAS14	8,12	2,106	,547	,733
Vergi Sisteminin Yapısı ($\alpha=0,827$)				
VSYS15	8,86	10,823	,537	,819
VSYS16	9,55	10,223	,682	,774
VSYS17	9,64	10,983	,607	,796
VSYS18	9,67	10,719	,660	,782
VSYS19	9,63	10,779	,634	,789
Optimal Vergileme ($\alpha=0,699$)				
OVS20	8,65	1,657	,562	,550
OVS22	8,55	1,597	,498	,631
OVS23	8,45	1,748	,488	,639
Mali Amaçlı Vergileme ($\alpha=0,801$)				
MAVS24	4,42	3,700	,686	,693
MAVS26	4,42	3,606	,660	,715
MAVS27	4,02	3,414	,603	,783
Etkinlik Temelli Vergileme ($\alpha=0,742$)				
ETVS28	16,90	5,036	,616	,658
ETVS29	16,75	5,269	,559	,680
ETVS30	17,12	5,140	,448	,721
ETVS31	17,11	4,596	,582	,666
ETVS33	16,83	5,867	,348	,742
Adalet Temelli Vergileme ($\alpha=0,661$)				
ATVS34	21,24	6,112	,372	,626
ATVS35	21,23	5,526	,542	,567
ATVS36	21,46	5,575	,383	,624
ATVS37	21,55	5,996	,309	,650
ATVS38	21,24	5,999	,341	,637
ATVS39	21,20	5,864	,422	,609
Sosyal Refah Maksimizasyonu ($\alpha=0,649$)				
SRMS40	12,57	3,514	,361	,624
SRMS41	12,71	2,928	,465	,555
SRMS42	12,59	3,359	,378	,615
SRMS43	12,66	2,835	,517	,515

Çalışmanın bu kısmında faktörlere ait genel alfa katsayılarının yanında madde-bütün korelasyonlarına ve değişkenler silindiği takdirde alfa katsayısının nasıl değişeceğine de bakılmıştır. Madde-bütün korelasyon ilişkilerine bakıldığında, bir değişkenin diğer değişkenlerin toplamından oluşan korelasyon değerinin negatif olmaması ve 0,25'den büyük olması beklenmektedir⁵². Tablo 19'a göre, faktörlere ait değişkenlerin madde-bütün korelasyon değerlerinin hepsinin pozitif ve 0,25'den yüksek olduğu görülmüştür.

Güvenilirlik analizinde faktörlerin alfa katsayısının yüksek olması, ölçeklerin güvenilirliği noktasında tek başına yeterli olamamaktadır. Aynı zamanda faktörlerdeki her bir ifadenin, bu faktörün alfa katsayısına yaptığı katkının incelenmesi gerekmektedir⁵³. Madde-bütün istatistiklerinin gösterildiği Tablo 19'da bu önemli bilgi, tablonun en sağındaki sütunda yer almaktadır. Bu sütunda herhangi bir değişkenin silinmesi halinde ölçeğin güvenilirlik katsayısının yükseleceği görülürse, o ifadenin/ifadelerin silinmesi gerekmekte ve tekrar güvenilirlik analizi yapılmalıdır. Böylelikle ölçeğin güvenilirliğinin arttığı sonucuna ulaşılmaktadır⁵⁴. Çalışmada, faktörlerin altında yer alan değişkenlerin alfa katsayılarına göre KDAS7, KDAS10, VAS13, OVS21, MAVS25 ve ETVS32 ifadeleri çıkarıldığında, ölçeğin güvenilirliğinin arttığı görülmüştür. Bu nedenle çalışmanın bu aşamasında, toplamda altı ifadenin ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Çıkarılan bu altı ifadeden sonra, tekrar iç tutarlılık analizi yapılmıştır. Nitekim Tablo 18 ve Tablo 19'da iç tutarlılık analizine ilişkin nihai sonuçlara yer verilmiştir. İfadelerin çıkarılması işleminden sonra geriye kalan diğer değişkenlerin istenilen olguyu başarıyla ölçtüğü görülmüştür.

6.3. ARAŞTIRMADA KULLANILAN ÖLÇEĞE İLİŞKİN AÇIMLAYICI FAKTÖR ANALİZİ

Açımlayıcı faktör analizi (exploratory factor analysis) sosyal bilimlerde ölçek geliştirme veya uyarlama çalışmalarında ve bir ölçeğin farklı bir amaç veya farklı bir örneklem için kullanıldığı araştırmalarda, yapı geçerliliğine ilişkin kanıtlar bulmak için

⁵² Kayış, a.g.e., s. 412.

⁵³ Türker Baş, *Anket*, 7.b., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013, s. 149-150.

⁵⁴ İslamoğlu, Alnıaçık, a.g.e., s. 288.

sıklıkla kullanılan bir analiz tekniğidir⁵⁵. Açımlayıcı faktör analizi, araştırmacının elde ettiği veriler üzerinde keşifsel bir çalışma yaparak, çok sayıda değişkenin daha az değişkene indirilmesini sağlamaktadır. Bu analizde araştırmacı, araştırma yaptığı konuyla ilgili olan değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik herhangi bir öngörüsünün olmadığından hareketle, değişkenler arasındaki muhtemel ilişkiyi bulmaya çalışmaktadır⁵⁶.

Açımlayıcı faktör analizinde uygulamaya başlamadan önce, Bartlett küresellik testi ile modelin geçerliliği test edilmektedir. Bu test ile değişkenler arasındaki ilişkinin sıfırdan farklı olup olmadığı belirlenmektedir. Faktör analizinin yapılabilmesi açısından bu testin sonucunun anlamlı ($p < 0,05$) çıkması gerekmektedir⁵⁷. Araştırmanın faktör analizine uygun olup olmadığının gösterilmesi için ise Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi yapılmaktadır. KMO örneklem yeterliliği ölçütü 0 ve 1 arasında değişen bir katsayıyı içermektedir. 0 katsayısı, değişkenlerin faktör analizine uygun olmadığını göstermektedir. Katsayı 1'e yakın bir değer ise, faktör analizinin farklı ve güvenilir faktörler vermesi gerektiğini göstermektedir. Bu katsayı 0,50'den küçük ise faktör analizi uygulanmaz, 0,50 ve 0,70 arasında ise vasat ancak kabul edilebilir, 0,70 ve 0,80 arasında ise iyi, 0,80 ve 0,90 arasında ise çok iyi, 0,90'un üzerinde ise mükemmel olarak değerlendirilmektedir⁵⁸. Ayrıca açımlayıcı faktör analizinde özdeğer istatistiği 1'den büyük olan faktörler anlamlı kabul edilirken, 1'den küçük olan faktörler anlamlı kabul edilmemektedir⁵⁹.

Çalışmanın bu kısmında her bir faktörün ölçtüğü ifadelerin farklı olmasından sebeple, her boyut için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. İlk olarak Bartlett küresellik testi sonuçlarına bakılarak, boyutların geçerli olduğuna karar verilmiştir. Devamında ise her boyut için açımlayıcı faktör analizi sonuçlarında, açıklanan varyans ve KMO değerlerine bakılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 20'de yer almaktadır.

⁵⁵ Ömay Çokluk, Güçlü Şekercioğlu, Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, 4.b., Ankara: Pegem Akademi, 2016, s. 178.

⁵⁶ Altunışık vd., a.g.e., s. 266.

⁵⁷ İslamoğlu, Alınçık, a.g.e., s. 396.

⁵⁸ Andy Field, *Discovering Statistics Using SPSS*, Third Edition, London: Sage Publications, 2009, p. 647.

⁵⁹ Şeref Kalaycı, "Faktör Analizi", *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5.b., ed. Şeref Kalaycı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2010, s. 322.

Tablo 20: Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans
Kaynak Dağılımında Etkinlik (KMO:0,761; Özdeğer: 2,723; Bartlett χ^2: 1752,562, p< 0,05)		
(KDES1) Ekonomide üretim faktörleri doğru sektörlerge yönlendirilmektedir.	0,811	
(KDES2) Ekonomide üretim faktörleri verimli olduğu alanlarda kullanılmaktadır.	0,672	
(KDES3) Ekonomide üretim faktörleri doğru alanlara yeterli miktarda dağıtılmaktadır.	0,659	54,46%
(KDES4) Ekonomide üretim faktörleri dağılımı etkin bir şekilde yapılmaktadır.	0,748	
(KDES5) Ekonomide kaynaklar toplumsal faydayı arttıracak biçimde kullanılmaktadır.	0,787	
Kaynak Dağılımında Adalet (KMO: 0,689; Özdeğer: 2,135; Bartlett χ^2: 1156,111, p< 0,05)		
(KDas6) Üretim faktörleri herkese eşit bir şekilde dağıtılmaktadır.	0,874	
(KDas8) Üretim faktörlerinin sektörler arasındaki dağılımı adildir.	0,860	71,17%
(KDas9) Üretim faktörleri herkesin hak ettiği ölçüde dağıtılmaktadır.	0,794	
Vergi Algısı (KMO: 0,694; Özdeğer: 2,795; Bartlett χ^2: 3059,555, p< 0,05)		
(VAS11) Vergi ekonomik kararlarımı etkilemektedir.	0,867	
(VAS12) Vergiler bireyler üzerinde bir yükttür.	0,795	67,23%
(VAS14) Vergi bireylerin gelirlerini azaltmaktadır.	0,792	
Vergi Sisteminin Yapısı (KMO: 0,694; Özdeğer: 1,911; Bartlett χ^2: 3059,555, p< 0,05)		
(VSYS16) Vergi kanunları, vergilerin adil ve tam olarak ödenmesini sağlayacak şekilde düzenlenmiştir.	0,770	
(VSYS17) Vergi ile ilgili kamu kurumları vergi sistemini adil biçimde yönetmektedir.	0,765	67,23%
(VSYS18) Vergi idaresi karar almada adil davranmaktadır.	0,819	
(VSYS19) Türkiye’de vergi sistemi adil bir yapıya sahiptir.	0,851	
Optimal Vergileme (KMO: 0,664; Özdeğer: 1,877; Bartlett χ^2: 640,857, p< 0,05)		
(OVS20) Toplumun etkinlik ve adalet arasındaki tercihini yansıtan vergileme idealdir.	0,824	
(OVS22) tercihinine uygun vergileme vergi uyumunu artırır.	0,778	62,56%
(OVS23) Toplum tercihinine uygun vergileme vergi ödeme isteğini artırır.	0,771	
Mali Amaçlı Vergileme (KMO: 0,702; Özdeğer: 2,160; Bartlett χ^2: 1185,535, p< 0,05)		
(MAVS24) Kamu harcamaları artarsa vergilerde aynı oranda artmalıdır.	0,871	
(MAVS26) Kamu harcamalarındaki artış takip edebilen vergi sistemi idealdir.	0,858	72,01%
(MAVS27) Vergilemenin ana amacı kamu harcamaları için gelir yaratmaktır.	0,816	
Etkinlik Temelli Vergileme (KMO: 0,798; Özdeğer: 2,505; Bartlett χ^2: 1280,559, p< 0,05)		
(ETVS28) Ekonomik kararlarımı etkilemeyen vergileme ideal vergidir.	0,797	
(ETVS29) Vergiler ekonomide üretim faktörlerinin dağılımını olumsuz etkilememelidir.	0,751	
(ETVS30) Vergi refah kaybına neden olmamalıdır.	0,648	50,11%
(ETVS31) Vergiler ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilememelidir.	0,773	
(ETVS33) Vergiler mal ve hizmetlerin fiyatlarını etkilememelidir.	0,537	
Adalet Temelli Vergileme (KMO: 0,682; Özdeğer: 2,278; Bartlett χ^2: 1133,056, p< 0,05)		
(ATVS34) Vergi sistemi adil bir yapıya sahip olmalıdır.	0,628	
(ATVS35) Vergiler ödeme gücü olan herkesi kapsamalıdır.	0,756	
(ATVS36) Herkes kazancına uygun vergi ödemelidir.	0,577	
(ATVS37) Vergi muafiyet ve istisnaları adaletsizliğe neden olmayacak biçimde uygulanmalıdır.	0,577	37,97%
(ATVS38) Vergisel düzenlemeler, vergiyi doğru ve adil bir şekilde ödemek üzere ayarlanmalıdır.	0,576	
(ATVS39) Vergisel düzenlemeler herkesi doğru ve adil miktarda vergi ödemesini sağlamalıdır.	0,637	
Sosyal Refah Maksimizasyonu (KMO: 0,580; Özdeğer: 1,951; Bartlett χ^2: 905,900, p< 0,05)		
(SRMS40) Etkinlik ve adalet arasındaki tercihimizi dikkate alan bir vergileme bireysel faydamızı artırır.	0,614	
(SRMS41) Toplumun etkinlik ve adalet arasındaki tercihinizi (isteğini) yansıtan bir vergileme toplumsal faydayı artırır.	0,746	48,78%
(SRMS42) Etkinlik ve adalet arasında kabul edilebilir bir denge kuran vergileme toplumsal faydayı artırır.	0,638	
(SRMS43) Herkesin yetenekleri ve gayretiyle orantılı olarak üretim faktörlerine ulaşabilmesi toplum faydasını artırır.	0,782	

Araştırma kapsamında ele alınan 9 boyuttan oluşan ölçek için uygulanan faktör analizinde, faktör yük değerleri için kabul düzeyi 0,50 olarak belirlenmiştir. Maddelerden VSYS15 numaralı ifade birden fazla faktöre yüklenmesi nedeniyle analiz dışı bırakılmıştır. Tablo 20’de de görüldüğü üzere her bir ölçeğin KMO değerleri, kabul edilen sınırlarda olduğu için faktörleri temsil eden ölçeklerin faktör analizine uygun olduğu görülmüştür. Ayrıca faktörlerin açıklanan varyanslarının da kabul edilebilir seviyelerde olduğu ve her faktöre ait özdeğerlerin 1’den büyük olduğu görülmektedir. Tablo 20’ye göre, faktör yük değerleri kaynak dağılımında etkinlik için 0,659 ile 0,811; kaynak dağılımında adalet için 0,794 ile 0,874; vergi algısı için 0,792 ile 0,867; vergi sisteminin yapısı için 0,765 ile 0,851; optimal vergileme için 0,771 ile 0,824; mali amaçlı vergileme için 0,816 ile 0,871; etkinlik temelli vergileme için 0,537 ile 0,797; adalet temelli vergileme için 0,576 ile 0,756 ve sosyal refah maksimizasyonu için 0,614 ile 0,782 arasında değişmektedir. Faktör analizi sonuçları modelde kullanılan dokuz faktörün değişkenler arası ilişkileri açıklama gücüne sahip olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

6.4. DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE İLİŞKİN GRUP FARKLILIK TESTLERİ

Çalışmanın bu kısmında araştırmaya katılanların, demografik özellikleri ile Türkiye’deki vergi sisteminin yapısını ve vergi algısını ölçmeye yönelik ifadelerden oluşan faktörlerin ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı test edilmiştir. Farklılık testlerinde kullanılan bu iki faktöre ilişkin değişkenlerin ortalamaları esas alınarak analize dahil edilmiştir. Farklılık testinin yapılabilmesi için parametrik ve parametrik olmayan testler olmak üzere iki grup testten yararlanılmaktadır. Parametrik analizde toplanan verinin belirli özelliklere sahip olması ve bir takım şartları taşıması gerekmektedir. Bu şartlar, verilerin normal veya normale yakın bir dağılım göstermesi, grup varyanslarının eşit olması ve verilerin aralıklı, oransal olmasıdır⁶⁰. Bu doğrultuda araştırmada her ne kadar örneklem hacmi yeterli büyüklüğe sahip olmasından dolayı parametrik hipotez testlerinin uygulanması önerilse de⁶¹, verilerin normal dağılım

⁶⁰ Altunışık vd., a.g.e., s. 164.

⁶¹ Ölçek hacminin yeteri kadar büyük olması (örneklem 30’dan büyük olması ($n \geq 30$)) örneklem ortalamalarının dağılımlarının normal dağılıma uygun olduğunu göstermektedir (Belma Ak, “Parametrik Hipotez Testleri”, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5.b., ed. Şeref Kalaycı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2010, s. 73).

gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Normal dağılım ile ilgili sonuçlar Tablo 21’de yer almaktadır.

Tablo 21: Faktörlere İlişkin Normallik Testi

	Ortalama	Varyans	Çarpıklık	Basıklık
Vergi Algısı (VA)	3,870	0,587	-0,509	-0,390
Vergi Sisteminin Yapısı (VSY)	2,368	0,641	0,881	1,193

Tablo 21’e göre vergi algısı ve vergi sisteminin yapısı faktörlerinin basıklık ve çarpıklık değerleri, kabul edilen değerler olan -2 ve +2⁶² arasında yer aldığından, veriler normal dağılmaktadır. Buradan hareketle, iki kategorik değişkene sahip olan demografik özelliklerde t-testi yapılmıştır. İki ortalamanın karşılaştırılmasında kullanılan t-testi⁶³, bir gruptaki ortalamanın diğer gruptan önemli derecede farklı olup olmadığını belirlemeye çalışmaktadır. Bu analiz tekniğinde önemli olan, iki farklı ortalamanın esas alınmasıdır. Uygulamada üç tür t-testi bulunmaktadır. Bunlar, tek örnek t-testi (One Sample Test), bağımsız iki örnek t-testi (Independent-Samples Test) ve bağımlı iki örnek t-testi (Paired Samples t-Test)’dir. Üç farklı t-testi bulunmakla birlikte araştırma kapsamında iki farklı gruba sahip olan cinsiyet ve medeni duruma ilişkin uygulamada en çok kullanılan bağımsız iki örnek t-testi kullanılmıştır⁶⁴. Bu testin sonuçları Tablo 22’de verilmiştir. t-testinde p değerinin 0,05’den küçük çıkması, iki grubun ortalamaları arasında anlamlı fark olduğunu ifade etmektedir⁶⁵.

⁶² Darren George, Paul Mallery, *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, Tenth Edition, Boston: Allyn and Bacon, 2010.

⁶³ Baş, a.g.e., s. 167.

⁶⁴ Ak, a.g.e., s. 74.

⁶⁵ Altunışık vd., a.g.e., s. 185.

Tablo 22: Araştırmaya Katılanların Cinsiyetine ve Medeni Durumuna Göre Grup Farklılık Testi (t-Testi) Sonuçları

Faktör	Kategori	Ortalama	S.S.	t	p
Vergi Algısı	Kadın	3,672	0,773	-9,218	0,000
	Erkek	4,067	0,707		
Vergi Sisteminin Yapısı	Kadın	2,283	0,834	-3,677	0,000
	Erkek	2,452	0,758		
Vergi Algısı	Evli	3,807	0,769	-6,625	0,000
	Bekar	4,157	0,685		
Vergi Sisteminin Yapısı	Evli	2,306	0,817	-6,705	0,000
	Bekar	2,652	0,654		

Tablo 22'ye göre p değerinin 0,05'ten küçük çıkması nedeniyle cinsiyete ve medeni duruma göre vergi algısı ve vergi sistemi yapısının ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Cinsiyete göre farklılığın tespiti için ortalamalara bakıldığında, her iki grup, verginin ekonomik kararlar üzerinde etkili olduğu, verginin bir yük olduğu ve verginin bireylerin gelirlerini azalttığı yönde düşünceye sahip olsa da, erkekler 4,067 ortalama ile kadınlara göre daha fazla ortalamaya sahiptir. Yani erkekler kadınlardan daha fazla, verginin ekonomik kararlar üzerinde etkili olduğunu, verginin bir yük olduğunu ve verginin bireylerin gelirlerini azalttığını düşünmektedir. Bunun nedeni olarak, erkeklerin çalışma hayatında kadınlardan daha fazla yer alması gösterilebilir. Vergi sisteminin yapısına bakıldığında ise erkekler 2,452 ortalama ile Türkiye'deki vergi yapısının adil olmadığını düşünürken, kadınlar ise 2,283 ortalama ile erkeklerden daha fazla Türkiye'deki vergi yapısının adil olmadığını düşünmektedir.

Medeni duruma göre farklılık ortalamalarına bakıldığında, bekarlar evlilere oranla daha yüksek ortalamaya sahip olup, verginin ekonomik kararlar üzerinde etkili olduğunu, verginin bir yük olduğunu ve verginin bireylerin gelirlerini azalttığını düşünmektedir. Türkiye'deki vergi sisteminin yapısı açısından bakıldığında ise, 2,652 ortalama ile bekarlar, 2,306 ortalama ile evlilere nazaran daha adil olduğunu düşünmektedir. Evliler ise bekarlara oranla Türkiye'deki vergi yapısının adil olmadığını düşünmektedir. Bu durum evlilerin, bekarlara oranla daha fazla sorumluluğa ve bakmakla yükümlü olduğu kişilere sahip olması nedeniyle daha fazla gelire ihtiyaç duyduğunun göstergesi olabilmektedir.

Yukarıda da değinildiği üzere t-testi, daha çok iki ortalama arasında anlamlı bir fark olup olmadığının analizinde kullanılmaktadır. İki'den fazla ortalamanın karşılaştırılması gerektiği durumlarda, ikişer ikişer ortalamalar t-testi ile karşılaştırılabilir de, bu yöntem birinci tip hata oranının çok fazla yükselmesine neden olabilmektedir⁶⁶. Bu nedenle üç veya üçten fazla ortalamaların karşılaştırılmasında parametrik testlerden olan varyans (anova) analizinden faydalanılmaktadır. Bu analiz tekniği, birinci tip hata oranının yükselmesine neden olmadan, üç veya üçten fazla ortalamanın karşılaştırılmasına imkan vermektedir. Yani anova analizi ile üç veya daha fazla ortalamanın, en az birinin diğerlerinden anlamlı bir şekilde farklı olup olmadığı test edilmektedir⁶⁷. Anova analizi yapabilmek için, verilerin normal dağılım göstermesi ve bütün grupların varyanslarının eşit olması gibi ön şartların sağlanması gerekmektedir⁶⁸. Bunun için anova analizinde varyansların homojenliği testi yapılmaktadır. t-testinde olduğu gibi anova testinde de p değerinin 0,05'den küçük çıkması, gruplar arasında anlamlı fark olduğunu ifade etmektedir.

Anova analizinde farklılıkların nereden kaynaklandığının tespit edilebilmesi için Post-Hoc testlerinin kullanılması gerekmektedir. Bu testlerin kullanılması için de grup varyanslarının homojen olup olmaması önemlidir. Araştırma kapsamında grup varyansların eşitliği için varyansların homojenliği testi uygulanmıştır. Varyansların homojenliği testinde Levene istatistik değeri 0,05'ten büyük çıktığında, varyanslar homojen, 0,05'ten küçük çıktığında ise varyanslar homojen değildir. Çalışmada varyansların homojen çıkması durumunda farklılıkların tespiti için Tukey, homojen çıkmaması durumunda ise Games-Howell testi kullanılmıştır⁶⁹. Araştırma kapsamında araştırmaya katılanların yaşa göre dağılımı ile vergi algısı faktörü arasındaki farklılığın tespiti için yapılan homojenlik testinde, Levene istatistik değeri 0,05'ten büyük olduğu için varyanslar homojen kabul edilmiş ve bu grup ortalamaları arasındaki farklılığın tespiti için Tukey testi kullanılmıştır. Araştırmanın diğer kısmında yer alan testlerde ise Levene istatistik değeri 0,05'ten küçük çıkmıştır. Varyansların homojen olmadığı

⁶⁶ Ömer L. Antalyalı, "Varyans Analizi", *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5.b., ed. Şeref Kalaycı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2010, s. 131.

⁶⁷ İslamoğlu, Alınacak, a.g.e., s. 309.

⁶⁸ Altunışık vd., a.g.e., s. 200.

⁶⁹ Nezih Tayyar, Feryal Dilşeker, "Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Hizmet Kalitesi ve İmajın Öğrenci Memnuniyetine Etkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 28, 2012, s. 196.

sonucuna ulaşılan diğer gruplar arasındaki farklılıkların tespiti için ise Games Howell testi kullanılmıştır.

Araştırmada ikiden fazla ortalamaya sahip olan yaş grubu, eğitim durumu, yaşanılan bۆlge, gelir kaynağı ve yıllık gelire gۆre vergi algısı ve vergi sisteminin yapısı faktۆrleri arasında farklılık olup olmadığının tespiti için yapılan anova analizinin sonuçlarına Tablo 23’de yer verilmektedir.

Tablo 23: Demografik Özelliklere İlişkin Anova Testi Sonuçları

Faktör	Kategori	Ortalama	S.S.	F	p
Vergi Algısı	18-23	4,099	0,797	3,629	0,006
	24-29	3,959	0,792		
	30-35	3,968	0,759		
	36-41	3,795	0,722		
	42 ve üzeri	3,846	0,823		
	Toplam	3,870	0,766		
Vergi Sisteminin Yapısı	18-23	2,546	0,561	19,863	0,000
	24-29	2,605	0,736		
	30-35	2,578	0,713		
	36-41	2,138	0,781		
	42 ve üzeri	2,465	0,862		
	Toplam	2,368	0,801		
Vergi Algısı	İlköğretim	4,436	0,462	109,036	0,000
	Lise	3,753	0,764		
	Ön lisans	3,512	0,667		
	Lisans	3,449	0,698		
	Lisansüstü	3,471	0,729		
	Toplam	3,870	0,766		
Vergi Sisteminin Yapısı	İlköğretim	2,780	0,563	41,075	0,000
	Lise	2,144	0,903		
	Ön lisans	2,198	0,629		
	Lisans	2,268	0,903		
	Lisansüstü	2,207	0,737		
	Toplam	2,368	0,801		
Vergi Algısı	Ege	3,180	0,419	453,934	0,000
	Marmara	4,434	0,324		
	Akdeniz	4,512	0,313		
	Karadeniz	3,078	0,636		
	İç Anadolu	3,179	0,439		
	Doğu Anadolu	3,128	0,504		
	Güneydoğu Anadolu	3,239	0,752		
	Toplam	3,870	0,766		
Vergi Sisteminin Yapısı	Ege	1,660	0,824	89,801	0,000
	Marmara	2,698	0,558		
	Akdeniz	2,772	0,370		
	Karadeniz	2,656	1,188		
	İç Anadolu	1,976	0,530		
	Doğu Anadolu	1,447	0,872		
	Güneydoğu Anadolu	2,215	0,857		
	Toplam	2,368	0,801		

Tablo 23: (devam) Demografik Özelliklere İlişkin Anova Testi Sonuçları

Faktör	Kategori	Ortalama	S.S.	F	p
Vergi Algısı	Ticari Kazanç	4,121	0,681	85,635	0,000
	Zirai Kazanç	3,109	0,518		
	Ücret Kazancı	4,091	0,656		
	Serbest Meslek Kazancı	3,437	0,698		
	Menkul Sermaye İradı	3,218	0,719		
	Gayrimenkul Sermaye İradı	4,192	0,661		
	Toplam	3,870	0,766		
Vergi Sisteminin Yapısı	Ticari Kazanç	2,432	0,746	7,338	0,000
	Zirai Kazanç	2,117	1,040		
	Ücret Kazancı	2,411	0,699		
	Serbest Meslek Kazancı	2,212	0,782		
	Menkul Sermaye İradı	2,253	0,962		
	Gayrimenkul Sermaye İradı	2,654	0,772		
	Toplam	2,368	0,801		
Vergi Algısı	Zararım var	3,318	0,737	52,182	0,000
	13 000 TL ve Altı	4,422	0,324		
	13 001 – 30 000 TL	3,895	0,778		
	30 001 -70 000 TL	4,182	0,612		
	70 001 - 110 000 TL	3,604	0,765		
	110 001 ve Üstü	3,178	0,490		
	Toplam	3,870	0,766		
Vergi Sisteminin Yapısı	Zararım var	2,221	0,877	13,419	0,000
	13 000 TL ve Altı	2,650	0,572		
	13 001 – 30 000 TL	2,466	0,792		
	30 001 -70 000 TL	2,461	0,707		
	70 001 - 110 000 TL	2,140	0,938		
	110 001 ve Üstü	1,921	0,631		
	Toplam	2,368	0,801		

Tablo 23'e bakıldığında yaşa göre vergi algısı açısından gruplar arasında anlamlı farklılık 30-35 yaş grubu ile 36-41 yaş grubu arasında gözlenmektedir. 30-35 yaş grubunda yer alan katılımcılar, 36-41 yaş grubundaki katılımcılara göre verginin ekonomik kararlar üzerinde daha fazla etkili olduğunu, verginin bir yük olduğunu ve verginin bireylerin gelirlerini azalttığını düşünmektedir.

Vergi sisteminin yapısına ilişkin ortalamalar arasındaki farklılığın ise 36-41 yaş grubunda yer alan katılımcılar ile diğer yaş grubu arasında olduğu görülmektedir. 36-41

yaş grubu mükellefler diğer yaş grubu mükelleflerden farklı olarak Türkiye'deki vergi yapısının daha az adil olduğunu düşünmektedir.

Eğitim durumuna göre vergi algısı açısından gruplar arasında anlamlı farklılığın, eğitim durumu ilköğretim ve lise olan katılımcılar ile eğitim durumu ön lisans, lisans ve lisansüstü olan katılımcılar arasındaki farklılıktan kaynaklandığı görülmektedir. Eğitim durumu ilköğretim ve lise olan katılımcılar, diğer katılımcılara göre verginin ekonomik kararlar üzerinde daha fazla etkili olduğunu, verginin bir yük olduğunu ve verginin bireylerin gelirlerini azalttığını düşünmektedir. Bu sonuç eğitim düzeyi ve vergi algısı arasında ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Eğitim düzeyi arttıkça vergi daha kabul edilebilir bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle bu sonuç eğitim düzeyi yüksek mükellef grubunun vergiye uyumunu daha yüksek olduğu biçiminde yorumlanabilir.

Eğitim durumuna göre vergi sisteminin yapısı açısından gruplar arasında anlamlı farklılığın, eğitim durumu ilköğretim olan katılımcılar ile eğitim durumu lise, ön lisans, lisans ve lisansüstü olan katılımcılar arasındaki farklılıktan kaynaklandığı görülmektedir. Buna göre, eğitim durumu ilköğretim olan katılımcılar diğerlerine nazaran, Türkiye'deki vergi yapısının daha adil olduğunu düşünmektedir. Burada dikkat çeken nokta, ilköğretim mezunu olan katılımcılar her ne kadar verginin bireyler üzerinde bir yük oluşturduğu, vergi yükünün yüksek olduğu ve ekonomik kararlar üzerinde etkili olduğunu düşünse de, Türk vergi sisteminin diğer katılımcılara nazaran daha adil olduğunu düşünmektedir. Bu sonuç gelir vergisi tarife yapısı dikkate alındığında beklenen bir durumdur. Çünkü ilköğretim grubundaki mükellefler çoğunlukla alt gelir dilimleri üzerinden vergi ödemektedir. Dolayısıyla diğer eğitim gruplarına oranla vergi yükünü daha az hissettikleri için adil olduğu algısına sahiptir.

Yaşanılan bölgeye göre vergi algısı açısından Marmara ve Akdeniz bölgesi ile diğer bölgelerde yaşayan katılımcılar arasında anlamlı farklılığın olduğu gözlenmektedir. Marmara ve Akdeniz bölgesinde yaşayan katılımcılar, diğer bölgelerdeki katılımcılara göre verginin ekonomik kararlar üzerinde daha etkili ve vergi yükünün de fazla olduğu algısına sahiptir. Dolayısıyla verginin kullanılabilir geliri azalttığı algısının Marmara ve Akdeniz bölgesinde yaşayanlar açısından yüksek olduğu söylenebilir.

Yaşanılan bölgeye göre vergi sisteminin yapısı açısından gruplar arasında anlamlı farklılığın da, Marmara ve Akdeniz bölgesinde yaşayan katılımcılar ile diğer bölgelerde yaşayan katılımcılar arasındaki farklılıktan kaynaklandığı görülmektedir. Tüm bölgelerdeki mükellefler Türk vergi sisteminin adil olmadığı algısına sahiptir. Ancak, Marmara ve Akdeniz bölgesinde yaşayan mükelleflerin adaletsizlik algısı görece olarak daha azdır. Anlamlı farklılık bu noktada ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle Marmara ve Akdeniz bölgesinde yaşayan katılımcılar her ne kadar verginin bireyler üzerinde bir yük oluşturduğu, vergi yükünün yüksek olduğu ve ekonomik kararlar üzerinde etkili olduğunu düşünseler de, diğer bölgelerde yaşayanlara nazaran Türk vergi sisteminin daha adil olduğu algısına sahiptir. Ege, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaşayan katılımcıların Türk vergi sisteminin diğer bölgelerde yaşayanlara nazaran daha az adil olduğunu düşündükleri görülmektedir.

Gelirin elde edildiği kaynak açısından da anlamlı farklılığın olduğu gözlenmektedir. Ticari kazanç, ücret kazancı ve gayrimenkul sermaye iradı elde eden katılımcılar diğer kaynaklardan gelir elde edenlere oranla verginin ekonomik kararlar üzerinde daha belirleyici olduğu algısına sahiptir. Bu grup vergi yükünün yüksek ve dolayısıyla kullanılabilir geliri daha fazla azalttığına inanmaktadır. Toplam gelir vergisi ödemelerinin önemli bir kısmını gerçekleştiren ücretlilerin diğer kaynaklardan gelir elde edenlere nazaran vergi yükünü daha fazla hissetmeleri doğal bir sonuçtur. Çünkü bu mükellef gurubunun vergiye karşı direnç geliştirme imkanı diğer kaynaklardan gelir elde edenlere oranla daha düşüktür. Diğer taraftan ticari kazanç elde edenlerin, vergileri piyasadaki kararlarını şekillendiren ve etkileyen bir unsur olarak görmeleri oldukça normaldir.

Gelirin elde edildiği kaynağa göre vergi sisteminin yapısı açısından gruplar arasında anlamlı farklılık ticari kazanç, ücret kazancı ve gayrimenkul sermaye iradı ile diğer gelir kaynakları arasında gözlenmektedir. Buna göre, gelir kaynağı ticari kazanç, ücret ve gayrimenkul sermaye iradı elde eden mükellefler her ne kadar Türk vergi sisteminin genel olarak adil olmadığını düşünseler de, diğer kaynaklardan gelir elde eden mükelleflere oranla Türkiye'deki vergi yapısının daha adil olduğunu düşünmektedir.

Yıllık gelir ölçüsü açısından yapılan gruplandırma arasında da vergi algısına ilişkin anlamlı farklılığın var olduğu gözlenmektedir. Yıllık geliri 70.000 TL ve altı olan

katılımcılar, diğer katılımcılara göre verginin ekonomik kararlar üzerinde daha fazla etkili olduğu, vergi yükünün fazla olduğu ve verginin bireylerin gelirlerini azalttığını algısına sahiptir. Bu durum verginin alt ve orta gelir grupları tarafından daha çok hissedildiğini ve alt gelir grupları üzerinde bir baskı yarattığını göstermektedir.

Tüm gelir gruplarının Türk vergi sisteminin adil olmadığı algısına sahip olduğu gözlenmektedir. Özellikle 110.000 TL ve üzeri gelire sahip olanlar 1,921 ortalamaıyla vergi sisteminin adil olmadığını düşünmektedir. Bu sonuç artan oranlı tarife yapısı özelinde değerlendirildiğinde beklenen bir sonuçtur. Elde edilen yıllık gelir kriterine göre vergi sisteminin yapısına ilişkin anlamlı farklılık 70.000 TL sınırında ortaya çıkmaktadır. Ancak, yıllık geliri 70.000 TL'nin altında olan katılımcılar, 70.000 TL'nin üzerinde yıllık gelire sahip katılımcılara nazaran Türkiye'deki vergi yapısının daha adil olduğunu düşünmektedir. Anlamlı farklılık bu noktada hissedilmektedir.

6.5. FAKTÖRLER ARASINDAKİ İLİŞKİ VE ETKİLERİN ANALİZİ

Araştırma modelini oluşturan ölçeklere yönelik belirlenen faktörler arasındaki ilişkinin tespiti için korelasyon analizi, etkilerin tespiti için de regresyon analizi yapılmıştır. Korelasyon ve regresyon analizi faktörlerin altında yer alan değişkenlerin ortalamaları esas alınarak yapılmıştır. Çalışmanın bu kısmında korelasyon ve regresyon analizine ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

6.5.1. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Korelasyon analizi, iki değişken arasındaki ilişkiyi veya daha çok değişken arasındaki ilişkiyi test etmek, varsa olan ilişkinin derecesini ölçmek için kullanılan bir yöntemdir⁷⁰. İki değişken arasındaki ilişkinin veya bağımlılığın şiddetini belirlemeye yönelik olan bu analiz sonucunda hesaplanan korelasyon katsayısı (r) -1 ile +1 arasında bir değer almaktadır. Korelasyon katsayısının +1 olması, iki değişken arasında mükemmel bir doğrusal ilişkinin olduğunu (x değeri bir birim artarken y değeri de bir birim artmaktadır) ifade etmektedir. Diğer taraftan korelasyon katsayısı -1 değer aldığı takdirde, yine değişkenler arasında mükemmel bir ilişkinin olduğu kabul edilmekte,

⁷⁰ Onur Sungur, "Korelasyon Analizi", *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5.b., ed. Şeref Kalaycı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2010, s. 115.

ancak bu durum ilişkinin yönünün negatif olduğu (x değeri artarken, y değeri azalmaktadır) anlamına gelmektedir. Katsayı 0 (sıfır) olduğu takdirde ise, değişkenler arasında herhangi bir ilişki olmadığı şeklinde yorumlanmaktadır. Dolayısıyla korelasyon katsayısının işareti (+ veya -), değişkenler arasındaki ilişkinin doğru veya ters (pozitif veya negatif) olduğunu gösterirken, katsayının büyüklüğü ise değişkenler arasındaki ilişkinin şiddetini göstermektedir⁷¹. Tablo 24'te araştırma modeline ilişkin korelasyon analizi sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 24: Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

	Mali Amaçlı Vergileme	Etkinlik Temelli Vergileme	Adalet Temelli Vergileme	Optimal Vergileme	Kaynak Dağılımında Etkinlik	Kaynak Dağılımında Adalet	Sosyal Refah Maks.
Mali Amaçlı Vergileme	1						
Etkinlik Temelli Vergileme	-,206** ,000	1					
Adalet Temelli Vergileme	-,253** ,000	,793** ,000	1				
Optimal Vergileme	-,296** ,000	,395** ,000	,517** ,000	1			
Kaynak Dağılımında Etkinlik	,623** ,000	,080** ,006	-,023 ,418	-,198** ,000	1		
Kaynak Dağılımında Adalet	,600** ,000	,150** ,000	,008 ,794	-,241** ,000	,838** ,000	1	
Sosyal Refah Maks.	-,203** ,000	,816** ,000	,777** ,000	,426** ,000	,049 ,092	,094** ,001	1

** %1 düzeyinde anlamlıdır.

Araştırma modeline göre oluşturulan hipotezlerden hareketle, etkinlik temelli vergileme ile optimal vergileme arasında istatistiki olarak anlamlı pozitif bir ilişki bulunmuştur. Aynı şekilde adalet temelli vergileme ile optimal vergileme arasında pozitif, mali amaçlı vergileme ile optimal vergileme arasında ise negatif bir ilişki bulunmuştur. Optimal vergilemeyi oluşturan faktörler arasında en güçlü ilişki 0,517'lik değerle adalet temelli vergileme ile optimal vergileme arasında gözlenmiştir. Buna göre

⁷¹ Altunışık vd., a.g.e., s.228; Ayrıca korelasyon katsayısının değerlendirilmesi noktasında ayrıntılı bilgi için bakınız (Gürbüz, Şahin, a.g.e., s. 256).

katılımcılar optimal vergilemenin daha çok adalet temelli vergileme ile gerçekleşebileceği yönünde düşünceye sahiptir.

Etkinlik temelli vergileme ile optimal vergileme arasında 0,395'lik bir değerle bulunan ilişki de, adalet temelli vergilemeden sonraki ikinci en güçlü ilişkidir. Dolayısıyla katılımcılar optimal vergilemenin, adalet temelli vergilemeden sonra etkinlik temelli vergileme özelinde de gelişebileceği fikrine sahiptir. Optimal vergileme ile mali amaçlı vergileme arasında -0,296 değerinde negatif bir ilişkinin varlığı gözlenmektedir. Bu sonuç, mali amacı ön planda tutan bir vergileme yaklaşımının belirleyici olması halinde optimal vergilemeden uzaklaşacağı biçiminde yorumlanabilir.

Modelin ikinci bölümünde yer alan sosyal refah maksimizasyonuna ilişkin hipotez testlerine göre ise, sosyal refah maksimizasyonu ile kaynak dağılımında adalet ve optimal vergileme arasında pozitif bir ilişkinin varlığı gözlenmektedir. Ancak, sosyal refah maksimizasyonu ve kaynak dağılımında etkinlik arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Sosyal refah maksimizasyonunda en güçlü ilişki 0,426 ile optimal vergileme arasındadır. Sosyal refah maksimizasyonu ve kaynak dağılımında adalet arasındaki ilişki ise 0,094'lük bir değere sahiptir. Dolayısıyla katılımcılar sosyal refahın daha çok optimal vergileme ile maksimize edileceğine inanmaktadır. Bu sonuçlar sosyal refahın izlenen vergi politikalarının bireysel tercihlere cevap verme kabiliyetine bağlı olduğu biçiminde yorumlanabilir. Tablo 25'te araştırma modeline ilişkin kurulan korelasyon analizi hipotezlerinin test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 25: Korelasyon Analizine İlişkin Hipotez Testlerinin Sonuçları

Hipotez No	İfade	Sonuç
H _{1a}	Etkinlik temelli vergileme ile optimal vergileme arasında doğrusal bir ilişki vardır.	KABUL
H _{2a}	Adalet temelli vergileme ile optimal vergileme arasında doğrusal bir ilişki vardır.	KABUL
H _{3a}	Mali amaçlı vergileme ile optimal vergileme arasında doğrusal bir ilişki vardır.	KABUL
H _{4a}	Optimal vergileme ile sosyal refah maksimizasyonu arasında doğrusal bir ilişki vardır.	KABUL
H _{5a}	Kaynak dağılımında etkinlik ile sosyal refah maksimizasyonu arasında doğrusal bir ilişki vardır.	Red
H _{6a}	Kaynak dağılımında adalet ile sosyal refah maksimizasyonu arasında doğrusal bir ilişki vardır.	KABUL

Buna göre, kaynak dağılımında etkinlik ile sosyal refah maksimizasyonu arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu yönündeki H_{5a} hipotezi reddedilmiş, bunun dışında kalan etkinlik temelli vergileme ile optimal vergileme arasında doğrusal bir ilişki olduğu yönündeki H_{1a}, adalet temelli vergileme ile optimal vergileme arasında doğrusal bir ilişki olduğu yönündeki H_{2a}, mali amaçlı vergileme ile optimal vergileme arasında doğrusal bir ilişki olduğu yönündeki H_{3a}, optimal vergileme ile sosyal refah maksimizasyonu arasında doğrusal bir ilişki olduğu yönündeki H_{4a} ve kaynak dağılımında adalet ile sosyal refah maksimizasyonu arasında doğrusal bir ilişki olduğu yönündeki H_{6a} hipotezleri kabul edilmiştir.

6.5.2. Regresyon Analizi İlişkin Bulgular

Regresyon analizi, bir bağımlı değişken ile bir veya birden fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi incelemek için kullanılan bir analiz yöntemidir⁷². Regresyon analizi, korelasyon analizinden farklı olarak değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkinin araştırılmasına imkan veren bir yöntemdir⁷³. Ayrıca korelasyon analizinde değişkenler, bağımlı ve bağımsız değişken olarak ele alınmaz iken, regresyon analizinde değişkenler bağımlı ve bağımsız değişken olarak ayrıştırılmaktadır. Dolayısıyla regresyon analizi, bağımlı bir değişken ve bu bağımlı değişken üzerinde etkisi olduğu düşünülen bağımsız değişkenler ile kurulan bir modeldir. Tek bir bağımsız değişkenin etkisi araştırılıyorsa *basit regresyon analizi*, birden fazla bağımsız değişkenin etkisi araştırılıyorsa *çoklu regresyon analizi* uygulanmaktadır⁷⁴. Çalışma kapsamında yapılan analiz çoklu regresyon analizidir. Çoklu regresyon analizinde bağımsız değişkenler eşzamanlı olarak bağımlı değişkendeki değişimi açıklamaya çalışmaktadır. Çoklu regresyon analizinin formülü aşağıdaki gibi oluşturulmakta olup, bu formülde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklamadaki nispi payları gösterilmektedir⁷⁵.

$$Y_i = \alpha + b_1X_1 + b_2X_2 + \dots + b_nX_n + \epsilon \quad (3.1)$$

Regresyon analizinin sonuçlarının yorumlanmasında R; bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki korelasyonu R²; bağımlı değişkenin varyansının yüzde

⁷² Altunışık vd., a.g.e., s. 233.

⁷³ Baş, a.g.e., s. 156.

⁷⁴ Gürbüz, Şahin, a.g.e., s. 262-263.

⁷⁵ Altunışık vd., a.g.e., s. 239-240.

kaçının bağımsız değişken/değişkenler tarafından açıklandığını, F testi; modelin anlamlı olup olmadığını (yani %5 seviyesinde, p değerinin 0,05'den küçük olması), Beta katsayısı ise; bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki etkisini göstermektedir⁷⁶.

Araştırma modeline ilişkin oluşturulan hipotezlerden etki boyutunun test edilmesi için iki farklı regresyon modeli kurulmuştur. Bu modeller aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$OV = \alpha + \beta_3ATV + \beta_1MAV + \beta_2ETV \quad (\text{Model 1}) \quad (3.2)$$

$$SRM = \alpha + \beta_1OV + \beta_2KDE + \beta_3KDA \quad (\text{Model 2}) \quad (3.3)$$

Buradan hareketle model 1'e ait regresyon analizine ilişkin bulgular Tablo 26'da yer almaktadır.

Tablo 26: Regresyon Analizine İlişkin Bulgular (Model 1)

Bağımlı Değişken: Optimal Vergileme						
Model 1	B	Standart Hata	Beta	t	p	
Sabit Terim	1,949	,152	-	12,853	,000**	
Mali Amaçlı Vergileme	-,118	,017	-,177	-7,064	,000**	
Etkinlik Temelli Vergileme	-,047	,043	-,043	-1,082	,280	
Adalet Temelli Vergileme	,652	,052	,507	12,592	,000**	
R: 0,545 R²: 0,298			F: 168,885 p: 0,000			

** %1 düzeyinde anlamlıdır.

Regresyon analizinden elde edilen bulgulara göre, p değeri 0,05'ten küçük olduğu için model 1 istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Mali amaçlı vergileme, etkinlik temelli vergileme ve adalet temelli vergileme düzeylerindeki değişiklik, optimal vergilemedeki değişikliğin 0,298'ini açıklamaktadır. Çoklu regresyon analizi sonucu oluşturulan modelde sabit terim, mali amaçlı vergileme ve adalet temelli vergileme değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı bulunurken (p<0,05), etkinlik temelli vergileme

⁷⁶ Altunışık vd., a.g.e., s. 236-239.

değişkeni ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$). Buna göre regresyon denklemi aşağıdaki gibi oluşturulabilir:

$$OV = 1,949 + 0,652 \text{ ATV} - 0,118 \text{ MAV} - 0,047 \text{ ETV} \quad (3.4)$$

Oluşturulan regresyon denkleminde hareketle, adalet temelli vergileme lehinde yapılacak 1 birimlik iyileştirme optimal vergilemeyi 0,652 oranında artırırken, mali amaca yönelik yapılacak olan vergilemedeki 1 birimlik artış optimal vergilemeyi 0,118 oranında azaltmaktadır.

Regresyon modelinde Beta katsayısına bakıldığında, en yüksek değere sahip olan adalet temelli vergileme, optimal vergileme üzerinde en fazla etkiye sahip değişkendir. Yani katılımcılar adalet temelli vergileme ile optimal vergilemeye ulaşabileceğine inanmaktadır. Bu da korelasyon analizinde elde edilen sonucu desteklemektedir.

Araştırmanın hipotezleri kapsamında kurulan model 2'ye ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 27'de yer almaktadır.

Tablo 27: Regresyon Analizine İlişkin Bulgular (Model 2)

Bağımlı Değişken: Sosyal Refah Maksimizasyonu					
Model 2	B	Standart Hata	Beta	t	p
Sabit Terim	2,057	,122	-	16,869	,000**
Optimal Vergileme	,444	,024	,477	18,201	,000**
Kaynak Dağılımında Etkinlik	-,082	,036	-,107	-2,286	,022*
Kaynak Dağılımında Adalet	,202	,032	,298	6,333	,000**
R: 0,476 R²: 0,226			F: 116,522 p: 0,000		

** %1 düzeyinde anlamlıdır.

* %5 düzeyinde anlamlıdır.

Regresyon analizinden elde edilen bulgulara göre, p değeri 0,05'ten küçük olduğundan model istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Optimal vergileme, kaynak dağılımında etkinlik ve kaynak dağılımında adalet düzeylerindeki değişiklik, sosyal refah maksimizasyonundaki değişikliğin 0,226'sını açıklamaktadır. Çoklu regresyon

analizi sonucu oluşturulan modelde sabit terim, optimal vergileme, kaynak dağılımında etkinlik ve kaynak dağılımında adalet değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Buna göre regresyon denklemi aşağıdaki gibi oluşturulabilir:

$$SRM = 2,057 + 0,444 OV - 0,082 KDE + 0,202 KDA \quad (3.5)$$

Oluşturulan regresyon denkleminde hareketle, optimal vergileme lehinde yapılacak olan 1 birimlik iyileştirme, sosyal refah maksimizasyonunda 0,444 oranında, kaynak dağılımında adaletle yönelik yapılacak olan 1 birimlik iyileştirme, sosyal refah maksimizasyonunda 0,202 oranında artışa neden olmaktadır. Diğer taraftan kaynak dağılımında etkinlik lehinde yapılacak olan 1 birimlik iyileştirme, sosyal refah maksimizasyonunda 0,082 oranında azalışa neden olmaktadır.

Bağımsız değişkenlerin Beta katsayıları dikkate alındığında, sosyal refah maksimizasyonu üzerinde en etkili olan değişkenin optimal vergileme olduğu görülmektedir. Yani katılımcılar sosyal refahın optimal vergileme yoluyla en iyi şekilde artırılabilmesine inanmaktadır. Optimal vergilemeden sonra sosyal refah üzerinde en etkili değişken kaynak dağılımında adaletin sağlanmasıdır. Dolayısıyla araştırmaya katılan bireyler sosyal refah maksimizasyonun sağlanmasında adaletin ön planda tutulduğu politika uygulamalarından yanadır. Nitekim araştırma kapsamında kurulan model 1'den elde edilen sonuçlarda da görüldüğü üzere, katılımcılar optimal vergilemenin de adalet temelli bir vergileme ile sağlanacağını düşünmektedir. Tablo 28'de araştırma modeline ilişkin kurulan regresyon analizi hipotezlerinin test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 28: Regresyon Analizine İlişkin Hipotez Testlerinin Sonuçları

Hipotez No	İfade	Sonuç
H _{1b}	Etkinlik temelli vergileme optimal vergileme üzerinde etkilidir.	Red
H _{2b}	Adalet temelli vergileme optimal vergileme üzerinde etkilidir.	KABUL
H _{3b}	Mali amaçlı vergileme optimal vergileme üzerinde etkilidir.	KABUL
H _{4b}	Optimal vergileme sosyal refah maksimizasyonu üzerinde etkilidir.	KABUL
H _{5b}	Kaynak dağılımında etkinlik sosyal refah maksimizasyonu üzerinde etkilidir.	KABUL
H _{6b}	Kaynak dağılımında adalet sosyal refah maksimizasyonu üzerinde etkilidir.	KABUL

Buna göre, etkinlik temelli vergilemenin optimal vergileme üzerinde etkili olduğu yönündeki H_{1b} hipotezi reddedilmiştir. Diğer taraftan adalet temelli vergilemenin optimal vergileme üzerinde etkili olduğu yönündeki H_{2b} , mali amaçlı vergilemenin optimal vergileme üzerinde etkili olduğu yönündeki H_{3b} , optimal vergilemenin sosyal refah maksimizasyonu üzerinde etkili olduğu yönündeki H_{4b} , kaynak dağılımında etkinliğin sosyal refah maksimizasyonu üzerinde etkili olduğu yönündeki H_{5b} ve kaynak dağılımında adaletin sosyal refah maksimizasyonu üzerinde etkili olduğu yönündeki H_{6b} hipotezleri kabul edilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Neo-liberal politikalar çerçevesinde gelişen refah iktisadı, alternatif politika önerilerinin toplum refahı üzerindeki etkilerini incelemektedir. Böylelikle sosyal refah maksimizasyonunu amaçlayan refah iktisadı, toplum refahı açısından en uygun politika önerilerinin neler olduğunu araştırmaktadır. Refah iktisadı kapsamında sosyal refah düzeyi, ekonomideki kaynakların etkin ve adil dağılımına bağlanmaktadır. Dolayısıyla kaynak dağılımında etkinliği ve adaleti sağlayacak politika önerilerinin neler olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda refah iktisadı, iktisadi politika önerilerini etkinlik ve adalet kriterleri çerçevesinde değerlendiren bir alan olarak gelişmiştir.

Refah iktisadının gelişimi daha çok kaynakların etkin dağılımı ve kullanımına ilişkin olmuştur. Buna göre kıt kaynakların etkinlik temelinde tahsis edilmesi ve verimli bir şekilde kullanılması temel ölçüt alınmıştır. Refah iktisadının üzerinde durduğu etkinlik ölçütü, Pareto etkinliktir. Bir ekonomide en az bir kişinin durumunu kötüleştirmeden, bir başka kişinin durumunun iyileştirilmesinin mümkün olmadığı hallerde Pareto etkinliğin sağlandığı kabul edilmektedir. Pareto etkinlik sağlandığı durumda, ekonomide mevcut kaynakların en doğru alanlarda, en doğru miktarlarda kullanıldığı kabul edilmektedir. Refah iktisadı toplumsal refah maksimizasyonunun sağlanması için piyasanın Pareto etkinlik koşullarında işlemesi gerektiğini savunmaktadır. Pareto etkinliğin sağlanabilmesi; üretim etkinlik, tüketim etkinlik ve üst düzey etkinliğin eş anlı sağlanması koşuluna bağlanmıştır. Bu koşulların geçerli olduğu ekonomilerde, ekonomik birimlerin fayda ve karlarını maksimum düzeyde sağladığı kabul edilmektedir.

Refah iktisadı, toplumsal refah maksimizasyonu için etkinliğin yanı sıra kaynakların adil bölüşülmesi gerektiği üzerinde de durmaktadır. Çünkü adil bir bölüşüm hemen hemen her toplumda arzu edilen bir olgudur. Adalet kavramı oldukça soyut ve üzerinde uzlaşılması zor bir kavram olmakla birlikte, Aristoteles adaleti iki boyutta ele almıştır: denkleştirici adalet ve dağıtıcı adalet. Sosyal devlet ilkesi kapsamında daha çok dağıtıcı adaletten hareket edilmektedir. Çünkü dağıtıcı adalet, malların bireyler arasında paylaştırılmasında, herkesin sahip olduğu yeteneğe ve toplum içindeki yerine göre payına düşeni alması gerektiğini savunmaktadır. Bu adalet anlayışı, aynı özelliklere sahip bireylerin aynı işlemlere, farklı özelliklere sahip bireylerin farklı işlemlere tabi tutulması gerektiğini kabul etmektedir. İktisadı anlamda üzerinde durulan adalet olgusu

da dağıtıcı adalet ekseninde şekillenen bölüşümde adalettir. Bölüşümde adalete göre üretim faktörlerinin üretim sürecine dahil edilmesi sonucunda elde edilen çıktı (gelir) toplumda adil bir şekilde dağıtılmalıdır. Yani mevcut kaynaklardan herkes hakkettiği ölçüde, kişisel durum ve yetenekleri doğrultusunda payına düşeni almalıdır. Bu şekilde gerçekleşen dağılım adil bir dağılım olarak değerlendirilmektedir.

Sosyal refah açısından etkinlik ve adalet arzu edilen bir durum olmakla birlikte, refah iktisadının temel hareket noktası bu iki kriter arasındaki değişim ilişkisidir. Bu iki kriter birbirinin alternatif maliyetini oluşturmakta ve bu yüzden eş anlı olarak sağlanamamaktadır. Dolayısıyla refah iktisadı etkinlik ve adalet arasında denge arayışlarını konu almakta olup, bu iki kriter arasında denge kuracak politikaları belirlemeye çalışmaktadır. Refah iktisadına göre bu iki kriter arasındaki denge toplum tarafından kabul edilebilir olmalıdır. Çünkü refah iktisadı özü itibariyle refah kavramından hareket etmekte, birey ve toplum refahını arttıracak önermeler geliştirmektedir. Dolayısıyla etkinlik ve adalet arasındaki denge toplumsal tercihlerden hareketle şekillenmelidir. Toplumsal tercihlere ise bireysel tercihten hareketle ulaşılabileceği kabul edilmektedir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için refah iktisadının standart aracı olan sosyal refah fonksiyonlarından faydalanılmaktadır.

Refah iktisadı kapsamında şekillenen ve gelişen sosyal refah fonksiyonları ilk olarak Bergson tarafından tanımlanmış ve zamanla farklı şekillerde formüle edilmiştir. Sosyal refah fonksiyonlarının farklı şekillerde formüle edilmesinde etkinlik ve adalet kriterleri etkili olmuştur. Bu anlamda üzerinde durulan ilk sosyal refah fonksiyonu Benthamcı sosyal refah fonksiyonudur. Faydacı yaklaşım ekseninde gelişen Benthamcı sosyal refah fonksiyonu, toplumda faydanın en çoklaştırılmasını benimsemektedir. Bu fonksiyona göre yapılan bir iyileştirme sonucunda toplam refah artışı sağlanıyorsa, sosyal refahın arttığı kabul edilmektedir. Sonuç odaklı olan bu sosyal refah fonksiyonunda etkinlik ön planda tutulmaktadır.

Benthamcı sosyal refah fonksiyonunun benimsediği toplam faydanın en çoklaştırılması düşüncesine karşı Rawls kendi sosyal refah fonksiyonunu oluşturmuştur. Rawls'ün sosyal refah fonksiyonu olarak ifade edilen bu fonksiyonda, sosyal adalet meselesi ön planda tutulmuştur. Bu nedenle Rawls'ün sosyal refah fonksiyonu sonuçtan ziyade sürece odaklanmış, refahın bireyler arasında nasıl dağıldığı meselesine

yoğunlaşmıştır. Rawlscu sosyal refah fonksiyonuna göre toplumdaki en kötü bireyin refahında bir iyileşme gerçekleşmediği takdirde sosyal refah artışı sağlanamamaktadır.

Etkinlik ve adalet arasındaki değişim ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda Benthamcı ve Rawlscu sosyal refah fonksiyonları iki uç noktada yer almaktadır. Toplum bu iki uç durum arasında yer alan yani etkinlik ve adalet arasındaki değişim ilişkisinden hareketle oluşturulan sosyal refah fonksiyonlarını da tercih edebilmektedir. Bu tür sosyal refah fonksiyonu, isoelastik sosyal refah fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır. İsoelastik sosyal refah fonksiyonunda toplumun eşitsizliğe karşı duyarlılığını esas alınmaktadır. Toplumunun eşitsizliğe karşı duyarlılığı belirlenmekte, duyarlılık yüksekse Rawlscu sosyal refah fonksiyonunu, duyarlılık düşükse Benthamcı sosyal refah fonksiyonunu temel alan politika önerilerinin geliştirilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Sosyal refah fonksiyonları aracılığıyla en üst düzeyde sağlanmaya çalışılan toplumsal refah çeşitli kamu ekonomisi faaliyetlerinden etkilenmektedir. Toplumsal refah düzeyine etki eden unsurlardan en önemlisi vergilerdir. Çünkü vergiler, bireylerin satın alma güçlerini azaltarak, ekonomik karar ve davranışlarda değişikliklere neden olmakta ve toplumsal refahı olumsuz etkilemektedir. Bu anlamda vergiler, etkinlik ve adaletin sağlanması noktasında toplum refahına hizmet edecek şekilde düzenlenmeye çalışılmaktadır. Ancak etkinlik ve adalet arasındaki değişim ilişkisi vergileme noktasında da söz konusu olmaktadır. Etkinliğe hizmet eden vergiler adaletten, adaletin tesisine yönelik vergiler ise etkinlikten ödün vermektedir. Dolayısıyla vergilemede de etkinlik ve adalet arasında bir denge kurulması gerekmektedir. Vergilemeye yönelik etkinlik ve adalet arasındaki denge arayışları optimal vergilemenin çalışma alanını oluşturmaktadır.

Refah iktisadının standart araçlarından hareket eden optimal vergileme, kamu harcamalarının gerektirdiği finansman ihtiyacını karşılarken, etkinlik ve adalet arasında denge kurmaya çalışan bir yaklaşım şeklinde tanımlanmaktadır. Optimal vergilemeye ilişkin bu tanımda iki amaç söz konusudur. Bunlardan ilki kamu finansman ihtiyacının karşılanması, yani verginin mali amacının yerine getirilmesidir. Verginin mali amacı, verginin meşruluğunun temelini oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle vergilerin var olma sebebi devletin üstlenmiş olduğu kamu hizmetleridir. Devlet bu hizmetleri eksiksiz ve zamanında yerine getirebilmesi için yeterli düzeyde finansman kaynağına ihtiyaç

duymaktadır. Bilindiği üzere devletin en önemli finansman kaynağı da vergilerdir. Bu nedenle optimal vergileme kapsamında verginin mali amacı çok fazla tartışmaya neden olmamaktadır. Mali amaç noktasında dikkat edilmesi gereken husus, optimal vergi oranıdır. Vergi oranlarının optimal vergi oranını aşmaması gerekmektedir. Bu noktadan sonra belirlenen vergi oranları, vergi gelirlerinin azalmasına ve kamu hizmetlerinin sekteye uğramasına, yani kamu finansmanı için yeterli düzeyde gelirin elde edilmemesine neden olmaktadır.

Optimal vergilemenin tanımından hareketle üzerinde durulması gereken bir diğer amaç, etkinlik ve adalet arasında kabul edilebilir bir denge kurulmasıdır. Burada önemli olan vergilerin etkinlik ve adaletle hizmet edecek şekilde düzenlenmesidir. Optimal vergileme arayışları doğrultusunda ilk olarak vergilerin etkinlik kaybı üzerinde durulmuştur. Bu noktada vergilerden beklenen Pareto etkin koşulu bozmayan yani kaynak tahsisini iyileştiren bir vergilemenin yapılmasıdır. Etkinliğe hizmet eden vergiler tarafsız vergilerdir. Bu tür vergiler vergilemede genelliği sağlayarak, bireylerin karar ve davranışlarında değişikliğe neden olmamaktadır. Aksi durumda yani, vergilemede genellikten uzaklaşarak yapılan vergileme, bireylerin karar ve davranışlarını değiştirmekte ve etkinlik kaybı yaratmaktadır. Vergilerin neden olduğu bu etkinlik kaybı aşırı vergi yükü olarak ifade edilmektedir. Optimal vergileme kapsamında verginin neden olduğu bu aşırı yük en az düzeye indirilmeye çalışılmaktadır. Vergilerin etkinlik maliyetini azaltmak için, optimal vergileme kapsamında yürütülen çalışmalarda, azalan marjinal vergi oranlarının uygulanması, sermayenin vergi dışında tutulması, ara malların vergilendirilmemesi, nihai malların ise düz oranda vergilendirilmesi ve malların talep esnekliğiyle ters orantıda vergilendirilmesi gibi öneriler geliştirilmiştir.

Optimal vergileme kapsamında arzu edilen bir diğer durum ise vergi yükünün adil bir şekilde dağılması ve verginin yeniden dağıtım politikaları kapsamında başarılı bir araç olarak kullanılmasıdır. Toplum, etkinliğin yanında adil bir vergilemenin yapılmasını da isteyebilmektedir. Nitekim hakkaniyete dayalı gerçekleştirilmeyen vergi politikalarının var olduğu vergi sistemlerinde başarılı sonuçlar elde edilemeyebilmektedir. Bu kapsamda vergilemenin teorik ve pratik tartışmalarında adalet kriteri de büyük önem arz etmektedir. Adalet kavramına ilişkin var olan muğlaklık, vergilemede adalet noktasında da söz konusudur. Yani vergilemede adaletin nasıl

sağlanması gerektiğine yönelik ortak bir uzlaşma bulunmamaktadır. Ortak bir noktada uzlaşılmasa da her zaman istenilen bir durum olan adaletin, vergileme noktasında iki şekilde gerçekleşeceği kabul görmektedir: fayda prensibi ve ödeme gücü yaklaşımı. Fayda prensibi kapsamında, bireyler kamu hizmetlerinin maliyetine, bu hizmetlerden yararlandıkları düzeyde katlanmaktadır. Bu prensibe göre kamu hizmetlerinden elde edilen fayda düzeyinde ödenen vergi adil kabul edilmektedir. Bireylerin bedavacılık güdüsüyle hareket etmesi, yani kamusal hizmetlere yönelik talebini doğru bir şekilde açıklamaması ve faydanın ölçülebilirliğine yönelik tartışmalar fayda prensibinin uygulanabilirliğini güçleştirmektedir.

Fayda prensibinin uygulama güçlüğü, adil vergileme noktasında ödeme gücü yaklaşımının geçerli olmasını gerektirmiştir. Ödeme gücü yaklaşımına göre, herkes kamu hizmetlerinin maliyetine, mali gücü göre orantılı bir şekilde katılmalıdır. Eğer herkes mali gücüne göre kamu harcamalarını finanse ederse vergilemede adalet sağlanmış olmaktadır. Ödeme gücü kapsamında vergilemede adaletin sağlanması yatay eşitlik ve dikey eşitlik koşullarına bağlanmıştır. Yani aynı durumda olanların aynı şekilde, farklı durumda olanların farklı şekilde vergiye tabi tutulması vergilemede adaletin sağlanmasına imkan vermektedir. Böylelikle vergiler ekonomide gelirin yeniden ve daha adil bir şekilde dağılmasına hizmet etmektedir.

Optimal vergilemeye ilişkin yapılan çalışmaların büyük birçoğunda vergilerin etkinlik maliyeti üzerine odaklanıldığı görülmektedir. Diğer taraftan daha sofistike modellerde etkinlik ve adalet arasında denge kurulmaya çalışıldığı da gözlenmektedir. Hem etkinlik hem de adalet temelinde yürütülen optimal vergileme çalışmalarına ilişkin ilgi zamanla artmış ve bu alanda birçok çalışma yapılmıştır. Optimal vergileme kapsamında başlatılan çalışmalar zamanla optimal bir vergi sisteminin nasıl olması gerektiği noktasına da yönelmiştir. Optimal vergileme kapsamında vergi sistemlerinden beklenen, optimal vergilemede izlenen amaçların yerine getirilmesidir. Bu kapsamda çalışmada optimal vergilemede izlenen amaçlardan ve ulaşılan sonuçlardan hareketle Türk vergi sisteminde yer alan vergiler analiz edilmiştir.

Genel çerçevesi anayasal düzende belirlenen Türk vergi sisteminde, vergilemenin ödeme gücü doğrultusunda, yeniden dağıtım politikalarına hizmet edecek şekilde tasarlanması öngörülmüştür. Ödeme gücü kapsamında vergilendirilebilir ilk kaynak gelirdir. Türk vergi sisteminde gelir üzerinden alınan vergiler, gelir vergisi ve

kurumlar vergisi olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu iki vergi Türk vergi sisteminin en temel vergilerini oluşturmaktadır. Türkiye’de gelirden sonra vergilendirilebilir en önemli kaynak harcamadır. Türk vergi sisteminde harcama üzerinden alınan vergilerde kendi içerisinde türlere ayrılmaktadır. KDV ve ÖTV, Türkiye’de harcama üzerinden alınan vergiler içerisinde büyük önem ve etkiye sahiptir. Türk vergi sisteminde gelir ve harcamanın yanında servet unsuru üzerinden de vergi alınmaktadır. Servetin varlığı ve bunun transferi üzerinden alınan vergiler emlak vergisi, MTV ve VİV’dir.

Vergilemenin mali amacı göz önünde bulundurulduğunda bahsi geçen bu vergiler arasında en fazla gelir yaratma etkisine, harcama üzerinden alınan vergilerin sahip olduğu görülmektedir. GSYH, toplam vergi gelirleri ve kamu harcamalarını karşılama payı göz önüne alındığında harcama vergileri en verimli vergiler olarak değerlendirilmektedir. Harcama vergilerinden sonra mali amaca etki eden ikinci vergi gelir üzerinden alınan vergilerdir. Çağdaş vergi sistemlerinin bel kemiğini oluşturan gelir vergisi özellikle 1980’li yıllarda Türk vergi sisteminde kamu finansmanı açısından önemli bir kaynakken, günümüzde bu vergilerin payı eskiye oranla daha azdır. Özellikle KDV ve ÖTV gibi mali anesteziye uygun, tahsilatı kolay verimli vergilerin uygulanmaya başlanması, küresel vergi reformları kapsamında yapılan değişikliklerle gelir vergisinin gelir yaratma etkisini ve payını azaltmıştır. Servet üzerinden alınan vergilerin mali amaca etkisi değerlendirildiğinde ise bu vergilerin oldukça küçük bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Etkinlik kriteri noktasında değerlendirildiğinde gelir üzerinden alınan vergiler, optimal vergileme kapsamında etkinliğe hizmet eden vergiler olarak değerlendirilememektedir. Türkiye’de gerçek kişi gelirleri üzerinden alınan gelir vergisi artan oranlı bir tarife yapısına sahiptir. Artan oranlı tarife yapısına sahip vergiler etkinlik kaybına neden olmaktadır. Çünkü bu vergilerde gelir arttıkça, marjinal vergi oranı da artmakta, bu nedenle verginin ikame etkisi daha hissedilir hale gelmektedir. Etkinliğe hizmet eden vergilerde, azalan marjinal vergi oranlarını içeren tarife yapısının uygulanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu haliyle Türk gelir vergisi optimal vergilemenin etkinlik boyutuna hizmet etmemektedir. Kurumlar vergisi gelir vergisinden farklı özelliklere sahiptir. Türk vergi sisteminde sermayenin emek gelirlerinden ayrı vergilendirilmesi optimal vergileme kapsamında arzu edilen bir

durumdur. Bununla birlikte kurumlar vergisinin düz oranlı bir tarife yapısına sahip olması bu verginin etkinlik maliyetini azaltmaktadır.

Etkinlik noktasında harcamalar üzerinden alınan vergilerin durumu irdelendiğinde ise bu vergiler, gelir vergisine nazaran etkinliğe hizmet eden vergiler olarak değerlendirilmektedir. Konu KDV özelinde ele alındığında, genel bir tüketim vergisi olan KDV kapsamı geniş ve bu nedenle etkinlik kayıpları daha az olan bir vergidir. Türk vergi sisteminde var olan KDV uygulamasında alıfta ödenen vergi, satıfta ödenen vergiden indirilmektedir. Böylelikle ara malların vergilendirilmemesi sağlanarak, vergi nedeniyle ara malların nispi fiyat yapısı değişmemekte ve etkinlik kaybı azaltılmaktadır. Ayrıca KDV düz oranlı bir vergi olması da bu verginin etkinlik kaybını azaltmaktadır. KDV düz oranlı bir vergi olmakla birlikte bölüşüm kaygılarından hareketle mal grupları bazında farklı oranlarda uygulanmaktadır. Etkinliğe hizmet eden mal vergilerinde oran farklılaştırması kabul görmekte birlikte, bunun talep fiyat esnekliğine bağlı belirlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak, KDV'deki bu oran farklılaştırması Ramsey tarafından geliştirilen ters esneklik kuralına uygun değildir.

Konu ÖTV özelinde değerlendirildiğinde kapsamı KDV kadar geniş olmayan bu vergi, ekonomik birimlerin karar ve davranışlarını etkileyen bir vergidir. Türk vergi sisteminde temel amacı kamu finansmanı için gelir kaynağı sağlamak olan ÖTV'nin konusu ilgili kanun ekinde yer alan dört ayrı cetvelde düzenlenmiş olup, verginin oranları buna göre belirlenmiştir. (I) ve (III) sayılı cetvelde yer alan petrol ürünleri, doğal gaz, madeni yağlar ve alkollü, kolalı içeceklerle ve tütün ürünlerine yönelik uygulanan ÖTV etkinlik koşuluna uygundur. Çünkü bu mallara ilişkin talep esnekliği oldukça düşüktür. Diğer taraftan (II) ve (IV) sayılı listede yer alan motorlu taşıtlar ve lüks tüketim mallarının yüksek oranda vergilendirilmesi ters esneklik kuralına uygun bir uygulama olmayıp etkinlik kaybı yaratmaktadır. Çünkü bu mallara karşı talep esnekliği yüksektir. Talep esnekliği yüksek olan bu malların düşük oranda vergilendirilmesi gerekmektedir.

Servet üzerinden alınan vergiler ele alındığında, bu vergilerin etkinliğe hizmet edebilmesi için servet unsurunun vergiye tabi tutulması gerekmektedir. Vergiye tabi tutulduğunda da düşük oranlarda ve düz oranlı vergi tarifeleri esas alınmalıdır. Türk vergi sisteminde sermayenin statik formu olan servetin ayrı bir şekilde vergilendirilmesi etkinliğe hizmet eder bir uygulama olarak değerlendirilmektedir. Ancak, Türkiye'de

servet ve servet transferi üzerinden alınan emlak vergisi, MTV ve VİV sahip olduğu özelliklerden hareketle etkinliğe hizmet eden vergiler içerisinde değerlendirilememektedir. Bu vergiler daha çok sosyal amaca hizmet etmesi için uygulanmaktadır. Özellikle VİV'in sahip olduğu artan oranlı tarife yapısı bu verginin etkinlik maliyetini arttırmaktadır. Ancak teoride var olmakla birlikte uygulamada çok fazla paya sahip olmayan bu vergilerin etkinliğe yönelik etkileri diğer vergilere nazaran düşüktür.

Optimal vergileme arayışlarında adalet unsuru göz önüne alındığında ödeme gücünün en önemli göstergesi olan gelir üzerinden alınan vergiler ön plana çıkmaktadır. Gelir üzerinden alınan vergiler içerisinde yer alan gelir vergisi sahip olduğu tarife yapısı, asgari geçim indirimi, ayrıma ilkesi ve muafiyet ve istisnalar sayesinde vergilemede adalet sağlanmasına imkan vermektedir. Artan oranlı vergi tarifesi her ne kadar etkinlik noktasında olumsuz etkiler yaratsa da, konu adalet olduğunda en başarılı vergi tarifesi olarak değerlendirilmektedir. Türk vergisi sisteminde gelir vergisi de sahip olduğu bu tarife yapısından hareketle, yeniden dağıtım politikaları kapsamında etkin bir araç olarak kullanılmaktadır. Ancak günümüzde uygulanan bu tarife yapısının önceki dönemlere göre adaleti sağlama işlevi azalmıştır. Çünkü 1980'li yıllarda gerçekleştirilen vergi reformlarıyla, bu tarife yapısının dilim sayısı azaltılmış ve en alt dilimdeki vergi oranı arttırılmış, en üst gelir dilimindeki tarife oranı ise azaltılmıştır. Gelir vergisi kapsamında yer alan muafiyet ve istisnalar ise adaleti sağlama noktasında yetersiz kalmaktadır. Çünkü bu vergi bağışıklıkları daha çok sermaye geliri elde edenlere uygulanmaktadır. Gelir vergisinin her ne kadar adalet işlevi zayıflasa da, diğer vergiler göz önüne alındığında bu vergi adaletin sağlanmasında en başarılı vergi olarak değerlendirilebilir. Gelir üzerinden alınan bir diğer vergi kurumlar vergisi ise adalet noktasında çok fazla istenileni karşılayamamaktadır. Düz oranlı tarife yapısına sahip kurumlar vergisi kişisel özellikleri dikkate almayan gayri şahsi yani, objektif bir vergidir. Kaldı ki küreselleşme kapsamında bu verginin oranı oldukça aşağıya çekilmiştir. Bu gibi nedenlerden dolayı kurumlar vergisi adaleti sağlama işlevi oldukça düşüktür.

Harcama üzerinden alınan vergilerin gerek objektif bir vergi olması, gerekse düz oranda uygulanması bu vergilerin adalet noktasında eleştirilmesine neden olmaktadır. Özellikle KDV hemen hemen tüm mal ve hizmetleri kapsayan bir vergi olmakta ve

vergi oranı ödeme gücüne göre farklılık göstermemektedir. Düz oranda uygulanan KDV'nin ödeme gücünü ve kişisel özellikleri dikkate almaması bu verginin ric'i vergi yükü yaratmasına neden olmaktadır. Türkiye'de KDV'nin neden olduğu bu olumsuz etkinin azaltılması için mal grupları bazında oran farklılaştırmasına gidilmiştir. Ancak bu uygulama adalet noktasında istenileni tam anlamıyla verememektedir. Harcamalar üzerinden alınan bir diğer vergi ÖTV'de vergilemede adalet noktasında başarılı bir vergi değildir. Bireylerin ödeme gücü dikkate alınmayan bu vergide, tüm gelir grupları için aynı şekilde uygulanan yüksek vergi oranları adil bir vergilemenin yapılmasına engel olmaktadır.

Servet üzerinden alınan vergiler adalet noktasında gelir vergisinden sonra önerilen vergilerdir. Gelir dağılımındaki farklılıkların gelir vergisiyle, servet dağılımındaki farklılıkların ise servet vergileriyle giderileceği düşünülmekte ve bu vergilerin sosyal amaca yönelik uygulandığı vurgulanmaktadır. Ancak yukarıda da değinildiği üzere bu vergilerin uygulamada payının düşük olması adaleti sağlama işlevinin de azalmasına neden olmaktadır.

Türk vergi sistemi içerisinde uygulanan vergiler ve bunların GSYH ve toplam vergi gelirlerine payı genel olarak ele alındığında, etkinliğe yönelik bir vergi yapısının hakim olduğu söylenebilir. Her ne kadar anayasal emirde yeniden dağıtım politikaları kapsamında yani adaleti ön plana çıkaran bir vergileme öngörülse de, uygulamada daha çok etkinliğin ön planda tutulduğu bir gerçektir. Bu durum gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'nin sahip olduğu öncelikli amaçlara bağlı olarak yorumlanabilmektedir. Gelişim aşamasını tamamlamaya çalışan Türkiye'de öncelikli amaç büyüme ve kalkınmadır. Adil bölüşüm meselesi ise bu amacın arkasında yer almaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de vergiler büyüme ve kalkınmaya hizmet edecek şekilde ayarlanmaktadır. Özellikle tasarruf, yatırım ve devamında üretimin arttırılması için uygulanan yoğun teşvik politikaları ile ekonomik birimlerin vergisel yükümlülükleri hafifletilmeye çalışılmaktadır. Ancak sosyal refahın en üst düzeyde sağlanabilmesi için öncelikli amaçların yanında toplum tercihleri de büyük önem arz etmektedir. Vergi politikaları her ne kadar bürokratik süreçlerde belirlense de bu politikaların uygulama alanı toplumdur. Toplum tercihlerine uygun tasarlanan vergi politikalarının toplum tarafından kabul edilebilirliği artmaktadır. Dolayısıyla bireylerin vergiye uyumu artabilmektedir. Nitekim optimal vergilemeyle yapılmak istenen toplumun etkinlik ve

adalet arasında tercihini en iyi yansıtacak bir vergilemenin gerçekleştirilmesi ve böylelikle sosyal refah maksimizasyonunun sağlanmasıdır. Buradan hareketle çalışmada Türkiye genelinde yapılan bir uygulamayla toplumun vergilemeye ilişkin tercihi belirlenmeye çalışılmıştır.

“Toplum tercihlerine cevap verebilen politikalar en iyi politiklardır” önermesinden hareketle şekillenen bu çalışmanın evrenini Türkiye’de yaşayan gerçek kişi gelir vergisi mükellefleri oluşturmaktadır. Çalışma, zaman ve maliyet kısıdından hareketle evreni temsilen İBBS Düzey 2 sınıflandırmasında yer alan 26 il kapsamında yürütülmüştür. Kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak 1200 örnekleme ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında nicel araştırma tekniklerinden biri olan anket yönteminden faydalanılmış ve bu yöntem sonucunda elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla çeşitli istatistiksel analizlere dahil edilmiştir.

Çalışma kapsamında ilk olarak, katılımcılara ait demografik bilgilere yer verilmiştir. Katılımcılara yönelik demografik bilgilerde yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, yaşanılan bölge, gelir kaynağı ve yıllık gelir kazancına ilişkin sorular yer almaktadır. Katılımcıların betimsel özellikleri ve dağılımları ortaya koyulduktan sonra, kullanılan ölçeğe ilişkin güvenilirlik analizi yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğinin ölçülmesi noktasında ise iç tutarlılık analizinden faydalanılmıştır. Faktörler bazında gerçekleştirilen iç tutarlılık sonuçlarına göre her faktöre ilişkin alfa katsayısının 0,60’den yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada araştırmaya ilişkin tüm faktörlerin tutarlı, yani güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği test edildikten sonra faktör analizi uygulanmış ve faktörler özelinde KMO değerlerine bakılmıştır. Faktörlere ilişkin KMO değerlerinin 0,50 ve 0,80 arasında olduğu sonucu elde edilmiştir. KMO referans değerleri esas alındığında elde edilen sonuçlardan hareketle, faktörleri temsil eden ölçeklerin faktör analizine uygun olduğuna karar verilmiştir.

Faktör analizi sonrasında belirlenen boyutların ortalamalarından hareketle, Türkiye’de “vergi algısını” ve “vergi sisteminin yapısını” ölçmeye ilişkin oluşturulan faktörler ile katılımcıların demografik özellikleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığına ilişkin farklılık testleri yapılmıştır. Cinsiyet ve medeni durum gibi iki grup arasındaki farklılıkların tespiti için t-testinden, yaş, eğitim durumu, yaşadığı bölge, gelir kaynağı ve yıllık gelir gibi üç veya üçten fazla grup arasındaki farklılıkların tespiti için anova analizinden faydalanılmıştır. Farklılık testleri sonucunda demografik

özelliklerden hareketle vergiye ve vergi sisteminin yapısına ilişkin algının gruplar arasında farklılaştığı sonucu elde edilmiştir. Örneğin bu sonuçlara göre erkekler, kadınlara göre verginin ekonomik kararlar üzerinde daha fazla etkili olduğunu ve verginin bir yük olduğunu düşünmektedir. Bu farklılığın erkeklerin, kadınlara nazaran çalışma hayatında daha faal olmasına bağlanabilmektedir. Diğer taraftan eğitim durumu ilköğretim ve lise olan katılımcılar, diğer katılımcılara göre (eğitim durumu ön lisans, lisans ve lisansüstü) vergilerin ekonomik kararlar üzerinde daha fazla etkili olduğunu ve bir yük olduğunu düşünmektedir. Bu durum eğitim durumu ilköğretim ve lise olan katılımcıların elde ettiği gelirlerde, diğerlerine oranla verginin daha fazla hissedildiğine bağlanabilmektedir.

Ölçekte yer alan “mali amaçlı vergileme”, “etkinlik temelli vergileme”, “adalet temelli vergileme”, “kaynak dağılımında etkinlik”, “kaynak dağılımında adalet” ve “optimal vergileme” faktörlerinden hareketle oluşturulan araştırma modeline ilişkin hipotezler ise korelasyon ve regresyon analiziyle test edilmiştir. Korelasyon sonuçlarına göre optimal vergileme ile etkinlik temelli vergileme ve adalet temelli vergileme arasında pozitif bir ilişki bulunurken, optimal vergileme ve mali amaçlı vergileme arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dolayısıyla teorik anlamda optimal vergilemenin oluşumunda etkili olan bu üç kriter ve optimal vergileme arasında, istatistiki boyutta da anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu üç kriter arasından optimal vergilemeyle en güçlü ilişki adalet temelli vergileme arasında bulunurken, diğer taraftan mali amaca yönelik yapılan düzenlemelerin optimal vergilemeden uzaklaşılmasına neden olacağı sonucu da elde edilmiştir. Sosyal refah maksimizasyonunun belirleyicileri olan kaynak dağılımında etkinlik, kaynak dağılımında adalet ve optimal vergileme ile sosyal refah maksimizasyonu arasındaki ilişkiye bakıldığında; en güçlü ilişki sosyal refah maksimizasyonu ile optimal vergileme arasında olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan kaynak dağılımında adalet ve sosyal refah maksimizasyonu arasında bir ilişki bulunurken, kaynak dağılımında etkinlik ve sosyal refah maksimizasyonu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Faktörler arasındaki ilişkilerin tespitinden sonra araştırma modeli kapsamında oluşturulan, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için iki ayrı regresyon modeli kurulmuştur. İlk modelde optimal vergileme bağımlı değişken,

etkinlik temelli vergileme, adalet temelli vergileme ve mali amaçlı vergileme bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. İstatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilen birinci regresyon modelinde mali amaçlı vergilemenin, optimal vergileme değişkeni üzerinde - 0,118 değerinde bir etkiye, adalet temelli vergilemenin optimal vergileme değişkeni üzerinde 0,652 değerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Etkinlik temelli vergilemenin ise optimal vergileme değişkeni üzerinde istatistiksel düzeyde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlara göre toplum tercihinin uygun vergi politikalarının öncelikle mali amacın ön planda tutulmadığı politikalar olması gerektiği tespit edilmiştir. Devamında ise toplum tercihleri doğrultusunda vergilemenin adalet temelli yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci regresyon modelinde ise, sosyal refah maksimizasyonu bağımlı değişken, kaynak dağılımında etkinlik, kaynak dağılımında adalet ve optimal vergileme bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. İstatistiksel olarak anlamlı bulunan bu regresyon modelinde, sosyal refah maksimizasyonu üzerinde, kaynak dağılımında etkinliğin - 0,082, kaynak dağılımında adaletin 0,202, optimal vergilemenin ise 0,444 değerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre kaynak dağılımında adalet ve optimal vergilemeye yönelik yapılan bir birimlik değişiklik, sosyal refahta artışa neden olurken, kaynak dağılımında etkinliğe yönelik yapılan bir birimlik değişiklik ise sosyal refahın azalmasına neden olmaktadır.

Gerek korelasyon gerekse regresyon analizi sonuçları toplumun vergilemeye ilişkin tercihinin adalet temelinde olduğunu göstermektedir. Yani toplum, optimal vergilemeye daha çok vergilemede adaleti öngören politikaların uygulanmasıyla ulaşacağını kabul etmektedir. Ayrıca adalet temelli gerçekleştirilen vergileme aracılığıyla optimal vergilemenin, devamında sosyal refahın en üst düzeye çıkacağı da toplum tarafından kabul görmektedir.

Bu sonuçlardan hareketle Türk vergi sisteminin yapısı göz önüne alındığında, toplumun tercihleri ile mevcut vergi uygulamalarının örtüşmediği bir gerçektir. Yukarıda değinildiği üzere mevcut vergi politikalarının genellikle etkinlik temelli bir vergilemeye cevap verecek şekilde uygulandığı gözlenmektedir. Ancak toplum tercihinin uygun olmayan bu vergileme toplumsal açıdan en iyiye ulaşılmasını engellemektedir. Dolayısıyla Türk vergi sisteminde etkinlik temelli vergi politikalarından ziyade adalet temelli vergi politikaları uygulanmalı ve vergiler bu boyutta düzenlenmelidir.

Buna göre Türk vergi sisteminde gelir vergisinin tarifesi ve kurumlar vergisinin oranına ilişkin yapılan düzenlemeler ülke genelinde büyüme amacına hizmet etse de, toplum tercihleri doğrultusunda toplumsal en iyiyi sağlamada yetersiz kalmaktadır. Özellikle adaletin sağlanması ve yeniden dağıtımın gerçekleştirilmesinde en etkili araç olarak değerlendirilen gelir vergisine yönelik gerçekleştirilen marjinal vergi oranlarındaki indirim toplumsal refahı olumsuz etkilemektedir. Çünkü bu sayede yüksek gelirlilerin vergi yükü azaltılırken, düşük gelirlilerin vergi yükü artmaktadır. Bu durum toplumsal refahın artması noktasında istenilen bir durum değildir. Aslında toplum daha çok kazanın daha fazla vergilendirilmesi gerektiği fikrini savunmaktadır. Ayrıca gelirin yüksek oranda stopaj üzerinden vergilendirilmesi ve beyannemeye dayalı vergilemenin payının düşük olması bu verginin büyük bir çoğunluğunun düz oranlı bir oran yapısıyla tahsil edilmesine neden olmaktadır. Nitekim düz oranlı tarifeler daha çok etkinlik boyutuna hizmet etmektedir. Diğer taraftan gelir vergisi kapsamında sermaye gelirlerine ve kurumlar vergisi kapsamında kurum kazancına sağlanan vergi harcamaları da gelir unsurları arasında adaletsizliği arttırmakta ve bu vergileri, toplum tercihlerine yönelik vergilemeden uzaklaştırmaktadır.

Bireylerin ve kurumların bütçelerinde diğer vergilere nazaran hissedilme gücü oldukça yüksek olan bu vergiler, mali amaca yönelik vergileme yapılmasına uygun değildir. Kaldı ki bu vergilere ilişkin yapılan düzenlemeler ve değişiklikler bu vergilerin, toplam vergi gelirleri içerisindeki payını azaltmıştır. Dolayısıyla gelir ve kurumlar vergisi mali amaçlı vergileme yapılmaması gerektiği noktasında istenileni nispeten sağlamaktadır.

Servet üzerinden alınan vergiler adaletin sağlanması noktasında işlevsel görülmeyle birlikte, bu vergilerin Türk vergi sistemi içerisindeki payı oldukça düşüktür. Az bir paya sahip olan bu vergilerin adaleti sağlama fonksiyonu da oldukça azdır. Dolayısıyla bu tür vergilerin alınması toplum tercihlerine uygun yani adalet temelli bir vergilemeyi sağlamakta, ancak bu vergilerin etki gücü gelir vergisine nazaran oldukça düşük kalmaktadır.

Türkiye’de KDV ve ÖTV uygulamalarının toplum tercihlerine yönelik olmadığı bir gerçektir. Çünkü KDV ve ÖTV’nin eleştiriye neden olduğu en önemli konu, adil bir vergi olmamalarıdır. Dolayısıyla toplumun adaletli bir vergileme yapılmasını istediği durumlarda bu vergilerin payı ve etki derecesi düşük olmalıdır. Ancak Türk vergi

sisteminin büyük bir çoğunluğu bu iki vergi üzerine kuruludur. Ayrıca tahsilatı kolay olan KDV ve ÖTV, kamu finansmanı noktasında politikacılar tarafından tercih edilen vergilerdir. Bu nedenle, bu vergiler daha çok mali amacı sağlama fonksiyonuna sahiptir. Ancak toplum vergilerin mali amaca yönelik uygulanmasını tercih etmemekte ve bu uygulamanın optimal vergilemeden uzaklaşılmasına neden olacağını düşünmektedir.

Türk vergi sistemi bu görünümüyle toplumsal açıdan en iyiye ulaşılmasına imkan vermemektedir. Ekonomik büyüme ve kalkınmanın yanında, bölüşüm kaygılarının ön planda tutulması ve vergilemenin bu doğrultuda düzenlenmesi gerekmektedir. Çünkü toplum optimal vergilemenin yanında, kaynak dağılımında adaletin sağlanmasını da sosyal refah üzerinde etkili olduğu görüşünü savunmaktadır. Dolayısıyla ekonomide mevcut kaynakların, etkinlikten ziyade, adil dağılımı gerekmektedir. Yani kaynakların ve bu kaynaklardan elde edilen çıktının toplam faydayı arttırmadan ziyade, faydanın dağılımını da esas alacak şekilde bireyler ve hane halkları arasında adil dağılımı gerekmektedir. Vergileme de kaynak dağılımında adalete hizmet eder nitelikte olmalıdır.

Buraya kadar yapılan açıklamalar, ampirik çalışmanın sonuçları ve buna yönelik Türk vergi sistemine ilişkin yapılan değerlendirmelere göre vergi politikalarına ilişkin aşağıdaki önerileri getirmek mümkündür.

Adil bir vergileme yapılması için gelir vergisi tarifesinin dilim yapısı ve marjinal vergi oranları az kazananlardan çok kazananlara doğru arttırılarak, beyannameye dayalı vergilerin payı arttırılmalıdır. Böylelikle artan oranlı vergi tarifesinin daha fazla işlevsel olması sağlanabilmektedir. Diğer taraftan asgari geçim indirimi sadece ücret geliri elde edenleri değil diğer gelir unsurlarını da kapsayarak, bu uygulamanın kapsamı genişletilmelidir. Bu uygulama en az geçim indirimine tam anlamıyla hizmet eder şekilde yeniden düzenlenmelidir. Gelir vergisine ilişkin uygulanan muafiyet ve istisnalar ise sosyal amaç ağırlıklı uygulanmalıdır. Sosyal amacın dışında uygulanan muafiyet ve istisnaların sayısı azaltılmalıdır.

Adaletin tesisi noktasında emek geliri elde edenler sermaye geliri elde edenlere oranla daha az vergilendirilmelidir. Yani ayırma ilkesi tam anlamıyla hayata geçirilmelidir. Uygulamada görüldüğü üzere sermaye geliri elde edenler bir takım ekonomik amaçlardan hareketle, çok düşük vergi yüküyle karşı karşıya kalmaktadır.

Dolayısıyla bu durum sermaye geliri dışında gelir elde edenlerin vergi yükünü arttırmaktadır. Bu durumda adaletten uzaklaşılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla Türk vergi sisteminde sermaye gelirlerine yönelik uygulanan yoğun muafiyet, istisna ve indirim uygulamaları yeniden gözden geçirilmeli ya da emek geliri elde edenlere de aynı imkanlar ve kolaylıklar sağlanmalıdır.

Özellikle mali amaç ve etkinlik amacı göz önünde bulundurularak tahsil edilen ve dolaylı vergi olarak nitelendirilen KDV ve ÖTV'nin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı azaltılmalı, bu vergilerin neden olduğu olumsuzluklar giderilmelidir. ÖTV'nin mali amaç yanında sosyal amacı ön planda tutulmalıdır. Bununla birlikte ÖTV'nin son cetvelinde yer alan dayanıklı mallar ve lüks tüketim malları ayrıştırılmalı, bu kapsamda hem düşük hem de yüksek gelirli taraflardan kullanılan beyaz eşya gibi mallar daha düşük oranda veya ödeme gücüne göre farklı oranda vergilendirilmelidir. Devamında beyaz eşyalar arasında sayılan ve daha zaruri bir tüketime sahip mallar da kendi arasında ayrıştırılmalıdır ve farklı oranlarda vergiye tabi tutulmalıdır. Günümüzde uygulanan KDV indirimleri ve ÖTV'nin sıfırlanması gibi uygulamalar ekonomik amaçların yanında sosyal amaçlara yönelik de uygulanmalıdır.

Harcamalar üzerinden alınan vergilerin payı azaltılarak ve beyanlı mükellef sayısı artırılarak, Türkiye'de toplam vergi gelirleri içerisinde dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin payı dengelenmelidir. Bu dağılım uluslararası standartlara uygun hale getirilmelidir. Dolaysız vergiler içerisinde yer alan servet vergilerinin payı ve işlevselliği de artırılmalıdır.

Toplum tercihleri doğrultusunda sunulan bu politika önerilerinin, sosyal devlet ilkesinin veya sosyal liberalizmin hakim paradigma olduğu ekonomik düzenlerde daha gerçekleştirilebilir olduğu söylenilebilir. Nitekim anayasal düzeyde sosyal devlet ilkesinin benimsendiği Türkiye'de de yine anayasal boyutta adaletin ön planda tutulduğu bir vergileme yaklaşımının hakim olması gerektiği hüküm altına alınmaktadır. Bununla birlikte toplum tercihleri doğrultusunda da Türk vergi sisteminin, adalet temelli şekillenmesi arzu edilmektedir. Vergilemenin bu boyutta yani toplum tercihleri doğrultusunda gerçekleştirilmesi her şeyden önce vergi uyumunun artmasını sağlayabilecek, vergiye karşı direnci azaltabilecek ve kamu gelirlerinin tahsilini arttıracaktır. Sonuç olarak gerek iktisatçılar gerekse karar alıcılar açısından politika

geliştirme ve uygulama aşamasında adaletin ön planda tutulduğu bir vergilemenin benimsenmesi toplumsal refah açısından en iyiye ulaşılmasına yardımcı olabilecektir.

KAYNAKLAR

- ADAMS Charles, *For Good and Evil The Impact of Taxes on the Course of Civilization*, Second Edition, Lanham: Madison Books, 2001.
- AK Belma, “Parametrik Hipotez Testleri”, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5.b., ed. Şeref Kalaycı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2010, ss. 73-82.
- AKALIN Güneri, *Kamu Ekonomisi*, 2.b., Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 554, 1986.
- AKALIN Güneri, *Türkiye’de Ekonomi-Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş*, 1.b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- AKDOĞAN Abdurrahman, *Kamu Maliyesi*, 14.b., Ankara: Gazi Kitabevi, 2011.
- AKKAYA Şahin, “Adil Vergileme ve Optimal Vergileme Yaklaşımlarına Genel Bir Bakış”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 46, 1988, ss. 341-354.
- AKTAN Coşkun Can, “Piyasa Başarısızlığının Anatomisi ve Kamu Ekonomisi Rasyoneli”, *Kamu Ekonomisi ve Kamu Politikaları*, ed. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Yaşar Vural, Ankara: Seçkin Yayınları, 2006, ss. 9-36.
- AKTAN Coşkun Can, *Değişim Çağında Devlet*, 1.b., Konya: Çizgi Kitabevi, 2003.
- AKTAN Coşkun Can, İstiklal Yaşar VURAL, “Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti”, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, ed. Coşkun Can Aktan, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002, ss. 1-23.
- AKTAN Coşkun Can, *Kamusal Finansman: Vergileme*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017.
- ALBAYRAK Özlem, “Optimal Vergi Teorisi: Bir Değerlendirme”, *Kriz ve Maliye Düşüncesinde Değişim İzzettin Önder’e Armağan*, ed. Abuzer Pınar, Ahmet H.

Köse, Nihat Falay, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 287-317.

ALBAYRAK Özlem, *Refah İktisadının Teorik Temelleri: Piyasa ve Refah İlişkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

ALLEN Franklin, “Optimal Linear Income Taxation with General Equilibrium Effects on Wages”, *Journal of Public Economics*, 17, 1982, pp. 135-143.

ALM James, “What is an Optimal Tax System?”, *National Tax Journal*, 49, 1, 1996, pp. 117-133.

ALTUNIŞIK Remzi, Recai COŞKUN, Serkan BAYRAKTAROĞLU, Engin YILDIRIM, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 7.b., Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2012.

ALVAREZ Yvette, John BURBIDGE, Ted FARRELL, Leigh PALMER, “Optimal Taxation in a Life-Cycle Model”, *The Canadian Journal of Economics*, 25, 1, 1992, pp. 111-122.

ANTALYALI Ömer L., “Varyans Analizi”, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5.b., ed. Şeref Kalaycı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2010, ss. 131-182.

ARCHIBALD G.C., “Welfare Economics, Ethics and Essentialism”, *Economia*, 26, 104, 1959, pp.316-327.

ARMAĞAN Ramazan, “Türkiye’de Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12, 3, 2007, ss. 227-252.

ARSAN H. Üren, “Gelir Dağılımı ve Kamu Maliyesi”, *Sadun Aren’e Armağan*, der. Tuncer Bulutay, Ankara: Mülkiye Birliği Vakfı, 1989, ss. 55-70.

- ATKINSON Anthony B., “On the Measurement of Inequality”, *Journal of Economic Theory*, 2, 1970, pp. 244-263.
- ATKINSON Anthony B., “Optimal Taxation and The Direct Versus Indirect Tax Controversy”, *The Canadian Journal of Economics*, 10, 4, 1977, pp. 590-606.
- ATKINSON Anthony B., “The Strange Disappearance of Welfare Economics”, *Kyklos*, 54, 2/3, 2001, pp. 193-206.
- ATKINSON Anthony B., Joseph E. STIGLITZ, “The Design of Tax Structure: Direct Versus Indirect Taxation”, *Journal of Public Economics*, 6, 1/2, 1979, pp. 55-75.
- ATKINSON Anthony B., Joseph E. STIGLITZ, “The Structure of Indirect Taxation and Economic Efficiency”, *Journal of Public Economics*, 1, 1972, pp. 97-119.
- AUERBACH Alan J., “The Theory of Excess Burden and Optimal Taxation”, *Handbook of Public Economics*, First Volume, ed. A. J. Auerbach, M. Feldstein, Amsterdam: Elsevier, 1985, pp. 61-127.
- AUMANN Yonatan, Yair DOMBB, “Pareto Efficiency and Approximate Pareto Efficiency in Routing and Load Balancing Games”, *Algorithmic Game Theory*, ed. Sypros Kontogiannis, Elias Koutsoupias, Paul G. Spirakis, Berlin: Springer, 2010, pp.66-77
- AVŞAR Hüseyin, *Siyaset Felsefesi Açısından John Rawls'un Adalet Teorisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- BAĞLI Mehmet Selim, “Etkinlik ve Eşitlik Bağlamında Yeniden Dağıtım Politikalarının Sosyal Refah Üzerindeki Etkisi”, *Maliye Dergisi*, 161, 2011, ss. 259-282.
- BAHAR Hüseyin H., “Sosyal Bilimlerde ve Fen Bilimlerinde Araştırmanın Temel Özellikleri”, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, ed. Remzi Y. Kıncal, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2010, ss. 25-48.

- BAILEY Stephen J., *Public Sector Economics*, First Edition, London: Macmillan Press, 1995.
- BAL Hüseyin, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 2.b., Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2012.
- BARR Nicholas, *Economics of The Welfare State*, Fifth Edition, Oxford: Oxford University Press, 2012.
- BARRY Brian, *Political Argument*, Second Edition, New York: The Humanities Press, 1967.
- BAŞ Türker, *Anket*, 7.b., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.
- BATIREL Ömer Faruk, *Kamu Maliyesi Teorisine Giriş*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayın No: 492, 1990.
- BAUJARD Antoinette, “Welfare Economics”, *Handbook of the History of Economic Analysis*, ed. Gilbert Faccarello, Heinz Kurz, 2013, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2357412, (25.09.2017).
- BAUJARD Antoinette, “Welfare Economics”, <https://hal.inria.fr/halshs-00906907/document>, (03.01.2017).
- BELL Lee Anne, “Theoretical Foundations for Social Justice Education”, *Teaching for Diversity and Social Justice*, Second Edition, ed. Maurianne Adams, Lee Anne Bell, Diane J. Goodman and Khyati Y. Joshi, , New York: Routledge, 2017, pp.1-14.
- BELLINGER William K., *The Economic Analysis of Public Policy*, First Edition. New York: Routledge, 2007.
- BENGÜL Nejat, *İktisadi Refah Teorisinin Başlıca Meseleleri*, 1.b., Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.

BENTHAM Jeremy, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, Kitchener: Batoche Books, 2000.

BERGSON Abram, “A Reformulation of Certain Aspect of Welfare Economics”, *The Quarterly Journal of Economics*, 52, 2, 1938, pp. 310-314.

BLAUG Mark, *The Methodology of Economics or How Economists Explain*, Second Edition, New York: Cambridge University Press, 1992.

BLINDER Alan S., “Thoughts on The Laffer Curve”, *The Supply-Side Effects of Economic Policy*, ed. Laurence H. Meyer, St. Louis: Center for The Study of American Business, 1981, pp. 81-92.

BOADWAY Robin, *From Optimal Tax Theory to Tax Policy Retrospective and Prospective Views*, London: The MIT Press, 2012.

BOHM Peter, *Social Efficiency A Concise Introduction to Welfare Economics*, Second Edition. London: Macmillan Education, 1987.

BRADFORD David F., HARVEY S. ROSEN, “The Optimal Taxation of Commodities and Income”, *The American Economic Review*, 66, 2, 1976, pp. 94-101.

BULUTOĞLU Kenan, *Kamu Ekonomisine Giriş*, 8.b., İstanbul: Batı Türkeli Yayıncılık, 2004.

Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr>, (05.10.2018).

CANDAN Nesrin, “Türkiye’de 1990 Yılından Sonra Uygulanan Vergi Politikaları ve Kriz Etkisi”, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 18, 2, 2012, ss. 79-86.

CNOSSEN Sijbren, “Global Trends and Issues in Value Added Taxation”, *International Tax and Public Finance*, 5, 3, 1998, pp. 399-428.

CONNOLLY Sara, Alistair MUNRO, *Economics of Public Sector*, First Edition, Harlow: Pearson Education, 1999.

- COOTER Robert, Peter RAPPOPORT, “Were The Ordinalists Wrong About Welfare Economics?”, *Journal of Economic Literature*, 22, 1984, pp. 507-530.
- CORLETT W. J., D. C. HAGUE, “Complementarity and The Excess Burden of Taxation”, *The Reivew of Economic Studies*, 21, 1, 1953, pp. 21-30.
- CREEDY John, “Measuring Welfare Changes and The Excess Burden of Taxation”, *Advances in Econometrics, Income Distribution and Scientific Methodology*, ed. Daniel J. Slottje, New York: Physica-Verlag Heidelberg, 1999, pp. 103-169.
- ÇAPAR Mustafa, “Özel Tüketim Vergisi ve Türkiye Uygulaması”, *Sayıştay Dergisi*, 52, ss. 121-134.
- ÇEÇEN Anıl, *Adalet Kavramı*, 2.b., Ankara: Gündoğdu Yayınları, 1993.
- ÇETİN Halis, “Liberalizmin Temel İlkeleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2, 1, 2001, ss. 219-220.
- ÇOKLUK Ömay, Güçlü ŞEKERCİOĞLU, Şener BÜYÜKÖZTÜRK, *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, 4.b., Ankara: Pegem Akademi, 2016.
- DEMİR Osman, *Ekonomide Devlet*, 1.b., Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları No: 71, 1997.
- DEMİRCAN A. Savaş, “Katma Değer Vergisi: Vergi Adaleti, Eşitlik ve Sosyal Devlet”, *TBB Dergisi*, 121, 2015, ss. 278-290.
- DIAMOND Peter A., “A Many-Person Ramsey Rule”, *Journal of Public Economics*, 4, 1975, pp. 335-342.
- DIAMOND Peter A., James A. MIRRLEES, “Optimal Taxation and Public Production II: Tax Rules”, *The American Economic Association*, 61, 3, 1971, pp.261-278.

- DIAMOND Peter A., James A. MIRRLEES, “Optimal Taxation and Public Production I: Production Efficiency”, *The American Economic Association*, 61, 1, 1971, pp. 8-27.
- DİNLER Zeynel, *İktisada Giriş*, 10.b., Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2004.
- DOBBS Ian, “Externality, Efficiency and Pareto Principle”, *International Review of Law and Economics*, 1981, 1, 2, pp. 167-181.
- DURANKEV Boyan, “Taxation and Social Justice”, *Bulgarian Journal of Business Research*, 2, 2017, pp. 46-55.
- DURMUŞ Mustafa, *Kamu Ekonomisi*, 1.b., Ankara: Öz Baran Ofset Matbaacılık, 2008.
- EBDON Carol, “Tax Systems and Structures”, *Handbook of Public Sector Economics*, ed. Donijo Robbins, London: Taylor and Francis Group, 2005, pp. 235-270.
- EDGEWORTH Francis Ysidro, *Mathematical Psychics*, London: C.K. Paul Publication, 1881.
- EDİZDOĞAN Nihat, Ali ÇELİKKAYA, *Vergilerin Ekonomik Analizi*, Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım, 2010.
- EDİZDOĞAN Nihat, Özhan ÇETİNKAYA, Erhan GÜMÜŞ, *Kamu Maliyesi*, 4.b., Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2012.
- ERDOĞAN Mustafa, “Özgürlük, Adalet, Refah”, *Adalet Kavramı*, ed. Adnan Güriz, 3.b., Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2013, ss. 171-193.
- ERKUŞ Adnan, *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci*, 4.b., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.
- EROĞLU Nadir, “John R. Hicks’in Refah Ekonomisine Katkıları”, *T.C. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19, 1, 2004, ss. 137-153.

- EROSA Andres, Martin GERVAIS, “Optimal Taxation in Life-Cycle Economies”, *Journal of Economic Theory*, 105, 2, 2002, pp. 338-369.
- ERSEL Hasan, “Eşitlikçi Adalet Üzerine”, *Sadun Aren’e Armağan*, der. Tuncer Bulutay, Ankara: Mülkiye Birliği Vakfı, 1989, ss.244-259.
- EVANS Alan W., “Optimal Tax Theory and The Taxation of Housing in The US and The UK”, *Journal of Property Research*, 29, 4, 2012, pp. 368-378.
- FALAY Nihat, “Emlak Vergisinin Analizi”, *İstanbul Üniversitesi Mali Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi*, 24, 1975, ss. 69-82.
- FELDMAN Allan M., Roberto SERRANO, *Welfare Economics and Social Choice Theory*, Second Edition, USA: Springer, 2006.
- FELDSTEIN Martin, “On The Theory of Tax Reform”, *Journal of Public Economics*, 6, 1976, pp. 77-104.
- FIELD Andy, *Discovering Statistics Using SPSS*, Third Edition, London: Sage Publications, 2009.
- FLETCHER George P., *Basic Concepts of Legal Thought*, New York: Oxford University Press, 1996.
- FLEURBAEY Marc, François MANIQUET, “Utilitarianism Versus Fairness in Welfare Economics”, *Justice, Political Liberalism and Utilitarianism*, ed. Marc Fleurbaey, Maurice Salles, John A. Weymark, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 263-281.
- FOSTER James, Amartya SEN, *On Economic Inequality*, New York: Oxford University Press, 1997.
- FRANZONI Luigi Alberto, “Tax Evasion and Tax Compliance”, *SSRN Electronic Journal*, 4, 1998, pp. 52-94.

GALLE Brian, "Tax Fairness", *Washington and Lee Law Review*, 65, 4, 2008, pp. 1323-1379.

Gelir İdaresi Başkanlığı, <http://www.gib.gov.tr/>, (03.10.2018).

GENTRY William M., "Optimal Taxation", *The Encyclopedia of Taxation and Tax Policy*, ed. Joseph J. Cordes, Robert D. Ebel, Jane Gravella, Washington: The Urban Institute Press, 2005, pp. 281-283.

GEORGE, Darren, Paul Mallery, *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, Tenth Edition, Boston: Allyn and Bacon, 2010.

GERÇEK Adnan, Feride BAKAR, Fulya MERCİMEK, Erdem Utku ÇAKIR, Semih ASA, "Vergilemenin Anayasal Temellerinin Çeşitli Ülkeler Açısından Karşılaştırılması ve Türkiye İçin Çıkarımlar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 63, 1, 2014, ss. 81-130.

GOLOSOV Mikhail, Aleh TSYVINSKI, "Optimal Fiscal and Monetary Policy", *Monetary Economics*, ed. Steven N. Durlauf, Lawrence E. Blume, New York: Palgrave Macmillan, 2010, pp. 277-282.

GOODE Richard, "The Income Tax and Supply of Labour", *Journal of Political Economy*, 57, 5, 1949, pp. 428-437.

GOODE Richard, *Government Finance in Developing Countries*, Washington, DC: The Brookings Institution, 1984.

GOWDY John M., "The Revolution in Welfare Economics and Its Implications for Enviromental Valuation and Policy", *Land Economics*, 80, 2, 2004, pp. 239-257.

GÖZE Ayferi, *Liberal Marxiste Faşist Nasyonel Sosyalist ve Sosyal Devlet*, 6.b., İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2010.

- GRUBER Jonathan, *Public Finance and Public Policy*, Third Edition, New York: Worth Publishers, 2011.
- GÜLER Hünkar, “Gelirin Yeniden Vergilendirilmesi: Teori ve Politika”, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3, 2, 2017, ss. 241-250.
- GÜRAN Mehmet Cahit, “Vergilemede Adalet ve Gelir Vergisi Uygulaması”, *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22, 2, 2004, ss. 243-265.
- GÜRBÜZ Sait, Faruk ŞAHİN, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 2.b., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015.
- GÜRİZ Adnan, “Adalet Kavramının Belirsizliği”, *Adalet Kavramı*, ed. Adnan Güriz, 3.b., Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2013, ss.7-38.
- GWARTNEY James D., Robert A. LAWSON, “The Impact of Tax Policy on Economic Growth, Income Distribution, and Allocatin of Taxes”, *Taxation, Economic Prosperity, and Distributive Justice*, ed. Ellen Frankel Paul, Fred D. Miller, Jeffrey Paul, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, pp. 28-53.
- GWARTNEY James, James LONG, “Is The Flat Tax A Radical Idea”, *Cato Journal*, 3, 2, 1985, pp. 407-432.
- HACIKÖYLÜ Canatay, Fethi HEPER, “Emlak Vergisinin Matrah Tespitine İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Maliye Dergisi*, 158, 2010, ss. 1-14.
- HARSANYI John C., “Cardinal Welfare, Individualistic Ethics, and Interpersonal Comparisons of Utility”, *Journal of Political Economy*, 63, 4, 1955, pp. 309-321.
- HAUSMAN Daniel M., Michael S. MCPHERSON, *Economic Analysis, Moral Philosophy, Public Policy*, Second Edition, New York: Cambridge University Press, 2006.

- HAVEMAN Robert H., "Optimal Taxation and Public Policy", *Modern Public Finance*, ed. John M. Quigley, Eugene Smolensky, Cambridge: Harvard University Press, 1994, pp. 247-256.
- HEADY Cristopher, "Optimal Taxation as a Guide to Tax Policy: A Survey", *Fiscal Studies*, 14, 1, 1993, pp. 15-41.
- HEIJMAN W. J. M., J. A. C. Van OPHEM, "Willingness to Pay Tax The Laffer Curve Revisited for 12 OECD Countries", *The Journal Socia-Economics*, 34, 2005, pp. 714-723.
- HEPER Fethi, *Türkiye'de Servetlerin Vergilendirilmesi*, Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Yayın No: 246/166, 1982.
- HETTICH Walter, Stanley WINER, "Blueprints and Pathways: The Shifting Foundations of Tax Reform", *National Tax Journal*, 38, 4, 1985, pp. 423-445.
- HICKS John R., "The Foundations of Welfare Economics", *The Economic Journal*, 49, 196, 1939, pp. 696-712.
- HILLMAN Arye L., *Public Finance and Public Policy: Responsibilities and Limitations of Government*, Second Edition, New York: Cambridge University Press, 2009.
- HINES JR. James R., "Excess Burden of Taxation", *Working Paper Series*, 2007, https://pdfs.semanticscholar.org/6a21/0b8dc8deca58a8cd2dc543d5f802dd01689e.pdf?_ga=2.112189378.775439350.1519720385-1473912573.1519720385, (27.02.2018).
- HINES JR. James R., "What is benefit taxation?", *Journal of Public Economics*, 75, 2000, pp. 483-492.
- HOLCOMBE Randall G., "Taxation, Production, and Redistribution", *Handbook of Public Finance*, ed. Jürgen G. Backhaus, Richard E. Wagner, First Edition, Boston: Kluwer Academic Publishers, 2004, pp. 139-164.

HOWARD Michael, *Public Sector Economics for Developing Countries*, First Edition, Jamaica: University of the West Indies Press, 2001.

HYMAN David N., *Public Finance A Contemporary Application of Theory to Policy*, Tenth Edition, USA: South-Western Cengage Learning, 2010.

ISLAHI Abdul Azim, "Ibn Khaldun's Theory of Taxation and Its Relevance", *Türkiye İslam İktisadi Dergisi*, 2, 2, 2015, pp. 1-19.

IŞIK A. Kadir, Ekrem KARAYILMAZLAR, İbrahim ORGAN, Hayriye IŞIK, *Kamu Maliyesi*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2005.

İNALTONG Ceyhan, "Vergi Yükü: Türkiye ve OECD Ülkeleri Karşılaştırması", *Vergi Dünyası*, 369, 2012, ss. 16-30.

İSLAMOĞLU Hamdi, Ümit ALNİAÇIK, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 4.b., İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2014.

JAMES Simon, Christopher NOBELS, *The Economics of Taxation*, Fourth Edition, New York: Prentice Hall International Ltd., 1992.

JEVONS William S., *The Theory of Political Economy*, Fourth Edition, New York: Macmillan and Co Limited, 1911.

JOHANSSON Per-Olov, *An Introduction to Modern Welfare Economics*, New York: Cambridge University Press, 2001.

JONES Chris, *Applied Welfare Economics*, New York: Oxford University Press, 2005.

JORGENSON Dale W., Kun-Young YUN, "The Excess Burden of Taxation in the United States", *Journal of Accounting, Auditing and Finance*, 6, 4, 1991, pp. 487-508.

JUST Richard E., Darrell L. HUETH, Andrew SCHMITZ, *The Welfare Economics of Public Policy*, First Edition, UK: Edward Elgar Publishing, 2004.

- KALAYCI Şeref, “Faktör Analizi”, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5.b., ed. Şeref Kalaycı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2010, ss. 321-331.
- KANBUR Ravi, “Income Distribution and Development”, *Handbook of Income Distribution*, ed. A. B. Atkinson, F. Bourguignon, Elsevier, Oxford, 2007, pp. 792-834.
- KAPLAN Recep, “En az Geçim İndirimine İlişkin Bazı Yabancı Ülke Uygulamaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler”, *Maliye Dergisi*, 163, 2012, ss. 367-388.
- KAPLOW Louis, *Pareto Principle and Competing Principles*, http://www.law.harvard.edu/programs/olin_center/papers/pdf/Kaplow_519.pdf, (13.04.2017).
- KAPLOW Louis, *The Theory of Taxation and Public Economics*, New Jersey: Princeton University Press, 2008.
- KARABULUT Tahsin, “Laffer Etkisinin Türkiye Uygulaması (1980-2003)” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 2006, ss. 367-377.
- KARAYILMAZLAR Ekrem, M. Cahit GÜRAN, “Gelir Vergisinde Tarife Yapısı: Adalet ve Etkinlik Temelli Teorik Tartışmalar Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60, 2, 2005, ss. 141-169.
- KAYIŞ Aliye, “Güvenilirlik Analizi”, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5.b., ed. Şeref Kalaycı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2010, ss. 403-419.
- KILIÇASLAN Harun, Sercan YAVAN, “Türkiye’de Vergi Yükünün Değerlendirilmesi: OECD Ülkeleri İle Karşılaştırma”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13, 2, 2017, ss. 33-51.
- KILIÇBAY Ahmet, *Türkiye’de Piyasa Ekonomisi*, İstanbul: Gür-Ay Matbaası, 1985.

- KIZILOT Şükrü, Metin TAŞ, *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, 4.b., Ankara: İmaj Yayın, 2011.
- KİRMANOĞLU Hülya, *Kamu Ekonomisi Analizi*, 1.b., İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2007.
- KONOW James, “Fair and Square: The Four Sides of Distributive Justice”, *Journal of Economic Behavior and Organization*, 46, 2001, pp. 137-164.
- LANGE Oscar, “The Foundations of Welfare Economics”, *Econometrica*, 10, 3-4, 1942, pp. 215-228.
- LERNER Abba P., “Optimal Taxes with an Untaxable Sector”, *The American Economic Review*, 60, 3, 1970, pp. 284-294.
- LESTER Mark, L. AURE, “Deadweight Loss and Taxation”, *NTRC Tax Research Journal*, 24, 6, 2012, pp. 1-26.
- LIPSEY R. G., Kelvin LANCASTER, “The General Theory of Second Best”, *The Review Economic Studies*, 24, 1, 1956-1957, pp. 11-32.
- LITTLE I. M. D., *A Critique of Welfare Economics*, Second Edition, New York: Oxford University Press, 1957.
- MANKIW N. Gregory, M. Charles WEINZIERL, D. Ferris YAGAN, “Optimal Taxation in Theory and Practice”, *Journal of Economic Perspectives*, 23, 4, 2009, pp. 147-174.
- MARSHALL Alfred, *Principles of Economics*, UK: Palgrave Macmillan, 2013.
- MATHIS Klaus, *Efficiency Instead of Justice*, Springer, 2009.
- MEADE James. E., *Efficiency, Equality and The Ownership of Property*, Second Edition, London: George Allen and Unwin Ltd, 1969.

- MEADE James. E., *The Structure and Reform of Direct Taxation*, London: George Allen&Unwin, 1978.
- MEADE James E., *Liberty, Equality and Efficiency*, New York: Palgrave Macmillan, 1993.
- METCALF Gilbert E., “Value-Added Taxation: A Tax Whose Time Has Come?”, *The Journal of Economic Perspectives*, 9, 1, 1995, pp. 121-140.
- MIRRELES James A., “An Exploration in the Theory of Optimum Income Taxation”, *The Review of Economic Studies*, 38, 2, 1971, pp. 175-208.
- MUSGRAVE Richard A., Peggy B. MUSGRAVE, *Public Finance in Theory and Practice*, Fifth Edition, New York: McGraw-Hill Book Company, 1989.
- MYINT Hla, *Theories of Welfare Economics*, First Edition, London: Longmans, 1948.
- MYLES Gareth D., *Public Economics*, New York: Cambridge University Press, 2001.
- NAR Mehmet, *Kamu Ekonomisi Ekonomik Etkinlik ve Vergileme*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.
- NATH S. K., *A Perspective of Welfare Economics*, First Edition, London: Bath MacMillan, 1973.
- NG Yew-Kwang, *Welfare Economics Introduction and Development of Basic Concept*, First Edition, London: The Macmillan Press Ltd, 1979.
- NICHOLSON Walter, Cristopher SNYDER, *Microeconomic Theory*, Tenth Edition, USA: Thomson South- Western, 2008.
- NICOLA PierCarlo, *Efficiency and Equity in Welfare Economics*, London: Springer Heidelberg New York Dordrecht, 2013.
- O’NEILL John, *Piyasa*, çev. Şen Süer Kaya, 1.b., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.

- OKUN Arthur M., *Equality and Efficiency: The Big Tradeoff*, Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2015.
- OZANSOY Ahmet, “Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisinin Entegrasyonu”, *Mali Çözüm*, 97, 2010, ss. 133-166.
- ÖNCEL Mualla, Ahmet KUMRULU, Nami ÇAĞAN, *Vergi Hukuku*, 13.b., Ankara: Turhan Kitabevi, 2006.
- ÖNDER İzzettin, “Katma Değer Vergisinin Ekonomik Etkileri”, *Maliye Araştırma Enstitüsü Konferansları*, 30. Seri, 1984-1985, ss. 21-29.
- ÖZTÜRK Nazım, “Ekonomide Devletin Değişen Rolü”, *Amme İdaresi Dergisi*, 39, 1, 2006, ss. 17-38.
- ÖZTÜRK Nazım, “Klasik ve Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü”, *Çalışma ve Toplum*, 1, 2010, ss. 59-90.
- ÖZTÜRK Nazım, *Kamu Ekonomisi*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2011.
- ÖZTÜRK Nazım, *Maliye Politikası*, 2.b., Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2014.
- PATTANAIK Prasanda K., “Some Nonwelfaristic Issues in Welfare Economics”, *Human Well-Being and Economic Goals*, ed. Frank Ackerman, David Kiron, Neva R. Goodwin, Jonathan M. Harris and Kevin Gallagher, Last Edition, Washington: Island Press, 1997, pp. 110-112.
- PEACOCK Alan, “The Rise and Fall of The Laffer Curve”, *The Political Economy of Progressive Taxation*, ed. Dieter Bös, Bernhard Felderer, Heidelberg: Springer, 1989, pp. 25-40.
- PHELPS Edmund S., “Taxation of Wage Income for Economic Justice”, *The Quarterly Journal of Economics*, 87, 3, 1973, pp. 331-354.
- PIGOU Arthur C., “Some Aspect of Welfare Economics”, *The American Economic Review*, 41, 3, 1951, pp. 287-302.

- PIGOU Arthur C., *The Economics of Welfare*, London: Macmillan, 1920.
- PRESSMAN Steven, Gale SUMMERFIELD, “The Economic Contributions of Amartya Sen”, *Review of Political Economy*, 12, 1, pp. 89-113.
- PRICE Catherine M., *Welfare Economics in Theory and Practice*, First Edition, New York: Macmillan Press, 1977.
- PROFETA Paola, Simona SCABROSETTI, *The Political Economy of Taxation*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2010.
- PUNCH Keith F., *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, çev. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011.
- RADOMYSLER A., “Welfare Economics and Economic Policy”, *Economica*, New Series, 13, 51, 1946, pp. 190-204.
- RAMSEY Frank, “A Contribution to Theory of Taxation”, *The Economic Journal*, 37, 145, 1927.
- RAWLS John, *A Theory of Justice*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 1971.
- ROBBINS Lord, *An Essay on The Nature and Significance of Economic Science*, Third Edition, London: The Macmillan Press Limited, 1984.
- ROEMER John E., *Theories of Distributive Justice*, London: Harvard University Press, 1996.
- ROSEN Harvey S., Ted GAYER, *Public Finance*, Eighth Edition., Singapore: McGraw Hill International Edition, 2008.
- RUTHERFORD Thomas, Sergey PALTSEV, “From an Input-Output Table to a General Equilibrium Model: Assessing the Excess Burden of Indirect Taxes in Russia”, 1999, p.14, <http://web.mit.edu/paltsev/www/docs/exburden.pdf>, (27.02.2018).

- SABAN Nihal, “Yeni Yüzyılın Eşiğinde Yeniden Sorgulanan Adalet: Özü Eşitlik Vergi Adaleti: Özü Vergide Eşitlik” (Prof. Dr, Joachim Lang'm Vergi Adaletinin Anayasal Temelleri' tebliğine yorum), *13. Türkiye Maliye Sempozyumu, T.C. Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No:12*, 2000, ss. 65-79.
- SAEZ Emmanuel, “Using Elasticities to Derive Optimal Income Tax Rates”, *Review of Economic Studies*, 68, 2001, pp. 205-229.
- SAGBAŞ İsa, Naci Tolga SARUÇ, Fatih SAVAŞAN, “Adalet Kriteri Açısından Tüketim Vergilerinin Yaşam Döngü Modeli İle Analizi”, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 3, 2, 2011, ss. 55-77.
- SALANIE Bernard, *The Economics of Taxation*, London: The MIT Press, 2003.
- SALLAN GÜL Songül, *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kışkacında Refah Devleti*, 2. b., Ankara: Ebabil Yayıncılık, 2006.
- SAMUELSON Paul A., *Foundations of Economic Analysis*, Cambridge: Harvard University Press, 1947.
- SANCAR Canan, Mehmet ŞENTÜRK, “Artan Oranlı Vergi Tarifelerinin Ödeme Gücünün Kavranması Bakımından Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği”, *Akademik Bakış Dergisi*, 28, 2012, ss. 1-13.
- SANDFORD Cedric, *Economics of Public Finance*, 3.b., New York: Pergamon Press, 1984.
- SANDMO Agnar, “Optimal Taxation”, *Journal of Public Economics*, 6, 1976, pp. 37-54.
- SARAÇOĞLU Fatih, “Ücretlilerin Vergilendirilmesinde Ayırma İlkesi Uygulamasının Değerlendirilmesi”, *İş ve Hayat*, 3, 2016, ss. 41-55.

- SAVAŞ Vural Fuat, *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*, 2.b., Ankara: Liberte Yayınları, 2000.
- SAVAŞAN Fatih, *Kamu Ekonomisi*, 5.b., Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım, 2015.
- SCITOVSKY Tibor, “The State of Welfare Economics”, *The American Economic Review*, 41, 3, 1951, pp. 303-315.
- SEADE Jesus K., “On The of Optimal Tax Schedule”, *Journal of Public Economics*, 7, 2, 1977.
- SELEN Ufuk, “Refah İktisadı Bağlamında Optimal Vergileme Arayışı ve Türk Vergi Sisteminin Analizi”, *Yrd. Doç. Dr. Yaşar Methibay’a Armağan*, ed. Fatih Saraçoğlu, Muharrem Çakır, Ankara: Gazi Kitabevi, 2017, ss. 329-364.
- SEN Amartya, “Markets and Freedoms: Achievements and Limitations of The Market Mechanism in Promoting Individual Freedoms”, *Oxford Economic Papers*, 45, 4, pp. 519-541.
- SEN Amartya, “Social Justice and The Distribution of Income”, *Handbook of Income Distribution*, ed. A. B. Atkinson, F. Bourguignon, Elsevier, Oxford, 2007, pp. 60-81.
- SEN Amartya, *Development as Freedom*, First Edition, New York: Alfred A. Knopf Inc., 1999.
- SEN Amartya, *Inequality Reexamined*, New York: Oxford University Press, 1992.
- SEN Amartya, *The Idea of Justice*, New York: The Belknap Press of Harvard University Press, 2009.
- SLEMROD Joel, “Optimal Taxation and Optimal Tax System”, *Journal of Economics Perspectives*, 4, 2, 1990, pp. 157-178.
- SLEMROD Joel, “The Consequences of Taxation”, *Taxation, Economic Prosperity, and Distributive Justice*, ed. Ellen Frankel Paul, Fred D. Miller, Jeffrey Paul, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, pp. 73-88.

- SOBEL Russell S., “Welfare Economics and Public Finance”, *Handbook of Public Finance*, ed: Jürgen G. Backhaus, Richard E. Wagner, First Edition, Boston: Kluwer Academic Publishers, 2004, pp. 19-52.
- SORENSEN Peter B., “The theory of optimal taxation: what is the policy relevance?”, *Int Tax Public Finance*, 14, 2007, pp. 383-406.
- SOYDAN Billur Yaltı, “Vergi Adaleti Kavramında Soyuttan Somuta: Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarını Eşitlik, Özgürlük ve Sosyal Devlet Kavramları ile Okumak” (Prof. Dr, Joachim Lang'm Vergi Adaletinin Anayasal Temelleri' tebliğine yorum), 13. Türkiye Maliye Sempozyumu, *T.C. Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No:12*, 2000, ss. 81-101.
- SÖNMEZ Sinan, *Kamu Ekonomisi Teorisi*, 1.b., Ankara: Teori Yayınları, 1987.
- STAVEREN Irene V., “An Evolutionary Efficiency Alternative to TheNotion of Pareto Efficiency”, *Economic Thought*, 1, 2012, pp. 109-126.
- STEIN Lorenz Van, “On Taxation”, *Classics in The Theory of Public Finance*, ed. Richard A. Musgrave, Alan T. Peacock, London: Palgrave Macmillan, 1958, pp. 28-36.
- STERN Nicholas H., “Optimum Taxation and Tax Policy”, *Staff Papers (International Monetary Fund)*, 31, 2, 1984, pp. 339-378.
- STIGLER George J., “The New Welfare Economics”, *The American Economic Review*, 33, 2, 1943, pp. 355-359.
- STIGLITZ Joseph E., “Pareto Efficient and Optimal Taxation And The New Welfare Economics”, *Handbook of Public Economics*, ed. A. J. Auerbach, M. Feldstein, Volume 2, Amsterdam: Elsevier, 1987, pp. 991-1042.
- STIGLITZ Joseph E., “Self-Selection and Pareto Efficient Taxation”, *Journal of Public Economics*, 17, 1982, pp. 213-240.

STIGLITZ Joseph E., *Economics of The Public Sector*, Third Edition, New York: W.W. Norton and Company, 2000.

STIGLITZ Joseph E., *Kamu Ekonomisi*, çev. Ömer Faruk Batirel, Second Edition, New York: W.N. Norton Comp. 1988.

SUGÖZÜ İbrahim Halil, Hüseyin YILDIRIM, Halil İbrahim AYDIN, “Vergi Adaleti Açısından Motorlu Taşıtlar Vergisinin Analizi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 2014, ss. 115-128.

SUNAL Onur, “Sosyal Politika: Sosyal Adalet Açısından Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66, 3, 2011, ss. 283-305.

SUNGUR Onur, “Korelasyon Analizi”, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5.b., ed. Şeref Kalaycı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2010, ss. 115-127

SUSAM Nazan, “Aşırı Vergi Yükü Kavramı ve Aşırı Vergi Yükünün Hesaplanmalarında Telafi Edilmiş Talep Eğrilerinin Kullanılması”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 39. Seri, 2001, ss. 57-70.

SUZUMURA Kotara, “Paretian Welfare Judgements and Bergsonian Social Choice”, *The Economic Journal*, 109, 455, 1999, pp. 204-220.

ŞEKER Fahri, Murat ÇETİN, “Faydacı Refah Ekonomisi: Amartya Sen’in Eleştirisi”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24, 2012, ss. 277-304.

ŞEN Hüseyin, İsa SAĞBAŞ, *Vergi Teorisi ve Politikası*, 2.b., Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2016.

ŞENER Orhan, *Kamu Ekonomisi*, 12.b., İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım, 2014.

ŞİRELİ Nurhayat, “Refah Ekonomisine Edgewort, Pareto, Marshall ve Pigou’nun Katkıları”, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 35, 1993, ss. 22-46.

- TADENUMA Koichi, "Efficiency First or Equity First? Two Principles and Rationality of Social Choice", *Journal of Economic Theory*, 104, 2, 2002, pp. 462-472.
- TAŞ Barış, "AB Uyum Sürecinde Türkiye İçin Yeni Bir Bölge Kavramı: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 2, 2006, ss. 190-195.
- TAYLAR Yıldırım, "Vergi Teorisi Açısından Özel Tüketim Vergileri ve Türk Özel Tüketim Vergisi Uygulaması", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, Özel Sayı, 2010, ss. 435-467.
- TAYYAR Ayşegül, Birol ÇETİN, "Liberal İktisadi Düşüncede Devlet", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14, 2, 2013, ss. 107-120.
- TAYYAR Nezh, Feryal DİLŞEKER, "Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Hizmet Kalitesi ve İmajın Öğrenci Memnuniyetine Etkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 2012, ss. 184-203.
- TEKBAŞ Abdullah, "Vergi Kanunlarının Tabi Olduğu Anayasal İlkeler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, Özel Sayı, 2010, ss. 123-191.
- TOKATLIOĞLU Mircan, Ufuk SELEN, *Maliye Politikası*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2017.
- TOSUNER Mehmet, Zeynep ARIKAN, *Türk Vergi Sistemi*, İzmir: Kanyılmaz Matbaası, 2013.
- TROTMAN-DICKENSON D.I., *Economics of the Public Sector*, London: Macmillan Press, 1996.
- TURHAN Salih, *Vergi Teorisi ve Politikası*, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1993.
- Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr/>, (08.06.2018).

Türkiye’de Vergi Adaletinin Sağlanması, Seminer Kitapçığı, İktisadi Araştırmalar Vakfı, Akdenet, İstanbul, 2011, s. 48.

ULUATAM Özhan, *Kamu Maliyesi*, 12.b., Ankara: İmaj Yayınevi, 2012.

URHAN Veli, “Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik, Özgürlük”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 26, 2016, ss. 103-119.

ÜLGEN Gülden, *Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Sürdürülebilirliği*, İstanbul: Derin Yayınları, 2005.

ÜNSAL Erdal M., *Mikro İktisat*, 7.b., Ankara: İmaj Yayıncılık, 2007.

VEDDER Richard, “Taxes, Growth, Equity, and Welfare”, *Taxation, Economic Prosperity, and Distributive Justice*, ed. Ellen Frankel Paul, Fred D. Miller, Jeffrey Paul, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, pp. 53-73.

WATRIN Christoph, Robert ULLMANN, “Comparing direct and Indirect Taxtion: The Influence of Framing on Tax Compliance”, *The European Journal of Comparative Economics*, 5, 1, 2008, pp. 33-56.

“Welfare Economics”, http://www.brown.edu/Departments/Economics/Faculty/Allan_Feldman/AMF%20Significant%20Published%20Papers/Welfare%20Economics%201987.pdf, (23.11.2017).

MANKİW N. Gregory, WEINZIERL M. Charles, D. Ferris YAGAN, “Optimal Taxation in Theory and Practice”, *Journal of Economic Perspectives*, 23, 4, 2009, pp. 147-174.

XUEREB Ann, “Tax Avoidance or Tax Evasion”, *Symposia Melitensia*, 10, 2015, pp. 217-229.

YAYLA Atilla, *Özgürlük Yolu*, 1.b., Ankara: Turhan Kitabevi, 1993.

YERELİ Ahmet Burçin, Ahmet Yılmaz ATA, “Vergi Adaletine Ulaşma Yöntemleri Çerçevesinde Fayda İlkesinin Teorik Açıdan Değerlendirilmesi”, *Maliye Dergisi*, 161, 2011, ss. 21-32.

YÜKSEL Cihan, *Optimal Vergileme Tartışmalarında Laffer Eğrisi*, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 2016.

ZEE Howell H., “Theory of Optimal Commodity Taxation”, *Tax Policy Handbook*, ed. Parthasarathi Shome, Washington: International Monetary Fund 1995, pp. 71-74.

ZERBE Richard O., *Economic Efficiency in Law and Economics*, First Edition. UK: Edward Elgar Publishing, 2001.

EKLER

EK 1: ANKET FORMU

REFAH İKTİSADI BAĞLAMINDA OPTİMAL VERGİ ARAYIŞINA İLİŞKİN TOPLUM TERCİHLERİNİN BELİRLENMESİ: TÜRKİYE ALAN ÇALIŞMASI

Bu ankette istenilen bilgiler, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yürütülen doktora tezi kapsamında, bilimsel amaçlarla kullanılacak olup, hiçbir şekilde başka amaçla kullanılmayacak ve başkalarıyla paylaşılmayacaktır.

Bu amaçla aşağıda yer alan ifadeleri tercihinize en uygun şekilde cevaplamanız çalışmadan güvenilir sonuçlar elde edilmesine katkı sağlayacaktır. Anket formunu doldurarak göstermiş olduğunuz ilgi ve katkıdan dolayı teşekkür ederiz.

Arş. Gör. Ebru KARAŞ
Doktora Öğrencisi

Doç. Dr. Ufuk SELEN
Tez Danışmanı

A. CEVAPLAYICININ KİŞİSEL BİLGİLERİ

- 1. Cinsiyetiniz** : Kadın (.....) Erkek (.....)
- 2. Yaşınız** : 18-23 (.....) 24-29 (.....) 30-35 yaş (.....) 36-41 (.....) 42 ve üzeri (.....)
- 3. Eğitim Durumu** : İlköğretim (.....) Lise () Ön lisans (.....) Lisans (.....) Lisansüstü (.....)
- 4. Medeni Haliniz** : Evli () Bekar (.....)
- 5. Yaşadığınız Bölge:** Ege () Marmara () Akdeniz () Karadeniz () İç Anadolu ()
Doğu Anadolu () Güneydoğu Anadolu ()
- 6. Gelir Kaynağı** : Ticari Kazanç (.....) Zirai Kazanç (.....) Ücret Kazancı (.....) Serbest Meslek Kazancı (.....) Menkul Sermaye İradı (.....) Gayrimenkul Sermaye İradı (.....)
- 7. Yıllık Geliriniz** : Zararım var (...) 13 000 TL ve Altı (...) 13 001 – 30 000 TL (...)
30 001 -70 000 TL (...) 70 001 - 110 000 TL (...) 110 001 ve Üstü (...)

B. CEVAPLANACAK İFADELER

B.1. Anketin bu bölümünde ekonomide üretim faktörlerinin etkin ve/veya adil dağılımına ilişkin mevcut algıyı ortaya koymaya çalışan ifadeler yer almaktadır. **Aşağıdaki ifadelerde yer alan üretim faktöründen anlaşılması gereken emek (iş gücü), doğal kaynaklar (toprak, maden, sular ve benzerleri), sermaye, parasal kaynaklar ve teşebbüs (girişim)dir.** Açıklama niteliğindeki bu kısa bilgiyi göz önünde bulundurarak aşağıdaki ifadelerin cevaplandırınız.

Sıra	Soru	1-Kesimlikle Katılmıyorum	2-Katılmıyorum	3-Kararsızım	4-Katılıyorum	5-Kesimlikle Katılıyorum
Üretim Faktörlerinin Etkin Dağılımı						
1	Ekonomide üretim faktörleri doğru sektörlerle yönlendirilmektedir.	1	2	3	4	5
2	Ekonomide üretim faktörleri verimli olduğu alanlarda kullanılmaktadır.	1	2	3	4	5
3	Ekonomide üretim faktörleri doğru alanlara yeterli miktarda dağıtılmaktadır.	1	2	3	4	5

4	Ekonomide üretim faktörleri dağılımı etkin bir şekilde yapılmaktadır.	1	2	3	4	5
5	Ekonomide kaynaklar toplumsal faydayı arttıracak biçimde kullanılmaktadır.	1	2	3	4	5
Üretim Faktörlerinin Adil Dağılımı						
6	Üretim faktörleri herkese eşit bir şekilde dağıtılmaktadır.	1	2	3	4	5
7	Üretim faktörlerine ulaşmada herkese eşit fırsatlar sunulmaktadır.	1	2	3	4	5
8	Üretim faktörlerinin sektörler arasındaki dağılımı adildir.	1	2	3	4	5
9	Üretim faktörleri herkesin hak ettiği ölçüde dağıtılmaktadır.	1	2	3	4	5
10	Herkes yetenekleri ve gayretiyle orantılı olarak üretim faktörüne sahip olmalıdır.	1	2	3	4	5

B.2. Aşağıda vergi yapısının nasıl algılandığına ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Sıra	Soru	1-Kesinlikle Katılmıyorum	2-Katılmıyorum	3-Kararsızım	4-Katılıyorum	5-Kesinlikle Katılıyorum
Vergi Yapısı						
11	Vergi ekonomik kararlarımı etkilemektedir.	1	2	3	4	5
12	Vergiler bireyler üzerinde bir yükür.	1	2	3	4	5
13	Türkiye’de vergi yükü yüksektir.	1	2	3	4	5
14	Vergi bireylerin gelirlerini azaltmaktadır.	1	2	3	4	5
15	Vergi Kanunları vergilenebilir geliri tam olarak belirleyebilecek niteliktedir.	1	2	3	4	5
16	Vergi kanunları, vergilerin adil ve tam olarak ödenmesini sağlayacak şekilde düzenlenmiştir	1	2	3	4	5
17	Vergi ile ilgili kamu kurumları vergi sistemini adil biçimde yönetmektedir.	1	2	3	4	5
18	Vergi idaresi karar almada adil davranmaktadır.	1	2	3	4	5
19	Türkiye’de vergi sistemi adil bir yapıya sahiptir.	1	2	3	4	5

B.3. Aşağıda etkinlik ve adalet temelli vergilemeye ilişkin ifadeler yer almaktadır. Etkinlik kaynakların verimli olduğu alanlarda kullanılmalıdır. Etkinlik temelli vergileme ekonomik etkinliği bozmayacak şekilde olmalıdır. Adalet temelli vergileme ise, özü itibarıyla herkesin kazancına göre vergilendirilmesini ifade etmektedir.

Sıra	Soru	1-Kesinlikle Katılmıyorum	2-Katılmıyorum	3-Kararsızım	4-Katılıyorum	5-Kesinlikle Katılıyorum
Optimal Vergileme						
20	Toplumun etkinlik ve adalet arasındaki tercihini yansıtan vergileme idealdir.	1	2	3	4	5
21	Toplum tercihine uygun bir vergileme en iyi vergilemedir.	1	2	3	4	5
22	Toplum tercihine uygun vergileme vergi uyumunu artırır.	1	2	3	4	5

23	Toplum tercihine uygun vergileme vergi ödeme isteğini artırır.	1	2	3	4	5
Vergilemenin Mali Amacı						
24	Kamu harcamaları artarsa vergilerde aynı oranda artmalıdır.	1	2	3	4	5
25	Kamu harcamalarını karşılayacak kadar vergi toplanmalıdır.	1	2	3	4	5
26	Kamu harcamalarındaki artışı takip edebilen vergi sistemi idealdir.	1	2	3	4	5
27	Vergilemenin ana amacı kamu harcamaları için gelir yaratmaktır.	1	2	3	4	5
Etkinlik Temelli Vergileme						
28	Ekonomik kararlarını etkilemeyen vergileme ideal vergidir.	1	2	3	4	5
29	Vergiler ekonomide üretim faktörlerinin dağılımını olumsuz etkilememelidir	1	2	3	4	5
30	Vergi refah kaybına neden olmamalıdır.	1	2	3	4	5
31	Vergiler ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilememelidir.	1	2	3	4	5
32	Vergiler, ekonomik kararları (tüketim, yatırım, tasarruf kararlarını) etkilememelidir.	1	2	3	4	5
33	Vergiler mal ve hizmetlerin fiyatlarını etkilememelidir.	1	2	3	4	5
Adalet Temelli Vergileme						
34	Vergi sistemi adil bir yapıya sahip olmalıdır.	1	2	3	4	5
35	Vergiler ödeme gücü olan herkesi kapsamalıdır.	1	2	3	4	5
36	Herkes kazancına uygun vergi ödemelidir.	1	2	3	4	5
37	Vergi muafiyet ve istisnaları adaletsizliğe neden olmayacak biçimde uygulanmalıdır.	1	2	3	4	5
38	Vergisel düzenlemeler, vergiyi doğru ve adil bir şekilde ödemek üzere ayarlanmalıdır.	1	2	3	4	5
39	Vergisel düzenlemeler herkesi doğru ve adil miktarda vergi ödemesini sağlamalıdır.	1	2	3	4	5
Sosyal Refah Faktörü						
40	Etkinlik ve adalet arasındaki tercihi (isteğini) dikkate alan bir vergileme bireysel faydamı artırır.	1	2	3	4	5
41	Toplumun etkinlik ve adalet arasındaki tercihi (isteğini) yansıtan bir vergileme toplumsal faydayı artırır.	1	2	3	4	5
42	Etkinlik ve adalet arasında kabul edilebilir bir denge kuran vergileme toplumsal faydayı artırır.	1	2	3	4	5
43	Herkesin yetenekleri ve gayretiyle orantılı olarak üretim faktörlerine ulaşabilmesi toplum faydasını artırır.	1	2	3	4	5

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Ebru		KARAŞ	
Doğum Yeri ve Yılı	Manisa/Saruhanlı		1990	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce			
Eğitim Durumu	Başlama – Bitirme Yılı		Kurum Adı	
Lise	2004	2007	Manisa Cumhuriyet Lisesi	
Lisans	2007	2011	Süleyman Demirel Üniversitesi	
Lisans (Çift Anadal)	2009	2011	Süleyman Demirel Üniversitesi	
Yüksek Lisans	2011	2013	Uşak Üniversitesi	
Doktora	2013	-	Bursa Uludağ Üniversitesi	
Çalıştığı Kurum(lar)	Başlama – Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı	
	1.	2013	-	Uşak Üniversitesi
	2.			
	3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	-			
Katıldığı Proje ve Toplantılar	-			
Yayımlar	<p><u>Makaleler</u></p> <p>- Selen, Ufuk, Ebru Karaş. (2018). “Refah İktisadı Kapsamında Sosyal Refah ve Vergileme İlişkisi: Türk Gelir Vergisinin Değerlendirilmesi”, <i>Business and Economics Research Journal</i>, V.9, N.4, 2018, ss.979-993.</p> <p>- Karaş, Göksel, Ebru Karaş. (2017) “Reel Efektif Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki: Türkiye Özelinde Ekonometrik Bir Değerlendirme”. <i>Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i>, S.10, 27-46.</p> <p>- Cıllı, Ebru. (2015). “Kamu ve Özel Alacaklar Açısından Tasarrufların İptali Davası”, <i>Vergi Dünyası</i>, S.409, ss. 131-144.</p> <p>- Cıllı, Ebru. (2014). “Uluslararası Boyutta Çifte Vergilendirme Sorunu ve Önlemeye Yönelik Düzenlemeler”, <i>Vergi Raporu</i>, S.181, ss. 35-56.</p> <p><u>Kitap Bölümleri</u></p> <p>- Karaş, Ebru, Göksel Karaş, “Mali Teşvik Sisteminde Yer Alan Amaç ve Araçlara İlişkin Genel Bir Değerlendirme”, Türkiye’de Mali Teşvik Sistemi ve Uygulamaları, ed. Mustafa Taytak, Mahmut Ünsal Şaşmaz, 2019, ss. 3-26.</p>			

	<p>- Karaş, Ebru. (2017). Evaluation of Value Added Tax in Optimal Taxation Perspective, <i>Global Issues in Social Sciences</i>, ed. Nurettin Bilici, Birol Akgül, Ragıp Pehlivalı Frankfurt: Peter Lang, pp. 337-351</p> <p>- Cıllı, Ebru, Göksel Karaş. (2017). Increasing Share of Indirect Taxes in Tax Revenues in Turkey, <i>Recent Developments in Social Sciences Business Administration and Finance</i>, e-BWN, Poland, pp. 261-272.</p> <p>- Şataf, Ceyda, Hüseyin G. Çiçek, Ebru Cıllı. (2014). Fransa’da Yerel Yönetimlerin Mali Yapılanması, <i>Prof. Dr. Naci Birol Muter’e Armağan</i>, ed. Ramazan Gökbunar, Mustafa Miynat, Birol Kovancılar, Tülin Canbay, Serkan Cura, T.C. Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Manisa, ss. 529-544.</p> <p><u>Bildiriler</u></p> <p>- Selen, Ufuk, Ebru Karaş. “Refah İktisadi Kapsamında Sosyal Refah ve Vergileme İlişkisi: Türk Gelir Vergisinin Değerlendirilmesi”, <i>4th SCF International Conference</i>, 26-28 Nisan 2018, Nevşehir</p> <p>- Karaş, Ebru. “Türkiye’de İç Borçlanmanın Mali Amaçlar Üzerinde Oluşturduğu Etkiler”, <i>4th SCF International Conference</i>, 26-28 Nisan 2018, Nevşehir</p> <p>- Karaş, Ebru. Katma Değer Vergisinin Optimal Vergileme Perspektifinde Değerlendirilmesi, <i>Innovation and Global Issues in Social Sciences 2017</i>, 27-29 Nisan 2017, Kaş/Antalya.</p> <p>- Karaş. Ebru. Ödeme Gücü İlkesi ve Harcama Vergilerinde Uygulanabilirliği, <i>European Congress for Economic Issues: Unregistered “Youth” Employment: Impacts, Policies, Remedies, and Local Practices</i>, 30 March-1 April 2017, Kocaeli/Türkiye.</p> <p>- Karaş, Göksel, Ebru Karaş. Ekonomik Büyüme ve Kalkınmada Teşvik Sisteminin Rolü, <i>Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi</i>,</p>
--	--

	<p>21-23 Eylül 2017, Uşak.</p> <p>- Karaş, Göksel, Ebru Karaş. Reel Efektif Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki: Türkiye Özelinde Ekonometrik Bir Değerlendirme, <i>Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi</i>, 21-23 Eylül 2017, Uşak.</p> <p>- Selen, Ufuk, Göksel Karaş, Ebru Karaş. Sağlık Hizmetlerinde Kamu Özel Sektör Ortaklığı Uygulaması Algısı: Bir Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması, <i>Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi</i>, 12-14 Ekim 2016, Bilecik/Türkiye.</p> <p>- Cıllı, Ebru, Göksel Karaş. Türkiye’de Vergi Gelirleri İçerisinde Dolaylı Vergilerin Artan Payı, <i>X. European Conference on Social and Behavioral Sciences</i>, 19-22 May 2016, Sarajevo/Bosnia and Herzegovina.</p>
Diğer	-
İletişim (e-posta)	ebru_cilli@hotmail.com
	<p>Tarih 18/04/2019</p> <p>İmza</p> <p>Adı Soyadı Ebru KARAS</p>

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Ebru KARAŞ
Tez Adı	Refah İktisadi Bağlamında Optimal Vergi Arayışı: Türkiye Örneği
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Maliye
Tez Türü	Doktora
Tez Danışman(lar)ı	Doç. Dr. Ufuk SELEN
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☒ Genel Kısıt (6 ay) ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 18.04.2019

İmza :

